د کتاب معرفي

د کتاب نوم: پیغام(درېیم ټوک)

لیکوال: زبیر افغان

د نشر کال: ۲۰۲۲م

د کتاب ټول حقوق له **پېروز د دیني مطالعاتو او څېړنو بنسټ** سره خوندي دي.

پېروز د دیني مطالعاتو او څېړنو بنسټ

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

سریزه ۷

میرمن په نرواکه ټولنه کې ۹

د ښاغلي جهاني تاریخي څېړني کتاب ته یوه کتنه ۱۳

پوهنتوني نصاب او د ټولنې و بازار عیني شرایط ۲۶

د تاریخ ارزښت ۳۰

د تعلیم، مطالعې او عمل تجرید ۳۹

د ژبارې سختیا او پېچلتیا ۴۳

ستاینه او نقد ۴۹

د افکارو غلا.. ۵۷

په نصاب کې لا تر وخت تېر موضوعات ولې توجیه کېږي او د څه لپاره دي؟ ۶۹

په نورو هیوادونو کې د دیني زدکړو زیانونه ۷۴

د جګړې انګېزه څنګه پیدا او پیاوړې کېږي؟...................... ۸۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديني مدارسو ته مصارف بايد له كومه شي؟ ۹۳

دروغجن او درواغ په ټولنه كې ۱۰۲

كاذب شهرت؛ ګټه كه تاوان؟ ۱۰۶

له علماؤ سره د ټولنې چلند ۱۰۹

ولې ۱۱۵

ادبستان چې ما ولوست ۱۱۸

پر كتاب باور ۱۲۵

په داستاني نړۍ كې د افراطيت خام مواد ۱۳۱

د چاپېريال اغېز ۱۳۷

د دين په وړاندې دسيسې د چا له لورې؟ ۱٤۱

د طلوع افغان د ۹۷ كليزې په پلمه ۱٤۷

نقد څه دی او منتقد څوك دی؟ ۱۵۱

هوښيار انسانان څېرې دي؟.. ۱۶۳

په دولتي كې ادارو له پښتو سره د پښتنو چلند........................ ۱۶۸

د نشيانو په اړه د حكومت مسووليت.. ۱۷۳

د اجماع په اړه زما نظر ۱۷۷

د صدقاتو ګټور ميتود ۱۸۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زیاتو ملایانو د تولید ستونزه او د مدرسو نیمګړی نصاب ۱۸۷

پر عبادت او عبادت ځایونو د کورونا اغېز ۱۹۴

د ونو ګټې ۱۹۹

د دین او شریعت تر منځ توپیر ۲۰۳

ولاء او براء ۲۱۱

دښمن او مقاتل ۲۱۸

د څو عربي اصطلاحاتو پېژندنه ۲۲۱

دعوت؛ څنګه، چاته او د چا دنده؟ ۲۲۶

د جنګ اسباب او شرایط ۲۳۱

عمومیت او خصوصیت ۲۳٤

له شرعي متنه د اجتهاد حق څوک لري؟ ۲۳۷

په عباداتو کې شته پیغامونو ته نه پاملرنه ۲۵۲

د قران کریم د ترجمې او تفسیر وړ کسان ۲۵۸

د مسیار نکاح او شرعي حکم یې ۲٦۱

مشوره(جرګه) په اسلام کې ۲٦۵

سوله د اسلام له نظره او په هیواد کې یې د تحقق لارې چارې ۲٦۹

د علماؤ له وژلو ترهګر څه تر لاسه کوي؟ ۲۷۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنگې ډلې ولې خپلې څېرې بدلوي؟................................ ۲۷۸

د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه ۲۸۳

د قاضي او قضا ځینې اړین شرطونه ۲۸۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

د دې کتاب مقالې مې د څو کلونو په اوږدو کې کړې دي، د پيغام په نوم د کتابونو لړۍ چې مې پيل کړه، په دې کې مې خپلې ټولې پخوانۍ او اوسنۍ ليکنې سره يو ځای او د نشر لپاره واوډلې.

په دې ليکنو کې ځينې ما داسې کړې دي چې له څو سرچينو مې ګټه اخيسته ده، په اخير کې مې سرچينې يوځای يادې کړې دي، يا مې هم په نيټ کې له ځينو مقالو ګټه اخيستې ده بيا مې په ريفرينس کې د مقالې نوم او ويبسايټ ياد کړي دي، که څه هم زموږ خلک دغه ډول ريفرينس نه خوښوي، خو ما يو وخت دغه ډول حوالې بدې نه ګڼلې، پر دغو مقالو مې وخت لګولی و، په تکليف مې تياري کړې وې، اوس مې زړه نه کېدی چې همداسې يې پرېږدم، له دې امله مې په کتاب کې ځای ور کړ، که څه هم ښايي دغه ډول مقالې د اوسني معيار له مخې په ټول پوره هم نه وي، اما راوړل يې ما ګټور ګڼلي دي، نوره پرېکړه يې پر لوستونکو چې فايده من يې بولي که بې فايدې.

په کتاب کې ګڼ موضوعات دي، ځينې يې له تاريخ سره اړه لري، يو څه يې له ادب سره تعلق لري، نور يې بيا ټولنيز دي او يوه برخه يې د دين په اړه کښل شوي دي. د موضوعاتو ګڼوالي ته په کتو مې کتاب دوې برخې کړ، لومړۍ برخه يې ټول هغه موضوعات دي چې له دين سره سروکار نه لري، په دويمه برخه کې يې يوازې له دين سره تړلي موضوعات راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب اوډنې مهال مې یوځل اراده شوه چې له دین سره ناتړلي موضوعات ټول وباسم او یوازې دیني مطالب خپاره کړم، بیا مې له څو ملګرو سره هم خبره شریکه کړه، دوی ویل که دا لړۍ یوازې د دیني تعبیر لپاره ځانګړې وي، بیا سمه خبره ده او که ځانګړې نه وي، خپل مضامین پکې خپروې، نو کتاب څو برخې کړه، هره برخه د یوې ځانګړې موضوع لپاره تعین کړه، ټول مطالب پکې خپاره کړه.

د هغوی نظر ته په کتو مې وپتېیله چې دوې برخې به یې کړم، اوله یې غیر دیني موضوعات او دویمه یې له دین سره تړلي، په دې سره به د دواړو پولې سره بېلې شي، که څه یوازې دیني برخه غوښته هغه کولای شي د لوست پر وخت د خپل ذوق برخه را واړوي، له سره تر پایه به مسلسل ټول د هغه د خوښې مطالب وي، که څه د ټولنیزو، تاریخي، ادبي او دیني ګردو موضوعاتو په اړه زموږ د ذوق معلومول غوښتل، هغه به له سره کتاب تر پایه وګوري.

د کتاب ځینې موضوعات په مجلو، اخبارونو او ویبسایټونو کې نشر شوي دي او نور یې تر اوسه نه دي خپاره شوي، که څه هلته یو ونیم لوستي وي، دلته یې بیا د نورو په څنګ کې کاملن لوستای شي، زه به په لنډ وخت کې څلورم ټوک چمتو کړم او نورو ستاسو و د کتاب د مطالبو ترمنځ نه خنډ کیږم، په اړه یې ښه او بده پرېکړه ستاسو خپل کار دی، پر خدای مو سپارم.

۱۸/۱۱/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ برخه:

ميرمن په نرواکه ټولنه کې

د انساني ناپوهي له امله تر اوسه انسان په دې ونه توانېد چې د بشر حقيقي دښمن کوم دی؟ خپله وړتيا چېرې مصرف کړي او د بشر سوکالي او خوشالي په څه کې ده؟ انسان د خپل اصل دښمن (طبيعت) پر ځای خيالي دښمن ځان ته پيدا کړی دی او خپل ټول توان د هغه خلاف لګوي.

د انسان طبقاتي ژوند دا معما را منځته کړې ده او له انسان څخه اصل هدف ورک شوی دی. په انسانانو کې ګڼې طبقې د دې سبب شوې دي چې ځينې انسانانو د نورو خلاف ودرېږي، يوه طبقه د بلې د له منځه وړلو لپاره کار وکړي، يوه طبقه بله غلامان کړي، يوه طبقه بله د خپل ځان خادمان کړي او هر کار يې د دوی په خوښه شي.

د نر او ښځينه طبقې کشمکش هم ښه ډېره مخينه لري، د اسلام په پيل کې پر جاهلي عربو د اسلامي متونو دا نيوکه وه چې هغوی ښځو ته د ژوند حق نه ور کاوه، لوڼې يې وژلې، په دويمه درجه مخلوق يې ورته کتل، ميراث يې نه ور کاوه، ښځې د نر په واک کې وې، هغوی خپل مکليت بللې، نو چې څنګه يې خوښه وه، هغه ډول يې کار ځنې اخيستی.

په نړۍ کې د فيمينيزم را منځته کېدل هم د دې لپاره دي چې د دې دوو طبقو ترمنځ په روان کشمکش کې ښځې کوټل شوې دي، دوی د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوی لپاره خپل حقوق غواړي، البته لږ ووایم که ډېر ویل به ورسره مناسب وي، چې په افراطي توګه یې غوښتنه کوي.

زموږ ټولنه هم له دې حالت څخه بېله نه ده، موږ تر اوسه هم نرسالاره ټولنه لرو، د نر واک پکې چلېږي او په دې وياړ کوو، دا راته اسلام معلومېږي، له ځان سره په افتخار دا خبره کوو چې تر افغانانو ښه مسلمانان نه شته، وګورئ ښځو ته یې څنګه حقونه ور کړي دي؟ په داسې حال کې چې زموږ په ټولنه کې ښځې حق نه لري، دويمه درجه مخلوق دی او يوازې د نر د خوښې کار کوي.

نرانو له ښځې د تعليم حق اخيستی دی، ولې؟ ځکه نر فکر کوي چې که ښځه تعليم وکړي، بد اخلاقه کېږي، نو بايد وې نه کړي. دا فکر نه کوي، چې له ښځې سره په بد اخلاقي کې بل لوری څوک دی؟ ځواب واضح دی چې بل طرف نر دی، نو نر ولې تعليم کوي؟

ښځه په تعليم هوښياريږي، بايد هوښياره نه شي، ځکه بيا له نره خپل حق غواړي، ځواب ورسره وايي او د هغه د خوښې لپاره ژوند نه کوي، بلکې د خپلې خوښې سره ژوند کوي؛ نو دا کار يې د نر طبقې په زيان دی، له دې امله يې پابندي پر لګولې ده.

د ښځې تعليم کې شرعي پرده او حجاب نه مرعات کېږي، له دې امله هم بايد ښځه تعليم ونه کړي. له دې پردې داسې يو شی جوړ شوی دی لکه زموږ د ټولنې بلا، بلا څه شی ده؟ هيڅا نه ده ليدلې، پرده هم عيني بلا ده. هر څوک پرې وېروي. ښځه که ډاکټر ته ځي، پرده کوي که نه؟ هو کوي يې، نو همدغه پرده دې دتعليم په وخت کې هم وکړي؟ ښځه که زيارت ته ځي، د پير د دم و تاويز لپاره ځي، پرده لري که نه؟ هو لري يې، نو همدا پرده دې د تعليم لپاره هم کافي وبلله شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

جالبه ده چې د نر خوښه وي، بیا یې راباسي او د خپلې خوښې پرده په کوي، خو که یې خوښه نه وه، بیا د شرعي پردې د نه رعایت له امله یې په کور کې له یوه انساني حق څخه محرومه ساتي او څوک د نیوکې حق هم نه لري.

ښځه د کار حق نه لري، زموږ په دیني تعبیر کې راغلي دي چې نر د ښځې سرپرست دی، نو ښځه څه حق لري چې کار وکړي؟ ښځه د نر ناموس ده، نو که دې ناموس ته په بده وکتل شول، بیا د نر غیرت پارېږي او وطنونه تبا کېږي، خو دی خپل د بل په ناموس پسې سترګې وړي؟! ښځه د نر ملکیت ده، دی پکې د خپلې خوښې تصرف کوي، که ښځه مال ولري، بیا د هغه ملکیت له ګواښ سره مخېږي، له دې امله باید کار ونه کړي، په کار کې ښځه له بل سړي سرهویني، خبرې ورسره کوي، جنس پر پلوري یا یې ځنې را نیسي، په دفتر کې به سره یوځای وي، دا شرعن حرام دي، نو له ښځې د کار حق ولاړ، دا ټولې باني او پلمې له شرعي متن څخه دي که د کلتور له اړخه دي، یوازې د نرواکې ټولنې د ذهنیت زېږنده دي، په هغه ټولنه کې چې دواړه خپل-خپل حقوق لري، څوک دا پلمې نه مطرح کوي.

ښځه مسجد ته نه ځي چې د خدای عبادت وکړي، د جمعې خطبه نه اوري، د اختر لمانځه ته نه راوزي، په سفر کې پر لار له موټره نه کښته کېږي چې د نر په شان لمونځ وکړي؛ دا هر څه ولې؟ ځکه ښځه بیا نر ویني!!! یعنې نر ځان ته دا حق ور کړی دی، چې خدای ور کړی حق له ښځې اخلي، د خدای د فرض لمانځه حق په مسجد کې نر ځنې اخیستی دی، د خدای د دین زدکړه د ده خوښه ده، خطبې ته کېني، جومات ته ځي، له ملا پوښتنې کوي، خو ښځه د فرض لمانځه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادايني لپاره جومات ته د تلو حق نه لري. د نر خوښېږي چې د يوه لمانځه ثواب يې په پنځه ويشت چنده ثواب بدل شي، خو له ښځې يې د ثواب دا وسيله اخيستې ده، دا هر څه يوازې د نرواکې ټولنې ځانګړتياوې دي، يوه نرسالاره ټولنه ځان ته حق ور کوي چې د ښځو بشري، اخلاقي، قانوني او شرعي حقوق په ګڼو پلمو ځنې واخلي، که د قانون خبره شي، هم نر ځان د قانون وکيل کړي، د خپلې ګټې لپاره يې تفسير کړي، که د اخلاقياتو او بشري حقوقو شي، هم نر د بشر حقونو مدافع وي او اخلاقيات په هغه ډول معرفي کوي چې د نر ګټې پکې وي، که د الهي شريعت شي هم يې د تعبير سر داسې ګوټ کړي چې يوازې د نر ګټې خوندي کړي، ښځې په هغه درجه کې وساتي چې د دوی د ټولنې غوښتنه وي.

موږ له خپلو غټو ادعاوو سره په جومات کې د ښځو د لمانځه ځای نه لرو، پر لار د ښځو تشناب نه لري، د اودس يې ځای يې نه شته، په هوټل کې د خوراک لپاره يې ځای ځان کړی دی، خو په جومات کې نه شته، پر لار نه شته، په بازار کې يې تشناب نه شته، د ټولنې هر څه د نر لپاره دي، ښځه پکې هغه وخت واک يا حصه لري چې نر يې وغواړي، که د نر خوښه نه وه، د ښځې تقدير محروميت دی.

۱۸/۴/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاغلي جهاني تاریخي څېړني کتاب ته یوه کتنه

د جهاني صاحب تاریخي څېړني کتاب د تاریخ په موضوع کې پـر خپل ځای ډېر ښه کتاب دی، د ځینو موضـوعاتو هغـه اړخونـه یـې لـه لاسوند سره په داسې ډول برسیره کړي دي چې نه پکې مبالغه شـوې ده او نه یې تر ډېره حـده د خپلـو خلکـو مینـې د حقیقـت پـر مخـه پـرده غوړولې ده.

جهاني صاحب د اول ټوک تر څرنگه تاریخ لیکو؟ سرلیك لانـدې د تاریخ په اړه ښې لارښوونې کړې دي، د ناسمو ارقامو په لړ کې یې د میوند د جنگ په اړه د مورخ غبار خبره را خیستې ده چـې د انگریزانـو ۱۲ زره تلفات وو، ښاغلي جهاني پر دې خبره داسې نیوکه کـړې چـې په دې جنگ کې ټول ټال ۲۴۷۶ عسکرو برخه در لوده چـې ۹۷۱ یـې مړه او ۱۶۸ زخمیان شـول. جهـاني دا خـبره د انگلـیس افغـان د دویـم جنگ د رپوټونو له کتابه کړې ده. (یاد کتاب: ۸)

د پښتنو د تاریخ په اړه گڼې لیکنې شوې دي، له ماسره په خپل کور کې هم په دې اړه څو کتابونه شته، په دې اړه ښاغلي جهاني د (د پښتنو فولکوري تاریخ او تاریخي فولکور) تر سرلیك لاندې یوه لویـه مقالـه کښلې ده چې شخصا ما ته ډېره په زړه پورې ده. لیکوال د دې مقالې په شروع کې وایي:

د پښتون قام، پښتو ژبې، قبـایلو او د پښـتنو د ټـاټوبي او د هغـوی د منشأ په باب په بهر او داخل کي پوهانو ډېري زیاتي لیکني کـړې دي. چا بني اسراییل، چا قبطیان، چا الباني اصله او چا هم د اریایانو اصـیل زامن بللـي دي. دلتـه زمـوږ هـدف د دې نظریـاتو او عقایـدو ردول او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاييدول نه دي، بلکه دا خبره کوو چي دغو اکثرو مورخينو په پای کي د خپلو تحقيقاتو نتيجه بيرته پر هغو فولکوري افسانو بنا کړې ده چې له لويه سره هيڅ اساس نه لري او زياتره خو يوازي د يوه ليکوال پر هغو اطلاعاتو تکيه کوي چي يوازي په هغه ليکوال پوري اړه لري او په هيڅ کتاب کي راغلي نه دي. ددې فولکوري تاريخ تر ټولو لوی نکلچي خواجه نعمت الله هروي پخپله د پښتنو او اسلام له تاريخ څخه بې خبره دی او چي هر څه يې زړه غوښتي دي هغه يې ليکلي دي.(ياد کتاب: ۴۱)

د کتاب په لومړي ټوک کې له ۸۴ څخه تر ۱۰۲ پوري د اوغان په اړه يوه تحقيقاتي څېړنه شوې ده چې د افغان او اوغان پر توپير رڼغيدلی دی. د مقالې په اخير کې يې دا نتيجه اخيستې ده چې اوغان او افغان دواړه د تاريخ په کتابونو کې د پښتون لپاره کار شوي دي خو په دومره توپير چې د کرمان په شاوخوا کې پراته اوغان يا اوغانيان مغول دي او د آل مظفر د کورنۍ د قدرت مهال راڅرګند شوي او بيا په شاوخوا پرتو قومونو کې منحل شوي دي.

ورپسې د افغان شال مقاله ده چې د افغانستان په تاريخ کې ما په دې اړه خاص څه نه دي لوستي، جهاني صاحب په دې اړه ښه څېړنه کړې ده او د افغان شال کلمه يې په ښه ډول روښانه کړې ده.

خوشحال خان خټک او دهغه عصر، د بلې مقالې عنوان دی چې د خوشحال په اړه يې نوې خبرې پکې کړې دي. اصلا د پښتنو هغه کسان چې د تاريخ نه هيريدونکې څېرې يې بللای شو، بايد زيات تحقيق وشي او که لږ هم کېږي خو چې نويو اړخونو ته يې اشاره وشي او لوستونکي د هغه کس په اړه نوې معلومات تر لاسه کړي. ليکوال د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ختيک په اړه مقاله کې همداسې تګلاره خپله کړې ده. دغه مقاله له ۱۷۴ تر ۲۰۹ مخه غزېږي چې په منځ کې يې ډېرې څنګه عنوانه هم شته، لکه دا: د پښتنو ترمنځ قومي اختلافات او خپل منځي تلفات، يې د دې مقالې هغه برخه ده چې د پښتنو د ضعف په اړه ډېر څه ورڅخه زده کيدلای شي. په دې يرخه کې يې د پښتنو په اړه دا يادونه هم کړې ده چې په هند کې د پښتنو د دولت سقوط ولې او د کومو عواملو له امله رامنځته شو؟

د جهاني صاحب د کتاب اهميت په دې کې دی چې له افغان تاريخ سره اړوند يې هغه موضوعات د څېړنې لپاره غوره کړي دي چې يا يې په اړه ناسمې ليکنې شوې دي يا هم ډېر کم څه يې په اړه ليکل شوي دي. يوه بله ځانګړنه يې داده چې حتا د ښو مورخينو او هغو کتابونو په اړه چې د افغانانو په ستاينه کې ليکل شوي دي او د بل قوم په اړه يې بې انصافي کړې وي جهاني دواړې نکتې په ګوته کړې دي، هم يې د مبالغې تر حده د خپلو ستاينو يادونه کړې ده او هم يې د بل قوم په اړه د بې انصافۍ يادونه کړې ده، مثال يې د ده په کتاب کې د قاضي نور محمد جنګ نامه ده چې د کتاب له ۲۱۱ مخ څخه تر ۲۵۲ مخ پورې يې په اړه ليکنه کړې ده او همدغه ذکر شوې يادونې يې د نورو ګڼو خبرو ترڅنګ پکې کړې دي.

دروند جهاني صاحب د کتاب له ۲۵۴ مخ څخه د هندوستاني مجاهدينو په اړه مقاله کښلې ده چې د سيد احمد بريلوي په مشرۍ د پښتنو سيمو ته راغلي وو او د انګريزانو او سيکانو خلاف يې جګړه کوله. دا مقاله تقريبا د يوه واړه کتاب حجم لري چې له ۲۵۴ څخه تر ۳۴۵ مخونو پورې اوږده شوې ده. په دې مقاله کې جهاني صاحب د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بریلوي د متشددانه کارونو پر ځای پښتانه غندلي دي چې ولې یې له سید احمد بریلوي سره سمه همکاري نه کوله او د هغوی هڅې یې ناکامه کړې؟ زما په اند له انګریزانو سره دښمني د دې سبب شوې ده چې جهاني صاحب د سید احمد بریلوي هغه کړنې چې د پښتنو د مذهب او فرهنګ خلاف یې دلته کولې او هم یې د یوه پردي سړي په توګه دلته د پښتنو پر قومونو مشري کول غوښتل او د جهاد له نوم څخه د هغه د ملګرو د ناسمې استفادې په اړه جهاني دومره نیوکه نه ده کړې لکه پښتانه چې یې ورته راچپه کړي دي او کلک یې ملامت کړي دي. زما په اند په دې برخه کې جهاني صاحب د مورخینو لپاره هغه توصیې چې د کتاب په سر کې یې کړې وې، لږ له پامه ایستلې دي او د انګریز هر دښمن ته یې په ښه سترګه کتلي دي او حتا خپل پښتانه یې د هغه چا په مقابل کې تکولي دي چې له انګریزانو سره یې جګړې کولې که څه هم هغوی د انګریز خلاف دومره جګړې ونه کړې لکه د سیکانو خلاف چې وجنګیدل او سیک یې انګریز ته له پښو واچاوه.

جوسیاهرلان، لومړنی امریکایي په افغانستان کې؛ د هغې مقالې عنوان دی چې له ٣۴٨ مخ څخه پیل شوې او ٣٨٨ کې پای ته رسیدلې ده. په دې مقاله کې یې د یاد امریکایي په اړه په زړه پوري معلومات ور کړي دي. دغه امریکایی له شاه شجاع سره ویني او په افغانستان کې د تللې پاچاهي د تر لاسه کولو په اړه مشورې ور کوي، له هغه وزارت غواړي او دلته خپلو فعالیتونو ته ادامه ور کوي.

د کتاب د لومړي ټوک له ٣٨٩ مخ څخه تر ۴۴٩ پورې یې د امیر عبد الرحمن خان او امیر حبیب الله خان په اړه د یوه امریکایي او بل انګریز د لیکنو ځیني یاد داښتونه په دوو جلا مقالو کې را خیستې دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې زما لپاره دومره په زړه پوري وو چې کله به مې ورته خندل او کله به مې ورته له حسرته افسوس کاوه. دغه مقالې د هغو اميرانو د شخصيت په اړه ډېرې جالبې دي چې لوستل يې موږ ته د خپل تاريخ او اميرانو په اړه ډېر څه راښيي.

د سقاو زوی ښايي زموږ په هيواد کې هر زوړ او ووړ وپېژني، د کتاب په لومړي ټوک کې د سقاوزوی که د خراسان عيار تر سرليک لاندې ۲۲ مقاله ليکل شوې ده چې په دې برخه کې يې نه يوازې د سقاو د زوی د جنايتونو يادونه کړې ده بلکې په سر کې يې د مجاهدينو د جنايتونو لنډه يادونه هم راغلې ده. نوموړې د دې مقالې زيات مواد د فيض محمد کاتب چې د سراج التواريخ ليکوال دی د هغه له ياد داښتونه اخيستي دي، دغه ياد داښتونه د تذکر انقلاب په نوم د يوه کتاب په بڼه د کابل په ملي ارشيف کې پراته دي چې له دې ځايه يوه روسي لومړی روسي ژبې ته ترجمه کړی دی او بيا يې يوه انګريز د (کابل په محاصره کې) په نوم انګريزي ته ترجمه کړی دی چې ليکوال له همدې کتابه زياتره مواد چمتو کړي او په دغه مقاله کې يې ځای پر ځای کړي دي.

پايلوچان او عياران د يوې بلې مقالې سرليک دی چې د کندهار د پايلوچانو په اړه يې کښلې ده. دغه مقاله پر ځپل ځای ډېره مهمه ده؛ ځکه د پايلوچانو په اړه ډېرې ناسمې او سمې کيسې موجودې وې چې موږ يې سمې له ناسمو نه شوای بېلولای، جهاني د مقالې په پيل کې وايي چې د اسد الله زړه سواند په نوم يوه کس د پايلوچانو په اړه يوه سمينار ته يوه د کندهار پايلوچانو په نوم يوه نسبي مفصله څېړنه کړې وه چې زياتره مواد يې نه تاريخي لاسوند لري او نه يې په سمه بڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقايق پکې بيان کړي دي بلکې تر ډېره حده پر احساساتو ولاړه ده. نو په داسې حال کې چې زموږ د تاريخ په اړه داسې له حقايقو لرې ليکنې کېږي، د جهاني صاحب غونډې د يوه متخصص کس مسووليت جوړېږي چې دغه خلا ډکه کړي، له نيکه مرغه په دغه مقاله کې يې تر يوه بريده دغه هڅه کړې ده او ښايي په راتلونکي کې د نورو کسانو لپاره د لارې مشال شي.

د جعلي خاطرات، په نوم مقاله يې د يوه فارسي کتاب چې نوم يې (خاطرات مستر هيمفر جاسوس انگليسی در ممالک اسلامی) دی، د ايرانيانو له لوري چاپ شوی، نوموړي د دې کتاب د اصليت په اړه دغه نسبتن وړه مقاله کښلې ده چې د دې کتاب ځينو مبهمو اړخونو ته يې گوته نيولې.

د کتاب د پای مقاله د امير امان الله خان په اړه ده، د دې مقابلې سرليک دی: د اعليحضرت امان الله خان اصلاحات او سقوط؛ دا مقاله د کتاب ۵۱۰ مخ څخه پيل شوې او د کتاب تر ۵۸۱ مخه پوري اوږده شوې ده. ما د امير امان الله په اړه دا ډول مستند معلومات نه وه لوستي، ښاغلي جهاني د امان الله خان په د خپل کتاب په دواړو ټوکونو کې مقابلې ليکلې دي چې ډېرې مستندې او په زړه پوري دي. که څوک د هغه په اړه تر دې وروسته څېړنه کوي او د جهاني صاحب دغه کتاب يې په ماخذونو کې نه وي، نو ښايي څېړنه يې نيمگړې وي.

د امير د اصلاحاتو په اړه دومره جالب معلومات پکې شته چې د انسان ويښته ورته شخ شي. حتا په بازار کې د غير ښاري ښځو څخه د چادري ايسته کول هم ددې اصلاحاتو برخه وه ان دې کار ته يې خارجيان هم حيران شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر د سقوط په اړه یې هم څېړنه کړې ده چې کوم عوامل ددې سبب شول چې ولس پر هغه پاڅون وکړي او د هغه پاچاهي نه یوازې له لاسه ووزي بلکې د یوه نااهل کس لاس ته ور شي؟ دا اوس وخت چې د امیر امان الله په اړه ځوانان زیات د معلوماتو مینه وال دي لازمه ده چې د جهاني صاحب دغه څېړنه ولولي او خپل نیمګړي معلومات بشپړ کړي.

د کتاب دویم ټوک د فردوسي له شاهنامې پیلېږي چې سرلیک یې دی: شاهنامه او تاریخي افساني؛ تر دغه سرلیک لاندې جهاني صاحب ۲۲ مخه مقاله لیکلې ده. ښاغلي جهاني د فردوسي د شاهنامې په اړه ښه څېړنه کړې ده که څه هم لنډه ده. د هغې د ګڼو روایاتو پر ځای یې یو روایت غوره کړی دی، که د دې پر ځای هغه لیږ په تفصیل ږغیدلی وای، ښایي تر دې هم خوندوره او ښه تحقیقي مقاله راغلې وای.

د ټیپو سلطان او شاه زمان، تر سرلیک لاندې یې د دې دوو پاچاهانو په اړه هم یوه ۳۶ مخه مقاله کښلې ده چې د دواړو د شخصیتونو او کارنامو په اړه یې نوي اړخونه رابرسیره کړي دي. د هغه د ښې مسلمانۍ لپاره یې همدا بس بللې ده چې له انګریزانو سره یې سخته ورانه وه، ما وړاندې هم یادونه وکړه چې له انګریزانو سره په دښمني کې جهاني صاحب د ځینو کسانو داسې ستاینه کړې ده چې باید نه یې وای کړی او ځینې یې بیا په هغه شي غندلي دي چې باید نه یې وای غندلي، لکه د پښتنو او سید احمد بریلوي په اړه شوې څرګندونې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ۶۹ مخ څخه تر ۸۹ پورې جهاني صاحب د ايپي فقير د آزادۍ د لارې مبارزه، تر عنوان لاندې مقاله کښلې ده چې ما خپله د دغه مجاهد پښتون په اړه ډېر څه پکې ولوستل. که څه هم د دې ستر شخصيت په اړه بايد تر دې هم ډېر څه وليکل شي او حتا کتابونه ورته کم دي، خو جهاني صاحب په دې لنډه ګنډه ليکنه کې داسې ګوښې را برسيره کړې دي چې ممکن د کتاب ليکلو مهال نور کسان هم له دې څخه استفاده وکړي.

له ۹۱ تر ۱۱۳ مخ پورې يې د راجا مهيندرا پرتاپ سينګهـ په اړه ليکل کړي دي چې زما په اند د هغه شخصيت او کارنامې هم تر دې د ډېر څه حقداره دي. له هغه سره ملګري اسلامي علماء يې هم نه دي هير کړي او د افغانستان د پاچاهانو يادونه يې هم کړې ده چې دوی د هغوی په دور کې له کابله خپل فعاليتونه کول. دغه مقاله که څه هم د حجم له مخې موضوع ته په کتو ډېره وړه ده، خو بيا يې هم تر يوه حده ښه تګلاره غوره کړې ده. جهاني صاحب د راجا ځينې ويناوې هم راخيستې دي، لکه دا: هغه خلك چې د مذهبونو پر سر جګړې کوي، هغوی چنداني مذهب ته عقيده نه لري. (ياد کتاب: ۹۲)

شامي پير څوك وو؟ تر دې سرليك لاندې ليکوال کوښښ کړی دی چې د دغه پير اصليت او د کار و فعاليتونو په باب يې له تاريخ څخه په مستند ډول حقايق را برسيره کړي. د شامي پير په اړه دی او غبار بيل دريځونه لري چې په دې مقاله کې يې جهاني صاحب يادونه هم کړې ده. د شامي پير حرکت غبار د مرحوم ظاهر شاه د واکمنۍ په وړاندې غوره اقدام بولي، خو جهاني وايي چې له شواهدو پرته د غبار خبره چې ظاهر شاه د انګريز لاس پوڅی او پير ښه ګڼي، د تاييد وړ نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده. لیکوال په دې اند دی چې ظاهرن پیر د امان الله خان د بیا واکمنولو لپاره مبارزه کوله او په دې کار کې یې جرمنیانو ملاتړ کاوه او د امان الله خان په راتلو جرمنیانو ته ګټه رسیده ځکه چې امان الله خان د انګریز سخت دښمن و.

په افغان واکمنانو کې تر لوی احمد شاه بابا را وروسته شاه زمان او امیر شیر علي خان دوه هغه شخصیتونه دي چې په خپلو کړنو یې ثابته کړې وه د هیواد او ولس لپاره یې کار کاوه، لیکوال د امیر شیر علي خان په اړه تر دې سرلیک لاندې مقاله کښلې ده: د انګریزي استعمار او روسي امپراطورۍ په مقابل کې؛ ده په دې مقاله کې د انګریز او روس دوه مخې پالیسي او له امیر شیر علي خان سره ناځوانیو ته اشاره کړې ده. په دې برخه کې د امیر د اصلاحاتو په اړه هم یادونه کړې ده اما له خپلو ورونو سره د قدرت پر سر په جګړه کې یې خاصه دلچسپي نه ده ښودلې چې حتا شیر علي خان خپله پاچاهي هم بایللې ده او بیا دویم ځل قدرت ته رسیدلی دی. د جهاني صاحب ډېر زور د انګریزانو او روسانو د دریځونو په اړه دی چې څنګه یې زموږ هیواد او خلک د خپلو ګټو لپاره استعمالول غوښتل او دا لوبه هر وخت لوی قدرتونه د کمزورو هیوادونو په اړه کوي.

په دې کتاب کې ګڼې مقالې چاپ شوې دي، خو یوه له هغو مهمو مقالو چې ما ته ډېره په زړه پورې وه د (خلجیان او غلجیان) تر سرلیک لاندې مقاله وه چې جهاني صاحب یې په اړه غوره تحقیق کړی دی، دا چې هغوی له بهره راغلي دي او دلته میشت شوي دي، دی یې په اړه لیکي: خلج د ترکانو قوم وو او په ډېره پخوانۍ زمانه کي دغو سیمو ته راغلي دي. (یاد کتاب: ۲۱۴) دا خبره یې د یوه عربي مورخ په حواله

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې ده که څه هم وروسته د هغوی په ترک بللو کې يې ډېر شکونه را پيدا کړي دي.

له غزني تر بسته په دې پراخه سيمه کې د دې قبايلو وجود دې ته اشاره کوي چې پښتانه وروسته دغې سيمې ته راغلي دي او اصلا يې خپله سيمه د هند لورته نژدې وه. ليکوال وايي چې دې قبايلو د غزنوي په پوځ کې هم خدمات کړي دي، د حجاج خلاف ممکن عبد الرحمن بن اشعث هم له دوی استفاده کړې وي او له دې سيمې چې نورو هر چا د مقاومت لپاره اقدام کړی وي دوی به يې حتمن په پوځ کې ورسره شامل وو چې وروسته دغه قبايل دغلجي افغانانو په نوم يادېږي.

اخوند درويزه او ارشاد الطالبين، د بلې مقالې نوم دی چې د اخوند په اړه يې ليکلې ده. د اخوند په اړه پښتانه چندانې سم نظر نه لري او هر وخت يې د روښانيانو په مقابل کې د دريدلو له امله غندلی دی، خو جهاني صاحب د نورو برخلاف دومره تيز نه پر ورځي. البته د هغه څو بعدي شخصيت يې له پامه نه دی اچولی، دی دا مني چې هغه پراخه مطالعه در لوده کتابونه يې ليکلي دي او په کتابونو کې يې خورا زياتې حوالې موندلې کېږي، اما دا هم وايي:

د مثال په ډول اخوند درويزه په دې نه دی خبر چې معاويه د حضرت رسول صلعم له وفات څخه تقريبا پنځوس کاله وروسته نور هم ژوندی وو او څه کم شل کاله يې خلافت وکړ.(ياد کتاب: ۲۳۷)

د اخوند يوې بلې خطا ته يې هم گوته نيولې ده چې د حسين بن منصور حلاج په اړه يې کړې ده، اخوند ليکي چې هغه د هارون رشيد

(c) ketabton.com: The Digital Library

په زمانه کې ووژل شو، جهاني زياتوي چې په دې وخت کې د هارون له وفات څخه څه باندې ۱۱۰ کاله تير شوي وو.(ياد کتاب: ۲۳۸)

ښاغلي جهاني په کتاب کې وړاندې وايي چې د اخوند درويزه د ارشاد الطالبين په اړه مې فکر کاوه چې د پښتنو په اړه به تاريخي او اجتماعي معلومات لري، خو زما د اټکل برخلاف هغه له خرفاتو ډک وختی.(ياد کتاب: ۲۴۰)

د نالوستي ليکونه، د امير حبيب الله خان په اړه ده، د هغه د شخصيت په اړه يې د ځينو ياد داښتونه يادونه کړې ده، البته تر څنګ يې د هغه د پلار يادونه هم کړې ده چې دواړه پاچاهان يو د بل ضد صفات لري. امير عبد الرحمن خان خپل زوی ته هم اجازه نه ور کوله چې پټه ميلمستيا وکړي او دا يې د خپل واک لپاره خطر باله، خو حبيب الله خان بيا خپل ورور نصر الله خان له ځان سره تر اخيره وزغمی په داسې حال کې چې تل په نظرياتي لحاظ د هغه مخالف پاته شو. په همدې ډول يې پر ګڼو نورو ځانګړتياوو او توپيرونو رڼغيدلی دی.

تر دې وروسته يې د امير عبد الرحمن خان په اړه يوه ځانګړې مقاله بله هم کښلې ده چې د هغه د شخصيت په اړه يې ډېر څه پکې ذکر کړي دي. زه د جهاني د ليکنو په استناد وايم چې عبد الرحمن خان به دومره پښتانه وژلي وي چې هزاره ګان يې نيمايي ته هم نه رسيږي، خو خلک پښتانه نه يادوي او د هزاره د وژلو تور يې نړۍ ته ورسيد. دا سمه ده چې له هزاره ګانو يې کرکه کوله اما د هغه طبيعت ته په کتو هغه له هر مخالف څخه کرکه کوله او پښتانه يې هم د خپل مخالفت له امله وژلي دي ځکه هغه د يوه ماشوم په شان ځان خوښی و چې دې کار هغه په ځان کې ډوب کړی و او هر څه يې د ځان بلل د بل شراکت يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه شوای زغملای. د دواړو امیرانو په اړه لیکل شویو مقالو کې به دومره حیرانونکې کیسې ولولئ چې هڅك حیران به ورته پاته شئ.

تر دې وروسته یې بله مقاله د محمد نادر شاه په اړه لیکلې ده. په دې مقاله کې جهاني صاحب هغه تورونه هم رد کړي دي چې نادر خان له امیر امان الله خان څخه قدرت غصب کړ، دی استدلال کوي چې نادرخان په خپل زور له حبیب الله کلکاني څخه قدرت ونیوی نو سیاسي منطق او تاریخي سوابق دا نه مني چې یوه جنرال دې په خپل زور قدرت نیولی وي او بیا دې خپل حریف ته تسلیم کړي. دی د هغو کسانو سره مخالف نظر لري چې نادر خان د انګریزانو لاس پوڅی بولي یا یې حد اقل په اړه منفي نظر لري.

ملا، پیر او خان د پښتنو په ټولنه کي، د یوې بلې مقابلې سرلیک دی چې د ملا، پیر او خان پر اهمیت رڼیدلی دی چې په ټولنه کې څومره اهمیت لري. دی لیکي چې ملا په ټولنه کې یو ضروري عنصر او له بلې خوا بې بنسټه او کمزوری موجود دی. د ده په اند په ټولنه کې د جهالت له امله چې یې کوم اهمیت در لود هغه یې د ښونځي له راتلو سره له منځه ولاړ. دی وایي چې ملا مذهبي ناراضه قشر دی، په ټولنه کې منزوي دی، خو بر خلاف یې پیران او مرشدان ټولنیز کسان بللي دي، دی دا دواړې بیلې طبقې بولي، هره یوه یې بیله دنده مخته وړي، ملا د بې وسۍ له امله سخت ژوند لري خو پیر د خپلو ګڼو مریدانو په برکت د ښه ژوند خاوند دی.

د خان په اړه خپله مقاله کې لیکي:

په پښتني ټولنه کي د خاني مقام له قبیلویت، ټبر او قبیلوي اړیکو سره ملګری دی، چي په قبیله کي دننه د تقریبن ټولو اجتماعي اړیکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنسټ د تربور بدمرغه کلیمه جوړوي... خان، د تربورګلویو او قومي دښمنیو په مرکز کي قرار لري؛ او علت یې دادی چي هم له میراثي امتیازاتو څخه برخمن وي او هم یې مادي او مالي امتیازات تر عادي خلکو او قومیانو زیات وي.(یاد کتاب: ۴۹۱)

ملي وحدت زموږ د تاریخ په رڼا کې، مقاله یې زموږ د اصلیت ښه ښکارندویه ده. ده هم لیکلي دي چې د ملي وحدت کلیمه د هر چا پر خوله وي خو عمل یې د خپلې وینا خلاف وي. ان نادر افشار د غلجیو او درانیو د اختلاف له امله ابدالیان وځپل او په خپل هدف کې بریالی شو. په دې مقاله کې یې پر همدې موضوع ډېر ښه تمرکز کړی دی چې لوستل یې په اوسنیو حالاتو کې ډېره ګټه لري.

ملا نجم الدین، د هډې ملاصاحب او روحانیت په افغانستان کي، د ده هغه مقاله ده چي د دې پښتون جهادي و روحاني شخصیت په اړه پکې رڼغیدلی دی. دا ښه خبره ده چې زموږ د تاریخ د مهمو څېرو په اړه د جهاني غوندې څېرک مورخ لیکنې وکړي چې په ایینده کې مو تاریخي څېرې یا بیخي ګمنامه نه شي یا یې هم د قومیت د مینې له امله یې خلک له اصلي حقایقو څخه لرې په اړه داسې څه ولیکي چې د سم پر ځای مو ناسم لوري ته بوزي او د ګټې پر ځای یې تاوان زموږ تاریخ ته ورسېږي.

د تاریخي څېړني په دویم ټوک کي ځیني مقالي تکراري راغلې دي چې نوې زیاتونې یې ور باندې کړې دې لکه د پښتنو د تاریخ په اړه مقاله چې لومړي ټوک کې هم خپره شوې ده، له ځینو مقالو سره یې بیا ضمیمې ملګرې کړې دي چې په اړه یې نور ګټور معلومات او اضافې هم ور باندې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جهاني صاحب د تاریخي څېړنې ارزښت په دې کې دی چې خاص موضوعات یې انتخاب کړي دي او بیا یې په اړه تر ډېره حده منصفانه لیکنه کړې ده، منابع یې هم مستند دي او په هسې اوازو پسې نه دی تللی.

۳۰/۱۱/۲۰۲۰

پوهنتوني نصاب او د ټولنې و بازار عیني شرایط

زموږ د عام ژوند په اړه یو چا ویل چې یو پر مختللې نړۍ ده، یوه وروسته پاتې نړۍ ده، یوه مخ پر وده او یو زموږ دنیاګۍ ده. خبره یې زموږ تر انتیکو کارونو کوله، رښتیا هم زموږ له عامونو کیسو ور واخله تر خاصو، نسبت نړۍ ته ډېر جالب دي.

په نوره نړۍ کې ډېر پخوا پر دې بحثونه کېدل چې څنګه وکولای شي د پوهنتون نصاب د وخت او بازار له غوښتنو سره سم کړي، په دې اړه ګڼ پلانونه طرحه او د عمل میدان ته راغلل، کله به له یوه پوهنتون څخه ځانګړې کمپنۍ د کارمندانو غوښتنه کړې وه چې پر دغو شرایطو پوره وي، زموږ ورته اړتیا ده او په دې ډول به د پوهنتون له دورې پر همدغو شرایطو د پوره کېدلو لپاره محصلین چمتو کېدل، دوی که به فارغ شول تیار به کار ورته موجود و، نه به دوی بې کاره کېدل، نه به پر ټولنه بوجېدل او نه به یې وخت ضایع کېده.

فعلن د یوه بل پلان له مخې په غربي هیوادونو کې د پوهنتون دوره راکمېږي، ان په هند کې لا د لیسانس دوره درې کلنه ده، د ماسټرۍ دوره په ځینو امریکایي پوهنتونو کې یوه کال ته را کښته شوې او همداسې به دا کار نورو هیوادونو ته هم غزېږي. د دې کار ګټه داده

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په پوهنتون کې په نظري ډول ويل شوې تيوريانې بايد په بازار کې تر وخت تيرې نه شي که محصل پـه پوهنتـون کـې زيـات وخـت تيـر کړي، تر فراغت وروسته ممکن د نن په ژر بدليدونکې نـړۍ کـې هغـه څه چې ده ويلي او زده کړي وي هغه په بازار کې نور د عمل له ميدانه وتلي وي او پر ځای يې نور داسې څه را منځته شـوي وي چـې ده پـه خپله تعليمي دوره کې اوريدلي هم نه وي، نو په دې ډول د پوهنتون او بازار ترمنځ واټن را پيدا کيده چـې د همـدې د مخنيـوي لپـاره تعليمـي دوره کمېږي او په لنډ وخت کې هم هغه څه ورته وايي چې بازار اړتيـا ورته لري.

زموږ په هيواد کې دغه فورمول کـار نـه ور کـوي، دلتـه نـه د دينـي زدکړو په برخه کې دا اصل په پام کې نيـول کېـږي او نـه د دنيـوي. پـه اقتصاد کې يو اصل دا دی چې که هر شـی تـر تقاضـا زيـات بـازار تـه وړاندې شي اهميت او ارزښت يې کمېږي، که هر شی لـه تقاضـا پرتـه وړاندې شي، نو هيڅ ارزښت به ونه لري.

زموږ په ټولنه کې دا دواړه کارونه ښه په پيـخر کيږي؛ هم تـر تقاضـا زيات عرضه لرو او هم داسې عرضه شته چې ټولنه يې هـيڅ تقاضـا نـه لري. له دې امله نو لوستي کسان بې کاره دي، په ټولنه کې نه جذبيږي، کاري وړتياوې يې کمې دي، ټولنه چې کوم شي ته اړتيا لري موږ هغـه نه وړاندې کوو، بلکې تر وخت تېره عرضه موږ لرو او ټولنه چې د يـوه شي په اړه کمه تقاضا لري موږ يې څو فيصده زياته وړاندې کوو.

په دې توګه مو د پوهنتونو او بازار ترمنځ انډول خراب کړی دی چې اوس د خلکو پر پوهنتونو باور په کمېدو دی. له ما سره په دفتر کې ای ټي يو نوی ځوان و چې لـه کمپيـوټر سـاينس څخـه فـارغ شـوی و، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمپيوټر ډېر کوچنی مشکل يې نه شوای حل کولای، خو بل لور ته يو پخوانی تجربه کاره مامور وو چې په ای تي کې مدير و، هغه به په دوې دقيقې حل کاوه. عيني همدغه ډول مشکل د بازار او پوهنتوني نصاب او محصلينو ترمنځ هم دی، د بازار تجار يو کار کولای شي خو د پوهنتون څخه ور فارغ په هغه کار نه پوهېږي او نه يې شي کولای، چې دا کار د عامو خلکو ذهنيت د پوهنتونو په وړاندې خرابوي او پر لوستو کسانو يې باور کمېږي.

هر نصاب بايد د وخت غوښتنې په پام کې ونيسي، په لنډ وخت کې اپډيټ شي، د پوهنتون خلک بايد پر ټولنه او بازار سترګې ښخې کړي چې هلته هر بدلون راتلی دوی يې په نصاب کې ځای تعين کړي، هلته چې هره تقاضا پيدا کېده دوی يې له پوهنتونو څخه عرضه وړاندې کړي، په دې ډول انډول سم ساتل کېږي او که دوی هسې خلک فارغوي دې ته نه کتل کېږي چې د کومې برخې دی او اوس ورته اړتيا شته که نه، نو به لکونه کسان لکه زموږ د ټولنې له پوهنتونه ډګري اخيستې د دولتي او شخصي دفترونو دروازه په دروازه به ګرځي، خو د کار ساحه به يې ورته نه موندله کېږي، دا مشکل ټول د محصل نه هم دی د نصاب دی چې له لويه سره ناسم او د وخت له غوښتنو سره ناموافق جوړ شوی دی.

يو لنډ مثال يې زموږ د علماؤ او نورې نړۍ د علماؤ راواخلئ! ولې يې ترمنځ د ځمکې او اسمان توپير شته؟ همدغه خبره ده، نصاب تر وخت تير دی، ټولنه چې د څه شي اړتيا لري، هغه مدرسه نه وړاندې کوي، څومره چې ورته اړتيا ده هغه کميت ته پام نه کېږي، نتيجه يې په ټولنه کې د بې کارۍ اوج، پر علماؤ د خلکو د باور کمی، د دينې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدارسو څخه د خلکو خپګـان او لـه ټـولنې سره د علـماؤ فاصـله پيـدا کيدل دي چې ملامتيـا يـې خپلـه مدرسـو او د هغـوی منتظمينـو تـه ور ګرځي.

ژوند ډېر جالب دی، واګې يې ستا پـه لاس کـې دي، پـر مختـګ پکې کوي او که وروسته پاتېوالی دې خوښ دی؟ په تعليمي او علمـي مرکزونو کې د معيارونو ټيټوالی د ټولنې په وروسـته پـاتېوالي کـې لـوی لاس لري، هيله ده اړوندې ادارې دې لورته پام وکـړي او وضـعيت تـر بيخي ډېرې خرابېدا مخته درک او حللار را وړاندې کړي.

۲۰۲۰/اګست/۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تاريخ ارزښت

ژباړه او زياتونه

د تاريخ اصطلاح څه وخت رامنځته شوې او د لغت ريښه يې کوم ځای ته رسي؟ په دې اړه د نظر اختلاف شته. لغوي معنا يې د پېښو زمانه ټاکل ده او دا لغت په ګڼو ژبو کې د متعددو مفاهيمو لپاره کار شوی دی. په قران يا حديث کې د دې استعمال نه‌شته اما لومړی وار د دويمې پېړۍ له منابعو د دې د استعمال څرک لګېږي چې په درېيمه پيړۍ کې ښه پوره رواج شوی دی. لغتپوهان يې د اشتقاق په اړه مخالف نظرونه لري. ځينې له دې منکر دي چې دا لفظ دي عربي يا فارسي ريښه ولري او له اهل کتابو اخيست شوی يې ګڼي. نورو بيا ويلي چې دا اصلن فارسي دی او د (ماه روز) معربه بڼه مورخ ده. دا احتمال هم نه شي ردېدای چې تاريخ له اَرَخ يا وَرَخ سامي توري څخه جوړ شوی دی؛ ځکه د ورخ جمع اورخم تر اسلام مخکې د سعودي په جنوبي سيمو کې پر ډېرو د قمري مياشتو لپاره کارول شوې ده.

همدارنګه د تاريخ تعريف هم اسانه کار نه دی، په دې اړه هم ګڼ تعريفونه شوي دي چې تر اوسه هم د يوه تعريف په اړه د نظر يووالی نه شته. دلته د موضوع پر تعين او د دې علم د سرحدونو پر ټاکنه خورا جدي اختلاف راغلی دی. په هر حال نن د دې فن د پوهانو او پکې د نظروالو ترمنځ دوه تعريفونه مشهوردي چې يو په پل پسې يې راوړم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱/ پر تېرو پېښو او د تېرو کسانو پر احوالو، ژوند لیکونو، بریـاو او سیرتونو علم در لودل تاریخ دی، دا هر څه که د ملتونـو تـرمنځ تـالیف شوي وي یا هم تالیف کېږي، د تاریخ نوم ورته کارولای شو.

تاریخ په دې معنا جزي دی، یعنـې د یـوه شـخص یـا فـرد د چـارو سلسلې ته پام شوی دی نه کلیاتو، قواعدو، ضوابطو او روابطو ته. بـل ټکی دادی چې یو نقلي علم دی نه عقلي. همداشان پر تېرو پېښو علم دی نه د اینده تحلیل او له ماضي سره تړاو لري نه لـه حـاضر سره. زه د تاریخ دې ډول ته د (نقلي تاریخ) اصطلاح کاروم.

۲/ د تېرو کسانو پر ژوند د حاکمو اصولو او قواعدو علم دی چې د تېرو پېښو او حوادثو لـه تحلیـل څخـه تـر لاسـه کېـږي. دلتـه مـورخ د تاریخي پېښو تـر شـا پراتـه طبیعـي عوامـل او لـه پېښـو سره د علیـت و معلولیت پر اړیکه یې بحث کوي چې له دې څخه د عمـومي او عامـه فهمه قواعدو یوه لړۍ را پیدا کوي چې تېر او اوس یې سره مشابه وي. زه د تاریخ دې ډول ته د علمي تاریخ اصطلاح استعمالوم. د تـاریخ دا ډول خورا ګټور دی، د انسان پېژندنې لپاره دا یوه ښـه سرچینـه کېـدای شي او ده ته پر خپله اینده د تسلط واک ور کوي. علمي تاریخ د نقلي تاریخ په شان له تېر سره اړه لري نه له حال سره، پر شویو پېښو علم دی نه پر کېدونکو، د نقلي تاریخ برخلاف کلي دی نه جزي او عقـلي دی نه محض نقلي. علمي تاریخ په حقیقت کې د ټولنپوهنې یوه برخه ده، یعنې د تېرو سویو ټولنو پېژندنه وړاندې کوي. نو د که علم تـاریخ نـوم استعمال شي هدف یـې همـدا دویمـه معنـا ده او کـه حـوادث تـاریخ وکاریږي موخه به یې لومړۍ معنا وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳/ د تاریخ فلسفه؛ دا درېیم شی بیا د تاریخ تعریف نه دی خو د تاریخ فلسفه له پورته هر یوه تعریف سره ځانګړی ارتباط لري. د لومړي تعریف له مخې د تاریخ نظري، مادي یا محتوایي فلسفې ته د تاریخ فلسفه ویل کېږي. د تاریخ نظري فیلسوف له تاریخي پېښو څخه هدف الګو یا د کلي معنا کشف وي. د دویم تعریف له مخې د تاریخ نقدي، صوري یا تحلیلي فلسفې ته د تاریخ فلسفه یا د علم تاریخ فلسفه ویل کېږي. د تاریخ نقدي فلسفه د تاریخي څېړنو په اړه کېږي چې علمي نیوکې پر کوي. د دې فیلسوف موخه دا وي چې د تاریخي څېړنو ماهیت روښانه کړي، اساسي فرضیې، مهم مفاهیم او د څېړنو ډول یې واضح کړي.

عربي او فارسي ادبیاتو کې د تاریخ لفظ هم د علم لپاره کارېږي او هم د دې علمي موضوع لپاره، دارنګه په انګلیسي او الماني ژبو کې هم د دې لفظ معادل د دوو مفاهیمو لپاره کارېږي. موږ پوهېږو چې یو علم دی او بل د علم موضوع ده. مثلا: ځمکه، اسمان، عناصر او روان، علمي موضوعات دي، ځمکپوهنه، هیأت، ټولنپوهنه، روانپوهنه بیا په خپله علوم دي. یا هم د طب کلیمه چې د یوه علم نوم دی، موضوع یې د انسان بدن او ورپېښې ناروغۍ دي، نو ګواکې د دې علم موضوع د بدن ناروغۍ دي، اما خپله علم ته بل لفظ کارېږي چې طب یې بولو؛ خو په تاریخ کې دواړه مفاهیم یعنې د تاریخ موضوع او علمي تاریخ ته یو مشترك لفظ (تاریخ) کارېږي.

د تاریخ دا برخه هم له اختلافه خلاصه نه ده چې ایا هره تېره پېښه په تاریخ کې حسابېږي که له انسان سره مربوط پېښې په علم تاریخ کې ځای لري او که د تاریخ علم ټول موجودات په غېږه کې نیسي-؟ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې اختلاف له امله ځینو د تعریف مهال دې ته پام کړی او داسې تعریف یې کړی دی: د مورخانو د تفسیر، څېړنې او انتخاب له مخې د تیرو انسانانو د حالاتو تفسیر او تحلیل علم تاریخ دی.

ځینو نورو بیا درې شاخصونه په تعریف کې اړین بللي چې (د تیر انسان مهمې پېښې) دي. یعنې تیر یو شاخص دی، انسان بل او مهموالی هم پکې شته. همدې درو شاخصونو ته مرحوم شریعتي هم پام کړی دی، هغه ویلي: پدیدې، پېښې او اړیکې، همداشان فعل او انفعالات، د مرګ او زیادت حوادث، د ټولنو جوړښت، پرمختګ، رشد او د تمدنو، ټولنو او پرګنو زوال، دا ټولې بشري پېښې او پدیدې د انسان له طبیعت سره یا هم د دوی تر خپل منځ له هغه پیله بیا تر اوسه د علم تاریخ موضوع ده.

د مایکل استنفورډ له نظره د تاریخ په تعریف کې تیري پېښې، د پاته اثارو تفسیر او زمانه مهم دي. له دې لید لوري د علم تاریخ موضوع د انسان پر ټکي رامحدوده نه ده. مګر هیګل بیا خورا زیاته را محدوده کړې ده، ځکه ده ویلي چې یوازې هغه قومونه د تاریخي اقوامو په لیست کې یادولای شو چې خپله یې ځانونه په تاریخ کې د یادولو وړ ثابت کړي وي. کالینګوود هم د تېرو انسانانو کړنې د علم تاریخ موضوع ګڼلې ده.

په هر حال په تاریخ کې انسان مهم دی او زیاتره بحثونه په تاریخي کتابونو کې هم د انسان له کړنو او اعمالو سره تړلي او ډېرې نورې طبیعي پیښې چې یادیږي هم د انسان له امله یادیږي چې هغوی ته یې یا زیان اوښتی وي یا هم د انسانانو ژوند یې اغېزمن کړی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاريخ څومره مهم دی؟

ما څو پلا له ځينو کسانو اورېدلي دي چې تاريخي کتابونه لوستل د انسان وخت ضايع کوي. ما ته ځينو ملګرو ويلي چې د انسان په تاريخ کې له وژنو پرته نور شی نه‌شته نو تاريخ چې ګورې بس همدا د مړو تعداد به در سره ليکې نور به څه کې زدکړې؟

دا سمه ده چې په انساني تاريخ کې د وژنو خورا لويې کيسې ثبت دي مګر له دې اړخه پرته تاريخ نور اړخونه هم لري. دا هم يو حقيقت دی چې د پېښو تر شا يې عوامل وي، موږ کولای شو چې د تاريخ په پاڼو کې د ثبت جنګونو تر شا هغه عوامل درک کړو چې له کبله يې انسانان د يوه بل مرګ ته درېدلي وو، په تاريخ کې بريالي و نابريالي انسانان، نظامونه، ټولنې او تمدونه تير شوي دي چې د بريالي د بريا لاملونه که موږ پيدا کړو ممکن ځينې يې زموږ په زمانه کې هم د دې وړ وي چې عملي يې کړو او د نابريالي تر شا هم عوامل شته چې که درک کړل شي اوس هم انسان ته په ګټه ورځي او له هغو ناکامه تجربو د ځان ساتنې کوښښ بايد وکړي.

په هر حال زه دلته غواړم د تاريخ پر اهيمت نور هم بحث وکړم چې زموږ اړيکه له تاريخ سره ثابته کړو او پر لا زيات اهميت يې هم رڼا واچوم. ځينې کسان فکر کوي چې تاريخ يوازې په تاريخي پاڼو کې د نورو کسانو ثبت شوي احوال دي چې لوستل يې موږ ته څه نه لري، مګر تاريخ يوازې دا ډول نه لري، بلکې د تاريخ موږ دوه تعريفونه لوړ بيان کړل چې تر ټولو مهم يې دويم ډول وو او دې تاريخ ته انسان په هره زمانه کې اړتيا لري. د تاريخ دا ډول زموږ اړيکه له ماضي سره پيدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي او په دې ډول موږ دا فکر نه کوو چې هغه د تېرو کسانو حالات وو او زموږ په ژوند کې اغېز نه لري، بلکې دا یوه روانه لړۍ ده چې شکېده نه لري او موږ هم د دې اوږدې لړې یوه کړۍ یو چې په هیڅ صورت ترې بېلېدای نه شو.

تاریخ د انساني ژوند یوه روانه ویاله ده چې تر موږ مخکې یې هم سیلان در لود او تر موږ وروسته به یې هم ولري. په بشري تاریخ کې د ګڼو شیانو په اړه انساني تجربې لیکل شوې دي او موږ هم له دې سلسلې جلاکېدای نه شو، په همدې تعبیر نو تاریخ ماضي، حال او اینده ټولو ته شامل دی.

موږ چې کله د ماضي په اړه فکر کوو، کتابونه یې درسوو او لوست کوو نو عینن په همدې وخت کې د حال او اینده په اړه هم دا ټول کارونه کوو؛ ځکه که دقیق نظر وکړو نو زمانه د هیڅ موجود شي ارزښت یو مخیز له منځه نه وړي، طبیعت پوهان وایي چې ماده په مطلق ډول له منځه نه ځي او د تاریخ پوهانو دا خبره هم سمه ده چې یو شی په بشپړه توګه له زوال سره نه مخېږي؛ بلکې هر شی د زماني په اوږدو کې مختلفې بڼې اخلي. که انسان د خپل ځان په اړه فکر وکړي چې یو مهال تی خوره ماشوم وو او بیا هغه صورت له اوسني شکل سره پرتله کړي نو توپیر یې دومره واضح دی چې په هیڅ ډول د پټېدو وړ نه دی. دا وخت ممکن فکر وکړي چې دا دوه بېل انسانان دي، اما حقیقت دادی چې هغه ماشوم همدا لوی سړی دی خو زماني یې بڼه ور بدله کړې ده.

یو عرب شاعر د تاریخ د اهمیت په اړه وایي:

لَیسَ بِأِنسَانٍ وَلاَ عَاقِلٍ مَن لاَ یَعِي التَّارِیخَ فِي صَدرِهِ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَمَن وَعِيَ أَحوَالَ مَن قَد مَضَى أَضَافَ أَعمَاراً إِلَى عُمرِهِ

ژباړه: هغه هوښیار انسان نه دی چې په سینه کې یې تاریخ نه وي او که چا د تېرو احوال یاد کړل، نو ګواکې خپل عمر یې زیات کړ.

علم تاریخ په خپل ذات کې دومره ارزښت لري چې په اړه یې خاصې او عامې څېړنې وشي او له هر ډول ګټې پرته د تېرو انسانانو پر احوالو علم درلودل په خپل ذات کې هم ډېر ارزښت لري.که د انسان هدف ژوند وي نو په هره وسیله چې وي باید د تېر وخت په اړه پوهه تر لاسه کړي، که موږ هغه علم صرف نظر کړو چې د تېرو انسانانو د ژوند په اړه یې معلومات خوندي کړي نو کله به هم خپل هدف ته ونه رسېږو او موږ د تاریخ په ذریعه له خپلو تجربو سره د تېرو انسانانو تجربې ملګرې کوو، په ژوند کې پرمختګونه کوو او په دې ډول ګواکې خپل عمر هم زیاتوو.

تاریخ موږ ته له ماضي سره د اړیکې ډول هم راښيي او له نورو ټولنو و کلتورونو سره د اړیکو په څرنګوالي او اهمیت مو هم خبروي. علم ولې زدکوو، ځکه د شیانو معرفت ته اړ یو، نو اړتیا د علم په زدکړه کې اساسي شی دی همداشان د پرمختګ په برخه کې هم اړتیا اساسي ځای لري، عربي کې متل دی چې (الحاجة ام الاختراع) یعنې اړتیا ابتکار راوړي او پښتانه وايي چې مجبور ته غښتلی مه وایه، دا پښتو متل عینن د لوړ عربي متل مفهوم بیانوي، کله چې انسان اړ شي نو فکر کوي او له هرې وسیلې په کار اخیستو خپله اړتیا پوره کوي. د ماضي له علم څخه موږ کولای شو چې ډېرې اړتیاوې او حللارې یې درک کړو. همداشان د تاریخ په اړه د معلومات را غونډول، د پېښو ذکر او یاد یې له موږ سره د حاضرو پېښو په تحلیل او شننه کې هم مرسته کوي، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستونزو په وړاندې حللار وړاندې کوي چې پرمختګ ته لار هـواروي. زموږ ژوند به هغه مهال ډېر بريالی وي چې له خپلې ماضي سره ژورې اړيکې وپالو، له تجربو يې ګټه واخلو او د يوه ښه استاد په صـفت يـې هر مهال لارښونو ته غوږ شو.

د تاريخ مطالعه د شخصيت په جوړولو کـې هـم مهمـه ده. د نـورو نيمګړتياوې چې تاريخ خوندې کړې دي که يې هر څوک ولولي نـو د خپل ځان په کمي هم بيا پوهېږي او د حللارې لټه به يې حتمن کوي. تاريخ د هر انسان لپاره ډېره غوره حافظه ده، خورا ډېر شيان يې موږ ته خوندي کړي دي چې په لوستو يې کولای شو ډېر څه زدکـړو. تـاريخ زموږ هويت او ډېر نور څـه هـم خونـدي کـړي دي، کـه د يـوه انسـان حافظه خرابه شي نو حتمن يې ټول مريض بولي، نو که د يـوه ملـت او قوم تاريخ ضايع شي هغه ملت و قوم به هـم د خپـل تـاريخ پـه ضـياع ناروغ وبلل شي.

د تاريخ ګټه دا هم ده چې موږ ته د بشر ماضي تر يوه حده تشريح کـوي، څـومره چـې مـوږ مخکـې ځـو او د ډېـرو جـزي شـيانو پـه اړه معلومات تر لاسه کوو نو په استناد يې هم نن او هم د پرون خورا زيات شيان تشريح کېږي. د بشري ټولنو په اړه بيخي ډېرې پوښتنې همداسـې ناحل پاته دي او د تاريخ علم يې له موږ سره په ښه سپړونه او حل کې مرسته کولای شي. له دې امله نو د تاريخ په اړه ويلي شوي چې دا يـو اجتماعي ضرورت او صانع (جوړونکی) دی. اجتماعي ضرورت ځکـه دی چې د ټولنې په اړه ډېر څه را زدکوي او صانع له دې امله دی چـې د فرد او ټولنو په بدلولو کې اغېزناک دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ د یوه رهبر پر شخصیت هم خپل اثر کوي، هغه رهبر چې تاریخ گوري، د تېرو انسانانو له تجربو گټه اخلي، د مشکلاتو په وړاندې د هغوی له حللارو سره خپلې نوې حللارې هم ملگرې کوي، د بریا رازونه یې کشف کړي او د خپل ژوند په اوږدو کې استفاده هم ځنې وکړي که یې امکان وو، نو دا کس به په خپله رهبري کې ډېر بریالی وي او خپلې ټولنې ته به ډېر څه په میراث پرېږدي او هم به د خپل ژوند مهال انساني ټولنې ته خدمت وکړي. د تاریخ همدې اهمیت ته په کتو نو دا وینا سمه ده چې وایي: تاریخ د ماضي او حال ترمنځ خبرې اترې دي.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۱٦

سرچینې:

۱/ التاریخ والمؤرخون، د حسین مؤنس.

۲/ التاریخ ومشاکل الیوم والغد، د محمد الطالبي

۳/ تفرج صنع، د عبد الکریم سروش لومړی چاپ

۴/ انسان، د علي شریعتي

۵/ درآمدی بر تاریخ پژوهی، د مایکل استنفورد

٦/ جامعه و تاریخ، د مرتضی مطهري

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تعلیم، مطالعې او عمل تجرید

تجرید عربي لفظ دی، موږ يې په عمومي ډول خپله محاوره کې کاروو؛ البته د مطالعې یا عمل تجرید زموږ په ټولنه کې یا نه شته یا د نشت تر کچې کم دی. تجریدي مطالعه او عمل دادي چې پر یوه خاص کار او ځانګړي فن تمرکز وشي. انسانان د خپل ژوند په لومړیو کی عمومیات یا کلیات زدکوي، کله چې يې عمر زیاتیږي، د زدکړو سویه يې لوړیږي او د تخصص درجې ته ځي نو له کلي او عمومي جزئي او خاص ته سیر کوي چې اخیر يې پر یوه خاصه نکته ټول تمرکز راټول شي. همدغه کار که په عملي بڼه وي؛ نو د عمل تجرید ورته وایي، که په مطالعه کې وشي د مطالعې تجرید او که تعلیم کې وشي د تعلیم تجرید يې بولي او دا د هر انسان لپاره اړین څه؛ بلکې له دې پرته پرمختګ او اختراع ناشونې ده.

پخوا چې به خلکو زیاتره عمومیات زدکول، نو هغوی چندانې اختراعات هم نه لرل. تر یوه کلي لاندې حتمي جزئیات وي، که یوڅوک د کلي د پېژندلو هڅه کوي باید جزئیات يې لومړی وپېژني او بیا د هغوی له خواصو معلوماتو وروسته د کلي پر پېژندلو د توانیدلو شونتیا زیاتیږي، اما که جزئیات معلوم نه شي او د هر یوه ځانګړې پلټنه ونه شي له دې په صرف نظر کولو د کلي پېژندنه که څوک وړاندې کړي هم به مبهمه وي او هم به خاصه ګټه پر مرتبه نه وي؛ د دې په نسبت به د هغه چا معلومات او نظر ډېر د اعتبار وړ او حقیقت ته نژدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي چې د کلي تر جزئیاتو وروسته یې هم د جزي په اړه او هم د کـلي په اړه نظر ور کړی وي.

هر څومره چې تمرکز زیاتیږي په هماغه کچه د اختراع او تولنې ته د نوي شي د وړاندې کولو شونیا ډیریږي، تر اوسه مې د چا په اړه نه دې لوستي او نه مې اوریدلي دي چې د شلو علومو او فنونـو مـاهر و او پـه پلاني پلاني علم و فن کې یې دغه نوي کارونه کړي دي؛ اصلن د شلو علومو ماهر نه شته څوک چې ځان د ګڼو فنونو ماهر ګڼي حقیقت کـې تشې خبرې وي. په نننۍ نړۍ کې دا کار سخت ځکه دی چې د هر فن ساحه پراخه شوې ده او په ټوله معنا پر دې یوه ساحه غېږ راګرځول او ځان د مهارت تر کچې په پوه کول که ناشونی نه دی نو سخت کار خو له شک پرته دی.

د طـب پـه برخـه کـې مـوږ د یـوه انسـان د بـدن لپـاره پـه لسـګونو متخصص ډاکټران لرو، په ټولنه کې د دغه ډول حقیقت وجود خپله د عملي و تعلیمي تجرید اهمیت داسـې پـه ګوتـه کـوي چـې انکـار یـې ناشونی دی.

دغه مهم ټکي ته نوره نړۍ په ډېره ښه توګه متوجې شوې ده، هغوی که د یوې موضوع په اړه څوک رغوي هم هر کاره نه راغواړي او نه یې نظر ته اهمیت ور کوي، بلکې د متخصص په لټه وي که یې د نړۍ پـه هر کونج کې پیدا کړ چې په هره ژبه یې پر دې موضوع خبرې کـولای شوای هغه ورته مشکله نه ده، دوی ترجمه کوي اما یو غیـر متخصـص کس رغول ورته ستونزه ده.

که دوه کسان عملن په سیاست کې ښکیل وي؛ یوه یې سیاست هم ویلی او عملي سیاست هم کوي، نو د ده رغـول نسبت هغـه کـس تـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټور دي او دی یې د هغه په پرتله وړ هم دی چې یوازې عملي سیاست کوي، ډېر امکان لري چې په دې برخه کې د عملي سیاست والا له تیوریکي پلوه له افلاس سره مخ وي، په عملي سیاست کې ممکن هغه یوازې په محلي کچه سیاستوال وي؛ خو هغه بل کس د سیاستپوه په توګه له نړۍ وال سیاست څخه خبر دی او په تیوریک لحاظ د نړۍ د سیاستونو په اړه معلومات لري چې تر څنګ یې د عملي سیاست محلي یا سیمه ییزه تجربه هم لري، نو طبعن به تر هغه بل د ده ړغول هم ګټور وي او هم به یې مناسب شخص انتخاب کړی وي، دا قاعده که کلي نه وي نو پر اکثریت د تطبیق وړ ده.

که موږ په دې نظر یو چې ټولنې ته خدمت وکړو یا حد اقل ځانونه جوګه کړو؛ باید له کلیاتو او عمومیاتو ور شوه او له خپل ذوق او اړتیا سره سم د تخصص یو مسند د ځان لپاره غوره کړو چې په دغه وخت کې هم ځان د خدمت جوګه بللای شي او هم یې خدمت په ټولنه کې موثر واقع کیږي. هره خبره نوې نه وي او نه هره خبره پر اوریدونکو تاثیر کوي، ځوک چې له خپل زمان و مکان سره مناسب د خدمت ابزار ونه لري هغه به څه نوې خبره یا نوی کار وکړي؟ د نن عصر نوي ابزار د فنونو او علوم تخصصي کول دی چې له عمومیت او هر کاره ګۍ څخه باید ووزي. یوه بل مثال ته چې نن ښه سره لګیږي او مهم هم دی به راشم:

زموږ د دیني او شرعي متن علماء ولې د دین په اړه د یوه داسې تعبیر له افلاس سره مخ دي چې د مکان، زمان او ټولنې پر شرایطو برابر وي؟ ځکه دوی د دې برخې له حالاتو سره مناسب او لازمي ابزار نه لري؛ له پښې سره که د اهنګرۍ وسایل نه وي هغه به څه وکړای شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګیله هم نه ځنې کېږي. زموږ دیني علماء که څانونه د دین او شریعت متخصصین بولي بیا یې باید له حالاتو، زمان او مکان سره د تطبیق مناسب فورمولونه هم زدکړه کړي، د هغه تعبیر وړتیا هم په ځان کې پیدا کړي چې وخت یې ځنې غواړي که یې وړاندې نه کړي نو دیني ارزښتونه به په ټولنه کې د ملنډو شي او په دې برخه کې به ټوله پړه د هغه معبر پر غاړه وي چې لازم و مناسب ابزار یې نه درلودل خو بیا یې هم د یوه داسې ټولنیز کار د انجامولو اقدام وکړ چې نه یې وړتیا لرله او حتا نه یې دا فکر کړی وو چې دغه هر څه ورته لازم او ضروري دي. نن چې د نړۍ په هره برخه کې د دیني مفکرین شته خو موږ یې نه لرو، ستره وجه یې همدغه ده چې موږ یې ابزار نه دي تیار کړي، زموږ علماء تر اوسه د تجریدي عمل او تعلیم په اهمیت نه پوه دي او نه ارزښت ورته لري. تر هغو به له افلاس سره مخ یو چې دغه عیني شرایطو زېږولي ټولنیز جبري شرایط مو نه وي پوره کړي او دا قاعده ده چې شرط نفي شي مشروط بیخي وجود ته نه شي راتلای.

ټولنې ته خدمت هغو کسانو کړی دی چې د تجرید په اهمیت پوه شوي او عملي کار یې هم له دې ځایه پیل کړی دی، په انساني ټولنه کې باید د تخصص ساحې وټاکلې شي او هر متخصص د خپل فن په ساحه کې کار وکړي چې که نوی کار ونه کړي نو هغه زوړ له اسلافو راپاته چوکاټ خو حد اقل ونه شرموي، اما که څوک تجرید ونه کړي پر هغه پرمختګ او اختراع د طې ټکی دی بلکې د نورو ثابت شوي اصول او چوکاټونه به هم په شرمونو وشروموي. دا اوس یو بهترین اصل دی چې که څوک د خدمت چیغې وهي خو تجرید نه کوي، نو اصلن خدمت نه غواړي بلکې یوازې یې کار تر شعاره دی. راځئ تجرید تجربه کړو او بیا یې له ګټو څخه برخمن شو!

۲۰۲۰/اګست/۱۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړې سختیا او پېچلتیا

له ډېره وخته ژباړې سره سر وکار لرم، څو کلونه مخکې به مې له اردو زیاتې ژباړې کولې، وطن ته په راتلو مې عربي ژباړې هم پیل کړې، خو په دې برخه کې چې مې څومره زیات کار کاوه همدومره متوجې کېدمه چې ژباړه حتا په ځینو ځایونو کې تر لیکنې هم سخت کار دی. ما د کرنتین په ورځو کې له عربي د یوه سخت متن سیرت ترجمه کاوه چې کله ناکله به یې د پښتو جملو جوړښت او سلاسیت دومره وخت راڅخه اخیست چې که عادي ژباړه وای، نو څو مخونه به شوې وای، خو په دې وخت کې ما به یوازې یو مخ ژباړه په تکلف کړې وه.

د ژباړې ځینې سختۍ داسې دي چې لومړي سر کې ښایي ځینې کسان ورته متوجې نه شي، ورو- ورو چې له دې فن سره روږدېږي په پیچلتیا یې هم پوهېږي او اخیر په وازه خوله اعتراف کوي چې ځینې ستونزې یې لاینحل دي او د موري زوی نه شي کولای چې ژباړه دې په ټوله معنا د هغه اصلي متن گرده مفهوم په داسې ډول را ولېږدوي چې یو څوک یې ژباړه ولولي نو د ژباړې او هغه اصلي متن ترمنځ درځ ونهویني او لکه یو متن چې یې دوه ځله لوستی وي.

دا کار زما په اند د بشر له وسه وتلی دی، په څو دلایلو دا کار نه شي کېدای:

اول ژباړه لکه د کلتور ترجمه چې کوي، د انسانانو کلتورونه سره یو ډول نه دي، له دې امله که ژباړه کېږي نو کلتوري توپیر حتمي دی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې توپیر راپیدا کېږي نو حتمي خبره ده چې په ټوله معنا توپیر په اتحاد بدلول امکان نه لري.

دویم یوه ژبه له بلې سره فرق کوي، په یوه کې د موادو زیاتوب، د اصطلاحاتو خاصه او پر ځایه کاریدنه، ترکیبي جوړښت، د علمي او تخصصي ځانګو لپاره ځانګړي نومونه او اصطلاحات چې په خپل چوکاټ کې له ځینو ځانګړتیاو سره خاصه معنا افاده کړي، په بله ژبه کې دا ټول خصوصیات هیڅ امکان نه لري، له دې امله نو د ځینو ژبو ویونکي مجبورېږي چې د اصلي متن مفهوم د خپلې ژبې په لغاتو کې نه شي ادا کولای هماغه لفظ یې اخیستی وي او که ډېر ناانشنا وي تعریف یې ورسره لیکلی وي چې دا کار د ژباړې په خوند کې لخته ور وهي او خوند یې اوبه وړي او د اصلي متن سره یې فاصله کرار کرار زیاته شي او یو ډول بې ذوقي ورته لار پیدا کړي.

درېیم مهم ټکی دادی چې د لیکنې مهال چې لیکوالو په کومو احساساتو او عواطفو لیکنه کړې ده، دغه احساس او عاطفه یې مترجم نه شي درک کولای، دی چې په کوم محیط کې اوسي د هغه په ټوله معنا درك له ژباړن سر نه شي پیدا کیدلای، لیکوال چې په خپله لیکنه کې مطالب څنګه او په کوم ترتیب اوډي ممکن ژباړن یې په ټول هدف پوه نه شي، د هغه ځینې خاص اصطلاحات کیدای شي هغه د خاص وخت او خاص مکان لپاره کارولي وي چې ژباړن یې شوني ده درك نه شي کړای، دا ټول احتمالات چې په یوه ژباړه کې ځای کړې، نو بیا لوی واټن سره پیدا کوي چې په هیڅ ډول یې سره رانژدې کول ممکن نه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم دليل دادی چې د ژباړونکو ترمنځ جالب فرقونه شته، تکړه مترجمين دي خو د اصطلاحاتو په ژباړه کې د ځمکې او اسمان فرق کوي. ځينې د بلې ژبې اصطلاحات داسې ترجمه کوي چې لوستونکی د هغه صلي متن چاپېريال ته نه بيايي بلکې د ژباړونکي محيط درباندې گوري؛ نور بيا همدې اصل ته پام کوي چې د ليکوال ليکنه بايد داسې ترجمه شي چې د هغه د چاپېريال خيال پکې وساتل شي څو لوستونکی د لوست مهال د هغه چاپېريال له ځان سره انځور کړي او هلته د هغه په سيمه کې په گښت ورسره وتلی وي.

پنځمه خبره داده چې په يوه متن کې د الفاظو د ځای بدلون معنا ته حتمي تغيير ور کوي چې ښايي کله بيخي لوی توپير وي، دغه ټکی هم د ژباړوونکو ترمنځ باوري نه دی چې دوی به د ځای او مکان په بدلون سره د يوه لفظ کومه ترجمه انتخابوي؟ په دغه کار کې ممکن ځينې ژباړونکي له هغه اصلي مفهوم څخه لرې ولاړ شي او هغه څه چې ليکوال يې غواړي ووايي دی يې بيخي سرچپه خبره وکړي چې د اصلي مطلب پر گېډه تر ناستې وروسته به نو لوستونکی د هغه اصلي متن خوند ډېره ځنې ووينې.

نتيجتن زه دې پايلې ته رسېدلی يم چې ژباړه څکه تر ليکنې سخت کار دی چې په ليکنه کې دې فکر خپل وي که تحقيقي ليکنه وي که طنزيه او که هره يوه، خپل قلم دې په خپل لاس کې دی چې په يوه عبارت دې خبره پر طبعه برابره نه شوه په پل يې وليکه او لس واره يې ړنگه کړه بيا يې په مختلفو الفاظو وليکه؛ مگر په ژباړه کې ته يوه لار لرې چې پر همدې نرۍ لار دې تلل حتمي دي دا چې په ځغاسته پر ځې، پياده مزل کوې، په گونډو پر تيرېږې او که پر څخېږې دا نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړن تر مسلکیتوب، پر دواړو ژبو مهارت، د متن دقیق فهم او احتیاط ته په کتو له یوه تر بله ډېر زیات توپیر کوي.

بناءٔن ژباړه د هر کس و ناکس کار نه دی، که د علمي متونو ترجمه کېږي، نو له مسلکي کسانو ماسیوا که یې نور بازاري کسان کوي، تر دې دا ښه ده چې هغه کتاب او متن اصلن ترجمه نه شي. د خلکو خو به په ذهن کې وي چې دغه علمي کتاب نه دی ترجمه شوی یو تکړه ژباړن به پر پېښ شي او تر یوه حده به یې حق ور ادا کړي؛ دا کار هغه څوک کولای شي چې هم مسلکي وي، هم یې متن لوستی وي په جګېدل نه بلکې په نوزي، پر دواړو ژبو د کمال تر اندازې مهارت ولري او د لیکوال له کلتور سره اشنا وي که اشنا نه وي نو هغه سخت ځایونه چې دی یې د مفهوم په اخیستلو کې شک لري، په دغو ځایونو کې د لیکوال له کلتور سره اشنا شي چې له هغه ځایه دقیقه معنا ورته پیدا کړي او اشتبا ونه کړي.

یوه خبره چې زه له ډېره ورته وخته ورته متوجې شوی یم هغه له ژباړې ژباړه ده؛ زما په اند دغه کار که ونه شي ډېر به ښه وي، ځکه د دویمې یا درېیمې ژباړې فاصله له اصلي متن سره زیاتېږي چې فرقونه یې له اصلي مطالبو سره حتمي دي او یو ډول له لیکوال سره خیانت دی، له دې امله چې هغه اصلي متن نه شته ممکن ژباړن په ځینو ځایونو کې تیروتی وي، د خپل چاپېریال تر دومره اغېز لاندې راغلی وي چې د لیکوال سبک یې نه وي رعایت کړی او هر څه یې د خپل کلتور په قالب کې اچولي وي چې له دې متنه ژباړه بیا له اصلي متن سره فاصلې ته لار جوړوي او هغه اصلي مفاهیم امکان لري چې په سم ډول یې حق ادا نه شي؛ یا د اصلي متن اصطلاحاتو ته په خپله ژبه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مناسب اصطلاحات نه شي پيدا کولای چې د اصلي مفهوم په رسولو کې خنډونه ايجادوي. ما خو دغه ډول ژباړې ليدلې دي چې زياتې تيروتنې پکې تر سترګو کېږي.

د قران کريم ژباړې همداسې ناخبره، بې مسلکه، پر ژبو مهارت نه لرونکو او د عربو له کلتوره پرديو کسانو کړې دي چې د خلکو يې د الله له کتابه خوا ور توره کړه. له قران کريمه د اختلاف يو لوی لامل دادی چې د قران له کلتور سره خلك اشنا نه دي، د هغه کارولې ژبه چې عرب څنګه او په کوم ځای کې کاروي دوی نه دي په خبر، پر خپل کلتور او ژبه يې قياسوي چې ګڼې ستونزې ځنې پيدا شوې او دغه ابهام بيا له جهالت او ځايي عنعناتو او محلي کلتور سره لاس يو کړی دی او انسانانو ته يې دومره مشکلات ايجاد کړي دي چې تر دوو سپوږمو يې راوستلي دي.

يوه ډېره جالبه ژباړه چې اوس رواج شوې ده او بيخي زياته هم ده هغه د سياسيونو د کتابونو ژباړه ده چې هم لوستونکی خندوي او هم يې ژړوي. د ژړا ځای دادی چې مال پر مصرفېږي، د خلکو وخت نيسي او خلك فکر کوي چې اصل شی راته رسېدلی دی خو هغه له مصارفو سره ناسم شی له بده مرغه ورته رسيدلی وي. خندا بيا د ژباړونکي پر ژباړه سړي ته ور شي چې وه ملا وروره! روښانه متن دې سره پيچلی دی او يو داسې کروت دې تر جوړ کړی چې نه ولاکه اوس ستا خوښ شي او نه زما، که دې دومره د کتاب په متن سره نه خلاصېدای، له موضوع يې ناخبره وې، له کلتور او محيط سره دې هيڅ بلدتيا نه در لوده نو دې څه کاوه خو يو بل اسانه کتاب به دې انتخاب کړی وای؟ دغه بازاري ژباړې موږ ته په سرخوږي اوښتې دي او که

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمې نقد نه شي او دغه لوی نومي ژباړونکي په سم ډول ونه ټکول شي نو بازار به دغه ناسمې ژباړې پر سر واخلي او له خلکو به د سمو و ناسمو ژباړو او کتابونو د انتخاب لار ورکه کړي هسې هم زموږ کهول نوی پر مطالعه راغلی دی او که دغسې بې لارۍ په دې میدان کې رواني وې نو ژر به خلک له کتابه او ژباړې تور زړي شي چې بیا راماتول به یې هم زیات زیار وغواړي او هم زیات وخت. د فن ماهرین باید لاس تر زنې نه کېني، په دې میدان کې د نقد دغه تشه باید ژر ډکه کړي او د بازار د خرابېدلو مخه ونیسي. موږ به خپل کار ته د دین په ساحه کې دوام ور کړو او د ژبې ماهرین و پر ژباړه نظروال دې دغه میدان ته ور شي چې ډېره اړتیا یې محسوسېږي.

۲۰۲۰/سپتمبر/۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستاینه او نقد

ځوك په ښو يادول، دا كه تش الفاظ وي يا هم مادي يا معنوي څه ورسره وي، ستاينه ده، نقد د ناسم عمل/وينا غندل دي. كه څه هم نقد مثبت او منفي دواړه اړخونه لري، خو دلته يې يو اړخ مطرح دى.

په انساني ټولنه كې كه له ستاينې او نقد څخه هر يو كم شي، ټولنه زيان ويني؛ بشري ټولنه په هر حال كې دواړو ته اړتيا لري، كه ستاينه ونه شي، پر يو كار تشويق به نه وي، هڅونه به نه وي، كارونو او ابتكاراتو ته به خلك زړه ښه نه كړي، بل لور ته كه نقد نه وي، ټولنه به اصلاح نه شي. نقد د يوه شخص او ټولنې دواړو لپاره د اصلاح ښه لار ده، يو كس د خپلو كارونو مكمل جاج نه شي اخيستلاى، هغه خپلو كارونو ته له يوې زاويې ګوري او نور كسان له بلې، له دې امله يې نقد د كار/موضوع نوور ابعادو ته پام كوي، په همدې بنه ټولنه هم ده، په يوه ټولنه كې ناسم رواجونه او كارونه كيږي، كه د ټولنې هوښيار خلك د هغې ټولنې دا كارونه او رواجونه نقد نه كړي، په هغه ټولنه كې به اصلاح را نه شي.

البته د بل پر كار ستاينه، يا هغه كار چې بيخي شوى نه وي اما خلكو ته دورغ وويل شي چې هغه كار ما كړى دى، او له خلكو د ستاينې هيله لري، دا شرعن او اخلاقن ناسم عمل دى، قران كريم وايي:

{وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ}.[آل عمران: ۱۸۸]

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او دوی خوښوي چې پر هغو کـارونو يـې سـتاينه وشي چـې دوی نه دي کړي، نو له عذابه د دوی د ځان خلاصونې پـه اړه تـه بـې فکره اوسه.

انساني وجدان دا نه مني چې د بل په خولو شوی کار دې زه ځان ته منسوب کړم، يا دې خلکو ته دوکه ور کړم، هغه کار چې نه وي شوی، زه دا په فکر کې ور کړم چې کړی مې دی، په يوه کې د بل انسان حق تلفي وشوه او په بل کې دوروغ وويل شول، چې دواړه د اخلاقيـاتو لـه مخې ناسم کارونه دي.

په دواړو کې تر حده زياتوب د بشري ټولنې او شخص په زيان دی، نه به په ستاينه کې مبالغه کېږي او نه به نقد تـر انـدازې زيـات وي؛ تـر اندازې زياتوب يې په دې معنا چې که نقدېږي هم بايد د کـړي کـار د ناسموالي په تناسب وشي او که ستاينه وي، بيا هم عمل په نظر کې نيول کېږي، دومره شاباش يو چا ته په کار دی چې څـومره يـې عمـل کـړی وي، کله يو څوک يوازې د خولې په کليمو کفايت وکړي، کله يـوازې کليمې او جملې کفايت نه کوي، بايد ډالۍ ور کړل شي، ځينې وختونه يې ستاينې ته غونډه ونيول شي، دا هر کار د هغه کس د کړو خـدمتونو په تناسب بايد وشي، نه تر زيات وي او نه تر کم.

د کليمو په برخه کې به تر خپله وسه هڅه کېـږي چـې مبالغـه اميـزه الفاظ کار نه شي، لکه: بې مثاله شخص، د ده په شان نه بل شته نه پيدا کېږي، دا ملت به بل داسې کس پيدا نه کـړي، بـې شـمېره کتابونـه يـې ليکلي دي، بې حسابه خدمتونه يې دې قوم ته کړي دي او داسې نـور.
د صفاتو په برخه کې به يې يوازې هغه صـفات يـادېږي چـې پـه هغـه شخص /ټولنه کې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ په ټولنه کې له بده مرغه له ډېره وخته د ستاینې ډېر افراطي شکل رواج شوی دی، تاسو به د یوه دیني عالم په اړه زیات ځایونه اورېدلي وي یا به واورئ چې کله یې د وینا لپاره انانسرـ ور غواړي، شیخ الحدیث والتفسیر، جامع المعقول والمنقول، فرید العصرـ وحید الزمان، ترجمان المذهب، مجاهد، مرشد، استاذ العلماء والمجاهدین حضرت مولانا پلانی صاحب.

ښه دې پیپړو ته څه اړتیا ده؟ که یوازې اول دوه صفات یې را واخلو، چې هم محدث دی او هم مفسر، نو زموږ د وخت او سیمې پر علماؤ خو بیخي درانه دي؛ بلکې تر موږ وړاندې او د نورو سیمو پر عالمانو هم دواړه درانه دي. په قران کریم کې د تاریخ بحثونه شته، ټولنیز موضوعات دي، دیني او شرعي احکام دي، له کاروبار سره تړلي مسایل یې بیان کړي، د کائیناتو د پیدایښت په اړه ږغېدلی، میتافزیک مسایل یې را خیستي، د عبادت او عقایدو موضوعات پکې شته، د قران د فصاحت او بلاغت چیلنج پکې راغلی او ګڼ نور بحثونه، یو څوك که مفسر کېږي، که په دې هره برخه کې متحصص نه وي، نو داسې خو به هم نه کوي چې د هرې موضوع په اړه یوازې د بل پر شوې خبره د ده اتکا وي او دغه کس ته بیا موږ مفسر هم وایو؟!

تر دې که تېر شو، د حدیثو برخه را واخلو، نو لومړی خو د حدیثو کتابونه خورا ډېر دي، د حدیثو شمېر لکونو ته رسېږي، موضوعات یې ډېر دي، نژدې د ژوند د هرې برخې په اړه روایات پکې شته، د اصولو بحث یې یوه لور ته ګران دی او د حدیثو ترمنځ تطبیق، پر صحت او سقامت یې اختلاف، د زرګونو راویانو شتون، په دې برخه کې د باورونو بحث بېل دی چې د چا روایت ومنل شي او د چا دا رد شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور ډېر بېخي ډېر بحثونه، موضوعات او ابعاد شته چې دلته یې یادول اړین نه دي؛ که د انسان ژوند را واخلو او بیا زموږ ستونزو ته نظر وکړو، نو زما په اند هغه څوک چې هم مفسر- وي او محدث، د دې دواړو برخو به یې یوه هم په سر نه وي رسولې.

له دې ور هاخوا، نو جامع المعقول والمنقول، بیا تـه سره لګوه! دا نور القاب یې پر همدې قیاس کړئ.

له دې قشره هاخوا که د ټولنې د نورو اقشارو ته پام وکړو، دلته هم په ستاینه کې افراط کېږي، مثلن: د یوه لیکوال په اړه که وویل شي چې ډېر زیات کتابونه یې ترجمه کړي او لیکلي دي، له دې امله نو د نړۍ د تکړه لیکوالانو او ژباړونکو لقبونه و نومونه ورته کارېږي؛ اما کـه د کار کیفیت او ټولنې ته پر ګټه یې فکر وشي، نو د ستاینې پر ځای باید یـو څه ټکول شوی وای. نوم اخیستل به یې مناسب کار نه وي!

یوه خپرندویه اداره چې ډېر کتابونه نشروي، که له دې امله د ستاینې وړ وي چې زیات کتابونه یې چاپ کړي وي، بیا خو سمه ده، اما که د ټولنې ګټې، د کار کیفیت، په کتابونو کې شته پیغام او نورو ابعادو ته یې فکر وشي، نو بیا د ډېرو پر ځای به یې بېخي کم پـه ستایلو ارزي. د کتاب د ژر چاپ لپاره، یو کتاب په څو کسانو ژباړي، بیا پـه ډېر لنډ وخت کې هغه کتاب چاپ ته چمتو او بله ورځ په بازار کې وي، یعنې که یو کتاب په امریکا کې چاپ شي، یوه اونۍ وروسته همدلته زموږ په هیواد کې د هغه پښتو بڼه زموږ په لاس کې وي، د دې د کیفیت به څه حال وي؟ داسې یو کتاب چې پر سیاسي، اقتصادي، کلتوري، نظامي او نورو مسلو یې بحثونه کړي وي، د لیکوال ټولنه یې له موږ لـرې هـم وي، زموږ په ټولنه کې داسې تکـړه ژبـاړونکي چـې هـم پـر دې یـادو

(c) ketabton.com: The Digital Library

موضوعاتو د ژباړن په توګه برلاسی وي او هم دې د لیکوال له کلتور او ژبې سره اشنا وي، ډېر کم دي، نو په یوه وخت کې دومره ژباړونکي، چې پر دې معیار پوره وي، له کومه شوو چې یو کتاب ترجمه کړي؟ بیا یې داسې تکړه ایډیټر پیدا کړی وي چې هم د دې ژباړونکو سبک یو ډول کړي او هم ترجمه له اصل کتاب سره وګوري، دا کارونه په دومره لنډه موده کې وکړي چې یوه اونۍ کې د کتاب ترجمه، ایډیټ، ډیزاین او چاپ چارې ټولې پای ته ورسېږې؛ دا که ماشینان نه وي، فکر نه کوم چې د انسانانو په وس دې پوره وي، اما زموږ خلک، لیکوال او ژباړونکي دغه بې معیاره کتابونه هم ستایي، خپرندویه اداره/اداري خو بیخي د ستاینې وړ دي.

که د شاعرانو په اړه فکر وکړو، پر ټولنیزو رسنیو یو شاعر خپل شعر خپور کړي، بس زموږ زیاتره کسان که په شعر له فني اړخه پوهېږي که نه، ورته لیکي: ډېر ښه، بیخي اعلا، جالب دی، افرین دې وي، خوند دې په کړی. په داسې حال کې چې نه به دا ستایونکي په شعر پوهېږي، نه به د هغه شعر له فني اړخه ډېر جالب وي او ټولنې ته د پیغام کیسې به یې نه نو کوو. ښه څه اړتیا ده چې ناحقه د یو شي/شخص ستاینه کوو؟ که له هر یوه پوښتنه وشي، چې ولې جالب دی؟ حیران به شي چې څنګه ځواب در کړي.

که د کور چاپېریال ته راشو، په کور کې مشران کشران څنګه ستایي؟ زه یوه روځ د خپلوانو کره ورغلی وم، یوه مولوي صاحب د خپلو دوو زامنو ستاینه راته کوله، د مشر زوی په نسبت یې کشر ـ ډېر وستایه، ان داسې خبرې یې وکړې چې مشر به حتمن زموږ د ټولو په مخکې د کمترۍ احساس کړی وي. زموږ ستاینې داسې وي چې دوه کسان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقابله کې سره راولو، يو د بل ضد ته يې دروو، زما په ستاينه د هغه بل کس له دې ستايل شوي کس سره کينه پيدا کېږي.

دا د ستاينې ناسمه طريقه ده، د ستاينې ډول ډېر مهم دی، د کليمو پر ځای کارول اړين دي، زياتوب به پکې نه وي، که يو څوک تر خپل حد زيات وستايل شي، دا ښه کار نه دی، خو که د کار په تناسب کم وستايل شي، زما په اند به پروا نه کوي. ناحقه او بې ډوله ستاينې هم د ټولنې د خرابېدو سبب کېږي او هم د اشخاصو. زموږ ملت ته د غيور، مجاهد، ښه مسلمان، د زبرځواکونو ماتونکي القاب ور کول کېږي، خو هغه کارونه چې په همدې ملت کې ترسره کېږي، په شريعت کې حرام وي، اخلاقاً ښه نه وي، په قانون کې ممنوع وي، هغوی ته بيا څوک ګوته نه نيسي؛ دا بې انډوله ستاينه ده، پايلې به يې هم داسې سرچپه وي لکه زموږ د ټولنې.

نقد مو هم عيناً د ستاينې په شان دی، که يو څوک زما ملګری وي، ستاينه يې تر حد زياته کوم، که زما د کورنۍ وي، هر څه يې بولم، البته که د داسې کورنۍ وي چې زما ورسره جوړه نه وي، يا زما ملګری نه وي، بيا يې افراطي غندنه کوو. موږ ټولو ته د مسلمانانو په صفت د قران کريم دا هدايت دی:

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ} [النساء: ١٣٥].

ژباړه: اې مومنانو! د الله لپاره په شاهدۍ کې له پوره انصاف څخه کار واخلئ، حتا که ستاسو پر خپلو ځانو، مور و پلار او خپلوانو وي.

زموږ د ټولنې يو کس چې خلکو د بوتل لقب ور کړی وي، بلـه ورځ اتل وي، يو څه وخت وروسته بيا د اتل لـه درجې را کښته شي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

غندي يې او افراطي نقدونه پر کيږي، ان هغه کسان يې هم کوي چې د هغه د کار په نوعيت به نه پوهيږي، پر يوه داسې کړنه به يې نقدوي چې دی به يې په اړه هيڅ نه پوهيږي. ما په کليوالو سيمو کې يو داسې بزګر ليدلی چې نه زدکړې لري، نه تجربه، نه يې نور هيوادونه ليدلي، البته د سياست په اړه به يې خبرې کولې، ولسمشران به يې پړه بلل، يوازې د خپل هيواد ولسمشر هم نه؛ بلکې د نورو هيوادونو مشران به يې هم ملامت کړل.

په نقد کې مبالغه زموږ په ديني قشر کې هم ډېره ده، هغوی نقد تر ډېره حده نه کوي، سمدستي يې د اسلام له ليکې باسي، دا ډېره افراطي ډول دی. يو څوک بايد د هغه د کړنې په اندازه نقد شي، معقول نقد به وي او دليل و توجيه به لري، نقد بايد د دې سبب نه شي چې چپه پير وکړي، تر حد زياتوب يې زياتره وخت د چپه پير کولو سبب کيږي.

ماشوم که يو ناسم کار وکړي، موږ ورته وايو ټمبله، د يوې خوا نه يې، ښه يې سپک کړو. که مشر د اوبو ګيلاس چپه کړي، د کور بل مشر غړی ورته وايي، پروا نه کوي، باران به وشي، که ماشوم دا خطا وکړه، ټول يې سپکوي، ملامتوي يې، ناسم نومونه ورته يادوي، حتا وهي يې هم. داسې يو بام دوې هواوې دي!

اصلن په ستاينه او نقد کې د اعتدال لپاره معتدلو خلکو/ ټولنې ته اړتيا ده، موږ ډېرو جنګونو، فقر، بې کاره رواجونو، بې علمۍ او ګڼو نورو عواملو زموږ د ټولنې لويه برخه له نارمل حالت څخه ايستلې ده. پر ټولنيزو رسنيو د يوې جنجالي موضوع د شاربلو مهال زموږ د ټولنې دغه حالت انسان ته ښه معلوميږي. له خپل دريځه هاخوا د مخالف

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکر خبرې نه شو زغملای، حتا ځانونه له پوهنتونو فارغ بولي، مګر د مخالفت مهال به دومره را ټیټ شي چې انسان ورته حیرانېږي.

په نقد او ستاینه کې افراط کول، بدې پایلې لري، زموږ ټولنه له دې رنځه کړېږي، په دې اړه ډېر کار ته اړتیا ده، که ووایم چې پیل دې له کورنۍ تربیې او د تعلیمي ادارو له چاپېریال، نصاب او د تدریس له میتوده وشي؛ نو زما په اند پر ځای خبره به وي.

٢٩/١/٢٠٢٢

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افکارو غلا

د بشر په تاریخ کې د علم او افکارو غلا خورا اوږده مخینه لري، اوس چې د افکارو او علم د لیږد وسایل زیات شوي دي نو د غلا دې ډول کې هم زیاتوب راغلی دی. د پخوا په نسبت اوس مهال د نړۍ مختلفې مشهورې ژبې د زیاتو خلکو زده هم دي. په خواله رسنیو کې بیا د خلکو افکار زیات کښته پورته کېږي او د غلا زمینه یې هم خلکو ته مساعده کړې ده. خو دا یو بد او کرغېړن عمل دی، د افکارو غلا څه ده؟ په اړه یې خورا ګڼ تعریفونه وړاندې شوي دي، زه یې دلته یو مشهور تعریف کوم:

د بل افکار د اصلي سرچینې له ذکر پرته د ځان په نوم خپرول؛ د افکارو غلا ده؛ لیکل او نه لیکل یې شرط نه دي.

ځینو کسانو په تعریف کې دا هم اضافه کړي چې د بل ترکیبونه، اصطلاحات او کلیمې د هغه له نوم پرته راوړل ادبي یا د افکارو غلا ده. که دا تعریف ومنو نو بیا بیخي ډېر کسان د ادبي غلو په لیست کې داخلېږي. اما زما په اند ترکیبونه، اصطلاحات او کلیمې د ټولو مشترکات دي، له دې امله به یې په کارولو کې ستونزه نه وي او بل د یوې اصطلاح، یا ترکیب یا هم کلیمې هغه لومړی پنځونکی ژر نه شي پیدا کېدای چې خلک یې په خپلو لیکنو کې هغه ته نسبت وکړي له دې امله هم د اصلي سرچینې له ذکر پرته د دې استعمال زما په ګومان باک نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم د ټولنيرو پديدو په اړه يو تعريف نه وي، بلکې ګڼ تعريفونه يې کېږي خو زما په اند يې تر ځينو تعريفونه دا تعريف غوره او جامع دی. په نيټ کې يې ما ځينې تعريفونه پيدا کړل چې يا خورا اوږده ول يا هم بيخي مختصر، هلته د زياتو تعريفونو تر ليدو وروسته د دې پاس تعريف الهام مې تقريبن له هغو واخيست.

دا غلا په ټوله نړۍ کې رواج ده او له نن څخه مخکې هم مشهور کسانو دا غلا کړې ده او نن يې هم مشهور کسان کوي. حتا داسې کسان چې د هغه په نوم بازار ته راوتلی کتاب چې اصلن د بل کس وي ميليونه نسخې خرڅ شوی هم دی، مګر تر دې هر څه وروسته ثابته شي چې کتا ب د هغه نه وو بلکې د بل کتاب يې په ځان پسې تړلی و.

زموږ په ټولنه کې هم ځينې کسان دا کار کوي. زما يو خورييی وو چې په فيسبوک کې يې تر خپلې سويې لوړې خبرې ليکلې. ما يوه ورځ ټليفون ور وکړ چې دا ليکنې له کومه کوې؟ لومړی يې ځان داسې ونيو چې زه پوه نه يم ستا هدف څه دی؟ بيا مې په واضح ډول ورته وويل چې د فيسبوک ليکنې دي له کومه کوې؟ دا خبرې ستا تر سويه لوړې دي او ته له دې سره چې ليکې يې، هم کېداې شي پرې پوه شوی نه يې؟ کرار يې راته وخندل، بيا وويل: له ما سره يو کتاب دی چې د پوهانو خلکو خبرې يې را ټولې کړې دي، له هغه کتاب يې ليکم. ما ورته وويل: داسې مه کوه، د هر چا خبره چې ليکې يا د هغه کس نوم ور سره ليکه يا هم په دوو ليندیو کې يې ليکه چې خلک پوه شي دا وينا ستا نه ده. ځکه په دې ډول خلکو ته بدناميږې؛ که سبا در سره مخ شي يا هم نورې فيسبوکي لينکې دې وګوري نو دستي دې حقيقت ورته معلوميږي او بيا دې په خبره خلک باور هم نه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو بل وخت مې بيا اخښي همداسې كول، زموږ له كوره يې كتابونه وړي وو او له هغو كتابونو يې بسته پاراگراپونه غلا كول او په خپل نوم يې نشرول. بيا مې يو مهال ورته وويل چې دا كار ښه نه دی، خلك تا پېژني داسې مه كوه چې د كتابونو خبرې په خپل نوم خپروې. وروسته يې دا كار لږ كړ خو ختم يې نه كړ.

يو بل كس مې پېژاند چې د نورو بسته كتابونه يې په خپل نوم چاپول. يو چا راته ويل ماته يې يو كتاب راكړ چې دا راته ترجمه كړه. كله چې مې كتاب تر سل زيات مخونه ورته وژباړه بيا يې بل راكړ چې دا هم تر دا په ښه شوي ځايه ترجمه كړه. ما دا كار هم ورته وكړ او خپله مزدوري مې ترې واخيسته، مگر بل ورځ كه گورم هماغه ترجمه يې سره ور وړې وه او د كتاب په منځ كې يې ځينې خبرې خپلې هم كړې وې، كرار يې پر دا پښتۍ لوی خپل نوم له غټو القابو او تخلص سره ليكلی وو!!!

اروانښاد پېروز هم يوه ورځ راته ويل چې د (قران او ساينس) په نوم ده يوه ليكنه كړې وه، بل وخت كه گورم زما ليكنه په يوه اخبار كې د بل كس په نوم نشر شوې ده. بيا مې هغه ته مسيج وكړ چې زما ليكنه دې ولې په خپل نوم نشر كړې ده؟ د ده په ټكو چې هغه خپله غلطي ومنله او له بخښنې سره يو ځای يې ځينې عذرونه هم بيان كړل. ده ويل ما هم بږغ ورته ونه كړ چې ځه خپله تېروتنه منې.

د مولانا وحيد الدين خان په نوم يو افغاني الاصله هندی عالم دی چې د دين او ټولنيزو مسلو په اړه يې ځينې ډېرې جالبې خبرې كړې دي. له ماسره د هغه ډېر كتابونه دي او كله ناكله به مو د هغه په نوم دهغه وړې ليكنې نشرولې او له دې سره مو د هغه ځينې كتابونه او يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفسیر هم ترجمه کړل، مګر بل وخت که ګورم یو کس زموږ ترجمه شوې لیکنې په خپل نوم خپروي. نه یې زموږ د ژباړې یادونه کړې ده او نه یې د مولانا وحید الدین نوم اخیستی دی او دا هر څه یې هوبهو په هغه بڼه نشر کړي دي چې موږ ترجمه کړي وو؛ دې کس دومره لوی جرأت کړی وو چې په ډېره مېړانه یې پر خپل وال دا پردي افکار نشر کړي وو او ده غریب یې د ژباړې زحمت لا هم نه وو کړی دا خو پرېږده چې د افکارو تولید دې وکړي.

ما له ځان سره فکر وکړ چې دا کسان تر خپلې سویې لوړې خبرې نشروي، نو که هر هوښیار انسان ور سره مخ شي د ده دوکه سمدستي معلومولای شي، ځکه دی په خبرو کې خپله علمي ذخیره او وړتیا دستي ورته ښکاروي او هغه پوهېږي چې پر وال دې نشر شوې لیکنې خپلې نه بلکې د غلا دي. دا کسان هم اوس ځانو ته بدنامي پرېږدي او هم په تاریخ کې.

یو بل مشهور لیکوال او سیاسي رهبر بیا پېژنم چې د افکارو غلا خو یې له وخته کوله اما داسې کارونه یې لا هم وکړل چې له عربي ژبې یې د قراني قسمونو په اړه یو کتاب ترجمه کړ او په پښتو کې یې خپل نوم پرې ولیکه چې ګواکې دا ابتکار ده کړی دی. نادره دا ده چې په خپل تفسیر کې یې هغو تفاسیرو ته یا ریفرینس نه دی ور کړی چې ده غلا ترې کړې ده یا یې هم یو یا دوه ځایه مازې یاد کړي دي. په دې ډول غواړي خلکو ته څرګنده کړي چې ده له پخوانو زړو تفسیرونو استفاده کړې ده او دا نوي ابتکارات یې ټول خپل دي. مګر ما ته د لوست مهال معلومېدل چې دا افکار یې له چا اخیستي دي او هغه یې له کومه یوه پټ کړي؟ حتا د خپل تفسیر نوم یې لا له یوه بل اردو تفسیره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه کړې دی؛ زه دا نه وایم چې نن به خلك هغه تر مرګ را ونیسي، مګر پر دې کتابونو به یوه ورځ حتمن یو څوك څېړنه کـوي، ممکـن د نورو ژبو له تفسیرونو سره یې ښه په خوند وګوري او په دې راز پوه شي چې دا افکار له کومه ځایه غلا شوي دي؟ ان د هغه کتاب یا مولف نوم هم نه دی ذکر شوی. په غلا کې نو دا د خپل ماډل نمبر ون غلا ده چې نه له یوه کتابه شوې ده نه له دوو، بلکې خورا ډېر کتابونه یې پسې کتلي او تر استفادې وروسته یې نـه د کتـاب حوالـه ور کـړې ده او نـه یـې د لیکـوال نـوم یـاد کـړی دی. مـا لـه دې کتـابونو سره ځینـې ځایونـه مقایسه(پرتله) کړل ان ټکي په ټکي یې هغه ځایونه را ترجمه کړي وو، له ماسره نژدې ځینو کسانو ته مې وښودل چې ګورئ خلك څومره پـه سپین سترګۍ د نورو افکار غلا کوي، یو کس خولې توی کړی، مطالعه وکړي، وخت ور کړي او ځان ستړی کړي بیا د خلکو د خـدمت لپـاره یو ګټور شی نوشته کړي، مګر بل ظالم راولاړ شي د هغه ټوله خـواري په اوبو لاهو کړي او د هغه افکار په خپل نوم نشر کړي. هغه تر دومـره خواریو وروسته اقلن د دې حق هم نه لري چې نوم یې یاد شي یـا یـې کتاب ته حواله ور کول شي؟!

دا کسان به حتمن یوه ورځ رسوا کیږي او د خپل دې کرغېړن عمـل سزا به ګوري، سزا یې نو دا نه ده چې فزیکي تکلیـف ور کـړل شي یـا مالي جریمه ترې واخیستله شي بلکې له افکارو به یې خلك ډډه وکړي او د یوه لیکوال یا مفکر پر ځای به خلك د یوه غله او خاین په سترګه ورته وګوري.

زما په ګومان که یو څوك په خپله خواري یو کتاب لیکي دا تر هغو لسو کتابونو ښه دی چې د بل افکار د هغه د نوم له یـادونې پرتـه پکـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای پر ځای کړي. کتابونه موږ ته معلوم دي چې نن يې ليکوالانو تـه ميليونه پيسې ور ګټلې دي، دا مطلق اوس مال بلل کيږي او څوك چې له بل کس څخه مال غلا کوي، نو د قـانون، اخلاقـو او ديـن لـه اړخـه مجرم دی چې که په دې دنيا کې عذاب ونه ګوري اخرت کې به حتمن عذاب ور کول کيږي. ليکنه چې هر څـوك وکـړي دا د هغـه شخصي- ملکيت دی او د هغه د شخصيت و علميت استازولي کوي، نو کـه بـل څوك د هغه کس ليکنه غلا کوي د هغه ملکيت ترې وړي چې حق يې نه لري او بل د هغه کس شخصيت هم ترې غلا کـوي چـې دا يـو ډيـر نااخلاقي او له انساني چوکاټه وتلی عمل دی.

د افکارو او کتابونو د غلا توريوازې زموږ په زمانه کې پر خلکـو نـه لګيږي بلکې په تېر وخت کې هم مشهورو او نومورو کسانو دا کارونـه کړي دي، يو څو مثالونه يې د تاريخ له مشهورو کسانو دادي:

ياقوت حموي په خپل کتاب الارشاد کې وايـي چـې لـه پـلاره مـې واورېدل ويل چې د خپل پلار خط مې ولیـد هغـه کښـلي وو چـې پـه بغداد کې مې له ابو الحسن بـن الطبـوري څخـه واورېـدل ويـل يـې: د خطيب بغدادي زياتره کتابونه د ابو عبد الله محمـد بـن علـي الصـوري نومي کس دي ماسيوا د بغداد له تاريخه.

همداراز د مشهور عالم جلال الدين سيوطي په اړه راغلي دي چـې هغه هم د خپل وخت له مشرانو علماؤ زيات کتابونه غـلا کـړي دي. د ده په اړه ويل کيږي چې له ابن تيميه يې د تحريم المنطق په نوم کتاب غلا کړی، له ابن حجره يـې د المنقـول في اسـباب النـزول او نـور ډيـر کتابونه غلا کړي، همدا شان يې له شمس الدين سخاوي څخه هم ډير

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتابونه په خپل نوم کړي دي، يوه شاګرد يې په اړه دا بيتونه هم ويلي دي:

سرق السارق مـــني كــتباً وادعاها وهو في ذاك مفتري
وعلى كتب السخاوي قد جنى وكتاب القطب أعني: الخيضري
في مزايا سيد الخلق عـــال خير مبعوث أتي من مضر(١)

په يوه عربي ويکيپيډيا کې يې د علمي غلا دا شپږ ډولونه ذکر کړي دي:

١/ استنساخ: دلته په بشپړ ډول د نورو عمل ورانديې کېږي خو داسې څرګندوي لکه يوه فرد چې دا کار کړی وي.

٢/ النسخ: په دې کې مختلفې برخې سره پينه کېږي خو سرچينه يې نه ذکر کېږي.

٣/ الاستبدال: په دې کې د ځينو مهمو کليمو له بدلون پرته د ليکنې نور اساسي معلومات همداسې راوړل کېږي مګر سرچينه يې نه يادېږي.

۴/ المزج: په دې کې بيا د مختلفو سرچينو مواد سره ګډېږي خو د يوه سرچينه هم نه ذکر کوي.

۵/ التکرار: د يوه تېر کس له کتابه غلا ده خو نوم يې نه اخلي.

٦/ المزيج: د يوې ليکنې داسې برخې چې سرچينه يې په سم ډول ذکر شوې وي له داسې ليکنو سره يوځای کړي چې سرچينه يې بيخي ياده شوې هم نه وي.

په يو عربي مقاله کې مې دا لاندې توپيرونه او تقسيمات هم ولوستل:

د فکري او ادبي غلا ترمنځ هم توپير شته؛ نسبت ادبي غلا ته د فکري غلا مفهوم پراخ دی، نو د دوی دوو ترمنځ د کل او جز اړيکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده، ادبي کړنې د فکر زېږنده دي، نو هره ادبي غلا فکري غلا هم ده، خو عکس يې سهي نه دی.

فکري غلا د نوعيت له مخې دوو ډولونو ته وېشله کېږي:

علمي غلا: علمي غلا له علمي کړيو سره تړلې چاره ده او د نورو علمي پايلې له قانوني او اخلاقي جوازونو پرته په ځان پسې تړل علمي غلا ده.

ادبي غلا: د بل ادبي کارنامې، بحثونه، روايات، لوحې، رسمونه، مقالې، اشعار، قصيدې او... د هغوی له ذکر پرته ځان ته منسوبول ادبي غلا ده.

د محتوا له مخې فکري غلا دوو نورو نوعونو ته تقسيمېږي:

بشپړه فکري غلا: د ادب له هرې برخې سره که تړاو لري، غل راځي ټوله اختراع (ابتکار) ځان ته منسوبوي او تر منځ يې د ادب اصلي پنځونکی ورکېږي.

جزي فکري غلا: د يو چا له ليکنې د هغه د محتوا ځينې برخې د دې لپاره غلا کړي چې خپله ليکنه په پوره کړي، په دې ډول هم غواړي ليکنه کې نوې زاوې لوستونکو ته وړاندې کړي او هم له خپلې ليکنې سره د بل د ليکنې په ګډولو پر خپله غلا د پردې اچولو کوښښ کوي چې د اصلي ليکنې ليکوال پرې پوه نه شي.

دا چې د علمي، ادبي او فکري غلا تر شا کوم اسباب دي؟ لاندې به په لنډ ډول بحث پر وکړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فکري غلا اسباب

د فکري غلا د تعريف، په تېر او اوس کې د بېلګو او ځينو نورو اړينو ټکو په اړه مو توضيحات ور کړل. په دې برخه کې غواړم معلوم کړو چې د فکري غلا تر شا کوم اسباب وي چې يوڅوک د غلا کولو ته هڅوي؟

يو عام سبب د انسان کمهمتي او سستي ده. يو کس په ذهني ډول دې ته چمتو نه وي چې ځان ستړی کړي او تر زيار و خواريو وروسته يوه لاسته راوړنه ولري. کله چې انسان کمهمته او لټ شي نو بيا خواري کښل ورته ګران وي او نه شي کولای چې په زحمت کښلو خپل ځان هدف ته ورسوي، له دې امله نو خپل هدف ته د رسېدو لپاره لنډې او اسانه لارې ګوري. د ادب په ميدان کې يوه اسانه او لنډه لار د نورو افکار غلا کول دي چې دا کار خورا ډېرو کسانو پخوا هم کړی او اوس د وسايلو په زياتېدو سره دا کار تر پخوا څو چنده زيات شوی دی.

ځان خوښونه هم ددې سبب کيږي چې کله ناکله خلک د فکري غلا لپاره چمتو کړي، کله چې يو څوک غواړي خلک يې بايد ياد کړي، په مجالسو کې يې ستاينه وشي او د ده کارنامې ذکر شي، نو د دې لپاره هغه هر ډول وسيلې ته لاس اچوي چې د افکارو غلا هم ترې مستثنا نه ده.

زيات شهرت غوښتل هم د دې سبب کيږي چې يو کس دې ناوړه کار ته لاس ور واچوي. هر څوک چې د جنون تر حده د شهرت وږی وي نو هغه خپل دې هدف ته د رسېدو لپاره هر کار کوي چې د افکارو له غلا هم ارو مرو مخ نه اړوي. دا زموږ په زمانه کې موږ ليدلي دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ځینې کسان د ستاینې او شهرت په موخه له عربي تاریخي کتابونه ترجمه کوي او په پښتو ژبه کې یې ځانته نسبت کوي. دلته مهمه داده چې هغوی ځانونه په زیاتو علومو خبر ښکاروي په داسې حال کې چې یو لیکوال تر هغو سم تاریخي کتاب نه شي لیکلای چې د تاریخ سره تړلي علومو باندې پوه نه شي او هغه علوم چې د تاریخ لپاره اړین دي شاوخوا ١٦ علوم دي او لومړی اړین شی د مورخ لپاره داده چې له یوه فکري مکتب سره به تړلی نه وي بیا که تړلی هم وي نو د تعصب تر اندازې به ور سره مینه نه لري چې د تاریخ لیکلو مهال حقایق مسخه کړي مگر زموږ ادیب چې د تاریخ دوه کتابه یې غلا کړي دا لومړی شرط هم نه دی پوره کړی نو علوم خو پر لویه لار پریږده.

مالي گټې هم د دې سبب کیږي. ځکه افکار په هره زمانه کې مهم دي او فکري تولید، نظریات او ایډیاوې د هر کس کا رنه دی، موږ په خپله زمانه کې وینو چې د همدې وجې ځینې خلک خورا ښو دندو ته لوړ شوي او ځینې نور له همدې لارې معاش تر لاسه کوي. د دې لپاره چې په خپل وخت کې ځینې مادي گټې لاسته راوړي ځینې کسان د افکارو غلا ته پنا وړي او په دې ډول خلکو ته ځان بیداره هوښیار معرفي کوي چې هغوی یې درناوی کوي او د هغه د پوهې و نظر په مقابل کې یې بدله ور کوي او په دې ډول خپل ژوند مخته وړي.

کله غیرت هم د دې سبب کیږي چې یو څوک فکري غلا ته مخه کړي. مثلا: یو کس خپل همصنفي ویني چې ښې مقالې لیکي، غوره نظر ور کوي او خلک یې نظریاتو ته له درناوي سره عملي کوي هم. دا کس د خپل همزولي او همصنفي په دې کار اور اخلي او کوښښ کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دی هم تر یوه حده په دې میدان کې د خلکو د خبرو او پرې د نظر ور کولو جوګه شي د همدې لپاره د نورو نظریات غلا کوي او په خپل نوم یې تیروي چې د خپل همصنفي یا همزولې یا هم بل کس سره د ضدیت و غیرت له امله ټاکلی هدف لاس ته راوړي.

- حل لار څه ده؛ څه باید وکړو؟

دا یو بد کار دی، حتمي خبره ده چې په هره زمانه کې به یې د مخنیوي لپاره ځینې لارې چارې لټول شوې وي، اما نن هم اړتیا ده چې پر ځینو حللارو یې فکر وشي. له دې ناسمه کاره د خلاصون لپاره لومړی ګام انساني وجدان او اخلاقیات دي. یو انسان که وجدان ولري او د انساني اخلاقو په نوم کوم ارزښت ته درناوی ولري نو باید له دې ناوړه کار څخه ډډه وکړي ځکه دا د بل انسان ملکیت دی او د هغه ملکیت د هغه له اجازې پرته ترې وړل هیڅ اخلاقي جواز نه لري.

دویم مهم ګام په دې اړه نوي او جدید قوانین دي چې باید دولتونه یې رامنځته کړي او په کلکه یې پلي هم کړي، ځکه د وسایلو په زیاتېدو سره دا سرقه(غلا) خورا زیاته شوې ده او د خلکو خپل افکارو لیکنې خوندي نه دي. په دې اړه باید جدي ګامونه پورته شي او داسې قوانین جوړ شي چې ددې برخې ټول اړخونه یې په ښه سم ډول روښانه کړي او د هر واړه و لوی جرم لپاره یې سزاګانې ټاکلې وي چې وکولای شي فکري غله له دې غلا را بند کړي.

درېیم ګام خپله باید لیکوالان، تیوریسنان او د رسنیو خاوندان واخلي. دوی باید خپله افکار د باوري منابعو له طرفه نشر کړي چې خلکو ته باوري وي او په هغه رسنۍ کې بیا بل څوک نه شي کولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې همدا مواد په لږ ادلون بدلون د بل په نوم خپاره شي. د رسنيو خاوندان کولای شي چې د هغه چا ليکنې د وخت لپاره له نشرولو وغورځوي چې پر هغه د ادبي او فکري غلا تور ولګېږي او دا په شواهدو پرې ثابته هم شي. په دې ډول کولای شي چې د خلکو افکار او ادبي ليکنې تر يوه حده خوندي کړي او که له غلا شوي کتابونو سره خپرندويه ادارې بايکاټ وکړي او کله يې هم ورته چاپ نه کړي، نو دا غلا که ورکه نه شي ګراف يې حتمن را کمېږي.

ځلورم اقدام بايد نن دولت يا ځينې بنسټونه دا وکړي چې د ټيکنالوجي په مټ کولای شي غله او سم ليکونکي سره تفکيک کړي. هر کس که د بل مخکنۍ ليکنه، کتاب او افکار غلا کړي ول او د ټيکنالوجي په مټ دا پرې ثابته شوه بايد سزا ور کړل شي له دې لارې کولای شي چې خورا زيات غله معلوم او ثبت کړي. په نوره دنيا کې خلکو د مونوګراف يا تيز لپاره داسې پروګرامونه ايجاد کړي او که موږ يې دلته د ادبي و فکري غلا د مخنيوي لپاره استعمال کړو زما په ګومان ښه نيتجه به ور کړي. اوس د ټيکنالوجي په مټ کولای شو چې اصلي ليکوال او جعلي ليکوال سره معلوم کړو، يوه فيصدي بايد د قوانينو له مخې ورته وټاکله شي چې که يوه کس دومره سلنه د سرچينې له ياد پرته د بل کس له ليکنې د الفاظو په لږ تغيير و تبديل واخيسته دا غلا بلله کېږي، په دې ډول غله هم اسانه پېژندل کېږي، نتيجه به يې هم ښه وي او قانون ته سپارل يې هم بيخي اسانه کېږي.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۱۰

سرچينه:

(سرقات الکتب وانتحالها... د محمد ماهر حماد مخ: ۷۱۰، المخطوطات د السامرائي مخ: ۷۴۳، ۷۴۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نصاب کې لا تر وخت تېر موضوعات ولې توجیه کېږي او د څه لپاره دي؟

په ژوند کې د پرمختګ چانس هغه افراد، ډلې او ملتونه لري چې د بل د کار پایلې ته لاس تر زنې ناست نه وي، د بل د شوي کار پر نتیجه تر شخوند وهلو دا ورته ښه وي چې خپله ابتکار وکړي. د ابتکار وړتیا هغه کسان لري چې د تقلید پر ځای اجتهاد کوي، هځاند کس بریالی کېږي او د لټ و سست برخلیک معلوم دی، هغه څوک چې پر ځان یې د اجتهاد دروازه بنده کړې او د جمود په وروسته پاته نړۍ کې د بل په پېښو کولو ځان ته د کاذب ډاډ هڅه کوي، ناکامي یې د ژوند تر پایه ملګرې وي، دوی نه یوازې دا چې نورو ته څه نه شي وړاندې کولای، بلکې د خپل ځان د چلاو لپاره هم د نورو لاسنیوي ته اړ دي، د هغوی د ژوند په سوانحو کې به کله هم ونه وینې چې نورو ته د خدمت مرجع شوې وي، بلکې ټوله هڅه یې دا وي چې له نورو د ځان د ګټې لپاره یو څه شی څنګه بېل کړي او خپل ژوند په وکړي.

جمود/تقلید له لویه سره د ژوند له فلسفې سره جوړ نه دی، ژوند د تحول پر ډګر نه سوځېدونکی لوبغاړی دی، زموږ مشاهده هم دا ثابتوي چې په ډېر کم ژوند کې د خورا زیاتو تغییراتو شاهدان یو، نو که څوک په ژوند کې هڅه کوي چې د پدیدو د رامنځته کېدو مخه ډب کړي، هغه په حقیقت کې ژوند دروي، دا کاروان نه دریږي که څوک یې د مخنیولو هڅه وکړي نو پایله یې یوازې د خپل ځان ناکامي ده او د تحول ثابت قدم به له پرمختګ څخه کله هم څوک را ونه ګرځوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمود/تقلید هغه مزمینه ناروغي ده چې د مریض په برخلیك کې له مرگ او پنا کېدلو پرته بل هیڅ شی نه لیکل کېږي، هغه ټولنې او ملتونه چې د تقلید لار یې د ژوند لپاره غوره کړې ده، ډېر ژر به یې د ژوند ډېوه بې نوره او ځای به یې داسې څوك نیسي چې له کاروان سره د تلو جوگه وي. له روان کاروان سره د تلو جوگه کېدل د وخت او مکان له شرایطو سره تر همږغي پورې اړه لري، هغه ملتونه چې د تحول د کاروان د ملتیا په شرایطو ځانونه پوه کوي او بیا د ملگرتیا لپاره هڅه کوي چې دغه شرایط پوره کړي، نو هغوی په خپلو کړنو کې بریالي شوي دي، د دې په نسبت بیا هغه وگړي/ملتونه/ ډلې/سازمانونه چې تر حرکت یې مفت برکت خوښ دی، تر اجتهاد یې جمود خوښ دی، د ژوند تېرولو د طریقې تر پوهېدا یې ناپوهي غوره گڼلې ده، هغوی ځکه د مرگ په حتمي نتیجه محکوم دي چې له روان کاروان سره د مزله نه دي، هغوی یې د کشولو لپاره نه وخت لري، نه گټه ورته لري او نه دوی له هغوی پرته د ژوند کولو اهلیت لري، له دې امله په تاریخ کې ډېر قومونه، ډلې، ژبې او ملتونه په دې سرنوشت اخته شوي او دا لړۍ به لاهم دوام کوي.

علم دا نه دی چې د بل پېښې وکړه، نه دادی چې حتمن دې له یو چا سره له بله د زدکړې سند وي، علم که له بله زده کېږي نو په خپله تجربې هم موږ ته ډېر څه را زده کوي چې دواړو کټگوریو ته علم ویلای شو. د انسانانو نسل پر نسل راغلې تجربې دومره پخې دي چې د نن وخت پرمختگونه د همدې تجربو پایله دي، انسان نه یوازې د تېر وخت تجربو ته په کمه سترگه نه گوري بلکې د لا صحت او باور لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلې هم پرې اضافه کوي چې په نتیجه کې يې نور نـوي څـه هـم پـه لاس ورځي.

زموږ په ټولنه کې علم تـه پرانیسـتل شـوي مرکزونـه لـه بـده مرغـه د علمي پرمختګ پر ځای له علم څخه شا ته روان دي، په دې نړۍ کې د ژوند کولو د کامیابه طریقې د معلومولو پر ځای هڅه کوي چې دغـه دریڅه څوک خلاصه نه کړي ځکه چې په دې لار کې د پرتو کړاونو د زغمولو همت په دوی کې نه شته، نو ځکه یې تر پرانیسـتلو پـه بنـدولو خوښ دي، دوی ددې پر ځای چې خپل ځانونه د دې جوګه کړي چې خپل ژوند د نورو له لاسنیوي پرته وکړي، په دې خوشاله دي چې نورو د هغوی د ژغورنې لپاره بوخت دي ابتکارونه کوي، د ابتکار خاونـدان هم خپله ژوند کوي او هم دوی ته د ژونـد کولـو زمینـه برابـروي ځکـه مات لاس دی چې په غاړه کې له وړلو پرته بله چاره نه لري.

د جمودپالو ټولنو لویه ستونزه داده چې د خپلو ستونزو پـه درک نـه پوهېږي، حتا داسې ټولنې هم شـته چـې د نـورو پـه لارښـوونو هـم نـه پوهېږي، دوی تقلیـد داسـې ځـپلي دي چـې د پوهـاوي او راپوهـاوي وړتیا يې یو مخیزه ختمه شوې ده، د دغه ټولنې یوازې د دې ویاړ لري چې د تاریخ برخه شي او د کتابونو په صفحاتو کې د هغـوی نـوم او د ژوند نیټه يې د له منځه تلو له نیټې سره یوځای ذکر شوې وي.

زموږ علـم تـه د منسـوبو مرکزونـو پـه نصـاب کـې لا د هغـه وخـت بابولالې ویل کېږي چې نه يې خلک اوس د هغه وخت شرایـط درک کولای شي، نه يې د ژوند په طریقـه او طـرز پـوهېږي او نـه یـې د بیـا راګرځېدلو احتمال شته، نو بیا دغـه بحثونـه او موضـوعات د څـه لپـاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

تدريسيږي؟ يوازې د دې لپاره چې خلك تقليد ته وهڅيږي؟ د دې لپاره چې خلك نوى فكر او د ژوند نوى موډرن طرز زده نه كړي؟

د عملي فقهي عباداتو په برخه كې ماشومانو ته زموږ د سيمې ملايان د شروط الصلاة په نوم يو كتاب تدريس كوي، په غه كتاب كې د مينځې يادونه هم راغلې ده، چې زه د ازادې ښځې او د مينځې ترمنځ د هغو احكامو په اصليت نه پوهېدم چې د دې دوو صنفو په تړاو به يې توپير سره در لود. دغه كتاب چې زموږ د رواج له مخې خورا په وړوكتوب كې ماشوم ته لوستل كيږي، د مينځې او غلام د يادولو څه اړتيا لري؟ ماشوم چې په خپل چاپيريال كې نه مينځهويني او نه غلام نو د احكامو تفكيك به هغه ته څه ګټه وكړي؟ يوه نظريه چې په پراتيك ډكر كې له ماتې سره مخ شوه، نو په اړه يې ماشوم ته اطلاعات وركول به د هغه كوم درد دوا كړي؟

ذمي، خراج، دار الحرب، دار الكفر، دار الاسلام، دار السلام، جزيه او دې ته ورته نور فقهي اصطلاحات به د وخت غوښتنه وه چې فقهاؤ په خپل وخت كې پاملرنه ورته كړې وه؛ اما د هغو په دور كې تحول دومره چټك هم نه و لكه نن چې دى، نو كه هغوى ددې اصطلاحاتو د جوړولو، كارولو او عاملو حق در لود ايا موږ يې نن د خپل عصر له غوښتنو سره سم د ګوښه كولو او پر ځاى يې د هغو اصطلاحاتو د ايجادولو او نشر حق نه لرو چې زموږ عصر يې غوښتنه كوي؟ كه هغوى حق در لود چې د خپلې ټولنې، چاپيريال، وخت او ځاى له غوښتنو سره سم موضوعات وڅيړي، د نويو بحثونو كړكۍ پرانيزي، خپل اند په ازادانه توګه د فقهي په كتابونو كې وليكي او تر موږ را ورسيږي، نو ايا

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ د ژوند په دې چټک تحول منونکي دور کې د دې حق نه لرو چې پخوانو ته د مسلم حق په نوم ور کول شوی و؟

دغه تر وخت تېر نظريات اوس دومره نه دي مهم لکه نن چې نور موضوعات را پيدا شوي او په عقلي و شرعي لحاظ دغه موضوعات د اولويت حق لري، زما حتمي خبره دا نه ده چې دا موضوعات دې له ټولو کتابونو وباسي، په ځينو لوړو کتابونو کې که يې دوی اړتيا ويني پاته دې شي، اما د ماشومانو او ټيټې کچې له کتابونو دې دا موضوعات ايسته او پر ځای دې د نن اړين موضوعات ځای پر ځای شي چې د زمانې لومړيتوبونه په پام کې ونيول شي او هر حقدار ته خپل حق ور کول شي.

۲۶/۱۱/۲۰۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نورو هيوادونو کې د ديني زدکړو زيانونه

زموږ د هيواد زياتره ديني زدکونکي د زدکړو لپاره له هيواده بهر ځي. ډېری يې نژدې هيواد پاکستان او ايران ته ځي او نور يې سعودي، مصر، هند، ترکيې او... ته سفرونه کوي.

داکه په اوسنيو شرايطو کې يوه اړتيا ده، نو بل خوا زيانونه هم ټولنې ته لري. يوه خبره د تجربې له مخې حقيقت ده چې زموږ ټولنه دومره ديني فارغينو ته هم اړتيا نه لري لکه دلته چې يې توليد کيږي. هر شی چې تر تقاضا زيات شي په بازار کې يې نرخ ته زيان رسيږي. د ديني فارغينو زياتېدا دوی ته دا تاوان کړی دی چې په ټولنه کې يې حيثيت ته صدمه رسېدلې ده که څه هم په دې کې يوازې دا لامل نه دی، اما يو لامل يې بلل کېدای شي.

په بل هيواد کې ديني زدکړې په اوسنيو شرايطو کې موږ ته ډېر زيان لري، اما دا چې خلک ولې بهر ته ځي دا بيا پر خپل ځای يو بحث دی چې تر شا يې ګڼ عوامل وجود لري.

زه دلته يوازې هغه نقصانونه په ګوته کوم چې زما پوهه ورته رسېدلې ده.

۱/ په ټولنه کې ټکر ته لار جوړول

په دې خبره ټول پوهيږو چې د هرې ټولنې ديني تعبيرونه د هغوی له شرايطو او مکان څخه اغيزمنيږي، زموږ د ټولنې تفسير حتمن له نورو سره جوت توپير لري. کله چې يو څوک خارج ته ځي، نو هلته په بل هيواد کې د يو بل ملت په منځ کې جسمن او ذهنن وده کوي. عمومن

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بل هیواد له زدکوونکـو سره یوځـای وي، اسـتادان یـې د هغـه ځـای عالمان وي، شاوخوا چاپېریال ټول ورته پردی وي او کلتور هم نابلـده وي. لومړي سر کې دوی له یوه نوي کلتوره ورغلي وي چې هغـه هـر څه ورته نااشنا وي، ورو ورو هلته بلد شي او د هغوی د کلتور، تعبیر او شرایطو تر تاثیر لاندې راځي چې له کشرتوبه تر فراغته یې په ذهن کې ښه پوره ځای ونیسي. کله چې همدغه فارغ خپلې ټولنې ته راځي، نو د هغه تعبیر د پلي کولو او ښودلو هڅه کوي چې ده په لس کلـن تعلیمـي ژوند کې بهر زدکړی وي؛ دلته څو ټکرونه رامنځته کېږي، یو ټکر د هر فارغ او ټولنې ترمنځ وي، بل ټکر د هر هیواد فارغ کس د بل هیواد لـه فارغ عالم سره لري چې ټولنه سوکه سـوکه د یـوه لـوی تشـنج خـوا تـه بیایي. که په لومړي سر کې د دوی خبرې زیات تاثیر ونه لري، د وخت په اوږدو کې حتمن اغېز کوي، ځکه یو خو خپل اولادونـه، قریبـان او اشنایان پیدا کوي چې هغوی باندې یې خبره تاثیر کوي او بل یې عمر لوړېږي چې زموږ خلک د مشرانو احترام کوي او خبره یې هم پر خپل ځای خلکو ته تر یوه حده د منلو وړ وي. له دې امله په ټولنـه کـې پـر یوه وخت مختلف افکار را ټوکېږي چې هم ټولنه ورسره په تقابـل کـې وي او هم دوی یو له بل سره په تصادم اخته وي چې اینده کې ټـولنې ته د مذهبي خشونت لار جوړوي.

۲/ د ټولنې بې زغمه کول

د مذهبي کسانو ترمنځ دوامداره اختلافات یوه لـور تـه او لـه ټـولنې سره اوږدمهاله تقابل بل خوا ته د دې سبب کېږي چې په ټولنه کې زغم کم شي. ځکه هر وخت شخړې او اختلافات خلک ستړي کـوي چـې اخیر خلک ترې ستومانه کېږي او په وړاندې یـې حوصـله لـه لاس ور

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، مذهبي جنګونه پېښېږي، وژنې به وي او خلک به ترخپل منځ په سختو مذهبي مشکلاتو اخته شي. د دې ښه مثالونه په هیواد کې د سلفي افکارو زیاتوب دی چې دا اوس اوس یې تاوتریخوالي ته لاس اچولی دی. پاکستان کې د سپاه صحابه او شیعه مذهبه ډلو اختلاف یادولای شو چې ترمنځ یې ورانونکې پېښې وشوې.

۳/ د ټولنې ارزښتونه بې ارزښته بلل

په هره انساني ټولنه کې ځینې ارزښتونه وي چې د هغه ځای خلک یې په پاللو ځانونه مکلف بولي. دا زیاتره دیني جنبه هم نه لري خو ځینې بیا له تاریخي حیثیت سره مذهبي بڼه هم لري؛ لکه لرغوني زیارتونه، مساجد او... اما ځینې هغه کسان چې په خارج کې رالوی او زدکړې کړې وي، هغوی هر شی ته له دیني لیدلوري ور ګوري، د ټولنې ځینې تاریخي، ملي او کلتوري ارزښتونه له دین سره د تصادم په کوتک وهي. مثلن: زیارت که تاریخي اړخ لري، نو ځینو ته مذهبي هم لري، له دې امله یې د شرک اډې بولي او کوښښ کوي چې ټولنه له دې شیانو مخ واړوي او دوی یې د ورانولو فتواوې ور کوي؛ اما ټولنې زیارتونه یوازې د مذهبي صبغې له امله نه رغوي، بلکې دا تاریخي حیثیت لري چې د تېرو خلکو د ټولنې یو ډول انعکاس موږ ته راکوي. یا هم د طالبانو د حکومت مهال د بودا مجسمې، دې مجسمو که یو لور خورا تاریخي ارزښت درلود، نو بل لور ته یې دوی ته مذهبي جنبه هم لرله؛ له دې امله یې د ورانولو لپاره ملا وتړله او د ټولې نړۍ د زاریو، مشورو او وړاندیزونو ته غوږ ونه نیوی او د هیواد دا تاریخي ارزښت یې له منځ یووړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴/ مذهب او مذهبي کسان بې ارزښته کول

د مذهبي کسانو ترمنځ اختلافات پر عوامو دا تاثير لري چې دوی او حتا ځينو ته يې مذهب هم بې ارزښته شي. يو څوک چې مذهبي اعمال کوي او د بل کس په نظر هغه اعمال صحت نه لري، د پلار اعمال يې د خدای په دربار کې د مقبوليت مقام نه شي خپلولای، نو عوام لومړی پر خپلو مذهبي کسانو شکمن کوي، له هغوی مختلفې پوښتنې شروع کوي، کله چې يې قناعت حاصل نه شي سوکه سوکه دې لور ته سوق کېږي چې پر مذهب هم شکمن شي. که موږ خپلې ټولنې ته متوجې شو نو پوهېږو چې اوس خلک د علماؤ د اختلاف زياتې پوښتنې نه کوي، بلکې د قران او خدای په اړه بحثونه خورا تاوده دي، دا زياتره د دې اختلافاتو نتيجه ده چې عوام له کلونو کلونو اختلاف ليدلو وروسته پر مذهبي کسانو شکمن شول، هغوی د يوه بل په اړه ناسم فکر خلکو ته ور کړ، اعمال يې د يوه او بل باطل وګڼل، خلک يې پر خپلو مذهبي لارښوونکو شکمن کړل، کله چې د عوامو په اذهانو کې دا شک ځای ونيسي، نو خپله دا فکر ورسره پيدا کېږي چې هسې نه دا مذهبي معلومات يې ناسم راکړي وي، پوښتنې پيلوي چې اخير د دين او خدای په اړه هم پوښتنو ته دا سلسله رسېږي.

۵/ ټولنه په رواني مشکل اخته کول

د ملي ديني توليد ګټه دا وي چې خلکو ته د دوی له اړتيا او تقاضا سره سم تعبير و تفسير کوي، خلک په روحي ډول ارام وي او خپل مذهبي اعمال په ډاډ ترسره کوي. دوی د خپل عمل په اړه شک نه ور لوېږي چې دا عمل دې خدای نه مني، کله چې مذهب ته منسوب کسان په ټولنه کې دا غوغا جوړه کړي چې د هغه عالم او عوامو اعمال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناسم دي، نو ټولنه کې دا اختلاف رواني مشکل ته لار جوړه وي، هر کس له ځان سره فکر کوي چې دا ټول ديني او مذهبي اعمال د خدای د رضا لپاره کوم، که د هغه عالم خبره رښتيا وه او دا زما اعمال د خدای په دربار کې نه قبلېدل؟ د پلار په اړه دا فکر ورته پيدا کېږي چې د هغوی اعمال هم نه دي قبول شوي، خدای به څه ورسره کوي او زه دعا ورته وکړم که نه؟ ځينې وختونه په يوه کورنۍ کې د مختلفو افکارو ورونه يا نور قريبان پيدا شي چې هر وخت يې پر همدې مذهبي موضوعاتو سره جنجال وي او اخير نتيجه د کورنۍ ټوټه کېدل شي. دا يو لوی رواني مشکل دی چې زموږ ټولنه همدا اوس ترې سخته کړېږي.

۶/ بې باوري رامنځته کول

زما د خپلې تجربې خبره داده چې يو مهال موږ په دې سلفي وزمه بحثونو کې زيات بوخت وو؛ زموږ قريبان، کليوال او انډيوالان به د کورنيو مشرانو نه ايله کول چې يا له موږ سره کينې يا هم زموږ کره راشي. دوی فکر کاوه چې موږ به يې کشرلان ناسم مذهبي لوري ته رهبري کړو او بيا به يې اخرت ته صدمه ورسېږي. يعنې د خپلو قريبانو، پلار و زوی، کليوالو او انډيوالانو ترمنځ سخته بې باوري را پيدا کوي چې قرابت، صله رحمي او ملګرۍ ته کلک زيانونه رسوي.

۷/ د فقر زياتول

کله چې د يوې ټولنې څو فيصده کسان له هيواده بهر زدکړو ته ځي نو حتمن له کوره او وطنه د ځانو لپاره توښه هم اخلي. په دې ډول لومړی له دې ځايه بل هيواد ته د پانګې تلل پيلېږي او دا په اوسني وخت کې زموږ د ټولنې پر کمزوري اقتصاد يوه ښه کاري ضربه ده. بل

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې راغلي کسان دلته اختلافات جوړوي، په دې اختلافاتو کې کورنۍ سره جلا کېږي، کلي سره خپه کېږي، مساجد نوي جوړېږي، هر فکري مکتب ځانته نوې مدرسې جوړوي او نوي کسان ګومارل کېږي چې د ټولنې اقتصاد ته زيان رسوي. ما داسې کورنۍ ليدلې دي چې د لس پنځلسو کسانو لپاره لوی مسجد جوړ شوی وو، بلې کورنۍ چې مذهبي اختلاف يې درلود، همدلته نژدې بل جومات جوړ کړی وو، هر يوه مسجد کې بېل ملا و، مصارف يې وو او د جوړولو مهال يې له ټولنې چندې ورته کېدې، دا هر مسجد په شل ديرش لکه جوړېږي چې د فقيرې ټولنې اقتصاد ته ښه ګلالی ټک ور کوي.

۸/ د مذهبي افراطيت ډېرېدل

انسان داسې موجود دی چې که د يوه نوک ځای ور پيدا شي، نو سوک ځايوي. اختلاف که لومړي سر کې هر څومره کم هم وي او هغه نظروال يې يو بل ته احترام هم ولري، خو وروسته پيروان يې اختلاف ته زور ور کوي او هغه ډول متقابل احترام هم نه پاتېږي لکه د اولنو چې و. په دې ډول يوه ډله پر بله ډله تورونه لګوي، کمزورې نکتې يې ريشخندوي او مقابل لوری يې تر دې شديد ردعمل ښيي، ځکه عکس العمل زياتره وخت تر هغه عمل سخت وي چې ددې سبب شوی وي. نو د مذهبي کسانو دا اختلاف د افراطيت لور ته د ټولنې بوولو يوه لار شوه چې که نن نه وي سبا به ټولنه کې افراطيت حتمن وده کوي او ټولنه به ترې کړېږي. يو بل بعد بيا د دې اختلاف دا هم دی چې که يوه ډله د بلې په مذهبي ارزښتونو ريشخند ووهي، هغوی هم داسې کوي او د مذهبي ارزښتونو درناوی يو د بل په نظر کې له منځه ځي او راتلونکی نسل تر دې هم څو ګامه وړاندې ځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا یې ځینې زیانونه وو چې ما یې دلته یادونه وکړه، که په دې اړه څېړنه وشي تر دې به هم زیات زیانونه ممکن په ګوته کړای شي. متاسفانه چې دلته دا هر څه ته په کمه سترګه کتل کېږي او ټولنې یې تر اوسه په اړه هیڅ ډول تصمیم نه دی نیولی. دا سلسله همداسې روانه ده او اوس په یوه تجارت بدله شوې ده، له بده مرغه چې مذهبي وارداتي فکر د یوه تجارت بڼه اخیستې ده او هغه هیوادونه چې زموږ کسان پکې روزل کېږي، زموږ په ټولنه کې د دې هڅه کوي چې هغه بل فکري مکتب ته ماته ور کړي او خپل اغېز دلته زیات کړي چې دا به په اینده کې د خونړیو فزیکي شخړو سبب شي او زموږ د هیواد امنیت، اقتصاد، ملي یووالي، د مذهب ارزښت، کلتور او خپلو تاریخي اثارو ته د پام وړ زیانونه ورسوو. زموږ حکومتونه او نظامونو له وخته غلطي کړې ده چې دلته یې دیني مرجعیت ته کار نه وو کړی، دې خلا زموږ مذهبي قشر د نورو په وړاندې د کمترۍ په یو ډول احساس اخته کړ او دا احساس د دې سبب کېږي چې موږ د نوور احترام ته راکاږي، د هغوی فکر راباندې غلبه وکړي، تر هغوی ځانونه کم وبولو او بناءن باید د شاګردۍ ګونډه ورته ماته کړو چې دا مو د تل پاتې کمترۍ په احساس اخته کوي او زموږ مذهبي قشر اوس پر دې لاره مزل پیل کړی دی. له دې امله هغه کسان سخت بدنامېږي چې دلته د ملي مذهبي فکر د تولید کوښښ کوي او غواړي چې ټولنې ته د دې اهمیت په ګوته کړي، ټولنه له کمترۍ خلاصه کړي او د مذهبي وارداتي فکر پر ځای خپل ملي مذهبي فکر تولید کړي چې په خپل وار یې د ټولنې شرایط، تقاضاوې او مکان و زمان ټول په نظر کې ساتلي وي. د دا ډول خلکو مخالفت هم نورو هیوادونه کوي ځکه بیا د هغوی د مذهبي وارداتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخنیوی کېږي او هم یې له خارجه ځینې فارغ کسان کوي چې د دوی په فکر هغه ارزښت دوی ته نه پاتېږي چې مخکې یې پیدا کړی وو، که څه هم دا په ټوله جامعه کې نه وو، اما هغه سیمه کې وو چې دوی پکې اوسېدل او د فکر مرغه یې تر همدې ځایه الوت کولای شوای.

زموږ ټولنه تر اوسه په دې اړه فقیره ده، دلته لا داسې کسان نه دي پیدا شوي چې د دې بهیر بنسټ جوړ کړي، له بده مرغه چې مذهب ته منسوبې وسله والې ډلې په لومړي سر کې هغه دینپالان په نښه کوي چې د ملي مذهبي فکر تولید لپاره کار کوي او هڅه یې دا وي چې حد اقل په دې نسل کې د دې بهیر لږ غوندې څرک معلوم شي او دا نوی ښودل شوی نهال بیا راتلونکې نسلونه په ونه بدل کړي او د پاللو پوره هڅه یې وکړي. وسله والې ډلې هم دا کسان د خپل ځان او مبارزې لپاره خطرناك بولي، ځکه دوی که یو خوا د واك د انحصار پلویان دي بل لور ته د مذهبي تعبیر او تفسیر د انحصار غوښتونکي هم دي. نو بناءن دوی هغه هر څوك چې د دې انحصار د ماتولو کوښښ وکړي په مرگ گواښي او که یې وس وشي وژني یې هم. دا قافله هله خپل مزل پیلولای شي چې په اول گام کې د ټولنې ټول اقشار دا تشه حس کړي او د ډکولو لپاره یې عملي علمي گامونو ته را ټول شي او بیا دولت د دې بهیر د انتظام لپاره لازمي گامونه واخلي او دا ورو بهیر گړندی کړي چې په لنډ وخت کې خپل منزل ته ورسېږي او د ټولنې و دولت هغه هیلې چې له وخته په دې قافله پسې تړلې وې او دي؛ ورسره بشپړې کړي.

۲۰۱۹/اکتوبر/ ۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جګړې انګېزه څنګه پیدا او پیاوړې کېږي؟

جنګ کول د انسان په فطرت کې نه شته، بلکې بهرني عوارض ځینې انسانان دې ته اړ کړي چې جګړې ته مخه کړي. دلیل یې دادی چې ټول انسانان جګړه مار نه دي، حتا په ځینو هیوادونو کې د جرمونو ګراف دومره کم دی چې بیخي د نشت حساب دی او یوه اروپایي هیواد د زندان دروازې له دې امله بندې کړې چې ورته اړتیا نه وه؛ که انسان فطري جنګیالی وای، نو بیا به ټولو انسانانو جنګونه کولای او د جګړې په سیمو کې داسې وګړي وي چې جنګ یې نه وي خوښ.

پاس عنوان نه په تاریخ کې د شویو جنګونو انګېزو راسپړلو ته ښودل شوی دی نه په مجموع کې د نورو هیوادونو د جنګونو په اړه بحث کوي؛ دلته یوازې او یوازې غواړم چې زموږ په هیواد کې چې اوس څه تېرېږي، د دې په اړه خپل نظریات ولیکم، د دې جنګ انګېزه څنګه پیدا شوه او نوره څه ډول پیاوړې کېږي؟

له خلقیانو او بیا شورویانو سره د جنګ تر داستان به هم راتېر شم، رابه شم له ۲۰۰۱ کال څخه به د دې موضوع په اړه بحث را پیل کړم.

هغه مهال چې طالبان د ټول هیواد نیولو ته نژدې وو، د امریکا په مشرۍ مسلمانو او نامسلمانو هیوادونو د طالبانو په وړاندې یوه اتحاد کې سره را غونډ شول او د طالب رژیم د پای ته رسولو پرېکړه یې وکړه. په نتیجه کې خارجي قووتونه راغلل او دلته یې نظام ته تغییر ور کړ.

له دې څخه د جنګ دوه سببه را پیدا شول؛ اول: د خارجیانو تېری او شتون، دویم: له قدرته د ایسته کړل شویو کسانو همداسې له واکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

گوښه ساتل چې هغوی يې د تر لاسه کولو لپاره حتمن لاس په کار کېږي.

د طالبانو په ليکو کې عمومن دا فکر دی چې خارجيان دلته راغلي دي او پر موږ مقاومت فرض دی، دا يو عمومي فکر دی. اما د طالبانو په ليکو کې هغه کسان چې واک يې ليدلی دی يا هم مشران دي اوس يې هم تجربه کوي، هغوی يوه بله انگېزه هم لري چې يا اوس واک کې ډېره برخه ور کړل شي يا که فرضن خارجيان ووزي وروسته به بېرته قدرت نيسو او واک به له موږ سره وي.

د طالب نظام تر سقوط وروسته د واک خلا د خارجيانو په مشرۍ داسې ډکه شوه چې زياتره منفور کسان واک ته ورسېدل؛ هغه کسان چې پر ضد يې طالبانو پاڅون کړی وو، د امريکا په مرسته يوځل بيا واک ته ورسېدل او خپلې پخوانۍ عقدې يې سړولې. له ما سره د دې حالت ژوندي مثالونه شته چې د دوی عقدیي چلند څنگه گڼشمير کسانو ته د مقاومت انگېزه شو او د طالبانو له ليکو سره يوځای شول؟

په لومړي سر کې د خارجيانو او اوس ورسره د ځينو خاصو افغان پوځي قطعو له لوري پر مسجد، واده، مدرسه، جنازه او نورو مقدسو يا ملکي تجمعاتو باندې ړندې بمبارۍ هم د دې سبب کېږي چې يو سوله ييز کس خپل د امن ژوند ايله کړي او له مخالفانو سره يوځای په جنگي روحيه او انگېزه خپل ژوند د جنگ او جگړې قرباني کړي. په يوه جغرافيه کې ټول وگړي جنگيالي نه وي، بناءن کله چې دوه لوري جنگ کې سره ښکيلېږي، بايد د بې طرفه کسانو د ژغورنې په خاطر هغه اصول مرعات کړي چې د هغوی د خونديتوب سبب کېږي، اما دلته يو لوری هم هغو اصولو يا جنگي قوانينو ته پام نه کوي چې همدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرټمبګي هم ځينو کسانو ته د جنګي انګېزې په ور کړه کې مهم نقش لري.

د خارجيانو له راتلو سره د ښځو د حقونو ناري هم ډېر اوچتې شوې، په دې اړه ځانګړې اداري جوړې شوې، پروژې وايستل شوې او ميليونونه ډالر مصرف شول. اما دا هم جوته شوه چې د همدې ښځو د حقونو په نوم ځينو ښځو خورا لوی فساد وکړ، ځينو ښځو د هغوی حقونه تر پښو لاندې کړل، ځينو ښځو د هغوی حق ته په سپکه وکتل او د ښځې حيثيت ته يې په دې هم زيان ورساوه چې په ځينو ادارو کې اخلاقي فساد ته لار جوړه شوه او دا نن هم دا چيغې وهل کېږي چې اخلاقي فساد شته او دا بې بندو باره اخلاقي فساد به د ټولنې اينده له لوی ګواښ سره مخ کړي. له دې هر څه سره هممهاله بيا په مطبوعاتو کې د خلکو پر واقعي ستونزو د پروګرام پر ځای زموږ له کلتور او شرعي ارزښتونو سره ټکر سريالونه خپرېږي دا خپله په خلکو کې د جنګ انګېزه پياوړې کوي، يو شمېر کسانو ته د تبليغاتو موکه برابره وي او نور سرناخلاصه بيا د فحاشي د نوم په اورېدو دې ته تيارېږي چې راشي بازارونو کې ځانونه انفجار کړي او د وحشت يوه نمونه نړۍ ته وړاندې کړي.

دا سمه ده چې زموږ په ټولنه کې د ښځو حقونه تر پښو لاندې شوي دي، اما دا کلي او عمومي قاعده نه ده، دلته څو فيصده ښځې حقونه لري خو لويه سلنه ممکن په ګڼو ډولونو له بېلابېلو حقونو بې برخې شوې وي، چې هغه هم تر شا خپل عوامل لري او يوازې د شعار په ور کولو او د ځينو ډيسکو ښځو په راوستلو دا معضله نه حلېږي بلکې لا نور بعدونه اخلي چې د نورو مشکلاتو سبب کېږي او دا اوس فعلن

(c) ketabton.com: The Digital Library

همداسې سرچپه کیسه روانه هم ده. په ټلویزیون کې د ناسمو سریالونو خپرېدا او یا دانه مانه داسې کارکونکې یې چې د دې ځای له عنعناتو سره سم یې حجاب نه وي مرعات کړی، ځینې خلک دې ته ودرول چې لوڼې له تعلیمه بندې کړي او د جنګي لیکو پر کسانو یې هم خپل اغېز کړی دی.

د همدې ټلویزیون یوه بله برخه بیا د جنګي سریالونو په خپرولو بوخته ده چې دا بیا په خپل وار د توپک، بدمعاشۍ، خپل سري وژنو، قاچاقو، انسان تښتونې، غیر قانوني کړنو، له وسله والو ډلو سره اړیکو پیدا کولو او نورو ناخوالو ته لار جوړوي چې له بده مرغه ښه په درز کار ورته کېږي. دا هم د جنګ انګېزه پیاوړې کوي چې د همدې هدف لپاره دلته خپرېږي.

په جنګونو کې د چا سات تېروي او څوك پکې مري، څوك پکې چاغ شول او نورو بیا د یوې ګولۍ ډوډۍ له پیدا کولو ناتوانه شول، د چا خپل کسان پکې مري او د بل لپاره بیا تجارت دی او له دې لارې د خپلې کورنۍ عاید برابروي. زموږ جنګ هم له دې قواعدو استثنا نه دی، د طالب او حکومت په دواړو اړخونو کې همدا معامله روانه ده. هلته هم د مشرانو له لوري یې جنګ د یوې ښې تجارتي وسیلې په توګه کارېږي او د هغوی کاروبارونه او معاملې د سیمې د هیوادونو په کچه روانې دي، او د حکومت لوری له هیچا پټ نه دی چې له هنده، تر پاکستانه، دوبۍ، اروپا او امریکا یې ملکیتونه ورسېدل، کار یې په لویه پیمانه شروع شو او مسکین کسان پکې داسې شول چې اوس میلیونران دي. بل لور ته عام عسکر، عام طالب او ولس درې واړه داسې دي چې د یوې ګولۍ مړۍ د پیدا کولو لپاره له هرې وسیلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

استفاده کوي، داسې کسان په دې وطن کې شته چې مریضان يې کورته پراته وي، خو د دوا او درملو وس يې نه وي، بچیانو ته د تعلیم وسایل نه شي ور کولای، سمې جامې نه شي ور کولای او داسې نور د ژوند اړین توکي، دا هم یو سبب دی چې ځینو ته د جنګ د اوږدېدا انګېزه ورکوي او څومره چې زيات وخت نیسي دوی ورته خوشالېږي.

په ادارو کې د نااهله کسانو ګومارنې؛ اداري فساد، بداخلاقی، د خدماتو نه وړاندې کونې او د ملت و دولت ترمنځ د واټن پیدا کونې ته لار جوړه کړه چې د جنګي انګېزې په پیدا کولو او پیاوړې کولو کې مهم نقش لري. نااهلانو نه یوازې دا کارونه وکړل، بلکې د قاچاقو په کار کې هم بوخت شول څکه د سبا ډار دې ته اړ کړل، د ترهګر لاس يې هم د وژنې لپاره تر هره ځایه رااوږد کړ څکه پیسې یې ور کولې، ګاونډیو ته يې جاسوسي هم پیل کړه څکه ثروت يې ټولاوه، د مجرمانو خلاصونې، نه نیولو او رشوت اخیستنې ته يې هم اوږه ور کړه له دې امله چې لاس ته يې یوڅه ورتلل اوله دې ټولو سره د جنګ انګېزه نوره هم غزېده او جنګ ورسره شدت پیدا کاوه.

بې کارۍ یو بل فکتور دی چې د جنګ لیکو ته د جنګیالیو په ور تېل وهلو کې خورا اغېزناک تمامېږي. دولت او جمع خارجي هیوادونو دلته زیربنایي کارونه ونه کړل، د بشر د حقونو نارې وهل کېدې، خو بشر له لوږې مړ کېده ډوډۍ نه ور کول کېده، په داسې حال کې چې د بشر اول حق سهي غذا ور کول دي! د میرمنو د حق خبرې تودې وې، خو دا نه ویل کېدل چې عوامل چیشي دي؟ کمزوری اقتصاد د زیاتره ناخوالو بنسټ دی، خو لس فیصده ښځو ته کار پیدا نه شو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې څوک بې کاره وي، نو د تخريب سوچ يې ښه ژر ذهن کې ځای نيسي او د يوه مجرمانه کار کولو ته اړ کېږي، په تېره هغه ټولنه کې چې تيار د تخريب نور اسباب، وسايل، ملګري او فکر هم ورته چمتو وي، زموږ له دغسې حالت سره نړۍ والو په اصطلاح همکارانو قصدي او زموږ د دولت چارواکو تر يوه حده په غير ارادي او هم ممکن په ارادي داسې کړي وي. فقر ممکن ځينې کسان د جرم خواته کش کړي، زموږ نيمايي ملت په فقر کې ژوند کوي، نو حتمي ده چې د جنګ انګېزه به هم تر بل هر وخت زياته توليدېږي او هم به پياوړې کېږي.

جهل، يو بل هغه لامل دی چې د جنګ انګېزه هم ترې زېږي او هم يې په پياوړتيا کې نقش لري. هوښيار انسان کله هم له فکر پرته يو ګام نه اخلي، د خپل عمل نتيجه باندي فکر کوي، روش و طريقه کار ګوري، ځان او ټولنې ته ګټې يې سنجوي، د دنيا او اخرت محاسبه ورته کوي، اما جاهل دا يو کار هم نه کوي، تر هرڅه مخکې عمل کوي، وروسته که هر څه پيښ شول بيا هغه مهال ورسره تعامل ته ځان چمتو کوي. له دې امله جاهل بلل کېږي چې د خپل عمل په اړه حساب نه کوي، خپل ځان او جهان ته فکر نه کوي. له جاهل سره انصاف دادی چې له جهله د وتلو لار ورته ومونډل شي، که يو قشر يې همداسې پاته شي، بل يې بايد علم ته بوتلل شي، اما کله چې په لوی لاس هڅه کېږي د خلکو د سواد مخه ډب شي، نو تر شا ولاړ حقيقي/حقوقي اشخاص همدا هدف لري چې د خلکو په تياره کې د ساتلو مهال زما کار اسانېږي او د رڼا مهال ګرانېږي، له دې امله په دې جنګ کې هر وخت د علم مرکزونه او اشخاص په نښه شوي دي د دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره چې خلکو ته فکر ور کول د هغوی (جنګپالانو) د برق لـه تـارونو سره لوبي کول دي چې نتیجه یې حتمي مرګ دی؛ نو ځکه علم او اهل یې وژل کېږي. جاهل ته یو تش له واقعیته لرې شعار ور کړه، یو نه تـر لاسه کېدونکی هدف ورته په ګوته کړه، یوه تاریخي افسانه ورته جوړه کړه او دی ور مرش کړه چې ټولنه کې ګډوډي جوړه کړي، بس همـدا یوه خبره د هغه د پارولو لپاره کافي ده. له موږ سره له بـده مرغـه همـدا لوبه روانه ده.

پردۍ پالنه؛ زه نه پوهېږم لکه خلقت کې چې موږ ته د پـردۍ پـالنې یوه خاصه پرزه را اضافه کړل شوې وي موږ دا اوس هم ډېر پردي پالـه شوي یو. پردي افکار چې له ټولنې، تقاضا، زموږ له افکـارو، مکـان او عنعنـاتو سره سر ونـه خـوري ګـډوډۍ تـه لار جـوړه وي او خشـونتونه راپاروي. د ټولنې یوه برخه پردي افکار ساتي، د هغوی په خدمت کې وي، بله برخه یې حتمي د بل پردي افکار واردوي چې ټکر سره کـوي او تاوان یې همدې ټولنې ته رسي، دواړه بیـا لـه ټـولنې سره پـه تصـادم اخته وي چې بیا یې زیان ټولنې ته رسي. زموږ هغو کسانو چـې بهرنـۍ مقدسې یا نامقدسې ایډیالوژۍ راوړې دا غلطـي یـې وکـړه چـې د دې کلتور او ټولنې په رنګ یې ونه رنګولې، هممهاله ورسره تصادم پیل شو چې تر اوسه یې موږ په چرخ کې راګیر یو او لا هم دا لـړۍ روانـه ده. ښه په تېزي لا هم چېي افکار د چېي له چوکاټ، نوم، طریقې، اصـولو او د هغوی د اشخاصو له نومونو سره واردېږي او کـار ورتـه کېـږي، پـه مقابله کې یې ښې اړخي هم لاس تر زنې نه دي ناست، دلته چې د یوه ملي فکري تولید وړتیا پیدا نه شوه نـو حـتمن دواړه خـواوې د افکـارو واردات پیلوي چې د بلې ټولنې تولیـد وي، هـره ټولنـه تولیـد د خپلـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقاضا لپاره کوي، کله چې د هغې ټولنې فکر زه راوړم په خپله ټولنه کې يې تطبيقوم، نو دلته مې تقاضا ته حساب او محاسبه نه ده کړې، له تقاضا پرته يو شی عرضه کول که په ټوله معنا زيان ونه لري نو نيمايي خو يې تاوان حتمن کوي، زموږ د وارداتي افکارو چلند له ټولنې سره همداسې دی. زه دا ادعا هيڅکله نه کوم چې چپيان ټول غلط وايي، نه دا وايم چې مقابل لوری يې مکمل ناسم وايي يا هم سم وايي. اما زه وايم له هر يوه سره په شته ايډيالوژي کې دې وکتل شي چې زموږ د ټولنې لپاره چيشي په درد خوري؟ يو څه د ټولنې خپل، يو څه د يوه اړخ او نور د بل که سره ميکس کړل شي او د دې ټولنې د تقاضا موافق يو شی ترې جوړ شي، اما له دې شرط سره چې نه هغه د بل هيواد نوم پر پروت وي، نه يې د تعميل هغه روش وټاکل شي، نه دلته د زنده اباد لينين او زنده اباد اخوان، پاکستان، و خموني، سعودي، وهابي او داعشي چيغې پورته کړل شي؛ بلکې کاملن د دې ټولنې په رنګ رنګيدلی يو خوځښت وشي، زما په اند هم به بريالی وي او هم د ولس اعتماد ور خپل کړي. زموږ د هر تېر (په اصطلاح) انقلاب خلاف ځکه د جنګ انګېزه پيدا او پياوړې شوه چې دلته د ټولنې يوه برخه د پردۍ پالنې په مقابل کې حساسيت لري، يوه بله برخه د بلې پردۍ پالنې دعوه کوي، هغه فکر چې دلته حاکميت پيدا کوي، حتمن يې مقابل لوری په کمين کې ورته ناست وي او له هرې موکې څخه په ګټې اخيستنې يې د پرزولو هڅه کوي چې څو پلا مو همدا حالت او تجربه په خپل ژوند کې ليدلې ده. کله چې د ملت ترخپل منځ کشمکش پيل شي، بيا نو خارجي لاسونه هم را اوږده شي چې هره اسانه مسله بيا نور پيچلي بعدونه پيدا کړي او معضله تر حل د ناحل کيدو لور ته ډېره وړله کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ دا اوس هم په دې حالت کې راګیر یو؛ ټولې خواوې پر وارداتي افکارو سره په شخړه دي او حتا د الفاظو او نومونو پر ټاکنه لا هم اختلاف دی او تر جنګونو یې خبرې رسېدلې دي.

له دې حالته د وتلو لپاره څو کارونه زما په اند اړین دي چې باید وشي:

۱/ ملي ګټو ته ژمن داسې ګوندونه جوړول چې د وطن اقشار ورباندي باور وکړي، خلک پکې ځان وویني اول له ښاره تر کلي، له یوه سمته تر بله، له یوه قومه تر بله د هیواد لویه برخه وګړي په څو لویو ګوندونو کې را ټول شي چې چارې د یوه کس پر ځای بسته کیمټې ته نقل شي او د ولس په اراده او غوښتنه تصمیم ونیول شي.

۲/ د ټولو هیوادوالو لپاره مشترک ټکي پیدا کول چې ګرده خلک ورباندي اتفاق نظر ولري، دا که طالب وي، یا حکومت، ولس وي که پخواني جهادیان، له خارجه راغلي افغانان وي که دلته ستر شوي تعلیم یافته روشنفکران.

۳/ د خارجیانو د وجود په اړه یوه داسې اجماع چې ټول اقشار پکې نظر ور کړي او هر موقف که ټاکل کېده هیڅوک هم داسې احساس نه کړي چې زموږ خبرو ته غوږ ونه نیول شو. د دوی د وجود په اړه باید هر څه واضح شي چې د مخالفت لپاره چا ته دلیل پاته نه شي.

۴/ ټول افغان طرفونه باید یو د بل په وړاندې له حوصلې او زغمه کار واخلي، هیڅ یو افغان دې د بل په وژنه او تکلیف نه خوشالیږي. افغانان باید یو د بل له ترټنې او دښمنۍ لاس واخلي دلته هر انسان بل ته د قدر په سترګه وګوري او متقابل احترام ټول ومني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵/ دواړه ډلې له جنگه د ستړيا احساس کوي، اما عملن جنگ تشديدوي، د ښه نيت لپاره دې له دواړو غاړو سره شته بنديان د يوه داسې ميکانيزم له مخې خوشي کړل شي چې دواړه ډلې ورباندې اتفاق وکړي.

۶/ د بنديانو د خوشي کولو له سلسلې سره دې يوځای دواړه ډلې خپل جنگي عمليات کم کړي، يا دې په ځينو سيمو کې بيخي اوربند وکړي چې په دې ډول به باور را پيدا شي او سوکه سوکه به دا لړۍ پسې پراخه شي.

۷/ دواړه ډلې دې تر خپل منځ خبرې سره وکړي او هيڅ ډول خارجي لاسونه دې نه ورته را ايله کوي، ځکه د دوی له لاسه همدغه حال دی. که افغانان په خپل منځ کې سره جوړ شي نو د خارجيانو هر ډول شتون ته اړتيا نه پيښيږي او نن تر هر څه مخکې زموږ خپل منځي باور ته اړتيا ده.

۸/ دواړه غاړې دې له ټولو هغو اعمالو ځانونه وساتي چې د جنگ انگېزه ترې پيدا کيږي او دا کړنې چې حساسيتونه پاروي يوه يوه په نښه شي او خپل جنگيالي او ځواکونه دې امر کړي چې د دې ټکو په کلکه مرعات وکړي.

۹/ دواړه لوري دې يو د بل په وړاندې له تبليغاتي جگړې سوکه سوکه لاس واخلي. ځکه تبليغات يو د بل غوسه را پاروي چې د جنگ د اوږدېدا سبب کيږي.

۱۰/ دواړه ډلې بايد له ځانو سره دا فرض کړي چې سوله او يو له بل سره تفاهم کې تيرېدل وي، په دې هم بايد پوه شي چې د افغانانو تر خپل منځ جنگ کې هيڅ لوری که بل له ميدان وباسي هم گټونکی نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، ځکه خپل د وطن انسان یې وژلی دی، ژوبل کړی یې دی او لـه وطنه یې فرار ته مجبور کړی چې که سبا هغه وس پیدا کړي نو لـه دې بل سره به همداسې کوي؛ له دې امله باید هر طرف نرمښت وکړي، تر خپل موقف را تېر شي او د یوه امن هیـواد لپـاره چـې وگـړي یـې نـور ناحقه ونه وژل شي، سوله وکړي او د سـولې لپـاره پـر ځـان لازم تنـزل فرض کړي او ځان ورته له هره وخته چمتو کړي.

۲۰۱۹/ نومبر/ ۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديني مدارسو ته مصارف باید له کومه شي؟

زموږ په سیمه کې د ديني زدکړو لپاره جوړ سیستم خورا ګډوډ او له مشکلاتو سره مخ دی. که یو څه مبالغه ور سره وکړو نو دلته اصلن هیڅ سستم وجود نه لري. له یوې سیمې تر بلې د زدکړو چاپېریال، د تدریس طریقه، د نصاب کتابونه، د استادانو لیدلوری او د متعلمینو د نس مړولو وسایل یو له بل سره توپیر کوي. همدې ته په کتو موږ ادعا کولای شو چې سستم وجود نه لري او له دې امله په دې لار کې خورا زیاتې خلاوې موجودې دي.

تر ټولو لویه خلا په نصاب کې موجوده ده، اما د نصاب پر مشکلاتو به یوبل ځای بحث وکړو، دلته غواړم د ديني مدارسو د مصارفو په اړه یادونه وکړم چې مصارف یې باید څنګه را پیدا شي او څوک یې تمویل کړي؟

دا اوس وخت د ځینو مدرسو لپاره یې بنسټګران چندې کوي، څوک ورته له شتمنو کسانو په یونه یو ډول زکاتونه اخلي، څوک خپله یو څه لري او نور پاته مصارف له حکومت یا بل ځایه تر لاسه کوي. د مساجدو طالبان بیا نس مړولو لپاره ډوډۍ ټولوي چې ځینې ورته زیرې وایي او نورو سیمو کې بیا وظیفې بلل کېږي.

دې حالت له ځان سره بدې پایلې راوړې دي، ټولنې ته د ګټې پر ځای یې زیان زیات دی. دا زدکړې که څه هم وړیا دي خو د فقر، مسکنت، چندو، د بل په ډوډۍ او خواریو کېږي چې نتایج یې هر وخت بد ثابت شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وړيا زدکړو له وجې خلك ديني مدارسو ته هغه ماشومان ور کوي چې د کار نه وي، په خپل کور کې زيات کار نه شي ځنې اخيستى، د دې لپاره چې هم ثواب هم خورما شي، نو مدرسې ته يې لېږي چې ديني عالم شي.

زموږ د خلکو اولادونه زيات وي، له دې امله د ټولو تربيه ورته ګرانه وي، همدا وجه ده چې د مسکينانو زامن زياتره د مکتب پر ځاى مدرسې ته ځي، دوى هلته نس هم اړولى وي، خلك ورته کالي هم ور کوي، په ختمونو او اسقاطونو کې ور کول کېدونکو پيسو ته يې سترګې اړولې وي. د روژې او اختر په مياشتو کې زکاتونه يا سرسايې ور کول کېږي چې له همدې څخه د کتابونو او جامو مصارف پوره کوي.

دې وضعيت له څو اړخونو پر طالبانو اغېز کړى دى:

رواني لحاظ:

يو کس چې له مسکينې کورنۍ څخه وي، په کور کې يې هم راحت نه وي ليدلى او د مور و پلار تر سيوري لاندې د تربيې پر ځاى د بل رحم ته ولېږل شي او هلته يوازې د نس په مزدوري ورته درس رسېږي؛ نو دا د طالب رواني حالت سخت ځپي او په هيڅ صورت يو نارمل انسان له دې څخه نه شي جوړېداى.

دوى چې د يوې ګولې ډوډۍ لپاره ځانونه نورو ته محتاج بولي، هر وخت نورو ته په تمه وي او د مفتخورۍ له وجې يې بيا کار ته هم زړه نه کېږي. دوى په بې کارۍ کې را لوى شي، په مدرسه کې ورته ويل کېږي چې تاسو پر خلکو حق لرئ چې هغوى مو خدمت وکړي؛ ځکه نو هغوى بايد پيسې در کړي، کالي در کړي، ډوډۍ در کړي، ځاى درته جوړ کړي او د ژوند نور لوازم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا فکر د هغوی له لوییدا سره پراخېږي او دوی هم پر ټولنه څانونونه ور تحمیلوي چې موږ ته به تر ژونده هر څه مفت راکوئ. یو لور ته زموږ ټولنه مسکینه ده، بل لور ته د طالبانو فیصدي خورا زیاته ده، د کار کولو هنرونه یې بیخي کم دي، له ملایي او تدریس پرته یې په بل شي سر نه خلاصېږي، لویه برخه یې د بې وزلو کورنیو کسان وي، له اوله تر اخیره مفتخواره اموخته شي او هیڅ کار د تعلیم مهال نه کوي، دا حالت د هغوی رواني حالت سخت خراب کړي او یو لور ته مسکینان وي خو بل لور ته د خپل ناسم چاپېریال له امله پټ غرور هم ور سره وي چې موږ حق لرو خلکو مو وساتي. په داسې حال کې چې رسول الله ص ویلي دي: الید العلی خیر من الید السفلی. طالب که هر څومره هم د دیني زدکړې وکړي، خو چې د بل په ډوډۍ را لوی شي بیا هغه غرور او عزت النفس نه ورته پاتېږي چې اصلن یې یو انسان باید ولري، له همدې وجې دوی د ټولنې، ملک، ماړه، تجار او نورو کسانو تر احسانانو لاندې وي چې د دین تعبیر و تفسیر یې هم ترې متاثره کېږي.

بېکاري:

د طالب العلمانو لویه برخه بې کاره وي. ما زموږ د سیمې طالبان لیدلي دي چې د کورنۍ مصارف یې ورونه ور کوي. زما یو د خاله زوی دی، پلار یې هم خپل کور ساتي او هم د زوی، ما یوه ورځ ورته وویل چې له پلار سره دې کومک شه؛ ویل یې څنګه؟ ما ورته ویل: که نور نه وي کور شه، هغه به په خلاصه پښه یو خوا ته ځي، باغ کار کړه، اوبه ورسره ولګوه، د کور مالونو ته واښه وکړه، که یو څوک مریض وي ډاکټر ته یې بوزه. ته نه مصارف راوړې نه په دې نورو چارو کې ورسره مرسته کوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی لوی کار ملایي ده، په کلیو کې ملایي هم په زکات ور کول کېږي چې د کال ټول مصارف به بیا هم د ملا پر خپله کورنۍ وي، دا ملایي نو کله د هغه د کال شومه کېږي او کله په نیمایي کې خلاصه شي چې بیا یا ورور ته متحاج وي یا هم فقر کوي یا هم حتمن قرض اخلي.

کمزوري ظرفیت:

په وړیا زدکړو بیا په مدرسه کې داسې هنرونه کله زده کېږي چې هغوی ته په اینده ژوند کې په ښه ور شي. له دې امله یې لویه برخه کسان د ظرفیت له مخې خورا پر ځوړه وي. د دوی لویه برخه چې زموږ د سیمې ماته معلوم دي نو تدریس هم نه شي کولای. یوازې د یوه داسې جومات امامت ته جوړ وي چې په کال کې یوه ورځ نه تقریر وکړي او نه هم کومه خطبه لازمي وي. داسې مساجد به نو چېرې پیدا کېږي؟ دومره مساجد له کومه شي؟ د وینا هنر نه لري، تدریس نه شي کولای، کار وبار نه شي کولای او په چیشي یې وکړي؟ له خلکو سره تعامل هم ورته سخت وي؛ ځکه زیاتره وخت یې په انزوا کې تېر کړی وي، په هیڅ ژبه نه پوهېږي، انګریزي یې نه وي زده، عربي سره مازې بلد وي، د قران کریم تلاوت لا ټول په سم ډول نه شي کولای، کمپیوټر باندې پوهېدل خو دومره ګران ورته ښکاري لکه له ناسا سره چې کار کوي؛ تر دې ټولو ور هاخوا یې خپله خواره ژبه هم نه وي زدکړې چې لیك لوست ور باندې وکړي. په دغسې یوه حالت کې دوی ټولنې ته د خدمت لپاره وړاندې کېږي چې د ټولنې د خدمت پر ځای ټولنه مجبوره ده د دوی خدمت وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي حالت:

اقتصادي حالت یې د پام وړ خراب وي. ما مخکې وویل چې زیاتره یې له بې وزلو کورنیو سره اړه لري، له دې امله یې اقتصاد له پیله هم پر خوله پروت وي. مالي حالت بیا د انسان د ژوند له ټولو برخو سره تعلق لري، کله چې د یو چا مالي حالت خراب وي، نو ذهنن ناارامه وي، ظاهر یې سره ګډوډ وي، تمرکز نه لري، تر کار یې بې کاري خوښه وي، د بل جیب ته تمه کوي، د کار حوصله ورسره نه وي پاته، له ژونده تنګ کوي، خلکو د ژوند د نعمت او الهي پیرزوینې پر ځای د هغه د سختۍ او بدوالي خبرې زیاتې کوي چې هم خپله له ژونده تنګ معلومېږي او هم نور زړه توري کوي. زموږ د ملایانو لویه برخه له دنیا کرکه کوي، دوی د ټولو ګناهونو سر دنیا کڼي، اصلن دوی محروم دي، کله چې دوی په لاس کې شی ونه لري د خپل زړه د کاذب تسلیت لپاره هغو افکارو ته پنا وړي چې دنیا پکې غندل شوې ده او هغه کسان ورته ولیان ښکاري چې له دنیا یې مخ اړولی وي. که نه د انبیاء علیهم السلام تګلاره داسې نه ده، هغوی په ښارونو کې مبعوث شوي دي، د خلکو سره اوسېدلي دي، شتمن خلك یې دعوت کړي دي، د مالي نفقې فضایل یې ذکر کړي دي او قران کریم وایي: {رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ} [البقرة: ۲۰۱]

د زدکړو تسلسل:

د زدکړو مهال یې تسلسل هم ډېر خراب وي. ځکه دلته د یوه سیستم مدرسې او پوهنتونونه نه شته چې دوی له یوې درجې ووزي بلې درجې ته امتحان ور کړي او همداسې مخته ولاړ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی زیاتره درسونه پر خپل طبیعت وي، هر کتاب چې یې خوښ وي هغه وایي او کوم چې یې خوښ نه وي هغه ایله کړي همداسې تر اخیره.

زیاتره وخت د مالي مشکلاتو له امله یا هم د کمزوري خوراکي نظام له وجې له یوه ځایه بل ځای ته کډې کوي، له یوې مدرسې بلې ته ځي ډېر وخت یې په سفرونو او رحلتونو کې تېر شي.

د زدکړو تسلسل هغه مهال سره پیوسته کېږي چې د یوه نظام تر چتر لاندې وي، کله چې نظام وجود ونه لري، هر کس د خپل طبیعت له مخې کتابونه لولي، دوی د زدکړو مهال نه پوهېږي چې اینده به کوم کتابونه ورته ګټور وي؟ دوی ته نه مهم کتابونه له نامهمو معلومېږي، نه د اړتیا وړ کتابونه په دقیق ډول ورته ښودل کېږي، له دې امله فارغ ملایان وي د عربي ګرامر یې نه وي زده، د قران له اصولو سره ناخبره وي، اصول الفقه او اصول الحدیث ورته نااشنا وي، نوي جدید فقهي اصطلاحات او مسایل ورته بیخي د بل فن خبرې معلومېږي، په مجموع کې دوی هغه څه وایي چې زیاتره برخې ته یې اوس ټولنه اړتیا نه لري، په ماضي کې پاته وي، خیال او تصور ور سره وي خو فعلن یې ژوند ته خاصه ګټه نه لري.

کله چې د زدکړو بهیر یو لور ته سره پیوست نه وي، مخکې یې له وروسته سره ربط ونه لري، یو د بل تکمیلونکی نه شي، تر یوه چتر لاندې نه وي، د معاشرې اړتیاوې نه پوره کوي، لویه برخه یې پر خیال، تصور او ماضي ولاړه وي، نو دا زدکړې اصلن له لویه سره اړینې بیخي نه دي چې زموږ د زرګونو بلکې لکونو ځوانانو ژوندونه پکې خاورې کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له تولنې څخه دايمې خپګان:

د وينا مهال مې ملايان ليدلي دي چې له ټولنې څخه ګيلې کوي، پر خلکو ور غوسه وي او تېره ژبه ورته کاروي. داسې ښکاري چې د خدای خاص مخلوق دی او دا نور خلك يې د دوی رحم و کرم ته ايله کړي وي. په داسې حال کې چې خدای خپل رسول ته هم وايي:

{ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ} [آل عمران: ۱۵۹]

ژباړه: د الهي رحمت له امله ته دوی ته نرم يې، که ته بد اخلاقه او سخت زړی وای، نو دوی به حتمن ستا ملګري ايله کړې وای.

د رسول الله صلی الله عليه وسلم حديث بخاري نقل کړی دی چې وايي: يسروا و لاتعسروا، بشروا و لا تنفروا.

اساني کوئ، سختي مه کوئ، زېری ور کوئ کرکه مه خپروئ.

سخته ژبه پر خلکو تاثير نه لري، خلك د دې پر ځای چې هغوی ته مايل شي نفرت يې ځنې کيږي، سختي د مشکلاتو دوا نه ده، رسول الله ص وايي: خدای نرم دی او نرمي يې خوښه ده.مسلم

له ټولنې خپګان د هغوی لپاره په ژوند کې خورا زيات مشکلات را پيدا کوي، په مرضونو يې اخته کوي، ډپريشن ورته پيدا کوي، انزوا ته يې ټېله کوي، تونده خويه اموخته کيږي، غوسه ژر ورځي، په تعامل کې مشکلات لري او په ټوله کې د بداخلاقۍ او بد خلقۍ لورته مايل کيږي چې دا د ديني طبقې لپاره ښه نه دي. نه په دې ډول دوی ديني پيغام خلکو ته سم رسولای شي او نه پر خلکو اثر کوي، بلکې په دې ډول دوی دين او شريعت ناسم معرفي کوي چې تر مثبتو نتايجو به يې منفي خورا زيات وي. لکه چې دا هر څه موږ اوس په سترګو وينو!

(c) ketabton.com: The Digital Library

حللار څه ده؟

څو کارونه حتمي دي چې د دې وضعیت مخه بدله کړي:

۱/ له نورو هیوادونو په دې برخه کې باید مثبت کارونه کاپي کړل شي، هغوی ځنګه نظام ورته جوړ کړی، سیستم یې څنګه دی؟ څوک زدکړو ته جذبیږي او له پیله تر پایه یې میتود څنګه دی؟ که موږ په خپل شاوخوا کې هیوادونو ته فکر وکړو نو هغوی زموږ په شان کمزوری نظام نه لري، هلته طالب العلمان دومره خوار هم نه دي او نه دومره بې هنره دي چې یوازې تر ملایي او تدریس پوري یې یې ټول ژوند ور ټول وي.

۲/ د ماشومانو زدکړې دې د مدرسې او مکتب په نوم نه سره جلا کوي، بلکې لومړی دې ټول یو ځای زدکړې پیل کړي، کله چې هر څوک د تخصص مرتبې ته ورسیږي نو هر څوک دې خپله څانګه انتخاب کړي، شرعیات وایي که طب وایي، عمومي زدکړې به یې یوځای وي، هغه ابتدایي اړینې زدکړې به ټولو کړې وي، هغه لومړي هنرونه به ملا او غیر ملا زده وي، ظرفیتونه به یې ښه شي او د ټولنې له نورو اقشارو سره به یوځای اوسي چې د مدرسې او مکتب، یا په اصطلاح د طالب او مکتبي ترمنځ شته فاصله له منځه ولاړه شي.

۳/ د زدکړو مهال باید زده کونکي ځینې هغه کارونه په نښه کړي چې دوی ورسره دلچسپي لري. په کوم شرکت کې کار کول، د کمپیوټر په دوکان کې کار، له دوکانداري یا کاروبار سره اشنا کېدل، ساعت سازي زدکول یا هم په ژوند کې خورا زیات کارونه دي که یې څوک زده کول وغواړي؛ نو ورته غوره به هم وي او ژوند کې به یې ډېر په ښه هم ورشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴/ د زدکړو د جذب لپاره دې معیارونه معلوم شي، که څوک پر هغه معیار پوره وي، نو د لوړو زدکړو لپاره دې ومنل شي او که پر معیار پوره نه وي، نو د دنیوي هنرونو لپاره دې بل ځای قبول شي، خو د شریعت او دین یا له اجتماع سره اړیکه لرونکو څانګو ته دې نه ایله کوي.

۵/ د خطابت او امامت لپاره دې معیار وټاکل شي او دولت دې د یوه خاص میکانیزم له مخې دا کسان غوره کوي، ځکه دوی له اجتماع سره راسن په تماس کې دي او د دوی خبرې و عمل پر ټولنه مستقیم و نامستقیم اغېز لري، څوک چې دې منصب ته راځي حتمن باید نه یوازې دیني علوم یې په کامل ډول خلاص کړي وي، بلکې له ټولنپوهنې، تاریخ، نبوي سیرت او دې ته ورته نورو مهمو علمي څانګو سره هم رابطه ولري چې د مسایلو د بیان مهال د ټولنې حساسیتونه او اړتیاوې په نظر کې ونیسي، نه داسې چې په خپلو وعظونو ټولنې ته د ګټې پر ځای تاوان زیات ورسوي.

۶/ د دیني تخصص لپاره دې یا دولت مدرسې جوړې کړي چې ټول نصاب دې د اړتیا له مخې ورته وټاکي، خصوصي مدرسې دې هم له دولت سره راجستر شي او د دولت جوړ نصاب دې په هغوی هم ومنل شي. که داسې نه کوي نو لکه د نورې نړۍ پوهنتونونه دې جوړ کړي او هلته دې همدا دیني تخصص ته څانګړې علمي څانګې وټاکي لکه د الازهر، مدینه یونیورسټي، ام القری پوهنتون، ریاض او داسې نور.

۲۱/۱۲/۲۰۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروغجن او درواغ په ټولنه کې

له زیاتو کسانو مې دا متل ډېر ځله اوربېدلی چې د دروغو منزل لنډ وي. دا مې هم اورېدلي چې وایي، دروغ دې شخصیت ته زیان رسوي او رښتیا دې باور پخوي. په اشعارو کې هم دروغ او درواغجن غندل شوي. شاعر وایي:

دروغجن سړی د عفوې لایق نه دی
په رښتیـــــــــــنو باندې عفوه ده روا

مگر له دې متلونو سره زموږ په ټولنه کې خبره د دې برخلاف ده. زه چې څومره معلومات کوم، خلک پېژنم او مجلسونو کې گډون کوم، نو تر حقیقت خوښونکي پر درواغجن او لاپو ډېر کسان را غونډ وي. تر رښتیا ویونکي او رښتیا خوښونکي د درواغجنو خبرو ته خلکو ښه غوږ نیولی وي او د مجلس گډونوال زیاتره د هغه لور ته گوري او ورته غوږ وي. زما په گومان دا به یو حقیقت وي چې حقایق ویل ترخه وي او د ترخو هضمول بیا د هر چا کار نه دی. درواغ لکه د هر سړي خیال، دنگې مانۍ په جوړې کړه، خلکو ته ښه زېري ور کړه، خلک خوشاله کړه، په مجلس کې په لویو خبرو، ښه وعدو، سترو زېرو او لاپو د خلکو زړونه لاس ته کړه او ځه خپل کار مخته وړه.

نه پوهېږم د نورې دنیا خلک به هم هغه کسان په لویه پیمانه خوښوي چې له حقیقته ځان کاږي او د دروغو په نړۍ کې خلکو ته اسمان څکې مانۍ ښکاره کوي؟ که یوازې موږ داسې یو؟ زموږ د ټولنې په ترکیب کې د هغو کسانو پله درنه ده چې تر حقیقي جهان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروغو بې ثباته نړۍ ورته ښه ښکاري. له دې امله مو د عوامو تر څنګ لوستي کسان او ان مشهور چارواکي په دروغو عادت دي.

که په دې خبرو کې څوک را سره همنظری نه وي، نو فکر کوم دی د درواغو په ډولونو نه پوهېږي، یا خو پوهېږي، مګر یو شمېر ډولونه د درواغو له لیست څخه باسي. زموږ په ټولنه کې درواغجان په خورا ډېرو ډولونو هڅه کوي چې د حقیقت رڼه څېره د خپلو اوهامو د څادرونو په پلونو کې پټه کړي. دلته یو شمېر کسانو دروغو ته د رښتیا جامې ګنډي. دا جامې ما لیدلي دي. دین ته منسوب کسان په دیني رنګ رنګېدلو جامو کې خپل درواغ پټوي. زموږ خلك په ټوکو وایي چې کله ملا درواغ ووایي، نو دوی وایي: مبالغه مو وکړه او که امي درواغ ووایي، بیا ملا وایي، درواغ یې وویل. دا ځکه ویل شوي چې خلکو ته د ملایانو درواغ بربنډ شوي دي. خو دا چې دوی خپل ځان ته یو ډول دیني تقدس ور کړی، له دې امله نو خلك مخامخ برید نه شي پر کولای. له عامو کسان سره چې کېني، دوی هم په خپل ور ځنې ژوند کې له درواغو ځان نه شي خلاصولای. د دوی د درواغو خورا ډېر او دلچسپه میتودونه دي. یو شمېر کسان له حقیقت سره هلته او دلته د درواغو سپېروني ګډوي. دوی چې کله کیسه کوي، نو یو ځای د ځان په ګټه دروغو ته لار سمه کړي. بل ځای په غیر مستقیم ډول ځان ته کمپاین کوي، بیا د ځان ستاینې لپاره د حقیقي کیسې په یوه ګوښه کې کوشنی ځای درواغو ته خالي کړي. کله بیا نوري طریقې هم کاروي.

نور بیا د خدای بوزي بندګان چورلټ درواغ وایي. ما لیدلي دي. که ته یوه رښتني دلچسپه کیسې وکړې چې د مجلس خلکو ته خورا په زړه پورې وي. نو دی سمدستي ستا کیسې ته ورته کیسې را پیل کړي، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت، ځای او کریکټر یې ور بدل کړي. دا نو د درواغو هغه بربنډ ډول دی. داسې کسان مې هم ښه ډېر لیدلي چې لاپو دروا‌غجن وي. که دوکاندار وي، د سودا، د ده د مال د ښه کیفیت، د نورو د بد مال، له خلکو سره د ښې ګوزارې او داسې نورو په اړه عجیب درواغ کتار کړي، خو دا ډول چې ما څومره لیدلی دی، نو د لاپو په بانه دا درواغ ستا مخ ته بیانوي او فکر کوي چې مخاطب یې لکه یو ووړ بې عقل ماشوم د ده په باډسکو هیڅ نه پوهېږي او هر څه به رښتیا- رښتیا ورته ښکاري. له هر مسلک سره تړلي درواغجنان همداسې چمونه کوي.

ځینې بیا هر وخت درواغ نه وایي، خو کله ناکله ښه ګېر په خرڅوي. دوی نیمه د درواغو عادت لري. په ور ځنې ژوند کې دوی هڅه کوي چې درواغ ونه وایي. تر یو حده یې هڅه بریالۍ هم وي، اما عادت بیا هم عادت دی. انو ارو مرو د ورځې یو وخت موکه مومي او په دې توګه د خپل تمرین وخت او موکه له لاسه نه ور کوي.

د ټولنې یوه بله برخه کسان بیا د درواغو په څو داسې ډولونو اخته دي چې هر څوک یې دروغجنوالی نه‌شي ثابتولای. ما داسې کسان لیدلي دي. د مشاهدې خبرې دي. یو چا به لوړ پوړي چارواکي ته د ځان نږدې ثابتولو لپاره یوه داسې کیسه چې د ده تر مخ به شوې وه، مګر ده به رول نه پکې درلود، په داسې بڼه وړاندې کړه چې ځان ته به یې رول پکې ثابت کړ.

کله یو څوک کیسه کوي، مخاطبین د هر پوړ خلک وي؛ مګر د حقیقت را بر سېره کولو هیڅ مجال نه وي، نو دی په کیسه کې هڅه کوي چې خلکو ته د کیسې، یا بل وار د حال بیانولو، را پور ور کولو او نورو کې ځان هم مهم ثابت کړي. بیخي مشهور کسان په دې مرض

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخته دي او څو وارې مې تر مخ داسې څه شوي دي. حتا دې کسانو په مجلس کې شناخته ماخته ته سترګه هم وهلې چې چانس مې لـه لاسـه مه باسه. د خپل واك او صلاحیت ښودلو په خـاطر هـم خلـك درواغ وایي. یو څوك غواړي ځان چارواکو ته مهم ښکاره کړي، نو د مـوکې په موندلو هر وخت مزغن درواغ ورته ووایي. د دې برخلاف بیا داسې کسان شته چې عوامو ته دا فکر ورکوي چې دی چـارواکو تـه زیـات نژدې کس دی. د دې لپاره نو کله په مجلس کـې نـامعلوم نمـبر ډایـل کړي، کمپیوټر د نفي ځواب ورکړی، دی له ځانـه سره لـږ پـه لـوړ ږغ وایي، د پلانی صیب نمبر هم بند دی خدای دي خیر کـړي. کلـه یـوه کیسه کوي چې دی یا حاضر یا نه حاضر، خو شته کسانو ته داسې ښیي چې انو پلاني ماته وویل، داسې وکړه، ما پلاني صیب ته داسې وویل، پلانی شی مې پلاني ته ورکړ یا ده له ما پلانی شی وغوښتی.

درواغ زموږ په ټولنه کې هم خورا ډېر ډولونه لري. زما په ګومـان پـه پرمختللې نړۍ کې به تر دې هم زیات او پیچلي ډولونه لري چې د هغه ډول درواغو ویلو چم به لا تر اوسه مـوږ نـه وي زده کـړی، کـه نـه لـه مسلماني سره درواغ ویل خو زموږ اوس یوه پیشه ګرځېدلې.

دا چې خلك ولې درواغ وایي؟ نو د دې لاملونه هم ډېر دي او هم پېچلي، خو له دې سره یې زه په دې لیکنه کې د یادولو هڅه نـه کـوم. ځکه اوس مې لا تر اړتیا زیاتې لیکې کښلې دي، له دې امله باید دلتـه د پای ټکی ورکړم. والسلام!

۲۸/ ډیسمبر/ ۲۰۱۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاذب شهرت؛ ګټه که تاوان؟

د کاذب شهرت غوښتونکي یوازې زموږ په ټولنه کې ژوند نه کوي. بلکې د دې بېلګې په نورو ټولنو کې هم لیدل شوې دي.

کاذب شهرت دا معنا چې څنګه وي، هغسې ځان نه ښکاره کوي، بلکې تر خپل حقیقت د ښه تظاهر په داسې حال کې کوي چې اصلاً هغه ډول نه وي. لکه: یو کس لیکوال دی، اما نوښتګر او مفکر لیکوال نه دی. مګر دی هڅه کوي چې د نورو لیکنې، ویناوې او ژباړې را پټې کړې او تر خپل نوم لاندې یې د دې لپاره نشر کړي چې خپل شهرت زیات کړي او لوستونکي تر اغېز لاندې راولي.

دا پېښې مخکې هم کېدلې، خو د ټولنیزو رسنیو له رامنځته کېدلو سره دا پېښې هم زیاتې شوې دي او هم یې کونکي ژر رسوا کېږي.

کاذب شهرت څکه ورته وایو چې کوم شی حقیقت ونه لري، نو ضرور به کاذب وي. دا چې یو څوک ځان په نوښتګر لیکوال مشهور کوي، خو هغسې نه وي، نو دا ځان ته کاذب شهرت جلبول دي. یو څوک ځان په ښو اخلاقو معرفي کوي، خو اصلاً په خپل کور او ګاونډیانو کې په بد اخلاقه مشهور دی، نو دا کاذب شهرت دی.

ځینې بیا په فیسبوک کې کوښښ کوي چې ځان د بېوزلو مددګار ورښيي. وخت ناوخته له مسکینانو سره د ناستې ولاړې تصویرونه پورته کوي او ځان د هغو غمخوار معرفي کوي. دا په داسې حال کې چې د هغوی د اصلي ربړې لپاره که یې په وس ډېر څه پوره هم وي، لکن که شخصي ګټه پکې ونه ویني؛ کار ورته نه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګڼ شمېر چارواکي شته چې ظاهرن د فساد و خیانت پر ضد چیغې وهي. څوک بیا له کعبې شریفې سره خپل عسکونه اخلي او تر موږ یې را رسوي. نور بیا په نورو طریقو د کاذب شهرت د تر لاسه کولو هڅه کوي. کاذب شهرت له عباداتو تر معاملاتو، له اخلاقو تر سیاسته، له شخصي ژونده بیا تر ټولنیز ژونده زموږ په رګ- رګ کې ځای نیولی.

کاذب شهرت ډېر بد مرض دی چې زموږ په ټولنه کې ورځ تر بلې سرایت کوي. دا شهرت له ګڼو سره تاوانونه هم لري. که یو لور ته انسان ته شهرت ور کوي، نو بل لورته انسان په لیکوالي، عباداتو، معاملاتو، مسوولیتونو او د ژوند په نورو مهمو برخو کې په درواغو اخته کوي.

کاذب شهرت خلکو ته کاذب تسکین ور کوي. د دې لپاره چې یو څوک پر خپلو ظرفیتونو کار وکړي، ظرفیت رالوړ کړي، هنرونه او کمالونه زد کړي او په حقیقي کار او زیار ځان ته د شهرت زمینه برابره کړي، د کاذب شهرت تږي د دې برخلاف لکه تږی چې په سراب پسې ځي، دوی هم د خپل ژوند لپاره همدا د کاذب شهرت لار غوره کړي. یعنې خلک د هنر له زدکړو، ظرفیتونو لوړولو، کمالونو زیاتولو او... څخه را ګرځوي.

د کاذب شهر تږي خلک لټ اموخته کوي. یو کس تر ښه زیار وروسته یوه تخلیقي لیکنه کوي، بل یې ترې پټه کړي او د جملو په لږ تغییر یې په خپل نوم نشر-کړي. یو د یوې مسلې په اړه خپل فکر بیانوي، بل سمدلاسه را غوټه شي او د هغه فکر غلا کړي په خپل نوم یې خلکو ته وړاندې کړي.

یو څوک ښه وړه جمله لیکي چې هم یو ترکیب خوندور وي او هم د محتوا له مخې د لوستونکو زړونو ته لار کوي. بل یې پټه کړي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوونۍ، میاشت او یا څو میاشتي وروسته يې پر خپل وال کښېږدي او په هيڅ ډول نورو ته دا اشاره لا نه و رکوي چې دا بل کس جمله ده يا هم مې په خپلو الفاظو کې د بل فکر بيان کړی.

د کاذب شهرت بل زيان دا دی چې د نورو حقونه پکې تر پښولاندي کېږي. کار يو کوي او نوم د بل يادېږي. خولې يو توی کړي او رنګ د بل ښه کېږي. زحمتونه يوه تېر کړي وي او خلک بل ته شاباسونه ور کوي. انرژي د يوه کس مصرفېږي او بل چې د لتۍ ژوندی مثال وي، د هغه له کار او زيار څخه په ګټې اخيستنې د خپل ځان لپاره فرصتونه ګوري. ګټې تر لاسه کوي، نوم کوي، خلک يې عزت کوي، ټولنه کې يې دروند نوم يادېږي. دا ټول د بل د زيار نتيجه وي چې صله يې په ناسم او غير قانوني ډول بل کس وړي.

کاذب شهرت د شريعت له مخې ريا، د قانون له مخې ناروا، د انساني اخلاقو له مخې يو پرېوتی کار او د ادب و فرهنګ په ډګر کې يوه غلا ده. د کاذب شهرت تر لاسه کول د وجدان وژل دي. له قانونه بغاوت دی. انساني شرم تر پښو لاندې کول دي. د بشري غيرت قتلول دي. په دنيا کې غلا و ريا ده او په اخرت کې رسوايي او د عذاب وړ کړنه ده.

۱/ ۱۲/ ۲۰۱۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

له علماؤ سره د ټولنې چلند

زموږ د ټولنې د عالمانو په اړه چې ما د حکومت له کسانو سره خبرې کړې دي که د ولس، هغوی زیاتره ګیلې ترې کوي. دوی فکر کوي چې یو لورته ظرفیتونه پکې کم دي، بل لور ته یې تولید زیات شوی دی، بیا هغه خدمت چې ور له غاړې دی هغه یې په سم ډول نه دی ادا کړی او بل خورا بې زغمه دي؛ یعنې له ټولنې او نظامونو سره په ګوزاره کې یې ډېری پاتې راغلي دي.

اما دا نیوکې به پر خپل ځای سمې وي، خو که عالمان د ټولنې او نظام په وړاندې مسوولیتونه لري، نو ټولنه او نظام یې هم د عالمانو په وړاندې لري. زموږ په جامعه کې چې د عالم کومه وظیفه ده، دا ولاکه یا د هغه له شان سره مناسبه ده یا د هغه له زدکړو سره سمون لري.

زموږ یو مشکل دادی چې کارونه مشخص نه دي. ملا ته مو دومره کارونه ور له غاړې کړي دي چې مزدور یې ولاکه وکړي. په دولتي ادارو کې مو تر اوسه همدا حال دی؛ کار مشخص شوی نه دی هر څوک د بل په کارو کې مداخله کوي او ټیټ پوړي کسان د زیاتو کارونو له امله ستړي وي او لوړپوړي مزې ورته کوي، ځکه لومړی ورځ دا نه شته چې ته د همدې کار لپاره یې خپل کار به کوي په نورو به کار نه لرې او نه به بل څوک په تا اضافه کار کوي. کله چې د حکومتي دندو دا حال وي، نو ټولنه خو تر حکومت هم غیرمنظمه ده، له دې امله نو هلته خورا زیاته بې نظمي ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د کلي ملا و ؛ لمونځ يې هم راکاوه، د ضرورت مهال يې وعظ هم کاوه، جنازې ته به هم ولاړ و، که به بل کلي کې فاتحه وه هم به تلی، د کلي پر فاتحه يا تعزيت به هم ځو ورځې ناست و، د مريض پوښتنه به د هغه په اقتدا کې کېده، کور يې هم ور له غاړې و او په جومات کې به مو طالبان هم ورته ساتل چې درسونه ورته ووايي؛ له دې هر څه سره به مو د کلي ماشومان هم د ملايانو له غاړې وو چې په ابتدايي ديني چارو يې خبر کړي هغه به مجبورن طالب ته ور له غاړې کړي وو.

دا ټول کارونه يوه لور ته، له ملا سره به د کلي هغه کس هم خبره بنده کړې وه چې په کلي کې نه؛ په کور کې يې هم چا ولاکه خبرې ته اهميت ور کاوه؛ اما د مسجد په ملا به د هغه هم کار و، په چارو کې به يې لاسوهنه ور کوله او د هغه د کارونو په اړه به يې عامه مجالسو کې نظر ور کاوه چې دا څنگه ملا دی، هغه او د غه کارونه کوي؟!

ښه! دا کارونه ټول يوه انسان ته ور له غاړې شول، په مقابل کې ټولنه څه ور کوي؟

د کلي خلك د حاصلاتو پر وخت ملا ته زکات يا عشر ور کوي يا په واړه اختر کې سرسايه!

پوښتنه داده چې که زکات ملا ته د هغه په مزدوري کې ور کوي، نو خدای ته چيش ور کوي؟ که خدای ته زکات، عشر ـ او سرسايه ور کوي، نو ملا ته يې چيش ځانگړي کول چې د هغه کار په وشي؟

خلکو زکات هم د خدای؟ لپاره ور کاوه او هم يې د ملا غاړه په خلاصوله؛ که ملا مسکين وي، نو له امامت پرته هم د دې مستحق دی، نو بيا يې له امامته پرته ولې نه ور کوي؟ که دا هر څه په امامت پوري اړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري، بیا یې د خدای لپاره چیش ور کول هغه فرض زکات، عشر او واجبه سرسایه؟ په دې ځای کې خلکو تر اوسه دا نه ده مشخصه کړې چې د خدای لپاره ده که د ملا؟

دا مشکلات پر خپل ځای؛ بله خوا ټولنه په هغه ملا پسې ګرځي چې یا یې خپل وي، یا هم د دوی خبره ومني، خلك چې څه ورته وايي، هغه یې ومني او په پټو سترګو د کلي له مشر او خلکو سره پر لار ولاړ شي. نور دوی ته د ملا ظرفیت مهم نه دی، دوی ته دا مهمه نه ده چې ملا څومره په خپل مسلك کې تکړه دی؟ څومره پر سنت او فقه برابر موږ ته لمونځ را کوي؟ څومره سم احکام راته بیانوي؟ له هغه سره زموږ د دیني چارو او اخرت څومره فکر دی؟

کله چې یوه ټولنه په قصدي ډول له خپل هغه رهبر سره داسې عمل کوي چې تقدس یې هم مني، مقدسه چاره یې هم ور کړې وي او په ټوله کې دوی د هغه او د هغه د مسلك په وړاندې دومره بې تفاوته شي، نو بیا له ملا ولې ګیله وشي؟

عرضه د تقاضا موافق وي، ټولنه چې د هر ډول کیفیت توکي غواړي نو عرضه هم د هغه ډول کیفیت شیانو کېږي، زموږ ټولنه چې له ملا څخه کیفیت نه غواړي، کمظرفه او باظرفه ورته بې توپیره وي، نو دا که یو لورته د مسوولیتونو په اداینه او پېژندنه کې ستونزې ایجادوي، بله خوا پر تعلیمي ژوند باندې هم اغېزه کوي. یو څوك ډېر تکلیف کوي، بل څوك هغسې نه وي، کله چې فارغ شي، نو هغه کمظرفه ته په ټولنه کې ځای ور کول کېږي او هغه کوښښي هك حیران پاتېږي، کله چې په ټولنه کې د دیني علومو زده کونکي دا حالویني، هغوی چې د ژوند په ژورو او لوړو باندې لا سم نه پوهېږي تجربه یې نه شته، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

درسونو مهال کوښښ نه کوي؛ ځکه دوی په دې فکر وي چې که هـر ډول فارغ شم په ټولنه کې دا گنجايش شته چې ځای شم نو تکاليفو ته څه اړتيا ده؟

دا لړۍ پسې زياتېږي، کله چې په بازار کې بې کيفيته تـوکي زيـات شي، نو نرخونه يې هم رالوېږي او د هغه توکي ارزښت خپلـه د زيـاتې بې کيفيته عرضې له امله را کمېږي.

د ديني فارغانو سره زموږ چلند خورا پر زړو معيـارونو ولاړ دی. يـو طرف ته دلته فقر دی، خلك په زامنو د ديني زدکړو تـر څنـگ نـورې زدکـړې او هنرونـه نـه زده کـوي او دا کسـان يـوازې تـر يـوه مسـلکه رامحدودېږي، همدا فقر بيا دې مسلك ته دز ياتو کسانو د راتلو سـبب هم شوی دی چې لامل يې وړيا زدکړې دي. بل لور ته زمـوږ تعليمـي نصاب ډېر زوړ دی چې نويو بشريو غوښتنو ته پکې لازمه پاملرنه نه ده شوې. د علومو چټك پرمختـگ د دې سـبب شـو چـې د دې حـوزې کسان شاته پاته شي، له اړتيا پرته ځينې تـر وخـت تېـر اکسـفاير نظـري علوم ووايي چې نه په اخرت کې ورته گټه لري او نه په دنيا کې هنر بلل کېږي چې مادي گټه ځنې تر لاسه کړي.

په دې ډول دا غريبان خورا کمظرفه فارغېږي، يو لورته په ټولنه کې د ځان ځايولو لپاره اړ دي چې د خلکو غوښـتنې ومنـي، پـه دې توگـه خپل قشر ته زيان رسوي، ځکه حيثيت يې سپك شي او خلك بيا ټولو ته په هماغه نظر گوري چې دوی تجربه کړی وي. بل لور زيات کسان وي چې د خدمت موکه ټولو ته نه پيدا کېږي، داسې هنرونـه ورسره نـه وي چې په نورو چارو کې ځانونه مصروف کـړي او ځانتـه يـو حلالـه روزي پيدا کړي؛ دا زياتوب که يوه لور ته د هغوی حيثيـت تـه صـدمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسوي، نو بل لور ته د زیاتو مشکلاتو او جنجالونو سبب هم کېږي چې موږ یې په خپله ټولنه کې شاهدان یو؛ حتا په اوسني وخت کې دغسې کسانو ته ځینې استخباراتي کړی هم لاس ور کوي چې کار نه لري، نو هغوی د خپلو ګټو د خوندیتوب لپاره یوه مشغله ورته پیدا کوي او د هغوی د ګټو خوندیتوب بیا زموږ د ګټو په تخریب کې وي.

زموږ ټولنه د دیني فارغانو د منلو او جذب لپاره هیڅ معیار نه لري، که څه هم په نوره دنیا کې د دیني زدکړو لپاره پر معیار برابر مرکزونه وجود لري، هلته پلټېر شوي استادان ټاکل شوي وي، د تعلیم مهال هر کال زده کونکي امتحان ور کوي چې د هغه په سند کې د هغه د ظرفیت ذکر کېږي او هر څوک یې له سنده هم ظرفیت معلومولای شي، بیا ټولنه د هغوی د منلو لپاره خپل معیارونه لري، که په هغه معیار پوره نه شي نو هر څومره که د دیني علوم فارغ وي او ځان خدمت ته وړاندې کړي، خو ټولنه یې نه مني، نو هغوی اړ دي چې د ټولنې پر معیارونو ځانونه برابر کړي، هغه شرایط حتمي په ځان کې پیدا کړي چې خلک یې په یوه دیني عالم کې وجود لازمي بولي.

همدا شان په نوره نړۍ کې دولت هم دې ستونزې ته متوجې شوی دی. هغوی خپل تعلیمي مرکزونه لري او له هغه ځایه فارغ کسان پر هغو شرایطو پوره وي چې دولت یې د خپلو ادارو لپاره یوه برخه کسان جذب کړي، دوی د خپل نصاب په چمتو کولو کې د دیني زدکړو ترڅنګ نورو هنرونو ته هم پام کړی وي چې د دیني فارغانو یوه برخه کسان دولت ته ځي، یوه برخه یې ټولنه جذبوي، یوه برخه یې خصوصي سکتور کې ځان ځایوي او یوه برخه یې خپله هم ځان ته کارونه پیدا کوي چې په دې ډول د دوی د بېکارۍ مخه نیول کېږي. یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهم شی د نورو هیوادونو په اړه دا هم دی چې هغوی تر تقاضا زیات تولید او عرضه نه کوي، هغوی خپله ټولنه ګوري، څومره چې د سروې ګانو له مخې تقاضا وي په هماغه اندازه عرضه کوي چې نه د هغوی حیثیت ورسره داغداره کېږي او نه د لوستي کسان بې کاره پاتېږي چې بیا په نه شي پر ټولنه ځان وپلوري یا هم پر ټولنه تحمیل شي یا یې د بل هیواد استخباراتي کړۍ د ځان لپاره جذب کړي.

دا یوه لویه ستونزه ده؛ له دې ځایه زموږ ټولنې ته زیات مشکلات ور پېښ دي. دا خلک چې دیني زدکړې کوي، له انسانیت سره سره زموږ د ټولنې غړي دي، زموږ جامعه د یوې مذهبي ټولنې په توګه دې کسانو ته اړتیا هم لري، اما له دې ټولو حقیقتونو سره ولې له دوی سره داسې معامله کېږي؟ ولې یې مسلک ته په ښه سترګه نه کتل کېږي؟ ولې د هغوی لویه برخه بې کاره پاتېږي؟ ولې هغه مسوولیتونه چې باید دیني فارغانو یا عالمانو ترسره کړي وای، دلته یې زموږ مذهبي کسان نه کوي؟ دا مشکلات دي؛ په دې کې یوه برخه کې هم دولت تر یوه حده ملامت دی، هم ټولنه او هم خپله دیني عالمان. یوه دقیقه څېړنه کولای شي چې دا ستونزې او عوامل یې مشخص کړي، حلالرې ورته په ګوته کړي او دولت، ټولنه او عالمان یو بل ته په لاس ور کولو د دې ستونزو د ختمولو لپاره لاس په کار شي.

۲۰۱۹/اکتوبر/۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولې

کله چې په یوه شي نه پوهېږو، یا د یوه شي په اړه شک لرو یا هم غواړو د یوه شي په اړه خپل دریځ نور هم پیاوړی کړو؛ نو په اړه یې (ولې) وایو او پوښتنه کوو.

ولې په ژوند کې ډېر مهم دی. د مشهور یوناني فیلسوف سوکرات په اړه ویل کېږي چې هغه خلکو ته د شیانو په اړه پوښتنې پیدا کولې. د سینوهه په نوم چې کوم کتاب لیکل شوی په هغه کې کریکټر ته چې د فرعون ډاکټر دی همدا دنده ورکول شوې چې خلکو ته د هر شي په اړه همدا د ولې پوښتنه پیدا کړي.

پښتون شاعر هم د (ولې) په اړه یوه بیت کې وايي:

نور که د ښېګڼې وس دې نه رسي امجده
خلکو ته ذهنونو کې سوالونه اچوه

زموږ په ټولنه کې یوه لویه بدمرغي دا ده چې د ولې فرهنګ مو سم نه دی غوړېدلی. دلته ولې عیب بلل کېږي. یو کس فکر کوي چې د دې شي په اړه که ولې ووایم؛ نو نور به فکر وکړي چې زه ناپوه یم، کم علمه یم، په دې ساده شي لا نه پوهېږم، شخصیت ته به مې زیان ورسېږي.

په داسې حال کې چې څومره زه پوهېږم، زموږ ټولنه کې خلک بېخي د ساده شیانو په اړه نه پوهېږي. خو د ولې نه ویل هم د شخص په ځان کې دننه لاملونه لري او هم د یوه کس له شخصیته بهر. زموږ ټولنه هم داسې نه ده جوړه چې یو څوک په ښه جرات پوښتنه مطرح

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي او بل يې يا ښه ځواب ورکړي يا په لوی زړه ورته ووايي چې نـه پوهېږم.

زموږ په ټولنه کې د ځينو شيانو په اړه خاموشي تحمـيلي ده. ځينـې رواجونه، عادتونه، کارونه او... هم تپـل شـوي غونـدې دي. زمـوږ پـه ټولنه کې بيخي ډېر شيان شته چې په اړه يې د ولې خبره مطرح کړو. اما نه مو ده کړې او يا نه شو کولای.

يو بل شی هم د ولې په ورکولو کـې رول لـري. پـه ټولنـه کـې شـته جهالت هم ددې عامل بللای شو چې زياتره وګړي د زياتو شيانو په اړه ذهن کې پوښتنه پيدا نه کړي. که پوښتنه وهم کـړي، نـو ځـواب دا وي چې ستا يې له دې سره څه؟ ته په دې نه پوهېږې! يا دې تـه ورتـه نـور نامناسب ځوابونه.

دا لوړ ځوابونه د خلکو جرات وژني. زموږ زياتره کورنۍ ماشـومانو ته په مجلس کې د ګډون او خبرو حق نه ور کوي. کله چې يو څـوک له ماشومتوبه همداسې بې (ولې) وروزل شي؛ نو پـه لويـوالي کـې هـم پوښتونکی ذهنيت نه لري.

زموږ د کلتور ډېري برخې نن تر پوښتنې لانـدې راځـي. امـا څـوک جرات نه لري. يو ښه مثال يې دا تير ۴۰ کلن جنګ دی چې تر ننه يې څوک په اړه د ولې خبره نه شي مطرح کولای.

که ووايو چې ولې يوه پلا د روس خلاف د امريکا، عربو او پاکستان په مرسته او وسلو (په اصطلاح) جهاد روان و، چې نتيجه کې يې نظـام خراب او ملت و وطن يې له پښو واچول. بيا طالب د مجاهـد پـر ضـد وسله واخيسته اووه کاله يې د شر او فساد خلاف جهاد؟ وکړ؛ دا جنګ لا هم پای رسېدلی نـه و، چـې د امريکايـانو راتـګ تـه مخلتفـو ډلـو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

حزبونو او ګوندونو لار جوړه کړه. له راتګ سره سم يې پر خلاف نن بیا د روس، چین، ایران، عربو او پاکستان په مرسته جهاد! روان دی.

دلته پوښتنه چا ته نه پیدا کیږي چې اخیر دا څه روان دي؟ ولې روان دي؟ د چا په ګټه روان دي؟ اهداف یې څه دي؟ زه چې څومره پخواني مجاهدین او اوسني طالبان پېژنم نو ۹۰ سلنه یې د جهاد له شرایطو، تعریف او تګلاري سره نااشنا دي.

اما عملن ولاړ دي نظام خرابوي، وطن ورانوي، خلک قتلوي او په هېواد کې د هر پرمختګ مخنیوی کوي. دلته په دا ۴۰ کاله نه ملت ته او نه مجاهد ته دا پوښتنه پیدا شوه چې اخیر دا جهاد خو به هم یوه نتیجه لري؟ دلته یې موږ ولې دا ۴۰ کاله نتیجه نه ده لیدلې یوازې د هېوادوالو وژنې روانې دي او ټول وطن مو کنډیکپر کړ؟

که موږ له وخته پوښتونکی ذهنیت در لودای؛ نو حزبونو، ملایانو، جهادیانو، طالبانو، توپکیانو، حکومتونو، زورواکو، جنایتکارانو، سیمه ییزو استخباراتو او نړی والو ترهګرو سازمانونو او دولتونو به دومره لوبې نه راباندې کولې. ولې پر مختګ ته لار برابروي. ذهنونه روښانه کوي. د شیانو عمق ته مو رسوي. خلک د بیان ازادي په ترلاسه کوي. لنډه دا چې ولې د انسان له ژوند سره تړلې ده. که ولې نه وي؛ هلته به ژوند جامد وي. ذهنونه به تیاره وي. نوښتونه به په ټپه ولاړ وي. انسان به له کړاو سره مخ وي. ټولنه به وروسته پاتې وي. پر ملت او ولس به یو څو زورواکي، مفسدین، جنایتکاران، مذهبي مافیا، شتمن، د نورو ګوډاګیان او جاسوسان واک چلوي او په دوی کې به دومره څوک نه وي چې د روان حالت په اړه یوازې (ولې) ووایي.

۲۰۱۸/ ۲/ ۲۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبستان چې ما ولوست

په فيسبوك کې مې د دې کتاب د چاپ خبر ولید. زه ورته خوشاله سوم. کتابخانې ته ولاړم او له دې کتاب سره مې څو نور هم د لوست لپاره انتخاب کړل. لومړی مې د ملا ضعيف کتاب مطالعه کړ. له سريزې بيا تر پايه مې نقدونه پر لرل، خو د ځينې نزاکتونو له امله مې اوس مناسب ونه ګڼل. بيا مې ادبستان ته مخه کړه. ما مخکې هم د اجمل ښکلي ادبي زاويې، د نړۍ ادب او د ژباړې په اړه ليکلې مقالې لوستې وې. په دې کتاب کې مې ځينې ځايونه په نښه کول چې ما له خپل ليدلوري پرې نقد در لود.

د کتاب پر سپينه ورکه، اخير دا په نښه شوي ځايونه ښه ډېر شول او ما هم پر دې مطالبو د خپل نظر د اظهار لپاره يوه ليکنه غوره وبلله.

که څه هم اجمل ښکلی تکړه ليکوال دی. ليکنې يې زموږ لپاره غنيمت دي. له ادبستان او نورو کتابونو يې ما ډېر څه زده کړي دي. اما په دې کتاب کې يې ځينې ځايونه ما ته د نقد وړ ايسي. زه يې په دې ليکنه کې د کتاب له حوالو سره خپل نظر هم يو ځای ليکم. يا به واقعن استاد ښکلی تېروتی وي يا به زه خطا يم. که هغه تېروتی وي؛ نو اينده چاپ کې ممکن دا اصلاح کړي او که زه خطا وم نو لوستونکي به ما متوجې کړي.

په ۷ مخکې د سينوهه په اړه ليکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبیات له موږ سره د ژوند په پېژندولو کې مرسته کوي.چا چې سینوهه لوستی، تر بل هر هغه کس ژوند ښه پېژني، چې سینوهه یې نه دی لوستی.(ادبستان:۷)

دا به ومنو چې سینوهه تر یوه حده ښه کتاب دی. ما لوستی دی او د مطالعې پر وخت یې ځان تر پایه راندي وکوت. مګر په دومره زیاتوب نه ارزي. بیا که د لیکوال همدومره خوښ شوی وي، نو دا به د ده خپله شخصي تجربه وي، اما حتمي نه ده چې د لوستونکي نظر د ده په شان وي. لیکوال خپله پر شعرستان د نقدونو په لړ کې دا نقد هم کړی چې لیکوال(درمل) د خپل ذهنیت له کړکۍ لوستونکي ته هم کتلي. اما دلته یې خپله هم هغه کار کړی چې پر درمل یې له همدې امله نقد کړی و.

زه ډېری داسې کسان پېژنم چې د سینوهه نوم یې هم نه دی اورېدلی اما ژوند سم پېژني. موږ د ښه ډېرو تېر و انسانانو په اړه هم معلومات لرو چې سینوهه د هغوی په وخت کې لیکل شوی نه و، اما ژوند یې سم پېژندی. دا الفاظ زما په اند له مبالغې خالي نه دي. د استاد ښکلي په شان لیکوال باید داسې زیاتوب ونه کړي. که دوی هم له خپلو الفاظو او جملو سره پام ونه کړي او په کتاب کې لیکلې جملې یې له زیاتوب او مبالغې ډکې وي، نو له نورو کشرانو ګیله نه شي کېدای ځکه هغوی یې له دې مشرانو لیکوالو زده کوي. د استاد په شان لیکوال باید په لیکنه کې له خپلو جملو سره دومره دقت وکړي چې تر خپله وسه یې هیڅ توری او جمله نه زیاتوب وي او نه زاید. اما په کتاب کې یې د داسې مثالونو لیدل موږ لږ ناهیلي کوي.

د ادبستان په ۱۰۵ مخکې لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که لیکنه راته تازه فکر رانه کړي او پر خپل ذهنیت مو شکمن نه کړي، مطلب دا چې په موږ کې یې مثبت بدلون نه دی راوستی او خپل مسوولیت یې نه دی تر سره کړی.

زه د استاد له دې پاراګراف سره موافق نه یم. ټوله پړه پر لیکنه او لیکوال ور اچول انصاف نه دی. ځینې وختونه لوستونکی داسې وي چې له لیکنې څخه هغه مطلب نه شي اخیستی چې لیکوال پکې ځای پر ځای کړی وي. ما داسې لوستونکي لیدلي چې له واضحو لیکنو یې هغه مطلب نه دی اخیستی چې لیکوال تر لوستونکو د هغه رسول غوښتل. دلته به ولې پړه پر لیکنه او لیکوال ور اړوو؟

لیکوال هغه مهال ملامت دی چې په لیکنه کې یې لوستونکي ته نوی فکر په سم ډول رسولی نه وي. لیکنه یې ستونزې ولري. نوی فکر پکې نه وي. که خبره د دې برخلاف وي، نو بیا لیکوال او لیکنې ته د ملامتیا ګوته نه نیسو، بلکې لوستونکی دي لیکنه په دقت ولولي او هلته شته مطالب دي را برسېره کړي.

استاد ښکلی په ۱۰۷ مخکې لیکي:

رنسانس نویو ساینسي پر مختګونو ته لار جوړه کړه او ساینس په اروپایي ذهنیت کې ژور بدلون راووست. فلسفه یې تجربي مېتود ته راښکله او عقل پر ځای پر حواسو تکیه ډېره شوه.

دلته له دوو خبرو سره جوړ نه یم. ساینس یوازې په اروپایي ذهنیت کې بدلون نه دی راوستی، بلکې د نوري نړۍ ذهنیتونه یې ښه پوره بدل کړل. نو یوازې اروپایي ولې یاد شوي؟ صرف دومره به یې لیکلي وای چې ساینس په اذهانو کې ژور بدلون راووست، د یو ځای ذکر ته اړتیا نه وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله خبره دا چې که فلسفه تجربي مېتود خپل کړي، نو بیا د ساینس او فلسفې پولې سره ګډې نه شوې؟! موږ ساینس داسې تعریفوو چې پر تجربه ولاړ علم ساینس دی. د فلسفې په اړه وایو چې پر ماوراء الطبیعت بحث کوي یا که ووایم فلسفه یوازې عقلي دلایلو باندې اتکاء کوي تجربې ته چې خبره ورسېده، نو فلسفه پاته نه شوه؛ بلکې ساینسي مرحله شروع کېږي.

که د استاد ښکلي هدف دا وي چې فلسفه د خپلو ادعاوو د اثبات لپاره ځینې ساینسي مېتودونه کارولای شي، نو زه هم مشکل نه وینم. اما دلته لیکلې جمله بل څه افاده کوي. د ټولې فلسفې په اړه د تجربي مېتود خبره شوې ده چې د ساینس او فلسفې پولې پکې ماتې شوې.

یوه بله ستونزه له (عقل) توري سره د (د) نه شتون دی، چې جمله کې یې مشکل جوړ کړی دی. که استاد ښکلی ارادي داسې جمله لیکي، نو زما په اند ویلو کې مشکل پېښوي، نه پوهېږم دوی به یې هم ورسره لري که نه؛ خو زه ور سره ستونزه لرم. یا که ټایپي تېروتنه وي، نو یوازې دا یوه نه ده بلکې کتاب تر ۵۰ ځایه نورې تېروتنې هم لري چې اینده باید اصلاح شي.

په همدې مخکې د تیورۍ په اړه لیکي:

د تیورۍ بنسټ پر فرضیې ولاړ دی. فرضیه چې کله په دلایلو ثابته شي، بیا ترې تیوري جوړه شي او په ټولنیزو علومو کې د یوه قانون په توګه ومنل شي.(ادبستان: ۱۰۷)

د تیورۍ په اړه د استاد له دې دریځ سره جوړ نه یم. ما داسې اورېدلي او لیدلي دي چې تیوري خپله ناثابت نظر ته وایي. ځکه خپله استاد په (۱۰۹) مخکې کاږي: نوی تیورسن پر زړو تیوریو باندې فکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي، ډېر څه ورته پکې ناسم ښکاره شي او پر بنسټ يې د څه منلو او د څه ردولو د مېتود له لارې د زړې تيورۍ پر بنسټ او مخالفت کې خپله نوې تيوري ورغوي.

دلته يې ويلي چې نوی تيوريسن د څه منلو او ردولو په مېتود بله تيوري رغوي. که تيوري يوځل په دلايلو ثابته شي او د قانون په توګه هم ومنله شي نو بيا يې ردوو ولې؟ ثابت شی خو بايد ومنل شي؟ دا دوې خبرې تر خپل منځ سره ټکر دي!

په ټولنيزو علومو کې د تيورۍ اصطلاح هم نوې ده. تيوري په ساينسي علومو کې استعمال لري اما ټولنيز علوم تر اوسه د تيوري په نوم کومه اصطلاح نه لري. دا هم د تامل وړ ځای دی.

يو بل ټکی د قانون ذکر دی. قانون خپل تعريف لري، هر ځای يې ذکر کول سم نه دي، دلته د قانون يادونه زما په اند سمه نه ده.

په (۱۰۸) مخکې د څېړنې او تيوري فرق بيانوي:

پر دې بنسټ موږ په علومو کې له دوه شيانو سره مخېږو، چې يوه ته څېړنه وايي او بل ته تيوري. يو څېړونکی او بل تيورسن.

البته په همدې مخکې تر يوه پاراګراف وروسته بيا داسې کاږي:

زموږ خو ان څېړنې هم له تکراري خبرو ډکې دي؛ نو چې څېړنې مو داسې نادقيقې او تکراري وي، د تيورۍ ايجاد څنګه ممکنېدای شي؟

که تيورۍ څېړنې ته اړتيا نه لري، نو بيا د اثبات دلايل ورته له کومه شي او د څېړنې په نه شتون کې د تيورۍ نه ايجاد ولې ناممکنېږي؟ څکه څېړنه بېل شی ده او تيوري له څېړنې پرته ايجادېږي، نو يو تر بله يې سره تړلي ولې دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (۱۳۸) مخکې راغلي:

زموږ مورخانو چې له ادبیاتو استفاده نه ده کړې، دا تصور یې هم پر ذهن حاکم و، چې ادب ټول دورغ دي او تاریخ ټول رښتیا؛ خو چې ځیر شو، خبره سرچپه ده. وایي، چې له تاریخه نېټې او د اشخاصو نومونه لرې کړې، ټول دروغ دي او په ادب کې چې کرکټرونه او نیټې په پام کې ونه نیسې ټول رښتیا دي. ادب د عامه ذهنیت ښکارندویي کوي او د تاریخ کار له عامه ذهنیت سره دی.

زما په اند دلته استاد ښکلي له تاریخ سره یو څه بې انصافي کړې ده. د تاریخ په اړه دومره منفي نظر لوستونکو ته ور کول هم ښه نه دي. لیکنه یو لیکوال د ځان لپاره نه کوي، بلکې لوستونکي یې په نظر کې وي. د استاد دا دریځ چې خبره سرچپه ده، یعنې تاریخ دروغ دي، زما په اند ناسمه ده. تاریخ کې درواغ ځای شوي دي اما په دومره لویه پیمانه هم نه دي چې که نیټې او د اشخاصو نومونه ځنې وباسو نو یوازې دروغ به پاته شي. د تاریخ په اړه باید استاد ښکلی په ډېر دقت تللی وای. د لویو لیکوالو په ټولنه کې ښه ډېر پیروان هم وي، نو چې استاد د تاریخ په اړه دا دریځ خپلوي، د پیروانو به یې څه حال وي؟

یو لیکوال باید په لیکنه کې تر احساساتو لاندې را نه شي، که احساساتي هم شي، خوکنټرول یې باید له لاسه ور نه کړي. که مورخ د ادب په اړه ناسم دریځ لري، نو ایا ادیب به هم د تاریخ په اړه هغه دریځ خپلوي چې مورخ یې د ادب په اړه لري؟ دلته استاد ښکلي د مورخ دریځ غندلی خو خپله یې بیا د تاریخ په اړه بې انصافي کړې ده. موږ یو له افراطه را گرځو، خو خپله هم تر حد ور سره وزو.

په (۱۲۳) مخکې استاد لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پارسي، اردو (او پښتو) شاعرۍ کې ښـځه د معنـا پنځگـره فاعلـه سرلې ده نه، بلکې د لوي ستراس په اند یوه تېره هېره کلمه ده.

دلته په لومړۍ جمله زه بیخي نه پوهېږم. یا به زما کمزوري وي یا هم ممکنه ده د لیکوال ناسمه ژباړه وي. دا هم احتمال لـري چې کمپـوزر غلطي کړې وي. ځکه زموږ کمپوزران هم په لیکنـو کـې گـوتې وهـي. زموږ له لیکنو سره یو وخت همداسې معامله شوې وه.

د نورو کتابونو په پرتله دې کتاب کې ټایپي تېروتنې هم خورا زیاتې دي. پر شعرستان لیکنه کې یې یوازې ٦ واره د کتـاب شـمېرې ناسـمې لیکلې دي. کمپوزي غلطۍ کې تر ډېره لیکوال نه ملامتېږي خبره اداري ته متوجې وي. البته یادونه یې ځکه لازمه بولم چې اینده ایډیشن کـې یې باید له دې تېروتنو پاک کړي.

۲۰۱۸/ جنوري/ ۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر کتاب باور

په دې لیکنه کې د هغه باور په اړه خپل دریځ روښانه کوم چې موږ یې پر کتاب لرو. پر کتاب د باور په بحث کې د کتاب لیکوال، ژباړن، خپرندویه اداره او هم خپله د کتاب محتوا اړینه ده.

یوه ورځ د کندهار د اطلاعاتو او کلتور په ریاست کې ولاړ وم. یوه ملګري د ریاست له کتابتون څخه د (درې کیسې) په نوم یو کتاب را واخیست چې اکاډمیسن عبد الشکور رشاد ترجمه کړی و. ما پوښتنه ترې وکړه چې له کیسو سره مینه لرې؟ ده ویل، نه؛ البته دا کتاب رشاد صاحب ژباړلی؛ حتمن یو څه پکې شته.

استاد اسد الله غضنفر په خپل کتاب کلتور او ټولنه کې لیکلي چې فارسي ژبې ته ډېرې ژباړې کېږي اما ټولې یې د اعتبار وړ هم نه دي. که مشهورې ادارې او نومور ژباړن ترجمه کړې وي؛ خو ښه، که نه د فارسي هر کتاب او ورته شوې ژباړه هم د باور وړ نه وي.

داسې کسان مې لیدلي چې یو کتاب یې یوازې د لیکوال د نوم په لوستلو پیرلی دی. د ژباړن په اړه مې هم داسې ډېرې پېښې په یاد دي. د محتوا په لحاظ د کتاب رانیول خو عام رواج دی. ما یوازې هغه څوک نه دی لیدلی چې د یوې ادارې پر نشر کړو کتابونو یې دومره باور کړی وي چې یوازې د هغې ادارې چاپ کړی کتاب د ادارې د نوم په لیدلو رانیسي.

له لویه سره پر یوه لیکوال، ژباړن او اداره د لوستونکو باور هم تر ډېره حده د کتاب په محتوا پسې تړلی دی. که یو لیکوال په خپلو لیکنو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې احتیاط وکړي، له باوري سرچینو ګټه واخلي او تر خپله وسه له کمزورۍ او د لوستونکو له نیوکو د ځان ساتنې کوښښ وکړي، نو لوستونکي د کتاب له مخې پر لیکوال باور کوي.

د ژباړن او ادارې مسله هم داسې ده. که ژباړن سم انتخاب وکړي، ژباړه یې روانه او د مفهوم لیږدونکې وي، نو لوستونکی باور پر کوي. اداره یوازې د باوري لیکوال او ژباړن کتابونه خپاره کړي. نو د لوستونکو زړونه لاس ته راوړلای شي.

زه پر دې بحث نه کوم چې لیکوال او ژباړن د کوم میتود په کارولو پر ځان د نورو باور ته لار هوارولای شي؟ ځکه په دې سره بحث ډېر اوږدېږي، زما له دې لیکنې یوازې هدف دا دی چې د کتاب په باوریتوب کې د لیکوال، ژباړن او ادارې ډېر رول دی.

نو له دې امله پر هر کتاب د لیکوال، ژباړن او ادارې نوم اړین دی. که یو کتاب نه د ادارې نوم ولري او نه د لیکوال او ژباړن، لوستونکی به یې بیخي په سختي وپیري. زما شخصي تجربه دا ده چې د کتاب په کره کولو کې له محتوا سره د دې درو واړو ونډه هم ډېره ده. ځکه ټول لوستونکي هم د محتوا له مخې پرېکړه نه شي کولای. داسې کسان هم شته چې یو کتاب د لیکوال د نوم له امله اخلي. ځکه هغه یې د خوښې لیکوال وي. څوک بیا د ژباړن له امله کتاب رانیسي او ځینې به یې د ادارې له امله. که څه هم اصلن د کتاب محتوا مهمه ده. خو له دې سره جوخت دا نور هم د اهمیت له مخې په دویم، دریم او څلورم مقام کې ځای لري.

که په دیني برخه کې موږ د یو چا کتاب لولو او هغه په نصوصو استدلال هم کړی وي. خو بیا هم تعین یې اړین دی. لامل یې دا دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې که موږ د یو نا معلوم کس استدلال وینو دومره ژر مو باور نه پر کېږي لکه د هغه چا دلیل چې ور سره شناخته یو او د مسلك له مخې یې پېژنو چې دینپوه دی.

یو لیکوال داسې وي لکه یو کس چې په ټولنه کې ورو ورو فزیکي وده کوي، لیکوال هم لومړی څوك نه پېژني، باور پر یوه ناپېژندل شوي کس څنګه وکړي؟ که یو کس په خپله ټولنه کې خلکو ته زیان ونه رسوي، د ګټې کارونه وکړي، ارزښتونه وساتي او اجتماعي کارونو کې برخه واخلي، مذهبي، ملي او کلتوري ارزښتونو په اهمیت ځان پوه کړي او له اجتماعي ارزښتونو سره سم تګ وکړي، ټولنه سوکه سوکه پر هغه باور کوي او د وخت په تېرېدو د باور وړ شخص جوړېږي.

لیکوال هم؛ که په خپلو لیکنو کې دقت وکړي، له کمزورو نظرونو تېر شي، تلوار ونه کړي، د یوې خبرې اثبات یا رد، صحت یا سقامت ته یې عجله نه وي، بلکې تر ښې څېړنې وروسته یو لوری په دلیل او شواهدو خپلوي، انصاف یې د خپلو تقالیدو او تعصبونو قرباني کړی نه وي، حقه خبره ورته حقه وي او ناحقې ته پرتوګ نه ګڼډي. د موضوع انتخاب، د دلایلو چاڼ، د لیکنې سلاسیت، اسانوالی او بامفهومه لیکنه د هغه شخصیت ته وده ور کوي او اعتبار یې د وخت په تېرېدو پخېږي او وروسته د یوه منل شوي کس په سترګه ورته کتل کېږي.

که لیکوال پر خپلو لیکنو زحمت وباسي، خلکو ته به یې لکه د ډوډۍ تیاره ګوله، کره او غوره مواد راوړي وي. د مواد انتخاب خورا ګران کار دی، ځکه یو خو کوټه له ناکوټه بېلول مشکل کار دی او بل هر انسان د خپل چاپېریال په محدوده کې بند هم وي، د هغه ځای اغېز حتمن وي او انسان د خپل محیط له اغېز څخه الوت نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولای، که هر څونه کوښښ وشي له دې تاثیره انسان تر اوس نه دی خلاص شوی، له دې امله نو هم د موادو په انتخاب کې ستونزې وي، چې له دې اغېزه سمو موادو ته ځان وباسې، تعصب یوې خوا ته ږدې او په یوه داسې وخت کې د نوي فکر اواز کوې چې در معلوم نه وي ټولنه به څنګه ردعمل ښيي، دا یو دروند کار دی چې همدا ریسک اخیستل په ټولنه کې یوه ورځ د یوه لیکوال او مفکر شخصیت یو ډول ارزول کېږي او بله ورځ بیا بل رقم.

په نړۍ کې د ټولو لیکوالو کتابونه نورو ژبو ته نه ترجمه کېږي او نه یې د بلې سیمې خلک لوست ته لېوال وي؛ بلکې ځینې کسان دي چې لیکنې یې هم په خپله ژبه کې مینه وال لري او هم د نورو ژبو لوستونکي ورسره مینه لري. دا ولې؟ ځکه دوی پر معیار پوره ختلي وي، لازمي نه ده چې د یوه لیکوال لیکنې دې د هر وخت لپاره معیاري وي، ممکن په خپل وخت کې ښې وي، خلکو ته فکر ور کړي او د یوه موثر شخصیت په توګه خلک ورته وګوري، خو د وخت تېرېدا ښايي د هغه د لیکنو اهمیت ته صدمه ورسوي، دا د انسانانو له تیوریو او کارنامو سره د زمان معامله ده چې د بشر تر ژونده به جاري وي، اما معیاري مو له دې امله وبللې چې په خپل وخت کې یې ټولنې ته کار ور کړی دی، د خلکو زړونه یې تر لاسه کړي وو او دا بې له زحمته ممکن نه دي.

د لیکوال شخصیت د هغه کتاب دی، ټول خلک لیکوال نه وي، خو کتاب یې وايي، له دې کتابه پر هغه باور کوي او یا یې ردوي. د هغه مینه وال کېږي یا یې نفرت څخه وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څومره چې د کتاب محتوا موثره وي؛ په هماغه اندازه د هغه شخصيت ورسره درنېږي، موثر بلل کېږي او خلك يې ليدلو، اورېدلو او لوستلو ته تلوسه لري.

تقريبن هر شي، البته ليکوالي بيا په ځانګړي ډول، د کيفيت ځای ده نه د کميت. يو کتاب وليکه، خو ښې وليکه، نه دا چې لس وليکې اما يوازې پاڼې يې توري کړې وي.

کتاب کې لکه هنداره د ليکوال شخصيت دغسې خلکو ته ور ښيي. د يوه متعصب ليکوال ليکنه له يوه منځلاري ليکوال څخه له ورايه معلومېږي؛ يو خوشك چې د مرچو پر بورۍ ناست وي، له هغه کس څخه يې ليکنه بيخي زيات توپير کوي چې د زغم نمونه وي؛ د يوه سرسري کس ليکل د يوه محقق له ليکو سره ښکاره فرقونه لري. کله چې موږ دا فرقونه درك کوو؛ تر څنګ يې د ليکوال پر شخصيت هم نظر ور کولای شو.

ښه کتاب، د ليکوال پر ښه شخصيت دلالت کوي، باوري کتاب د ليکوال باوريتوب زياتوي، د کتاب مينه وال د ليکوال مينه وال هم وي، البته په طنز يا سياسي ليکنو کې ممکن دغه معيار ونه پالل شي.

خوږې جملې د خواږه ليکوال له قلمه وزي، درنې کلمې چې د لوستوال زړه ته تېرېږي يو غمخور ليکوال يې ليکي چې د ټولنې غم ورسره وي او دا ليکنه يې د خپلو لوستونکو لپاره کړې وي. کله چې ليکوال خلکو ته وخت ور کوي، ليکنې کوي، مواد چمتو کوي، خلکو ته يې وړاندې کوي، په تحقيق او مطالعه اخته وي، هڅه کوي چې د خلکو باور ته زيان ونه رسېږي، نو په مقابل کې يې ټولنه هم هغه ته مينه ور کوي، باور پر کوي، ليکنې يې وايي او دا کس په فزيکي لحاظ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مړ هم شي نو نوم او کارنامې یې د خلکو په اذهانو کې ژوندۍ پاتـه وي.

د ښه لیکوال یو صفت دادی چې په ټولنه کې ورو ورو سر را پورته کړي، هغه کسان چې په یوه دم تر اسمانه ورسېږي او بل ځل په ځمکه پسې پیت وي، زیاتره یې د شهرت تږي وي چې همدې هدف ته د رسېدو لپاره له ادبي غلا او نورو ناسمو طریقو استفاده کوي، ځکه نو یوه ورځ ستوری وي او بله ورځ یې زوال. ځوک چې په تدریج شخصیت جوړ کړي، هغه بیا په یوه ورځ د کلونو جوړ شوی خپل شخصیت په لغته نه وهي.

لیکوال له اوله ټکه داسې کارنامه نه کوي چې له امله یې د نړۍ وال شهرت خاوند شي، بلکې دا یا افسانې دي یا هم د شهرت تږي غله. لکه د پوځ سرتیری چې له لومړۍ ورځې د هاوان یا توپ ډز نه کوي، همدا شان لیکوال هم له بنیاده راشروع کېږي، لوړ ځي او وروستۍ نکتې ته رسېږي او هدف لاسته راوړي. یوه ورځ پورته بله ورځ کښته د باوري کسانو کړنې نه دي او نه باوري شخصیتونه داسې وي چې د ورځې په نرخ یې تلي، هغوی دوامداره کار کوي او دوامداره ځای په ټولنه کې لري.

۲۰۱۹/اکتوبر/۲۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داستاني نړۍ کې د افراطیت خام مواد

دا څو ورځې وړاندې مې له یوه ملګري څخه واورېدل چې د استاد اسد الله غضنفر نوی کتاب (څراغ) چاپېږي. زه ورته خوشاله شوم. د استاد لیکنې مې پر طبعه ښې لګېږي. ما یې کلتور او ټولنه هم دوه ځله لوستې او د نثر لیکلو هنر مې هم مخکې لا په شوق و ذوق مطالعه کړې و. دې پخوانو کتابو ته په کتو مې له څراغ څخه همداسې تمه درلوده لکه نوم چې یې دی. تر ډېره حده مې کتاب دا تمه را پوره هم کړه. خو داځل مې د استاد یوې غټې داسې لیکنې ته هم پام شو چې زه یې ذهنن ښه وځورولم. د لیکنې سرلیک و: د ویسا د لسمې کالیزې په پلمه.

تر دې سرلیک لاندې استاد کابو څلور مخه اوږده مقاله د ښاغلي زبیر شفیقي په اړه لیکلې ده. زه له زبیر شفیقي سره شخصن نه پېژنم او نه مې ور سره ورانه ده.خو یو شی چې له دې ښاغلي سره زه مخالف یم هغه د انتحار هغه ناولونه وو چې د ده په قلم پښتو شول او زموږ ډېری داسې ځوانان د دې ناولونو له برکته انتحار، جنګ او د نظام تخریب ته مخه کړه چې همدا د شفیقي صاحب ژباړلي کتابونه یې لوستي وو.

لومړی د خپل ځان په اړه یو څه لیکم. یو وخت چې ډېر وړوکی وم، په کور کې مې ټول ژمی د شفیقي صاحب وروستی مورچل، د غازي داستان او د تروږمۍ مسافر را کتل. لېږې اوښکې مې ورته توی کړې او په ډېره تیاره کې مې کتاب لوستی چې د سترګو په ناروغي

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې اخته کړم. له دې را پېښې ناروغي مې اخیر عینکو ته پنا یو وړه او تر اوسه هم عینکې استعمالوم. بل لور ته داسې افراطي شوم چې لـه هغـه چا پرته بل څوک مسلمان راته نه ښکارېده چې پر خوله یـا قلـم یـې د جهاد، اسلامي خلافت، له کفارو سره د ټکر، د پخواني بـرم یادونـه، د هغه د احیا کولو هڅې او داسې نور نه وای. ښه مې په یاد دي چې تـر دې اغېز لاندې مې یوه ورځ د افریقایي مسلمانانو په اړه له انجنیر عبـد الله ګل ریان صاحب څخه وپوښتل چې هغوی څنګه مسلمانان دي؟ زه یې پر مسلماني شکي وم. ځکه ما ټول هغه ډول غوښتل چې د شفیقي صاحب په ژباړل شوي داستانو کې را معرفي شـوي وو. ریـان صـاحب تر اسویلۍ وروسته وویل: تاته که سم نه ښکاري موږ یې سم مسلمانان بولو. زه یې خر کړم.

زه دا نن هم ډېرې هغه کسان پېـژنم چـې د همـدې کتـابونو تـر اثـر لاندې راغلي او عملن زموږ په هیواد کې جنګېږي. داسـې لیکـوالان را معلوم دي چې همدې کتابونو افراطیت ته هڅولي او نـن هـم د اسـلام هغه تعبیر وړاندې کوي چې حجازي په داستان کې بیان کړی. موږ پـه دې نه پوهېږو چې داستاني اسلام په حقیقي دنیا کې څنګه عملي کوو؟ داستان د اسلامي تعبیر د بیان ځای نه دی. ځکـه هغـه مهـال چـې دې داستانونو را مخه کړه موږ یو ډول نالوستي وو، لږ فیصدي مـو د لوسـتو په کتار کې راتله.

له دې امله د حجازي داستانونو له موږ څخه د اسلام داسـې نـاخبره فدایان جوړ کړل چې تر سر خلاصولو مو سر بایللو ته زړه کېدی. استاد غصنفر یادونه کړې چې ده د حجازي داستانونه ژباړلي او پر پښتو ادب یې احسان کړی. مګر دا اړخ یې نه دی را سپړلی چـې دې احسـان لـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مور ځخه څومره قرباني وغوښته؟ مور د دې احسان لا پوروړي یو او لا یې قرباني کېږو. زه دې ته حیران یم چې د استاد غضنفر غوندې یو لیکوال هم د مسلې یوه اړخ ته ګوري. که یو څوک د چا داسې خدمت وکړي چې تر ګټه یې زیان ورته زیات وي، نو ایا مور به یې یوازې د ګټې اړخ ته پام کوو؟ یو څوک ښایي دا خبره هم وکړي چې د ده داستانونو خلک مطالعې ته وهڅول، لیکوالان یې کړل او زده کړو ته یې مخه کړه. زه هم دا منم. داسې کسان مې هم لیدلي دي چې د لوست سبب یې شوي، د زدکړو سبب یې شوي او ان لیکوالي ته به هم جګ شوي وي. اما هغه به څه کوو چې د دې کتاب له وجې انتحاري شوو؟ هغه به څه کوو چې د دې کتاب له وجې حقیقي ژوند بې معنا ورته ښکاري، د مسلمانانو په ماضي پسې مړ دی او یوازې په خیال کې ژوند کوي؟ هغه به څه کوو چې د دې داستان له امله نن د نړۍ والو استخباراتي شبکو منګولو ته ولوېدل او د نورو د ګټو لپاره د جهاد تر مقدس نوم لاندې د خیالي خلافت لپاره زمور علمي کادرونه وژني؟ پوهنتون ورانوي، لیسه و مکتب بندوي، سړک تخریبوي، د نظام مقابله کوي او عامه تاسیسات د افراطیت په عینکو کې ورته کفر ښکاري؟ یوه مسله باید په مجرد ډوله ونه څېړو. یوازې ګټې نه دي. پر پښتنو یوازې د احسان خبره نه ده. پښتون د دې دومره دروند تاوان ور کړی چې که قسم وکړم شفیقي صاحب یې د سل کاله مثبت کردار په کولو هم ولاکه جبیره کړي.

جالبه دا ده چې استاد غضنفر یې د همدې کار ډېره ستاینه کړې ده. استاد ستا په شان له یوه لیکوال ځخه مو په دې حالاتو کې داسې تمه نه وه. ایا تا فکر نه دی کړی چې د زبیر شفیقي صاحب ژباړل شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

داستانونه زموږ د هیواد پر روان جنګ د تیلو اچولو کار کوي؟ د افراطیت په پراخولو کې تر ټولو لوی لاس د همدې داستانونو دی. تاسو یادونه کړې چې دا کتابونه څو واري چاپ شوي. نو پوهېږې چې دومره ولې پلورل کېږي؟ ځکه چې تیل دي او د اور بلولو لپاره په کارېږي. د نظام تخریب ته خلك هڅوي له دې امله ورته لمن وهل کېږي. له مدنیته د تیښتې لارې پکې ستایل شوې، ځکه زموږ سنتي ټولنه له وخته همدې فکر ته اماده وه. نن دا خدمت نه دی او نه یې پر پښتنو احسان کړی چې موږ له ژونده مرګ ته بوزي. له نظامه مو بې نظامۍ ته وهڅوي. د مینې پر ځای مو انسانیت ته په زړه کې د کرکې تخم وکري. د حقیقي نړۍ د ژوند پر ځای خیالي دنیا راته ښایسته او هلته ژوند راته غوره وبریښوي. له نوې دنیا سره د ځان سمولو پر ځای موږ ماضي ته د ور ګرځېدو په سبق اموخته کړي. له خپل هیواد و ملت سره د مینې پر ځای مو په زړه کې د خیالي خلافت، تخیلي برم او ټول امت مینه ځای پر ځای کړي. زما په اند ټول انسانیت د مینې حق لري، امت یې هم لري، خو دا هر څه دې موږ له خپل وطن او ملت څخه لرې نه کړي. له حقیقت څخه مو دې خیال ته بونه زي، له ژونده مو دې مرګ ته وړاندې نه کړي، د حال و ایینده پر ځای دې موږ ماضي ته کش نه کړي.

دا نو پر پښتو ادب کوم ډول احسان دی چې پښتانه یې ورته انتحاریان کړل؟ قلموال یې ورته افراطیان کړل؟ خپلو خلکو ته د ګټې پر ځای د نورو ګټې ورته اولیت لري؟ د شفیقي صاحب له داستانه مو همدا زده کړې و. یوازې زه نه لسګونه نور هم پېژنم. د همدې کتابونو اغېز وو چې ما د استاد شپون د (سمڅې یاران) کتاب د فحشا خپرولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په جرم له کتابتونه وایست. دا خدمت ما ته څه ارزښت لري چې خپل استادان، لیکوالان او د پښتو خپل ناولونه مې تر پام بد راولي؟

استاد په دې لیکنه کې وایي چې شفیقي صاحب د بل هر ژورنالیست په نسبت ډېرې سریزې کښلې. له دې امله نو د دې ډگر استاد یاد شوی.

له استاد غضنفر څخه مې د داسې قضاوت هیله نه وه. که له استاده پوښتنه وکړم چې ایا د زبیر شفیقي ویسا ورځپاڼه تاسو نن گورئ؟

که یې وینې، نو ایا دا نن یې په سریزه کې تاسو د محمد بن قاسم، ناهد، قتیبه بن مسلم، موسی بن نصیر، طارق بن زیاد او ... نومونه نه وینئ؟ دا سریزه موږ ته د دې نومونو په کتارولو، کوم پیغام را کوي؟ د نظام تر مثبتو کارونو منفي کارونو ته ډېر انعکاس ور کوي. په داسې حال کې چې تاسو په همدې کتاب کې یادونه کړې چې پر ټلویزونو منفي او د جنگ جگړو خبرونه زیات او مثبت یې کم دي چې د خلکو په ناارامولو کې غوښنه برخه لري. که په همدې تول د شفیقي صاحب ویسا ورځپاڼه وتلو، نو څومره به وزنداره وخېژي؟ په ویسا کې خو هره ورځ د هغه نظام تر مثبت منفي اړخونه ښه په تفصیل او ډراماټیکه توگه را اخیستل کېږي چې تاسو یې په همدې کتاب کې ننگه کوئ. هغه نظام چې تاسو پکې د ولسمشر فرهنکي مشاور یاست. په یوه کتاب کې مو دغسې دوه رنگه لیکنو ته سړی حیران شي؟ زه ستاسو نظر او شخصیت و علمیت ته په ډېر احترام او هم د شفیقي صاحب درانه شخصیت ته په پوره درنښت، دا پوښتنه له تاسو دواړو محترمو استادانو څخه کوم چې که یو لوستونکی د شفیقي صاحب په کتابونو خبر نه وي، ستاسو دا کتاب ولولي، نو د شفیقي صاحب د

(c) ketabton.com: The Digital Library

داستان ستاينې اغېز يې تر همدې کتابونو ورسوي، دا خالي ذهنه تاند ځوان به کوم لورې ته بوزي؟ زما په فکر خو د همدې ليکنې اثر به دا وي چې يو لوستونکی د شفيقي صاحب کتابونه لومړی پيدا کړي، بيا د هغو په اغېز به لومړی ذهنن تر حال ماضي خوند ور کړي، تر خپل نظام به خلافت ورته ښه وايسي، تر ملت به امت ورته اهميت پيدا کړي، تر ارامي ناستې او خلکو ته تر خدمت به د داعش يا طالب ليکې ورته د خدمت مناسب ځايونه ښکاره شي او که نور هيڅ نه وي، نو مالي مرسته به يې هم د ځان خلاصونې لپاره يو غوره فرصت وبولي او زموږ د تخريب لپاره به زموږ پيسې د هغه چا جيب ته ځي چې موږ تخريبوي او د دې لپاره به خام مواد زموږ درانه قلموال او استادان چمتو کوي. تاسو پوهېږئ په طالبي ليکو کې دې داستانونو ته ولې ښه په خرپ کمپاين کېږي؟ ځکه هر ځوک چې دا کتاب ولولي نو ذهنن يا طالب او يا داعشی ترې جوړېږي. نو دا د ترهګرو لپاره خام مواد دي چې درانه استاد شفيقي صاحب ژباړلي، تاسو محترم پرې ستايلی او موږ غريبان يې تر لوستلو وروسته د سبق په عملي کولو لاس پورې کوو.

تر دې وروسته چې تاسو موږ ذهنن هغه سبق ته جوړ کړو چې د حجازي داستان يې را ښيي، نو موږ اوس اړ يو چې د دې درس عملي ميدان ته هم ووزو. د درس د عملي کېدا مهال که تاسو، کار يا دفتر ته مو زيان ورسېدی نو خپه کېږئ به نه؛ ځکه ستاسو له کتابونو همدا فکر اخيستی او پر تاسو يې عملي کوو.

۲۰۱۷/ اګست/۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چاپېریال اغېز

زه دلته پر طبیعي چاپېرال نه رږغېږم او نه يې هم د اغېزو په اړه بحث کوم؛ بلکې په انساني ټولنه کې چې د انسانانو د را ټولېدو محیط او چاپېریال کوم اغېز لري په دې اړه غواړم یو څو خبرې وکړم.

زه د داسې څه شاهد پاته شوی یم چې د یوې ټولنې کاري او فکري محیط پر هغو کسانو سوکه- سوکه خپل اغېز زیاتوي چې نوي دې محیط ته راغلي وي.

د یو ازاد فکر خاوند کس مې پېژندی، ښه فکر یې در لود، د قلم خاوند و؛ خو افراطیانو ته په نژدې کېدو یو وخت پوخ افراطي شو. یو بل د خام فکر ځوان تاند طالب مې پېژندی چې وسله والو د ځان لور ته جلب کړی و. یو مهال له هغه سره داسې کسان ملګري شول چې له دې خشونت او جنګونو یې ښه نه راتلل، دوه کاله وروسته هغه طالب مدرسه او توپک دواړه رخصت کړل او خپل کور ته راغی، د کورنۍ اقتصادي غوړېدا کې یې برخه هم واخیسته او ځینې کورسونه یې هم تعقیبول.

د پاخه عمر یوه کس راته کیسه کوله چې زموږ د سیمې یو هلک حکومت ونیوی، قضیه یې جرمي وه، خو له سیاسي بندیانو سره نژدې پاته شوی و، کله چې له زندانه خوشي شو نو پوخ طالب و او سمدستي د وسله والو لیکو ته ولاړ.

داسې نالوستي کسان مې لیدلي چې له ملایانو سره په ډېره ناسته پاسته داسې شوي چې پر ظاهري شکل، خبرو، عمل او ان تلو راتلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د ملايانو اغېز معلومېږي. داسې ملايان مې ليدلي چې له عوامو خلکو سره يې اړيکې خورا پراخې وي، نو د ملاييتوب ځينې خويونه يې بدل شوي وي او بيخي د عوامو غوندې ساده پاده ژوند کوي.

په يوه کور کې دوه ورونه وي، يو يې په دنياوي کار کې فعال او بل يې لټ وي. دا ممکن نور عوامل هم ولري خو يو مهم يې پکې چاپېريال هم دی. که له فعالو، زيارکښو او همتناکو کسانو سره د چا تګ راتګ وي، له هغو په اغېزمنېدو به حتمن د هغه په عمل کې بدلون راځي.

ما داسې کسان پېژندل چې ښه مزاج يې در لود، له خلکو او يارانو سره يې ډېر بې زحمته ژوند کاوه، خو کله چې به له لوړ پوړو کسانو سره په ناسته اخته شول، نو هلته واکمن چاپېريال ژر ور باندې اغېز وکړ او ورو- ورو يې په خويونو او چلند کې بدلون راغی ان چې ډېر نږدې ملګري ورته پردي غوندې شول او اړيکې يې هم سړې شوې.

پښتانه متل کوي چې اوسې په خوی به د هغو شې، بل متل هم دی چې وايي، په درنو به دروند او په سپکو به سپک شې. داسې هم ده، زموږ په وړاندې د دې ژوندي مثالونه شته. تاسو وګورئ چې د ټوکيانو يوه بېله ټولۍ وي، هغوی سره کښېني او ولاړېږي، که يو کس نوی ور شي، نو لږ وروسته هغه هم د دوی په رنګ رنګېږي.

دا خبره يوازې تر انساني عاداتو پورې محدوده نه ده، بلکې طبيعي چاپېريال هم زموږ په وړاندې دی او موږ يې طبيعي بدلونونه ليدلي دي. دا يو حقيقت بللای شو چې محيط د خلکو پر اخلاقو، کړنو، هڅو او شخصيت مثبت او منفي اغېز کوي. زه خپله په ځان کې د همداسې تغييراتو شاهد يم. زه يو مهال ډېر غوسه ناک وم، خو له نرم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مزاجه ملګرو سره په یوځای کېدو مې سوکه –سوکه دا عادت بدل شو او اوس هغه ډول نه یم.

زموږ په ټولنه کې د زغم په پراخېدا او غوړېدا کې د فیسبوک رول جوت دی. دلته له هر کارونکي سره مختلف الفکره کسان ملګري وي، د یوې مسلې په اړه اړینه نه ده چې نور کسان دي هم له هغه سره یو رنګ فکر ولري. کله چې هغه د یوې مسلې په اړه یو ډول غبرګون ښکاروي، په ځواب کې یې د نورو له عکس العمل سره مخېږي. څو وخت به انسان غوسه شي، یو به بلاک کړي، بل به له ملګرۍ ایسته کړي، یو به خپه کړي او بل په زهیر. خو اخیر د خپل عمل اصلاح کولو ته متوجې کېږي او له تونده غبرګون څخه لږ سوړ او بیا ډېر سوړ ته را کښته کېږي.

که موږ په ټولنه کې د ځان لپاره هڅاند، فعال، زیارکښ، د ښه فکر خاوندان، مینه ناک، خواخوږي او زړسواند ملګري وټاکو، نو لرې نه ده چې پر نورو یې هم اغېز ژر ووینو. زموږ په ټولنو کې یو مشکل دا دی چې جمعي هڅې مو خورا کمې دي او له دې امله کم رنګې هم دي. دا ډېر بد کلتور دی، ځکه یو هڅاند او فعال ځوان چې له لرې د ټولنې یا ګوند نوم اوري، هغوی ته ور ګډېدا یې دزړه ارمان وي، خو کله چې مابینځ ته ورشي، بیا د هغوی له چاپېریاله په اغېزمنېدو یا فعالیت کم کړي، یا بد زړی شي او پوره مایوسي یې په مخه کړي، یا له ټولنې او ګونده په بیلېدا منفي خبرې پسې وکړي.

یو فعال او منظم ګوند یا ټولنه د یوې معاشرې لپاره ډېر ارزښت لري. ټولنه یا ګوند جامعې ته خلک وړاندې کوي. هغوی ته که یو غیر فعال کس ور شي، نو د دوی له کړنو متاثرېږي او په خپل اینده ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې فعالیت زیاتوي. ما په خپلو سترګو لیدلي چې د سمو درنو خلکو محیط ته یو د کمزورو خویونو کس ورغلی، د هغوی په څنګ کې د هغه بد په ښو بدل شوي. هر چاپېریال ته چې څوک ور شي، ډېر ژر له هغه محیط سره ځان عیاروي. خدای دې وکړي چې موږ دا اهمیت درک کړو او ور څخه د ګټې اخیستنې لپاره هغه چاپېریال رامنځته کړو چې معاشرې ته یې ګټه ورسېږي.

۸ /۴ /۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دين په وړاندې دسيسې د چا له لورې؟

زموږ د زياتره مسلمانانو اوس ذهنيت داسې جوړ شوی چې زموږ د اکثرو ستونزو پړه د نورو پر اوږو ور غورځوي. دې ته د توطيې تيوري ويل کيږي. په دې توګه موږ يو خوا له مسووليت څخه تښتو، بل لور ته ځانونه مظلوم ښکاره کوو، چې نور له موږ سره ظلم کوي، زموږ حقونه يې تلف کړي او له ملامتيا ځان خلاصوو چې که له موږ سره بل داسې نه وای کړي، نو موږ به هغه او دغه کارونه کړې وای، البته نور مو کار ته نه ايله کوي.

نور ولې زموږ په وړاندې دسيسې جوړوي؟ ځواب يې دا ور کوي چې زموږ دين نه شي زغملای. دا هر څه هغوی زموږ د دين له امله راسره کوي اوهر وخت چې اسلام موجود وي هغوی به همداسې خپلې دسيسې جوړوي. خو دلته يوه پوښتنه دا ده چې همدې نامسلمانو خو دا اوس هم په ميليونونو مسلمانانو ته ځای ور کړی او هيڅ ډول لاسوهنه يې په ديني چارو کې نه کوي، نو بيا له موږ سره څه ستونزه لري چې دلته د دين په ورکولو پسې راځي؟ بله نکته دا ده چې زموږ همدې فکر موږ ته په ډېرو ځايونو کې زيان رسولی دی.

مثلن: موږ ټولې اړيکې له ځان پرته له هر چا سره دين محوره کوو، په داسې حال کې چې نه د اسلام حکم دا دی او نه رسول الله ص داسې تګلاره در لوده. رسول الله ص په خيبر کې له يهودو سره د ځمکو د کښت پر سره معامله وکړه. د اصحابو تجارتي قافلې روم او

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو هيوادونو ته تلې راتلې. د مکيانو د تجارتي قافلو لار يې هغه مهال هم بنده نه کړه چې له هغوی سره يې جنګونه کول.

له نورو کړکه مو په ختېه کې ګڼه شوه. موږ فکر کوو چې نور زموږ د ارزښتونو په وړاندې پلانونه جوړوي او موږ بايد حتمن کړکه ځنې وکړو. دا کړکه اوس هغه اوج ته رسېدلې چې کنټرول يې بيخي سخت شوی دی. که څوک له دوی سره په همکاري تورن شو، نو وژل کېږي، د هغوی په وژل په هر ډول غدر او دوکه تر سره کېږي او داسې نور کارونه ترې پيدا شول چې په اسلام کې هم روا نه دي؛ مګر زموږ کړکې دا هر څه په موږ وکړل.

تر ټولو بده پايله يې د دين تر پوښښ لاندې هغو اقتصادي، سياسي او فرهنګي جنګونو ته د مسلمانانو ور دانګل وو چې لا اوس هم روان دي او مسلمانانو و اسلام ته يې د وړې ګټې پر ځای ستر تاوانونه ورسول. د مسلمانانو ځمکې پکې وبايلل شوې، خلک يې پکې له لاسه ور کړل، اقتصادي زيانونه ورته ورسېدل، له اخلاقي زوال سره مخ شول، فرهنګ يې د نورو تر بريد لاندې راغی او مسلمانانو ته تر هر ارزښت مهم ارزښت دين يې ور سره بدنام کړ. ځکه په جنګي حالاتو کې هغه څه وشول چې نه يې اسلام اجازه ور کوي او نه يې انساني وجدان، خو له بده مرغه چې زموږ مسلمانانو د بل په دښمني کې داسې کړنې وکړې چې بل ته د زيان پر ځای يې خپل ارزښت پکې بدنام کړ.

دا نن هم نامسلمانو دومره زيان اسلام ته نه دی رسولی لکه خپله اسلام ته منسوبې ډلې چې يې ور اړوي. د اسلام سلګونه ډوله تفسير، په زرګونو ډلې پکې جوړول، دين د سياست ميدان ته راوستل او له دې ارزښت څخه د واک ساتنې او سياست کولو لپاره ګټه اخيستل، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمان په لاس د مسلمان وژل، د ځینو مسلمانانو له لورې د نورو تکفیرول، د مسلمانانو په هیوادونو کې د شته نظامونو خلاف د نیابتي جنګ لپاره د اسلام له نوم څخه په سوء استفادې وسله پورته کول او داسې نور هغه کارونه دي چې اسلام یې نن نړۍ ته د سخت دریځي، جامد، له نورو د کرکې کونکي او افراطي دین په توګه ور پیژندلی دی.

هر کار ته د توتیې د تیوري له نظره کتل سم کار نه دی. دا سمه ده چې ځینې کړۍ به د اسلام خلاف پلانونه چمتو کوي، خو ټول کارونه، پلانونه او جنګونه د اسلام خلاف نه وي. جنګونه یوازې د دین یا ادیانو له امله نه رامنځته کیږي، بلکې تر شا ګڼ لاملونه لري، مګر موږ بس همدا یوه کړکۍ لرو چې هرې پدیدې ته تر همدې یوه سر ورباسو او هر څه ته تر همدې یوه سوري ور ګورو.

نن که نامسلمان ته یو څوک د اسلام دعوت ور کوي او هغه پوښتنه وکړي چې زه کوم مسلمان سم؟ شیعه که سني، حنفي که شافعي، مالکي که حنبلي، ناصبي که خارجي، وهابي که صوفي، بریلوي که دیوبندي او سلګونه نورې ډلې ټپلې؟! په دې وخت کې به د یوه مسلمان ځواب څه وي؟

که ورته وایي چې یوازې مسلمان شه، نور هیڅ نوم ځان ته مه غوره کوه، لکه ذاکر نایک چې همدا توصیه کوي، نو بیا هم د نورو مسلمانانو تر نیوکو لاندې وي. او دا خبره به یوه داسې انسان ته چې د اسلام په اړه بیخي کم معلومات لري څومره د قناعت وړ وي؟ ځکه هغه فکر کوي چې دا نور هم مسلمانان دي، یو هم د اسلام له اساسي اصولو او ارکانو څخه منکر نه دي، نو بیا زما او د هغه په اسلام کې څه توپیر شته؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا پوښتنه هم ورته پیدا کېږي چې ټول پر اساسي شیانو، لکه: قران کریم، حدیث، رسول، قیامت، عبادت، بیا ژوند، حساب و کتاب، جنت و دوزخ، ثواب و عذاب، ښه نو بیا یو بل سره وژني ولې او پر سلګونو ډلو د وېشلو لامل یې څه دی؟ په دې صورت کې نو دې کس ته قناعت ور کول داسې دي لکه په رڼا ورځ چې د اسمان ستوري شماري.

ښه! دا یاد هر څه اوس موږ اسلام ته خدمت کړی که مو زیان ورسولی؟ د اسلام د نفاذ په نوم مسلمانان نن هم وژل کېږي او هغه ډلې هم تر خپل منځ سره وژني چې دواړه د اسلام نفاذ غواړي؟! د دې کار ګټه د چا ده او زیان یې چا ته اوړي؟ زموږ اعمالو خپله د اسلام روښانه څېره پیکه کړه. نوره نړۍ د اسلام پیغام ته نه ګوري، بلکې هغوی زموږ د اعمالو له مخې فکر پر کوي او له همدې زاویې فیصله پر کوي. دوی به لازمن دا فکر کوي چې که اسلام ښه پیغام در لودای نو تر ټولو ښه خلك به په نړۍ کې مسلمانان وای، وطنونه به یې ارام وای، ژوند به یې خوندي وای، له هر ډول بدو به بې ازاره او د هر ژوي له ازاره به لرې وای. مګر بدبختانه چې په هر ناولي ډنډ کې مسلمان ور سره لوېدلی وي او هر کس خپل کار ته د اسلام نوم ور کوي چې د اسلام نوم یې سخت ور سره بدنام کړ.

د هغو کسانو خبره رښتیا ده چې وایي، یوه ایډیالوژي په خپل ذات کې هغه ډول نه وي، لکه پیروان چې یې په خپل عمل او تعبیر نورو ته ور ښکاره کوي. لنډه او ژوندی مثال یې د اسلام او مسلمان دی چې څومره تفاوت سره لري؟ اسلام د سولې او امن دین او مسلمان د جنګ او جګړې انسان، اسلام د مینې او رحمت دین او مسلمان د کرکې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازار رسونې کس. اسلام د انساني کرامت د رعایت امر کوي، مسلمان د هر انسان وینه توی کړه او خپله یې دا امر مات کړ. اسلام کې هر عابد او عبادتخانه په هر حال کې خوندي ده، مسلمان له مسجده رانیولې بیا تر کلیسا او مندر پورې د ټولو معابدو احترام له منځه یووړی او هر عابد یې په هر څومره بې وسې او گوښه توب کې قتل کړ.

موږ باید د نورو تر دسیسو مخکې د خپل ځان د خدمت او زیان کچه معلومه کړو. ایا موږ خدمت ډېر ورته کړی او که مو زیان زیات ور اړولی؟ که زموږ محاسبه دا معلومه کړي چې مسلمان تر بل هر چا د اسلام ښکلي پیغام ته زیان ډېر رسولی، بیا نو د بل پر ځای موږ خپله ملامت یو او خپل ځان اصلاح د بلې هرې دسیسې تر مخنیوي اسلام ته گټوره تمامیږي. محاسبه باید له ځانه ور پیل کړو. دا هم د فکر وړ نکته ده چې اسلام یوازینی دین په نړۍ کې نه دی، نو بیا نوره نړۍ ولې یوازې د اسلام خلاف دسیسې جوړوي او نور ادیان یې ایله کړي؟ که موږ پر دې دوو نکتو فکر وکړ ان شاء الله تر ډېره حده به خپل ځان ته متوجې شو او بیا به هغه اعمال نه کوو چې د اسلام د پیغام خلاف وي او د هماغو له امله بیا نوره نړۍ له مسلمان سره دښمني وکړي، نه له اسلام سره او موږ یې داسې تفسیر کړو چې گواکې دا کار د اسلام خلاف روان دی.

نن سعودي او ایران د نورو په لمسون یو د بل خلاف ولاړ دي؟ ایا دا کار یې د اسلام په گټه دی که په زیان؟ پاکستان د افغانستان خلاف دا ۴۰ کاله کیږي نیابتي جنگ مخته وړي، د دې زیان به اسلام ته کم رسیږي؟ ایا دا بل تر سره کوي که موږ خپله د اسلام په جامه کې دا کړنې کوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای پاک په قران کریم کې دا اصل بیانوي چې که یو قوم د خپل ځان حالت په خپله بدل نه کړي، خدای یې هم تر هغو د بدلولو تکل نه کوي. له دې ښکاري چې بل ته د ملامتیا تر ګوتې نیونې دا د اصلاح، پرمختګ او ښیګڼې لار ده چې لومړی خپل اعمال اصلاح کړو، د ځان د بساینې کوښښ وکړو او د نورو د دسیسو ښکار نه شو.

په مسلمانه نړۍ کې مالیزیا او اندونیزیا هم اسلامي هیوادونه دي او د غیر مسلمانې نړۍ سره د هر ډول اړیکو له درلودلو سره هم ارام دي او هم یې اسلام ته خدمت کړی. هغوی هیڅ داسې عمل نه دی کړی چې نوره نړۍ هغه د اسلام د بدنامولو لپاره کار ځنې واخلي. له دې ښکاري چې هره دسیسه زموږ په هڅو ناکامېږي او زموږ په کوښښونو مخته ځي. که موږ د خپل دین بدنامي او ورکېدل ونغواړو د نړۍ هیڅ طاقت یې نه شي ختمولای او که موږ دې اعمالو ته دوام ور کړو نو ډېر ژر به مسلمانان هم له اسلام څخه زړه توري کړو، نو نامسلمان خو به اسلام ته د راتلو پر ځای لعنتونه راباندې وایي. د ټولو ارزښتونو د ساتنې په وړاندې زموږ مسوولیت لومړی له خپله ځانه پیل کېږي. که موږ غواړو چې ډول ارزښتونه مو خوندي کړو لومړی به ځان اصلاح کوو او بل ته به د دسیسې جوړونې او بیا د کامیابي چانس نه ور کوو. په اوسنۍ نړۍ کې بس همدا یوه تګلاره د بریا چانس لري.

۲۰۱۸/ ۵/ ۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طلوع افغان د ۹۷ کلیزې په پلمه

زه په دې لیکنه کې نه غواړم د طلوع افغان ورځپاڼې تاریخي مسیر ته ور وګرځم. د دې ورځپاڼې اهمیت، قدامت او له تاریخي سیر سره تړلیو مسلو ته یې ممکن نور مشران استادان ډېره ښه ولیکي. زه دلته د طلوع افغان او زموږ د اوسني مسوولیت په اړه لنډې خبرې لرم.

د استاد معصوم هوتک په وینا چې طلوع افغان اخبار په هیواد کې لومړی اخبار و چې ټول پښتو چاپېده. د دې اخبار په څلولو او چلولو کې زموږ درنو استادانو ډېرې خوارۍ کښلې دي. د لوی استاد علامه حبیبي غوندې لیکوالو په تېر کې ورته خدمت کړی او لوی استاد د دې اخبار د مدیر په حیث دنده هم مخته وړې ده.

ما یې پخوانۍ ګڼې نه دي لیدلې. خو د استاد معصوم هوتک له مقالې راته ښکاره شوه چې دې اخبار د هیواد او په تېره د کندهار په کچه ډېر ذهنونه روښانه کړي دي. د هغې مقالې په اخیر کې مې د استاد دا وړاندیز خوښ شو چې د دې اخبار د مدیرانو د ژوندلیک په اړه یې کړی و. که د طلوع افغان په هره ګڼه کې د یوه مدیر ژوندلیک یې خپور شي او بیا وروسته په کتابي بڼه د همدې ریاست له لورې چاپ شي دا به یې ډېر ستر کار شوی وي. هیله ده چې اداره دې وړاندیز ته پام وکړي.

څه موده مخکې چې په زه په کندهار کې وم نو کله ناکله به مې دا اخبار کتی، زړه مې ورته خوړل کېده؛ ځکه زیاتره لیکنې یې کاپي کولې، تولیدي لیکنې پکې بیخي کمې وې، کیفیت یې هم ډېر بد

(c) ketabton.com: The Digital Library

خونده و. موږ هغه مهال هم د دې اخبار په اړه ږغيدلي وو او اوس هم ځينې مهم ټکي در سره شريکوم:

د اخبار چې اوس اونيزه شوی دی، ليکنې يې بايد ټولې توليدي، د ښې محتوا لرونکي، د اذهانو روښانونکي، له حـالاتو سره مناسـبې او د هيواد و ملت په گټه وي. که څه هم اوس د ټولنيزو رسنيو پـه دور کـې ښايي ځينې کسان د اخبار پر مهموالي ټينگار خوښ نه کړي، اما زما په نظر اوس هم مهم دی.

زموږ په ټولنه کې د مطالعې کلتور لږ پيکه دی، که نه په نورو ټولنـو کې اخبار خپل لوستونکي او ليکوال لري. ځانگړي کالمونه ورته ليکل کيږي او د نړۍ له گوټ گوټ څخه جالبې خپلو لوستونکو ته وړانـدې کوي. په اخبار کې اوس خبرونه دومره مهم نـه دي لکـه نـور کالمونـه. ځکه په خبرونو اوس خلك ډېر ژر خبريږي، که څه هم خبرونـه بايـد پکې وي او ځای يې بايد نورو مطالبو ته ايله نه شي، خـو پـر توليـدي کالمونو او مقالو هم بايد ډېر کار وشي.

نن که يو اخبار يا اونيزه لوستونکي پيدا کـوي، نـو پـه ښـو ليکنـو او نوي فکر و طرز يې مومي. په ليکنو کې زړه کلېشيي بڼه خپلـول هـم د لوستونکو په زړه ماتولو کې رول ادا کوي. تر وسه بايد هڅه وشي چې نوي مطالب، نوی ميتود، نوی فکر اونوی ډيزاين وړاندې کړي.

د دې ډول چاپي رسنيو يوه ښيگڼه دا ده چې تاريخ ته پـاتېږي. هـر وخت يې د کتلو او تر لاسه کولو امکانات موجود وي. که نن لس سلنه کسان کار ترې واخلي ممکن سبا يې گراف تر نن لوړ شي. له دې املـه هم بايد د دې ډول رسنيو کيفيت او کميت دواړه په نظر کې ونيول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسنۍ د يوې ټولنې نمايدګي کوي. که هر ډول يې رسنۍ وي په هماغه ډول به يې ټولنه هم وي. يو کار چې د ټولنې روشنفکران او قلموال يې د همدې رسنيو له لارې کولای شي هغه دا دی چې که هر څومره اقليت وي، په ټولنه کې ويښتيا، سمون او بدلون ته لار هوارولای شي.

زموږ د ټولو ليکوالو او په ځانګړي ډول د دې حوزې د ځوانو ليکوالو مسووليت ته چې طلوع افغان اونيزه په کيفي لحاظ هغه ځای ته ورسوي چې ټولنه زدکړه ځنې وکړي، د خلکو د اذهانو په تنوير کې رول ادا کړي، د يوې واقعي رسنۍ رښتنی رول ولوبي. دا کار يوازې په موږ کېدای شي چې همت وکړو او د خپلې حوزې پښتو اونيزې ته ليکنې وکړو، د سمون لپاره يې نظرونه ور کړو، له نورو ژبو ترجمې ورته وکړو او د لوست لپاره يې هم خپله وخت ور کړو او هم له دې لارې د مطالعې د فرهنګ په عاملو کې ګډه واخلو.

دا اونيزه کولای شي چې ځوانان وروزي، ځوانان د ليکوالۍ فن ته وهڅوي، د خپلو ليکلو خاميو ته يې متوجې کړي، له دې څخه ليکنې زدکړي، د مقالې ليکلو چم ترې واخلي. که موږ د خلکو زدکړه، د اذهانو روښانتيا، د ځوان نسل سمه روزنه، د مطالعې د فرهنګ غوړېدا، زموږ د کلتوري سمون چټکتيا، نورو او تاريخ ته د خپل وخت د يوه ښه کلتور يو غوره استازی پريږدو، نو نن لازمه ده چې دا اونيزه د کيفيت او کميت له مخې غني کړو. تر خلکو يې ورسو، د لوست لپاره يې زمينه برابره کړو، ليکنې ورته را غونډې کړو او داسې يوې مرحلې ته يې ورسوو چې نور ليکوال خپله را جذب کړي او هغوی له دې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اغېزمنېدو دا د ځان مسووليت وبولي چې طلوع افغان تـه خپلې مقالې، نظرونه، مشورې، نقدونه او ستاينې را ولېږي.

دا کار ټول په موږ پورې اړه لري. که همت وکړو نو ډېر څه ممکـن دي او په ډېر لنډ وخت کې ممکن دي. د اخبار د کاپي فسټ مهال بـه به زه شرمېدم چې ولې په بسته جنوب غرب حوزه يو اخبار په سم ډول نه شو چاپولای؟

که دا اونيزه د دومره شاعرانو، ليکوالو، نقادانو، نظروالـو، عالمـانو او ژباړونکو په شتون کې همداسې بې کيفيته پاته شي، نو زموږ لپـاره ډېـر شرم په کار دی. په اونۍ کې د يوې مقالې ليکل يا تـر جمـه کـول، يـو شعر ورته ليکل، يو نظر ور کول، د نړۍ له مهمو پېښو د ځينو معلومات يې ورته برابرول، د ورزش له نړۍ لنډه په زړه پورې معلومات ورته لېږل نه ګران کار دی او نه هيڅ بانه د دې مسووليت مخه نيسي.

لکه زموږ مشرانو چې د اخبار په ښه چلولو هغه په لـوړو سـترګو تـر موږ را رسولی دی، موږ باندې اينده نسل او اوسنی نسل دواړه حق لري چې هغوی ته يې تر پخوا په لاښه توګه ور ورسوو. دا مسووليت زموږ د هر يوه له غاړې دی. د ټولنې هر وګړی چې نور يې هيڅ په وس پوره نه وي، د اونيزې لوست خو به کولای شي، تر يو چا خو به يـې رسـولای شي، يو نظر خو به ور کولای شي، که نور هيڅ نـه وي، نـو د ټوکـو او طنزونو برخې ته خو يوه ټوکه يا طنز حتا هغه هم وړانـدې کـولای شي چې الف ته ډانګ وايي خو د اونيزې خبريـال يـا بـل همکـار تـه يـې شفاهي ويلای شي. نو راځئ خپل مسووليت لومړی وپېژنـو، بيـا يـې د ځان، ټولنې، هيواد او تاريخ په پار ادا هم کړو.

۲۰۱۸/ ۷/ ۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

نقد څه دی او منتقد څوک دی؟

نقد و انتقاد که څه هم تر خپل منځ مفهومي توپیر ارو مرو لري، اما تر یوه حده اوس پر یوه ځای کارېږي. منقد، منتقد او ناقد هم لکه د یوه باب چې وي داسې استعمالېږي. د یوه شي ښه او بد بېلولو ته نقد وايي، زرو ته له دې امله نقود ویل کېدل چې نقد(د خالص او ناخالص زرو بېلوالي) ته به وړاندې کېدل، د همدې کار لپاره پخوا یوه ډبره کارېده چې محک به یې بلله او د زرو کاروباریانو به نقود له هغې سره مښل چې سوچه والی یې ورته معلوم شي.

په ادبي نقد کې هم د یوه اثر سوچه والی له نا سوچه والي بېلېږي چې د هغه اثر ارزښت او قیمت معلوم کاندي.

د یوې عربي مقالې لیکوال شیرین احمد په خپله مقاله تعریف النقد کې کاږي چې د لغت له مخې نقد له دراهمو د اوسپینې جلاوالي ته ویل کېږي او د پلټنې و کشف په معنا هم راځي. دی لیکي چې اصطلاحن د یوه ادبي اثر تر لیکلو وروسته د هغه داسې ارزول دي چې ښه و ناښه یې سره بېل شي او د ټاکلو معیارونو له مخې یې مرتبه معلومه او هغه کټګورۍ ورته وټاکله شي چې دا اثر ورسره د مرتبې له پلوه مشابهت ولري. شیرین احمد خپله مقاله کې د دوکتور بلیل عبد الکریم تعریف النقد کتاب د ریفرینس په توګه یاد کړی دی چې په (۲۰۱۲/۳/ ۲)کې چاپ شوی دی.

په یوه عربي سایټ کې د النقد- تعریفه-اهدافه-شروطه- مقاله کې د نقد لغوي معنا او تعریف داسې وړاندې کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

النقد في اللغه : هو بیان اوجه الحسن او العیب في شيء من الاشـــیاء التـــي یطلـــع علیهـــا الشـــخص.
اما تعریفه ادبیا : فهو دراسة النصوص الأدبیة من الناحیـة الادبیـة لیتم بذلك الكشف عما بها من الجمال والإبـداع فناأخـذ بـه، أو العیوب والخلل لیـتم إجتنابهـا وعـدم الوقـوع فیهـا وتصـحیحها لیعتدل بذلك النص الأدبي .

ژبـاړه: یـوکس د یـوه شي هغـه ښـېګڼې او بـدګڼې چـې دی پـرې پوهېدلی په ښه ډول بیان کړي نو همدا د لغت له مخې نقد دی. او ادبي تعریف یې دادی چې له ادبي اړخه د ادبي متونو داسې ارزونه ده چـې ښکلا او ابتکار یې ښکاره شي او مـوږ یـې پیـروي وکـړو، کمـزروۍ و نیمګړتیاوې یې هم واضحې شي چې نور ځانونه تـرې وسـاتي او ادبي متن د سمون لپاره تصحیح شي.

پــه عــربي کتــابونو او مقــالو کــې مــا ولیــدل چــې دوی نقــد؛ قدیم(پخواني)او حدیث(اوسني)ته وېشلی دی. له دې معلومېږي چې نقد یوه قدیمه اصطلاح ده چې د زمانې په هر پړاو کـې بـه یـې حـتمن نوي او بېل میتودونه خپـل کـړي وي. پـه پـاس یـاده شـوې مقالـه کـې لیکوال د حسان بن ثابت پر قصیده د یوه عرب ناقـد نابغـه نقـد راوړی دی چې د نقد مخینه په ثابتوي. د مثال لپاره یې یو بیت راوړی دی:

لنا الجفنات الغر یلمعن في الضحی-واسیافنا یقطرن من نجدة دما

زموږ روڼه پوښونه دي چې په سـهار کـې ځلېږي او تـورې مـو لـه غیرته وینې څڅوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نابغه پرې خورا خوندور نقد کړی دی، په دې پاس بیت کې یې یو لنډکی مثال دی. د حسان (اسیافنا یقطرن) په اړه یې ویلي دي چې د اسیافنا پر ځای باید سیوفنا وای، ځکه لومړۍ کلیمه د جمعې قلتې ده او دویمه د جمعې کثرتې، همدا شان یې ویلي د (یقطرن) پر ځای باید یجرین ویل شوي وای، ځکه یجرین د وینو روانوالی او د مړو زیاتوالی ښیي چې د حسان هدف په دواړو ځایونو(اسیاف او یقطرن) کې د تورو او وینو زیاتوالی وو؛ مګر په کومو کلیمو چې حسان د ثابتولو هڅه کړې ده هغه رښتیا هم نیمګړې ده، ځکه جمعه قلته پر لږو دلالت کوي او دلته کثرتې ته اړتیا وه، همداشان یقطرن د څڅولو معنا ور کوي چې د وینو یا مړو زیاتوب نه شي ښودلای.

د یادې مقالې لیکوال وایي چې تر میلاد مخکې یونانیانو فني او ادبي نقدونه در لودل چې د (Kritikos) لفظ هغه مهال پر فن او ادب د حکم ور کولو په معنا و. بیا د ۱۵۹۵ پر مهال ایټالیا کې د (Critica) کلیمه ظاهره شوه چې فرانسې د اوولسمې پېړۍ په لومړیو کې ډېره وکاروله. په اتلسه پېړۍ کې د نقد مفهوم ډېر پراخ شو او د هر عمل د ښه او ناښه په اړه نقد وکارېدی او د محمد کریم کواز له وینا سره سم په شلمه پېړۍ کې نقد حدیث په عربي ټاټوبي کې هم استعمال وموند.(۱)

د نقد کلتور:

که موږ غواړو چې په ټولنه کې مو د نقد کلتور وغوړېږي، نو لازمه ده چې لاندې ټکي به په نظر کې ساتو:

۱/ له نقده به هدف د چارو سمون وي؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲/ د مینې یا کینې له احساساتو به ځان ساتي یوه طرفه پرېکړه یا خواخوږي به نه کوي؛

۳/ د اصلاح لپاره به وړاندیزونه یا مناسبه حللار په ګوته کوي؛

۴/ د استدلال چمتو کول او سند و لاسوند موندل؛

۵/ د ارزیابي مهال به خپل برداشتونه پرېکنده نه ګڼي، ځکه انسان د تېروتنې مجال هر وخت لري؛ خپل ځان او نقد به هم نقد او ارزیابي کوي؛

٦/ ځانګړي مثبتو او منفي اړخونو ته به یې بشپړه پاملرنه کوي؛

۷/ پر ټولنه حاکم رواجونو ته به خیال کوي، د لیکوال تګلارې ته به پام کوي چې څومره د دود تابع شوې ده او څومره یې بغاوت ترې کړی دی؟؛

۸/ او د نقد په روش به ښه پوره خبرتیا لري؛

۹/ نقد به واضح او روښانه وي، مبهم، مغلق او پېچلی به نه وي، چې د پوهېدا لپاره یې بل مفسر ته اړتیا پیدا شي؛

۱۰/ نقد به ایډیالوژیک نه وي، په دې معنا چې منتقد به وار له مخه له ځان سره پرېکړه نه وي کړې، چې د خپلې ایدیالوژۍ له مخې یو اثر ناسم وبولي.

دا ټکي یوازې مو د نقد کلتور د پیاوړتیا په خاطر ولیکل او که خبره نه اوږدېدای ځینې نور ټکي هم شته چې باید یاد شي اما دا مقاله یې د ذکر کولو توان نه لري. که یو منتقد دې ټکو ته پام وکړي، نو نقد به یې د ټولنې په ګټه وي، سالم نقد ټولنې ته فایدې لري او د خلکو له نقده بد نه کیږي، بلکې د یوه ګټور شي په سترګه ورته ګوري چې د هر چا

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر هر کار يې اهـل او وړ کـس کـولای شي او دا يـې پـه ټولنـه کـې د غوړېدا لامل کېږي.

نقد کول د ټولنې په ګټه تماميږي له دې امله په پرمختللیو ټولنو کـې نقد ډېر وي او هغوی د نقد کلتور منلی دی او د يوه ارزښت په سـترګه ورته ګوري. اما وروسته پاته او جامده ټولنه کې نقد ډېر کم کېږي او د خلکو احساسات ور سره ملګري وي. زموږ په ټولنه کې د خلکـو لـوی نومونه هم د نقد مخـه نيسي ـ ځکـه خلـك فکـر کـوي چـې دا د هغـه سپکاوی دی يا هم تر هغه بل څوك ښه نه پوهيږي له دې امله پر يـوه مشهور شخص نقد يا هم پر يوه کتاب نقد کول ځينې وختونه د خلکـو د منزوي کېدو سبب هم کېږي. د نقد منلو لپاره هم ځينې لاندې ټکـي مهم دي چې د نقد مهال بايد پام ورته وشي:

۱/ د خپل ځان او اثر په اړه له منفي احساساتو او يوطرفه فکر څخه ځان ساتل؛

۲/ د نقد مهال د نورو رايو ته نظر کول؛

۳/ د خپلې سيلقې او ليدلوري خلاف د نظرونو زغمل؛

۴/ له نقد څخه نه ډار؛

۵/ د کار مهال تېروتنه طبيعي ګڼل؛

٦/ پر خپل نظر بيا فکر کولو ته چمتوالی در لودل؛

۷/ د سنتي او متحجرو افکارو خلاف له نويو زاويو فکر کـول او لـه بشري افکارو پخواني ګردونه څنډل؛

دې نکتو ته پام کول د نقد منلو کلتور پياوړی کوي، هر ناقد بايـد د نقد مهال د دې خيال وساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

منتقد څوک دی؟

هغه څوک چې د نقد پر لازمونو روشو برلاسی وي هغه منتقـد بلـل کېږي. د برلاسی لپاره یې ځینې موارد شته چې هغه باید ځـانګړی پـام ورته وکړي؛ لکه:

۱/ د سالم نقد پر روش پوره برلاسي؛

۲/ هغه ځانګړنې او مشخصات به ورته معلوم وي چې پـه نقـد کـې ورته اړتیا وي؛

۳/ د ارزیابۍ مهال له کتابه د لیکوال مطلوب هغـه مفهـوم را ایسـتل چې یو عام لوستونکی یې نه شي اخیستلای؛

۴/ نورو ممکنه اراؤ ته پاملرنه کول چې شونې ده د متن په تګلاره او د لیکوال په فکر کې وي؛

۵/ منتقد باید د نوي فکر خاوند وي، یعنې له نوې زاویـې بـه ورتـه ګوري.

دا پنځه هغـه عنـاصر دي چـې د منتقـد کـار او دنـده د نقـد پـه اړه مشخصوي. د نقد په اړه لوی مشکل یکطرفه نقد دی، ځینې کسان چې د نقد مفهوم یې سم نه وي درک کړی، نو د نقد مهال ځان بې پرې نه شي ساتلای او مسله ځنې یوه لور ته کږه شي.

د هرې موضوع په اړه چې څوک نقد کوي، بایـد پـه هغـه فـن کـې متخصص وي، ځکه هر څوک نه شي کـولای چـې د یـوه داسـې فـن مهمې نکتې را وباسې چـې هغـه کـس ور سره د تخصـص تـر درجـې بلدتیا نه لري او نه هم لوستونکي د هغه چا خبرو ته ډېـره توجـو کـوي چې تر مهمو ټکو یې پر هسي عامه ځایونو خپـل وخـت ضـایع کـړی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نقد لپاره د يوې ليکنې داسې کتل لازمي دي چې ټول اړخونه په نظر کې ونيول شي. د ليکنې په پيغام ځان پوه کړي، دا وګوري چې ليکوال خپله خبره په سم ډول رسولې ده که نه؟ په ليکنه کې نوموړې ځومره د خپلو همعصره يا هم پخوانو تر اغېز لاندې دی؟ که ناقد په موضوع کې د تخصص تر کچې پوهه ونه لري، نو په دې ټولو اړخونو يې ځان نه شي پوه کولای او کله چې دا لومړي ګامونه ځوک سم وانه خلي، نو بيا وروسته ګامونه خو بيخي سم نه شي اخيستای. ځکه موږ ټينګار کوو چې نقد اسانه کار نه دی او هر ځوک ناقد نه شي کېدای، دويم دا چې نقد يوازې عيب بيانول هم نه دي؛ بلکې ښه او بد دواړه به بيانېږي له دې امله نو هر شی پوره دقت غواړي او دقت يې يوازې مسلکي شخص کولای شي.

د نقد ډولونه:

۱/ تاريخي نقد، دا نوعه خپله دوه ډولونو ته وېشل کېږي: الف: داخلي نقد، ب: خارجي نقد.

د نقد په دې ډول کې د اسنادو، سرچينو او تاريخي متونو له نقد سره تړاو لري، دوه ډوله پوښتنې پکې مطرح کېږي:

يو) سند، سرچينه يا هم کتاب ځومره اصلي و واقعي دی او جعلي نه دی؟ دا سوال له داخلي نقد سره تړاو لري.

دوه) سند يا سرچينه تر کومې اندازې حقيقت بيانوي؟ په دې ځای د سند د واقعيت يا جعليت پوښتنه مطرح نه ده، سوال دادی چې ځومره له واقعيت څخه سمه پرده پورته کوي؟ مثلن: که د يو تاريخي کتاب چې سيد رضا ته يې نسبت کېږي او د عاشورا په اړه يې ليکلی دی، ارزيابي کړو، نو دا دوه سواله پيدا کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: ایا واقعن هم دا کتاب د سید رضا دی، یا دا سند جعلي دی؟

ب: که ثابته شوه چې سند اصلي دی، بیا دا پوښتنه کېږي چې سید رضا د عاشورا لـه پېښـې بـاوري و سـهي روایـت کـړی دی او کـه یـې تاریخي حقایق تحریف کړي دي؟

۲/ فني نقد چې صوري نقد او محتوایي نقد ته وېشل کېږي.

په صوري نقد کې د جملو پر شکل، جوړښت، اوډنـې او د ژبـې د میزان او اصولو پر رعایتولو بحث کېـږي. د نقـد پـه همـدې نوعـه کـې منطقي اصولو ته هم پام کېږي چې د قیـاس مهـال سـمه نتیجـه ګیـري وکړي، دې ته باید متوجې وي چې له خاصو مقـدماتو یـوازې خاصـه پایله اخیستی شي؛ ځکه نو استدلالي ترکیب د منطقي ګړدود د اصـولو تابع وي.

۳/ اخلاقي نقد: په اخلاقي نقد کې د کتاب مطالب د اخلاقو په تلـه تلل کېږي، یعنې دې ته کتل کېږي چې دې مطـالبو د ټـولنې اخلاقـي چوکاټونه څومره په پام کې نیولي دي او کوم ځایونه یې سرغړونه ځنې کړې ده؟ د ودې او ښه والي سبب یې کېږي او که بالعکس په ټولنه کې د اخلاقي موازینو د تزلزل لامل دي؟.

۴/ اجتماعي نقد: په اجتماعي نقـد کـې دوه موضـوعاتو تـه پاملرنـه کېږي:

الف: د کتاب تالیف تر کومې اندازې له تولنیزو شرایطو متاثر دی او په څنګه شرایطو کې لیکل شوی دی؟

ب: دا کتاب ټولنې ته څه پیغام لري او تر کومه حده اغېزناک دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵/ د روان شناسي نقد: په دې نقد کې د لیکوال باطني یا داخلي احوال ارزیابي کېږي، د کتاب په تدوین کې د هغه وړتیا، ذوق، تخیل او د ترکیب قدرت تر رازیابي لاندې نیول کېږي.

۶/ توصیفي نقد(طبیعي): دا نقد چې د طبیعي علومو پر روشونو متکي دی د طبیعي نقد نوم هم ور کول کېږي. دلته د مقدار او اعدادو په وسیله طبقه بندي کېږي، مبهم ځایونه یې واضح کېږي.

۷/ تطبیقي نقد: په دې ډول کې تر ارزیابي لاندې کتاب له نورو کتابونو سره چې پخوا یا نور ځایونه لیکل شوي حتا که په نورو ژبو هم وي پرتله کېږي او له دې زاویې نقد هم ور باندې کوي. له دې ډول نقد څخه د درسي کتابونو په اړه ډېر کار اخیستل کېږي چې د نورو ژبو یا ځایونو له کتابونو سره یې پرتله کړي او د نقد وړ ځایونه یې هغو کتابونو ته په کتو نقد کړي.

د نقد دوه نور ډولنه هم بیان شوي دي:

۱/تاثیري نقد:

دلته منتقد د منل شویو معیارونو او اصولو له مخې نقد نه کوي، بلکې د خپل شخصي میل او خواهشاتو پر بنا نقد کوي، منتقد په قانع کوونکو دلایلو پسې نه ځي او نه کولای شي چې لوستونکي قانع کړي، ځکه هغه له لومړي سره معیارونه له پامه اچولي وي، هغه بیخي سطحي روان وي او یوازې خپل زړه تشول غواړي. د نقد دا نوعه پخوا ډېره وه اما چې علومو وده وکړه د دې ګراف هم ور سره راکم شو، خو د نوچکیانو، متعصبو او هغه څوک چې شخصي عقدې کې سړوي شمار اوس هم کم نه دی او دوی بیا هم دا ډول سطحي نقدونه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲/ موضوعي نقد:

دا نقد له څېړنې او پلټنې سرچینه اخلي. ناقد خپل معین منهج نیولی وي او د هغو قواعدو پیروي کوي چې علماؤ پرې اتفاق کړی وي، په یوه وخت کې د خپل ذوق، عقل، فني او خپلې وړتیا پر بنسټ پرېکړه کوي او خپل ځانګړي میلان ته نه تسلیمېږي. خپله ادعا په دلایلو اوبراهینو ثابتوي او نقد یې مفصل او علتونه یې بیانوي. ناقد ادبي اثر ګوري، ټول اجزا یې تر نظر تېروي، ښه او کمزوري ځایونه په ګوته کوي، پر هر ځای باندې د دلیل له مخې حکم کوي بیا له جزي احکامو عامو ته راځي چې ادبي اثر پرې متکي وي او د نقد دا نوعه خورا زیات علم او معلوماتو ته اړتیا لري چې ناقد په ښه دقت تحلیل کړي او له لیکوال سره مناقشه وکړي. همدارار باید تجربه ناکه ذوق ولري چې ښه او بد سره تفکیک کړي، فني وړتیا ولري چې له قواعدو سره سم یې پرتله وکړي، په دې نوعه کې د نقادانو نقدونه سره مشابه او نژدې وي او تر منځ یې بیخي کم اختلاف مونډل کېدای شي او هغه هم د ذوقونو له امله ممکن وي.(۲)

د کتاب د نقد په اړه مطرح کېدونکې پوښتنې:

۱/ دا کوم کتاب دی؟

۲/ د څه لپاره دی؟ کوم اهداف را نغاړي؟

۳/ د چا لپاره دی؟

۴/ دا کتاب په کومو شرایطو کې لیکل شوی دی؟

۵/ د کتاب لیکوال څوک دی؟ د هغه احوال، افکار او روحیات څنګه دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶/ په کتاب کې د څومره معتبرو حقيقتونو په اړه بحث شوی دی او څومره علمي وزن لري؟

۷/ په کتاب کې د ژبې اصول تر لازمي بريده مرعات شوي دي؟

۸/ دې کتاب څه اغېزې در لودې؟

۹/ خلکو کتاب څومره خوښ کړی دی؟

۱۰/ ايا په کتاب کې نوي او ځانګړي څه هم شته؟

۱۱/ د کتاب مطالب تر کومه حده سره هماهنګه دي؟

۱۲/ د کتاب عنوانونه څومره له خپلو مطالبو سره اړيکه لري او څومره پرې منطبق کېږي؟

۱۳/کتاب د روزمره ژوند د مسايلو په حل کې څومره مرسته کوي؟

۱۴/ تر کومه بريده په کتاب کې د پېژندل شويو غوره معيارونو پيروي شوې ده؟

۱۵/کتاب له اخلاقي اصولو او معيارونو سره څومره سرخوري؟ ايا په کتاب کې نااخلاقي نکتې هم شته؟

د منتقد شرطونه:

منتقد بايد دا لاندې ځانګړنې ولري:

۱/ د نقد وړتيا: منتقد که د نقد وړتيا ولري، نو کولای شي چې هر شی په سمه پيمانه تول کړي، د هر کار غوره له ناغورو څخه بېل کړي.

۲/ علمي وړتيا: منتقد به هغه کارونه نقدوي چې د هغه د تخصص په ساحه کوي، د خپل تخصص په برخه کې هغه کولای شي په پوره باور يوه رايه ور کړي.

۳/عدالت او انصاف: د منتقد خبرې به پوره شفافې او له خواهشاتو و تعصب څخه لرې وې، يعنې هغه به د علمي قواعدو په رڼا کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحليل او تفسير کوي، خپل شخصي- ميلان او عواطف به پکې نه ځايوي، نه به بې ځايه د چا ستاينه کوي او نه به هم د يو چا ارزښت کموي.

۴/ ادب رعايتول: په نقد کې به نورو ته اذيت ور کول هدف نه وي په داسې الفاظو چې له ادبي چوکاټه بهر وي، فکر به نقدېږي نه دا چې مخالفانو ته اذيت په ورسول شي حتا که هغوی خطا هم وي.(۳)

۲۰۱۸/ ۱۲/ ۳

سرچينې:

۱) (البلاغة والنقد المصطلح النشأة التجديد مخ: ۵۸)

۲) (مفهوم النقد وانواعه، د اسماعيل سعد، له مرسی الباحثين العرب ويبپاڼې).

۳) (د شيرين احمد له مقالې[تعريف النقد])

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوښیار انسانان څېرې دي؟

چې کوچنی وم، له ملایانو به مې اورېدل چې انسان اشرف المخلوقات دی. کله چې لږ را لوی شوم، کتابونه مې لوستل، راډیو مې اورېده، مجلې مې کتلې او له لوستو کسانو سره به بانډارو کې شریکېدم؛ بیا به مو د انسان د پوهې، خدمتونو، استعداد، ځانګړتیاوو، عدالت، ښو خویونو، شرافت او دې ته ورته نورو ښو صفاتو خبرې اورېدې، لوستې او کتلې مو. زموږ چاپېریال داسې و چې د (ولې) کلیمه پکې چا نه کاروله، دا ټولې خبرې مو لېدلې/اورېدلې؛ خو د انسان په لاس روان وحشت ته مو نه کتل، د انسان په لاسونو چې د انسان تاریخ خراب شوی، هغه ته مو پام نه کاوه، هغه ظلمونه چې یوازې انسان پر انسان کړي دي، دې ته مو فکر لا نه کېده، چې انسان که دا ټول ښه صفات لري، نو دا کارونه چا کړي دي؟ د دې کارونو د کولو مهال د انسان هغه لوړ ښه خویونه چېرته ورک وي؟

انسان چې د ټیکنالوجي په ډګر کې څومره هم پرمختګ کوي، هغونه خپل ځان ته د ابدي زوال کنده کیندي. د انساني پرمختګونو په ترڅ کې د دوو نړۍ والو جنګونو پر مهال چې څومره انسانان ووژل شوو، ممکن تر ټیکنالوجي مخکې په سلو کلونو کې هم دومره لوی تعداد نه وي وژل شوي، دا هوښیاري ده که د ځان تباهي؟

انسانان کمپنۍ جوړوي چې نورو انسانانو ته سهولتونه پیدا کړي، خو په دې کمپنۍ کې مزدور انسان به هیڅ ډول سهولت نه لري، د کمپنۍ د مالك له لورې به تر ظلم لاندې وي، تنخا به یې پر وخت نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور کوله کېږي، په داسې حال کې چې دا شتمن به د دې کسانو په مالي حالت خبر وي؛ البته د دې پر ځای چې مرسته ورسره وکړي، نور یې هم زبیښي. دلته د انسان هغه ښه خویونه او صفات چا له انسانه کښلي وي؟ او د کمپنۍ اصلي موخه هم د خپل ځان شتمني زیاتول دي، نه اصلن خدمت.

دا اوس په نړۍ کې له لس سلنه کسانو سره دومره سرمایه شته چې د نړۍ نور پنځوس سلنه کسان یې نه لري او حتا په دنیا کې ځینې انسانان له لوږې او تندې مري، د مرض پیسې نه لري، سر پنا نه لري، د شپې تېر لپاره یې د سمندر ماهیان خوري، خو شتمن انسان د خپلې دنیا کمه برخه هم د دې انسانانو د ژغورل کېدا لپاره ونه لګوله؛ دې ته د هوښیارۍ نوم مناسب دی او که...؟

په نړۍ کې نن لوی کاروبار د وسلو او قاچاقو دی، موږ له رسنیو څخه اورو چې د نړۍ کمزوري هیوادونه سترو قدرتونو په جنګ سره اچولي چې خپلې وسلې پر خرڅې کړي او په مفته کې د هغو هیوادونو له هر ډول سرچینو اسفتاده وکړي، دا وسلې د چا لپاره جوړېږي؟ انسان یې د انسان د وژلو او نابودۍ لپاره نه جوړوي؟ د همدې اسلحو له امله انسان او ځمکنۍ کرې ته څومره زیان رسېږي؟ یوځل یې د جوړېدا مهال دودونو اسمان پر سر اخیستی وي، بیا د استعمال مهال د هوا د خرابېدا او ګرمېدا سبب کیږي چې دا یې په اوږده مهال کې ستر خطر دی؛ اما فعلن یې انسان ته زیان دادی چې وژني یې، په دې تجارت کې ځینې انسانان ګټه کوي او لوی شمېر یې قرباني وي، دلته د هوښیارۍ څرکونه چېرې معلومېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان د خپل ځان د چاغېدا لپاره د ځمکې پر سر او نس کې ټول شته کاروي، له دې وجې د ځمکې حالت ورځ تر بلې خرابېږي، د هوا خرابي او ګرمېدا به اخیر د انسان د نابودۍ سبب کېږي، مګر انسان له دې حقیقته غافل هر وخت د خپل جیب فکر کوي چې لړ یې نور هم وپړسوي؛ د ځنګلونو ورځ په ورځ کمی دا خطر نور هم زیاتوي او د انسانانو زیاتوب هم ستونزې ایجادوي، اما دا هر څه د انسان وړاندوینه ده خو بالمقابل یې داسې کارونه کوي لکه هیڅ چې نه پوهېږي!

زموږ په وطن کې ټول خلك پوهېږي چې اوبه کمېږي، کاریزونه وچېږي، چینې ختمې شوې، خلك باوړۍ ته مجبور شول، بارانونه دا څو کلونه کم وو؛ تر دې هر څه وروسته بیا هم خلك اوبه بې ځایه کاروي، باوړۍ ټوله ورځ چالانده وي او اوبه یې ضایع کېږي، بندونه نه تړل کېږي، سیندونه مو نورو هیوادونو ته بهېږي، ځنګلونه پرلپسې پسې ربېل کېږي او جنګ هم په شدت روان دی چې دا ټولې کړنې مو هم په تدریجي او هم سمدستي هلاکوي، لاکن موږ یې په افتخار کوو؛ ایا په دې ټولو کارونو کې د هوښیارۍ کوم څرك هم معلومېږي؟!

په مجموع کې انسان له لوږې ډارېږي، د همدې لپاره تل هڅاند وي، شخړې او ناغېړۍ هم د اقتصاد له امله راپیدا کېږي؛ اما که انسان د هغه نیمایي مصارف چې د جنګ، برلاسي او خیالي دښمنیو لپاره یې کوي، د انسان د مړولو په خاطر وکړي دا ټول مشکلات به حل وي او له تدریجي و سمدستي بدمرغیو به یې ځانونه خوندي کړي وي؛ انسان ولې د اسانه لارې پر ځای سخته لار غوره کړې ده؟ دا د هوښیارۍ پرېکړه ده که ...؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاچاق کول د انسانانو لپاره د هلاکت سبب کېږي، د نشيي مـوادو کرل، خرڅول، په کمپنیو کې له خامو موادو څخه يې د استعمال لپـاره مخدره مواده چمتو کول، د انسان مالي او فزيکي نقصان دی، دا ګـرده کارونه د غوڅ اکثريت په تاوان دی او د یوې وړې کتلې پـه ګټـه، دا د انسانانو هوښياري ده که...؟

د یوه هيواد له بل سره دښمني، پر یوه هيواد د بل بنديزونه، لـه يـوه هيواد سره د بل جنګ، دا هر څه د انسانيت په تاوان دي، يوه بله نکتـه دا هم ده چې د هیوادونو په دښمني کې ټول ملت د بل ملت په وړاندې کينه نه لري او نه دښمني ورسره کـوي، اقتصـادي بنديزونـه هـم د ټـول ملت غوښتنه نه وي، دښمني يوازې د سیاستوالو ترمنځ وي، خو کړېږي ځنې ټول ملت، دا هوښياري ده که بل نوم ورته مناسب دی؟

حکومتي ادارو کې دومره لويه بيروکراسي چا جوړه کړې ده، خلکو د خدمت پر ځای ستونزې چا ايجاد کړې دي، رشـوتونو تـه لارې چـا جوړې کړې دي، ګراني څوک جوړوي او قيمتونه ولې لوړېږي؟ دا هر څه د یوې وړې ډلې له لورې کيږي، دا هوښيار کسان کوي او که...؟

له دين څخه چا د چا لپاره دام جوړ کړی دی؟ ولې يې د شريعت او دين متن داسې تعبير کړی دی چې د انسان لپاره د ګټې پر ځای د زيان سبب کيږي؟ له يوه دين څخه دومره ډلې را پيدا کول، ترمنځ يې داسې اختلافات پيدا کول چې د انسانانو د وژلو سبب کيږي، نفرتونـه را پيـدا شي، له يوه بل څخه يې بد وشي، کينې او بغضونه يې ترمنځ ډېـر شي، دا د هوښيار خلکو کار دی که...؟

د مارکس او اينګلز له هغې علمـي اقتصـادي نظريـې څخـه داسـې عملي و علمي انګېرنه ولې واخيستل شوه چې د لکونو بلکې د ميلينونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسانانو ککرۍ يې د پلې کېدا لپاره ورغړېدي؟ ايا هغه مارکس چې د همدې نظريې د وړاندې کولو لپاره يې ډېرې سختۍ وزغملې، خپل نازك اولادونه يې قرباني کړل، خپل ژوند يې وقف کړ، هغه غوښتل چې د ده نظريه دې انسان ته د ګټې پر ځای د زيان، د مينې پر ځای د کينې، د نژدې کېدا پر ځای د لرې کېدا، د حق رسونې پر ځای د حق اخيستنې سبب شي؟ دې کار ته د هوښيارو انسانانو نوم ور کولای شو که...؟

۲۰۱۹م

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دولتي کې ادارو له پښتو سره د پښتنو چلند

زما پلار جان کابو د سلو کالو دی، په شاهي دوره کې يې دوه کاله عسکري هم کړې ده، موږ ته به يې کله ناکله د خپلې عسکرۍ د وخت کيسې کولې. ده به د هغه وخت د ځينو پېښو تاريخ هم ياد و، ويل به يې: په څلوېښت و څلور کې دا پېښه وه، زه په څلوېښت و دوو کې ولاړم او په څلوېښت و څلور کې بيا راغلم همداسې نور تاريخونه.

زه د خپل ژوندی په هغه پړاو کې چې لا په کلي کې وم، په دې نه پوهېدم چې پلار مې ولې په فارسي تاريخونه يادوي؟ زه کشر وم ځکه نه پوهېدم، مگر اوس موږ پوهېږو چې ادارو کې هر څه فارسي وو له دې امله يې عامو عسکرو هم فارسي ويله. بيا به مو يو مهال د کلي له ملا څخه خط نوشته کاوه. هغه به د خط په لومړي سر کې راته وليکل: دعا و سلام ازجانب فلان... موږ به هم په دې ډول بيا وروسته پښتو خط نه ليکی، پر خپلو کتابونو به مو ليکلي ول چې اين کتاب در ملکيت فلانی است دعوه ديگر کس نامنظور است. همداسې به مو پر خوله پښتو خو په قلم فارسي ليکله او په دې چاپېريال کې را لوی شوو.

کله چې پاکستان ته ولاړم نو هلته بيا پښتنو له خپلې ژبې سره مينه نه در لوده، بلکې اردو يې ليکله. د اردو ورځپاڼه يې لوسته، کتابونه يې اردو کتل، اردو ژبې راډيو به يې اورېده او د اردو ژبې ټلويزيون به يې ليدی.

د ملايانو له جملې هم ډېر کم کسان وو چې پښتو يې لوسته يا ليکله، هغوی زياتره عربي کتابونه لوستل، تر عربي ور هاخوا يې فارسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اردو کتل، پښتو ته د چا پام نه و. حتا په کوټه کې زما یو ملګری چې تر دولسمه يې په شخصي کورس کې هلکانو ته په پښتو ژبه د فزیک، بیالوژي، ریاضي او... زدکړې ور کولې، له هغه یوه پښتانه سوال کړی وو چې تا دا شیان په پښتو کې زدکړي دي؟ هغه ورته ویل: وو؛ شاګرد ډېر حیران شوی و چې پښتو کې نو کله دا شیان وو او څنګه يې زدکړي دي؟

تر دې وخت را وروسته چې کله دولتي ادارو ته راغلی یم، یا څومره معلومات څنې لرم نو تر ۹۰ سلنې پښتانه فارسي لیکي، مکتوب يې فارسي وي، وړاندیز په فارسي کوي، احکام په فارسي نوشته کوي، نوټ په فارسي اخلي او که حتا په مجلس کې یو فارسي ژبی ناست وي، نو نهه پښتانه ټول په فارسي سره ګډوي.

یوه ورځ په موټر کې ناست وم، یوه کس کرایه ټولوله؛ زما تر څنګ ناست سړي ته وایي: کرایه تان بیته! هغه په پښتو ځواب ور کړ. بل ځل بیا په فارسي ورته وړغېده. پښتون په ښه لوړ اواز ورته وویل چې پښتون سړی يې، زه پښتو درسره وایم ته بیا فارسي ته مخه کړې. هغه بل کس ډېر وشرمېد او هیڅ يې هم ونه ویل. زما په ګومان دا په دولتي ادارو کې د اوسېدو اثر دی چې یو پښتون يې ترې اخلي.

له ماسره په یوه اداره کې تر نورو قومونو پښتانه زیات دي، خو تر پښتو لیکلو فارسي بیخي ډېره ده، لامل يې دادی چې خپله پښتانه هم فارسي لیکي. یو خو هغه زاړه مامورین وو چې هر څه يې کلیشه زدکړي وو او له هغو زده احکامو یا مکتوب یا وړاندیز پرته يې نور څه نه شوای لیکلای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو دلته وینم چې په لسو کې اووه کسان یې نوي تعلیم یافته ځوانان دي، هر فورم چې واخلې ټول په فارسي لیکلی وي، ښه ځوان پښتون به ورته ناست وي، له تا سره په پښتو روغبړ کوي، کله چې د یوه شي راپور ورته وړاندې کوې، نو په قلم به ورقه له فارسي درته ډکه کړي. یا هم له کمپیوټره چې پرنټ درته وکړي، ټوله یې فارسي لیکلې وي.

زه د پاکستان له وخته پښتنو ته متوجې یم چې کله به پښتون دوکاندار ته اردو ژبی راغی نو اردو یې ور سره ویله، کله چې به هزاره ورته راغی بیا به یې فارسي ورته ویله او له پښتون سره به په خپله پښتو رږغېدی. خو زه کراچي او کوټه کې له زیاتو اردو ژبو سره مخ شوی یم، هر یوه به خپله ژبه ویله. هغوی زما له امله خپله ژبه نه پرېښوده، که به زه په پښتو ورته رږغېدم هم هغوی اردو ویله، دا اوس چې زه کابل کې له فارسي ژبي سره مخېږم، نو که پښتو وایم که فارسي هغه راته خپله فارسي وایي. حتا د شمالي او غربي افغانستان پښتنو خو بیخي پښتو هېره کړې ده. زه یو مهال هرات کې وم، له یوه مومند پښتون څخه مې سرای کرایه کړی وو. هغه یوه ورځ ماته ویل: ما هم پښتانه یم، خو وس زیاته یاد نه لرم، زما مور زده دي. دا مو د پښتنو حال دی. بل طرفته په کندهار و کلات کې له خورا زیاته وخته تاجیکان پراته دي، هغوی په خپل منځ کې اوس هم په فارسي خبرې سره کوي، مګر د هغه ځای د اوسېدنې له وجې یې پښتو هم زدکړې ده.

زموږ د ولسمشر په خبرو کې هم تر پښتو فارسي زیاته وي، د شاهي دورې شاه او وزیرانو خو په فارسي خبرې کولې او پښتو یې تر روغبړ هاخوا نه ویله. حتا شاه امان الله خان ته هم ستر پښتون فخر افغان پاچا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان ويلي وو چې ته پښتون يې فارسي خبرې کوې؟ تر دې پېغور وروسته امان الله خان بيا پښتو هم زدکړه.

زموږ يو لورته دا کمزوري ده چې په پښتو کې مو علمي مواد کم دي، له دې امله خلك د پښتو زدکولو هڅه نه کوي، بله کمزوري مو داده چې موږ خپلې ژبې ته وفادار نه پاتېږو، که يو د بلې ژبې کس له څلورو پښتنو سره وي، نو هغه ټول تر خپل منځ هم فارسي سره وايي.
زه د فارسي سره تعصب نه کوم، فارسي ژبې ته نه وايم چې ته ولې په فارسي مکتوب، وړانديز، نوټ او احکام ليکې، مگر پښتون ته څه ور ښېښه ده چې د پښتو پر ځای يې په فارسي ژبه ليکي؟

خپلې ژبې ته د خپلو خلکو متوجې کول تعصب نه دی، هغه د پاچاخان خبره چې هر څوك خپله ژبه ورکه کړي، ورکېږي او چا ته چې خپله ژبه سپکه شي، سپکېږي، زموږ ژبه په موږ ښايسته کېږي، که يې زه نه وايم نو څوك به پيدا شي چې زما ژبې ته خدمت وکړي؟ که زه د خپلې ژبې په ويلو شرم وکړم، نو بل به لا نورو ته د پېغور ښه ځای پيدا کړي چې که بل وخت بل کس ويله نو دوی به ورته وايي چې ته متعصب يې ځکه پلاني پښتون له موږ سره پښتو نه ويله نه يې ليکله نو ته ولې داسې کوې؟

که اردو ژبی په خپله ژبه د ليکلو او ويلو حق لري، فارسي ژبی يې لري، نو دا حق له ما چا وړی دی؟ زه ولې د خپل مور و پلار په ژبه خبرې شرم وگڼم؟ نور يې ولې تعصب وبولي؟ پښتون که فارسي ژبې ښځه وکړې، نو دی هم کور فارسي وايي او راتلونکی نسل يې يوازې په فارسي پوهېږي. دا يوه اونۍ مخکې د يوه ملا کور ته ورغلم. له موږ سره يې پښتو ويله خو له اولاد سره به فارسي ږغېدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هم له خپل ځان سره بې وفايي ده، هم له مورنۍ ژبې سره، هم له قوم سره. که څوک خپلې ژبې ته وفادار پاته نه شي نو بلې ته به څه وکړي؟ که په چاکې د خپلې ژبې او خپل قوم ته د خدمت همت نه وي، نو بل ته څه خدمتونه وکړي؟ زه د يوه پښتون په صفت هغه مهال زيات خپه کېږم چې يو پښتون راته د فارسي وړانديز راکړي، يا پر وړانديز راته فارسي احکام وليکي، يا هم نوټ په فارسي نيسي- ځينې پښتانه مې داسې هم ليدلي دي چې په پښتو بيخي سم سهي ليکل نه شي کولای، مګر د فارسي قلم يې خورا تيز چليږي. دا کار نور خورا زيات شو، پښتانه ليکوال او د پښتو خدمت کوونکي بايد خپله پښتانه دې نيمګړتيا ته متوجې کړي، تر څو به موږ د بل په ژبه ليکل کوو؟ بلې ژبې ته به خدمت کوو؟ خپله ژبه کې به يو مکتوب نه شو ليکلای، خو د بل په ژبه به لويې پيپړې ليکو؟ دا په داسې حال کې چې هغوی را څخه خوشاله هم نه دي او که دې درې خبرې پښتو درې فارسي وکړې، نو د متعصب تور هم درباندې پورې کوي،ښه! په دې صورت کې اړتيا چيشي ده چې د خپلې ژبه قلم واړوم او د بل په ژبه ليکل ور کړم؟

په دې هيله چې پښتو هم يوه ورځ د علم او دفتر ژبه شي او نه يوازې پښتانه يې په ليکلو وياړ وکړي، بلکې نور لرکي هم د فارسي په شان پښتو ته هم پاملرنه وکړي، که يې يومخيزه استعمال نه کړي د فارسي په نسبت له استعماله خو يې ډډه ونه کړي.

۲۹/۱/۲۰۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نشیانو په اړه د حکومت مسوولیت

په هیواد کې د بې بندوباره نشيي توکو تولید د دې سبب شو چې د سلګونو نشیانو شمېر ورځ تر بلې زیات شي او اوس خو بیخي درې میلیونه کسان په نشو اخته دي. دا را پورونه ځورونکي دي او په ښارونو کې چې د نشیانو دا بده ورځ انسان ویني، نو سخت ځورېږي.

نشه د انسان لپاره وژونکې ده. پوهان وایي، نه یوازې دا چې له نشې څخه خپله مستقیمن هغه په نشه روږد کس ته زیان رسېږي، بلکې تاوان یې په ټولنه کې شته نورو انسانانو ته هم رسېږي. له دې امله نشه په شریعت کې منعه شوې ده. اخلاقیات او انساني نارمل وجدان یې ښه نه بولي او د قانون له مخې هم یو ناسم عمل دی.

نشه انساني ټولنې ته یوازې د صحت په برخه کې زیان نه رسوي؛ بلکې په لویه کچه مالي تاوان هم ورته رسېږي. د نشيي توکو اخیستل، هر وخت ناروغ کېدل او بیا یې د درملنې مصارف، په ټولنه کې غلاوې، اخلاقي فساد او له کورونو د شیانو تښتول، د بې کارۍ ګراف لوړېدل، په ښارونو کې د شپې له لورې د خلکو شکول او په موټرو کې د جیبونو وهل او... یې ټول د مالي او اقتصادي اړخ زیانونه دي چې موږ یې شاهدان یو او هره ورځ یې وینو.

تر دې هم ور هاخوا د نظافت نه مرعاتول د نشیانو یو بل ستر زیان دی چې جامعې ته یې رسوي او موږ یې بیا هم له بده مرغه شاهدان یو. نشیان نه خپله ځانونه پاکوي او نه د ځای یا سړک پاکي ته پام کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی چې هر ځای اوسي هلته چټلي وي، مردارخورګي وي، د نظافت هیڅ څرک نه لګېږي.

ټولنې ته د نشیانو تر ټولو ستر زیان بیا دا دی چې سم وګړي په نشه اخته کوي او د شپې له لورې خلک شکوي او که یې د جیب شیان ور نه کړل، نو په برچه/چاقو یې وهي. دا څو ورځې مخکې د کابل په حضوري چمن کې پولیسو له شاوخوا ۱۵ نشیانو برچې را وایستې او دا ټول د شپې مهال د شکونو لپاره کاروي. پولیسو ویل چې بیخي ډېر واري له دوی څخه خلک په شکایت ورغلي اود شکونې خبر یې ور کړی.

په ښارونو کې چې نشیان اوسي د نورو کسانو د جلب او تمایل سبب طبیعي خبره ده چې کېږي. ولې سلګونه نشیان نن میلینونه شول؟ همدا لامل دی چې کله په ټولنه کې هر څوک حضور ولري، ځان ته د ټولنې یوه کتله ضرور ور جذبوي. ما د کابل په حضوري چمن کې په سترګو ولیدل چې نوي ځوانان راغلل او له نشیانو سره به ناست ول. یو کس مې ولید چې له یوه نشیي څخه یې د دیرش(۳۰) افغانۍ په مقابل کې یوازې د شیشې دوه دوده غوښتل. د لیسې زدکوونکي ورته راغلي ول، لغړزني هلکان ور سره ول، د کورنۍ او اولادونو کسان یې په منځ کې ول. یو داسې هلک یې هم ترمنځ و چې پوست یې د سپین کاغذ په شان سپین و، عمر یې د ۱۷ او ۱۸ کلونو ترمنځ و، نوی په نشه اخته شوی و او د ورځې له مخې به نشیانو ته راتلی.

نشیان د ټولنې یوه برخه وه او اوس هم دي. حکومت چې د ټولنې هر قشر ته په خدمت مکلف دی د نشیانو په وړاندې هم ځینې مسوولیتونه لري. په نورو ټولنو کې د هغوی لپاره روغتون جوړ شوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي او ډاکټران يې ورېيا درملنه کوي. هغه کېږي چې روږدي کس بېرته خپل عادي او نارمل ژوند ته راستون کړي. زموږ په هيواد کې که حکومت د نورو ټولنو په شان کار نه شي ورته کولای، د سترو زيانونو د مخنيوي په خاطر خو دومره کولای شي چې د ښار له عمومي واټونو يې ټول کړي او په يوه ځانګړي ځای کې يې ايله کړي.

په دې ډول به يې د ښار نظافت هم ساتلی وي، د خلکو د جذب مخه به يې نيولې وي، د جيب وهونې او د لارو پر سر د خلکو د لټونې مخه به يې ډب کړې وي. په دې توګه به هغه کسان چې دلته په ښارونو کې نشيي توکي پلوري د هغوی کار ته هم زيان رسېدلی وای او دا تجارت به يې ايله کړی وای. په هيواد کې د نشيي توکو زيات کر و کښت به هم ور سره کم شوی وای او خلکو به د دې پر ځای نور ګټور توکي کرلای.

له ټولنې د نشيانو په ګوښه کولو کې هم د حکومت ګټه وه او هم د ولس. د ولس بازار به خوندي وای، سړک، کوڅې او پارکونه به يې پاك وای، د جامعې نور غړي به يې له دې ناروغۍ ساتل شوي وای. حکومت ته به يې احصايه اسانه وای، د فساد، غلا، شکونې، اخلاقي بيماريو مخه به يې ژر نيولې وای، په ټولنه کې به اخير د نشيانو ګراف را کم شوی وای، مصارف به يې ډېر نه کېدای. د نشيانو مړه کسان به يو ځای وای او خاورو ته سپارل به يې ورته اسانه شوي وای. اوس خو د ښار له مختلفو کونجيانو هره ورځ د نشيانو مړي را غونډېږي او بيا په ګڼو موټرو کې هديرو ته وړل کېږي.

پر حکومت هم عام ولس، هم نشيان او هم د حکومت خپله عمله دا حق لري چې د نشيانو په وړاندې د اوس په شان بې تفاوته پاته نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي. ولس ته يې مالي، فزيکي او رواني تاوان رسېږي. نشيان هم انسانان دي او د خدمت حق لري. د حکومت دستگاه غړي د دوی له لاسه ستړي دي، غلاوي کوي، خلك شکوي، جيبونه وهي، چټلي جوړوي، هره ورځ يې لسگونه کسان مړه وي او دوی يې را غونډوي. که يې سره يو ځای کړي، هم به يې ولس ته زيان نه رسېږي، نور انسانان به له دې مرض څخه وساتل شي او د حکومت عمله به هم د اوس په شان ستړې او ستومانه نه وي.

ځينې نوي کسان يې په درملنه رغېدای شي، حکومت مسووليت لري چې د هغوی غم وخوري. د نورو کسانو د ورتگ يې مخه ونيسي. په ټولنه کې د ناروا کاروبارو ريښې وباسي. د نشيي توکو د مخ پر زياتېدونکي توليد د مصرف مرکزونه ور ختم کړي. په دې توگه يې توليد خپله کمېږي. د گندگيو، چټليو او مرداريو ښارونه او لويې لارې پاکې وساتي.

بدمرغي دا ده چې نشيان خپله د ځان لپاره حقونه نه سي غوښتای، ولس بې تفاوته دی دا زيان يې سم يا نه دی درك کړی او يا يې همداسې بې تفاوته پاته کېدل خوښ دي. حکومت هم په خپله دستگاه کې داسې کسانو ته ځای ور کړی چې د مسووليت سم احساس نه کوي. دا کار يې هم د ټولنې حق دی وربانـدي او هم د نشيانو او هم خپله د حکومت دعملې. مگر له بده مرغه چې دې لور ته نه ولس پام وکړ، نه حکومت ورته توجو وکړه او نه نړی والو د بشر د حقونو مدافعينو وربانـدې فشار راووړ چې موږ يې له دې مشکل څخه خلاص کړي وای.

۲/۵/۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويمه برخه:

د اجماع په اړه زما نظر

د اجماع لغوي معنا يوځای کېدل دي او په اصطلاح کې تر رسول الله ﷺ وروسته پر يوه ديني کار د امت د اهل نظر او اهل ذکر علماؤ اتفاق دی چې څو ټکي يې غواړم دلته په اړه وليکم:

اول: زما په نظر د اکثريت علماؤ اتفاق د اجماع معنا لري، ځکه نو که کمه فيصده کسان يې مخالف هم پاته شي اجماع ته زيان نه شي رسولای، ځکه د امت د ټولو اهل ذکر علماؤ اتفا پخوا امکان نه در لود اوس وخت يې هم نه لري اما که شونی هم شي، بيا هم اړين نه دی له دې امله چې اوس د ملي هويتونو په سيوري کې ملي اجماع اړينه وي نه د امت، نو د امت د ټولو علماؤ اتفاق به نن هم ډېر سخت کار وي.

دوه: په اجماع کې د اهل ذکر او اهل فن خلکو نظر اړين دی نه د هر عالم يا مجتهد، خصوصن په اوس وخت کې؛ ځکه د علومو او څېړنو ساحه دومره پراخه شوې ده چې په ټولو برخو کې يو کس ته مشکله ده چې د هغه نظر دې له علمي او تخصصي ـ اړخه دومره د اهميت وړ شي چې په اجماع کې دې د هغه نظر اخيستل ضروري وګڼل شي.

درې: په اجماع کې د هغې سيمې د علماؤ اتفاق اړين دی، لامل يې دادی چې هغوی د زمان، مکان او قوم و سيمې غوښتنې په نظر کې نيسي او مسايلو ته ځواب وايي، له دوی پرته د بلې سيمې علماء دغه ټول شرايط نه شي پوره کولای نو ځکه يې په اجماع رامنځته کولو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظر هم د اهمیت وړ نه دی. امام شافعي رحمه الله چې کله عـراق کـې و، یو ډول مسایل یې حل کول، بیا چې مصر ته ولاړ نو د ډېرو مسایلو په اړه یې نظر بدل شو، ځکه هلته یې د خلکو او سیمې غوښـتنې بېلـې ولیدې چې نظر یې هم ورسره تفاوت وکړ.

څلور: اجماع حلت او حرمت نه ټاکي، حلال او حرام تعینول د قران او سنت کار دی، له الله او رسول ماسیوا هیڅوك هم د حل او حرام پـه اړه د نظر ور کولو حق نه لري، یوازې الله او رسول یې په دې برخه کې د تشریع حق لري؛ بناءن اجماع یوازې پر هغو مصـلحتي چـارو بانـدې کېږي چې په قران او سنت کې یې یادونه نه وي شوې، یا هم مصلحت وجود ولري او هم له قران یا سنت څخه د هغې مسلې لپاره د اسـتدلال یوه سرچینه وجود ولري، لکه د نیکـه او انـا لپـاره پـه میـراث کـې حـق ټاکل، که څه هم له پلار او مور څخه د هغوی لپاره استدلال سهي هـم دی اما د قران کریم پر تعبیر اتفاق نظر هم د اجـماع یـوه ګټـه ده چـې اختلاف له منځه وړي او له قرانه یو واحد قراءت امت ته وړاندې کوي. په دغسې مواردو کې اجماع شوې ده او اوس هم اجماع کېږي.

پنځم: اجماع باید اوس په ملي کچه شي، یوازې پر هغو مواردو دې د اسلامي نړۍ په کچه اجماع وشي چې له ټولې اسلامی نړۍ سره کـار لـري یـا هـم څـو هیوادونـه پکـې ښـکیل وي؛ ځکـه د ملیتونـو تـرمنځ لومړیتوبونه سره جلا دي، نو د ګڼو هیوادونو د پوهانو اجماع سـختوي، البته هغه موارد چې ټول پکې ښکیل وي د اړتیا له امله کولای شي چې د ښکیلو هیوادونو علماء یوه اتفاق ته ورسېږي. اما که د اسلامي نړۍ په کچه داسې یوه اداره جوړه شي چې د اسلامی نـړۍ ټـول علـماء پکـې غونډ او د هر هیواد مربـوط مسـایل د هغـه ځـای علـماء لـومړی ورتـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تشریح او د زمان، مکان او ملي غوښتنې ورته وړاندې کړي بیا پر شوې پرېکړه د هغوی نظر وغواړي نو د امت اجماع هم شونې ده، خـو اوس چې داسې اداره نه شته، نو ملي اجماع به ښه وي.

۱۳/۴/۲۰۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

د صدقاتو ګټور میتود

صدقات د ټولنې د رفاه په خاطر شریعت رامنځته کړي دي. د قـران کریم په وینا چې مالونه په ټولنه کې دور وخوري او له خاصې ډلې سره پاته نه شي. د زکات هغه میتود چې اوس زموږ په ټولنه کې رواج دی د قران کریم هغه موخې نه شي پوره کولای چې د هغو لپـاره قـران کـریم صدقات فرض کړي دي.

صدقات د اړو کسانو لپاره دي، دا که مسـافر وي یـا هـم مقـیم. پـه شریعت کې هر هغه کار چې د ثواب په نیت کیږي باید خالص د الهي رضا لپاره تر سره شي.(۱) مګر د صدقاتو په مسله کې اوس دلتـه خـبره سرچپه شوې ده. زموږ خلك فرضن یو لـك افغـانۍ صـدقه داسـې ادا کوي چې لس یا پنځلسو اړو کسانو ته یې ور کـوي. یـو کـس چـې اړ وي، کورنۍ یې ور له غاړې وي، د کال په یوه میاشت کې بـه هغـه پـه لس یا تر دې هم په کمو افغانیو څه وکړي؟ دا یې د یوې میاشتې د کور مصرف هم نه کیږي، کاروبار خو پر لویه لار پرېږده.

شتمن ولې داسې کوي؟ ایا دوی د زړسوي له مخې داسې کوي کـه بل هدف لري؟ د شتمنو موخه بیا ځان ته د زیـاتو کسـانو اړ کـول، هـر وخت د ده جیب ته کتل، له ده سره په ټول کال کې د همدې لسو زرو افغانیو لپاره غوړه مالي کول او که هغه هر وخت د یوه کار غوښتنه ځنې وکړه دوی یې باید تر سره کړي ځکه له دې کس څخه د صدقې هیلـه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته څو بدۍ پيښېږي. د شتمن نيت د الهي رضا لپاره نه دی چې دا ستره ګنا ده. مال يې لګېږي خو د اخرت په ورځ به دا کس د خپل مال په مصرف ازُرده وي. د اړو کسانو اړتياوې نه شي پوره کولای او هغوی تر زکات وروسته هم اړ پاتېږي او د ژوند تر پايه همداسې وي. د يوه انسان له اړتيا ناوړه ګټه ډېر بد اخلاقي جرم دی چې شتمن يې دلته هر کال تر سره کوي. د خپل زکات په لس زره افغانۍ يو کس د ټول عمر لپاره روږدول، هغه کس يو لور ته مفتخور اموخته کوي، نفسيات يې کوټل کېږي او دا چاره په ډېری انسانانو کې د سوال او فقر کولو باعث جوړېږي چې ټولنې ته د ګټې پر ځای زيان رسوي.

بايد صدقات موږ د رسول الله ص پر طريقه ادا کړو. دا اوس دود ميتود په نبوي عصر کې نه و. د رسول الله ص په وخت کې به صدقات رسول الله ص ته ور کول کېدل. حتا له يمن او بحرين څخه به يوه صحابي د صدقې او خيرات مالونه مدينې ته راوړل او بيا به رسول الله بې وزلو ته ور کول. رسول الله په خپله ټولنه کې هم ديني مشر و او هم سياسي. له ده سره د خپلې ټولنې د فقيرانو ليست وو او همده ته له لرې ځايونو ميلمانه راتلل. هغه پوهېده چې څوک اړ دي او دا مال پر کوم ځای ولګوم. لاندې به يې څو بېلګې را واخلم:

معاذ بن جبل رض رسول الله ص يمن ته لېږي او د شرعي احکامو په اړه توصيه ور ته کوي او د صدقې داسې لارښوونه ورته کوي:

فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَـائِهِمْ فَـتُرَدُّ عَـلَى فُقَرَائِهِمْ (۲)

ژباړه: نو دوی خبر کړه چې الله پر دوی صدقه فرض کړې ده، د دوی له شتمنو به اخيستل کېږي او فقيرانو ته به يې ور کول کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې حديث کې عمومي لارښوونه ده چې د دوی له شتمنو به اخيستل کېږي، له دې معلومېږي چې بل به يې ترې تسليموي او فقيرانو ته به يې هم يو څوك ور كوي. هغه مهال به دا كار د رسول الله ص له لورې ټاكل شوي عامل كاوه او ګايه به يې دا مالونه مدينې ته هم وړل چې د هغه ځای فقيرانو ته به رسول الله ص خپله ور كول.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَتِهِمْ، قَالَ: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ فُلاَنٍ»، فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتِهِ، فَقَالَ: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى». (۳)

ژباړه: عبد الله بن ابي اوفی رض ويل: رسول الله ص ته چې به هر قوم خپله صدقه راوړه، ده به ورته ويل: الهي د پلاني پر كورنۍ رحمت وكړه. نو زما پلار خپله صدقه ورته راوړه، ده وويل: الهي د ابو اوفی پر كورنۍ رحمت وكړه.

عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «اسْتَعْمَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلاً مِنَ الأَسْدِ عَلَى صَدَقَاتِ بَنِي سُلَيْمٍ، يُدْعَى ابْنَ اللُّتْبِيَّةِ فَلَمَّا جَاءَ حَاسَبَهُ». (۴)

ژباړه: ابو حيمدي الساعدي ويل: رسول الله ص د اسد قبيلې يو كس د بني سليم قبيلې پر صدقاتو وګوماره، هغه كس ابن اللتبيه بلل كېده، كله چې راغی، رسول الله ص ورسره حساب وكړ.

له دې روايت څخه هم ثابتېږي چې د رسول الله ص په دور كې خلكو پر خپل سر صدقات نه ور كول، بلكې د رسول الله ص له لوري ټاكل شوی كس به راتلی او مالونه به يې ټول كړل، د كار تر پای ته رسېدا وروسته به رسول الله ص ور سره حساب هم كاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُمَرَ عَلَى الصَّدَقَةِ، فَقِيلَ: مَنَعَ ابْنُ جَمِيلٍ، وَخَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، وَالْعَبَّاسُ عَمُّ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. (۵)

ژباړه: ابوهریره رض ویل: رسول الله ص عمر فاروق رض د صدقې پر را ټولونې وګوماره. بیا رسول الله ص ته وویل شول چې ابن جمیل، خالد بن ولید او د رسول الله ص تره عباس رض صدقه نه ده ور کړې.

له دې روایت څخه جوتیږي چې رسول الله ص له خلکو صدقات ټولول او وېش یې د امیر کار و.

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: جَاءَ نَاسٌ مِنَ الْأَعْرَابِ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: إِنَّ نَاسًا مِنَ الْمُصَدِّقِينَ يَأْتُونَنَا فَيَظْلِمُونَنَا، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَرْضُوا مُصَدِّقِيكُمْ». (٦)

ژباړه: جریر بن عبد الله رض ویل: کوچیان رسول الله ص ته راغلل وې ویل: بېشکه ځینې صدقات ټولونکي موږ ته راځي او ظلم را سره کوي. رسول الله ص ورته وویل: د خپلو صدقاتو ټولونکي مو راضي کړئ.

که د احادیثو په ذخیره کې یو څوك په دې ډول روایاتو پسې لټه وکړي نو بسته کتاب به ترې چمتو کړي. رسول الله ص معاذ بن جبل رض ته هم عمومي لارښوونه وکړه چې له تاسو به صدقات اخیستل کیږي او هم یې په خپل ټول مدني ژوند کې د صدقاتو اخیستلو طریقه دا ډول وه چې عامل به راتلی او هغه به له خلکو صدقات ټولول.

د حکومت له لورې که اوس هم یوه اداره د دې لپاره جوړه شي چې صدقات واخلي او بیا یې د ملت و ولس پر اساسي اړتیاوو ولګوي زما په اند تر دې متفرقه صدقات ور کونکو به په څو وجو ښه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خلکو نیت به پاک وي، ځکه دلته د خپل صدقې په ور کړه له یو چا څخه د هغه د مجبوریت په خاطر ناسمه ګټه نـه اخیسـتل کېـږي. د ټول هیواد په کچه صدقات میلیونـه افغـانۍ کېـږي چـې کـه دا د یـوې شفافې ادارې له لورې د ولس پر بې وزلو او فقیرو کسانو وویشل شي او د سم کاروبار زمینه ورته مساعده شي، نو د فقر د ګراف په کمولـو کـې به یو مهم او غوره ګام وي. د صـدقاتو ادارینـه بـه هغـه ډول شي لکـه د رسول الله ص په دور کې چې مسلمانانو ادا کاوه. حکومت په ډېـر ښـه ډول پوهېږي چې د کوم ځای خلك څومره اړتیا لري، له دې صـدقاتو څخه به د هغوی د لاس نیوي لپاره ګټور کار اخلي چې پـایلې بـه یـې ملت او حکومت دواړو ته ډېري ښې وي.

د صدقاتو لپاره دغه ډول میکانیزم جوړول نه یوازې دا چې شریعت کې مخینه لري، بلکې نن زموږ د ملت یوه اشده اړتیا هم ده. یو اړ کس ته دومره مال ور کول شي چې هغه د خپل کور لپاره د کار او روزګار له لارې حلاله ګوله پیدا کړي، نو ایا هغه به بیا د فقر له وجـې کـوم جـرم وکړي؟ دا میکانیزم کولای شي چـې د فقـر ګـراف کـم کـړي، د غـلاو مخنیوی وکړي، خلکو ته کاري فرصتونه ایجاد کړي، د بې کارۍ درجه ورسره ټیټه شي، د مسلمانانو صدقات د خپل مصرف اصـل ځـای تـه ورسېږي، په جامعه کې د ټولنیزو بدیو مخه ور سره نیـول کېـږي. دا یـو غوره اپشن دی چـې کـه دولـت کـار تـرې واخـلي او پـه دې اړه عامـه پوهاوی رامنځته کړي، نو زما په باور د جنګونو او اداري فساد په کمولو کې هم مهم رول ادار کولای شي.

د دې ادارې کارونه باید دومره شفاف وي چې ملت تـه یـې پـه اړه هیڅ شك او شکایت پیـدا نـه شي. د ټولـو راغلیـو مـالونو احصـایه بـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

انلاین کېږي او ملت ته به په ډاګه کېږي چې دا کال دومره مالونه له دې لارې تر لاسه شوي او د هیواد په هره برخه کې مو دومره بې وزلي او اړ کسان په نظر کې نیولي دي چې هر یـوه کـس تـه بـه پـه متوسـط ډول هومره مال ور کول کېږي چې هغه د خپلې کورنۍ لپاره کار په وکړي او حلاله روزي په وګټي. دومره تعلیمي مرکزونه په جوړوو، دومره پلان به جوړېږي، دومره مساجد، له دې لارې به د ټولنې لپاره هـر خیریـه کـار کېږي، چې ډېر مهم به یې د نوي نسل د تعلیم او هنر په ګېڼه سـمبالول وي.

د دې میکانیزم جواز په قران کریم ثابت دی(۷) او روایـات یـې مـا پاس ذکر کړل. تر رسول الله ص وروسته نه یوازې راشده خلفاؤ لـه دې میتود څخه کار اخیست(۸) بلکـې امویـانو او عباسـیانو هـم دا تګـلاره مخته وړه، له دې امله د هغه وخت په فقهي کتابونو کې پر دې موضوع ځانګړي بحثونه شوي دي.

صدقات په ټولنه کې د بې وزلو د لاس نیوي په خاطر مشروع شوي دي، نو د صدقې هره طریقه یا میتود چې پـه ټولنـه کـې د غریبـو لپـاره ګټوره تمامېږي هغه باید د وخت حاکمان پلي کړي او په په دې شرعي اېشن بې وزلانو ته ګټه ورسوي. شتمن مسلمانان هم پـر نـورو د رحـم، زړسوي او مهربانۍ له مخې باید خپل صدقات د دولت هغې ادارې ته وسپاري چې د همدې ستر کار د مخته وړلو په پار رامنځته کېږي او په دې سره به یې په دنیا کې د خپلو صدقو په وسیله د څو غریبو سم او پر ځای لاس نیوی کړی وي او هم به یې خپل اخرت د ځـان لپـاره ښـاد کړی وي.

۲۰۱۸م

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچيني:

(۱)سورت الدهر: ۹)

(۲)صحيح البخاري، كتاب الزكاة، باب اخذ الصدقة من الاغنياء و ترد علي الفقراء حيث كانوا: ۱۴۹٦)

(۳)صحيح البخاري، كتاب الزكاة، باب صلاة الامام و دعائه لصاحب المال: ۱۴۹۷)

(۴)صحيح البخاري، كتاب الزكاة باب قوله تعالى (والعاملين عليها): ۱۵۰۰)

(۵)صحيح مسلم، كتاب الزكاة، باب في تقديم الزكاة ومنعها: ۹۸۳)

(٦)صحيح مسلم، كتاب الزكاة، باب في ارضاء السعادة: ۹۸۹)

(۷)سورت التوبه: ٦۰)

(۸)الردة مع نبذة من فتوح العراق وذكر المثنى بن حارثة، ذكر ارتداد اهل حضرموت: ۱/ ۱٦۹، د محمد بن عمر الواقدي ليكنه، د يحيى الجبوري په تحقيق او د دار الغرب الاسلامي بيروت چاپ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زیاتو ملایانو د تولید ستونزه او د مدرسو نیمگړی نصاب

دا یـو روښـانه حقیقـت دی چـې د هـر زمـان و مکـان غوښـتنې او اړتیاوې له بل وخت او ځای سره توپیر لري. همدې حقیقت ته په کتو نوره نړۍ د خپلـو تعلیمـي مرکزونـو پـه نصـاب کـې هـر وخـت لازمـي بدلونونه راولي او کوښښ کوي چې نصـاب يـې د وخـت غوښـتنو تـه ځواب ووايي او د دوی شته اړتیاوې په پوره شي.

د نوې عصري ټیکنالوجي په مټ اوس پرمختگ او بدلونونه په نوره نړۍ کې خورا تېز شـوي دي، نـو دا اړتیـا تـر بـل هـر وخـت نـن ډېـره احساسېږي. همدا وجه ده چې په غربي دنیا کې تقریبن هـر کـال نـوي مضامین نصاب ته اضافه کوي او پـه دې نـږدې پاکسـتان کـې هـم هـر څلور و پنځه کالـه پـس د نصـاب پـه کتـابونو او مضـامینو کـې بـدلون راوستل کېږي.

ما د کراچي په مدرسو کې زدکړې کړې دي. زه چې کله د کوټې له مدرسې څخه کراچي ته ولاړم، نو د هغوی نصـاب او د تـدریس نـوي میتود ته هغه مهال ډېر زیات حیران شوم. هلته په مدرسو کې هـره ورځ حاضري وي، دلته نه شته، هلته به زده کوونکي د کتاب عبارت لـومړی استاد ته لوستی چې استاد ډاډه شي شاگرد يې ماښام کتاب کتلی دی او عربي عبارت په ښه پوره اطمینان ویلای شي. دلته دا کار چا پیژندی هم نه. هلته طالب په یوه مدرسه کې داخله اخلي او بیا په یوه خاص صنف کې ناست وې بېلابېل استادان د تدریس لپاره ورته ځي راځي. مگـر د کوټې په هغو سیمو کې چې افغانانو زدکړې کې کولې، خبره بـرعکس

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه. طالب به ټوله ورځ په سړكانو په تاخته وو چې هلته او دلته پر تړه ناستو استادانو ته پر وخت رسيدګي وكړي. كله به د تدريس په مابينځ كې شاګرد راغی استاد وركتل هم نه چې تـه څـوك يـې، ولـې ناوختـه راغلې او څه دې زده كړي دي؟

د كراچي په مدرسو كې په عربي او اردو دواړو ژبـو تـدريس كېـده چې له شاګردانو سره د عربي په ښه زدكړه كې يې ډېره مرسته كوله، مګر په كوټه كې د حديثو د استاد هم په خوله دوه توري عربي نه وه زده. د عربي ژبې په اړتيا يو څوك هله ښـه پـوهېږي چـې دينـي درسـونه يـې لوستي وي او بيا اړ شي چې پـه همـدې برخـه كـې كـار وكـړي. هغـه پوهېږي چې د ديني عالم لپاره د عـربي ژبـې زدكـړه څـومره اړينـه ده. مګر زموږ د ملايانو په سلو كې د يوه كس ممكن زده وي.

هغوی نصاب ته نوي كتابونه اضافه كړي وو، له لومړۍ درجې بيا تر اتمې درجې يې په ټولو درجو كې نوي او د وخت له غوښتنو سره سـم كتابونه زيات كړي وو، خو دلته لا هـم د سـونو كلونـو مخكـې نصـاب لوستل كېده. د هغوی په نصاب كې د ټولنيزو مسلو هغه كتابونـه داخـل دي چې نوي ليكل شوي، د نبوي احاديثو ترڅنګ ځينې عربي متلونـه هم پكې ځای پر ځای شوي او زده كوونكی په ټولنه كې ښو اخلاقو او غوره تعامل ته رابولي. زموږ د مدرسو په نصاب كې تر ننـه دې شي تـه اړتيا هم نه ده احساس شوې.

د هغوی په مدرسو كې نظم او ډسپلين ته ډېر پـام كېـږي، د وخـت پوره پابندي وي، د زده كوونكو ترمنځ اختلاط نه وي او د لويو درجـو طالبانو بېل اطاقونه لري او د كښته درجو دا ځنې بېل وي. اسـتادان يـې هر وخت څارنه كوي په مناسب وخت كې لازمې لارښوونې ورته كوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ مدرسې لومړی ټاکلی نصاب نه لري، یوه مدرسه کې به شل استادان کېناستل، طالبانو په خپل کتابونه خپله انتخاب کړل او بیا به یې استادان هم د خپل انتخاب له مخې ټاکل. شاګرد په دې وخت کې نه پوهېږي چې کوم کتاب د هغه له سویې سره سم دی او کوم تړې لوړ دی؟ د استادانو په انتخاب کې هم شاګرد خطاوزي او د یوه سم استادان انتخاب ورته بیخي ګران کار دی. همدا وجه وه چې زموږ د مدرسو شاګران د هغوی په نسبت ډېر ټیټ سویه ول، نظم یې نه مرعاتوه، د وخت پابندي یې نه در لوده، له امتحانه یې بدوړل، غیرحاضرئ یې زیاتې کولې، اخلاق یې ډېر ټیټ ول، په کوټه کې د حویلو طالبانو څو وارې پر وړو خبرو په چړو سره ووهل او بیا د پاکستان په تاڼو کې بندیان ول، چې د پاکستاني ملایانو په توسط به راخوشي کېدل.

لنډه دا چې زموږ د مدرسو نصاب دومره نیمګړی دی چې نه د معنویاتو له اړخه چندان موثر ثابت شوی او نه د مادیاتو. زموږ نصاب نه د هغوی روحي اړخ قوي کولای شي او نه یې په داسې هنر او کمال نازوي چې ایینده ژوند کې د مادیاتو اړخ په پیاوړی کړی. د هغوی له مدرسې فارغ کس به هم په حکومت کې دنده تر لاسه کوله او هم به د مدرسو په برخه کې ژر جذبېدی، هم یې له شخصي- شرکتونو سره په مختلفو برخو کې کار کولای شوای، مګر زموږ د مدرسې فارغ یوازې زرې ته ناست وي او د کلي ملایي یې تر ټوله لویه دنده وي. له مدرسې څخه اخیستی سند یې نه حکومت مني او نه خصوصي شرکت کې کار په موندلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغـوی د مدرسـې فـارغ پـه حسـاب پـوهېږي، زمـوږ دا نـه پـرې پوهېږي. هغـوی لـه پیلـه دینـي زدکـړې نـه پـه کـوي، بلکـې حسـاب، انګلیسي، اردو ژبه، د عربي ژبې په اردو ژبه لیکل شوی ګرامـر، ځینـې ټولنیزې او اخلاقي لارښوونې، په اردو ژبه د املا و انشا ځینې مضـامین او... ورته وایي، خو موږ له لومړۍ ورځې قدوري او د فتوا کتابونـه ور شروع کړو او په یوه کال کې طالب ته ځان تر ټولنه لوړ معلومېږي او تر خپلې سویې ډېري لوړې او اوچتې فتواوي هم ور کوي.

د هغوی مدرسو به یوه خاصه دار الافتاء در لـوده او دې دار الافتـاء کې به د فتوا متخصص کسان ناست ول، که د مدرسې طالب ته پوښتنه پیدا کېده یا عوام الناس ته، دلته به راتلل او خپله پوښتنه یې پـه لیکلـې یا شفاهي توګه ور کوله، هغوی سوال لیکی او بیا یې په لیکې بڼه فتـوا ور کوله، پر دې فتوا به د هغوی ځانګړې ټاپه او د مشر مفتي لاسـلیك وو او دې به خلکو ته یو ډول باور ور کاوه. حوالې او له شرعي سرچینو څخه نقل شوي نصوص به پکې ځای پر ځای شوي وو. خو زمـوږ پـه مدرسو کې هر طالب ځان مفتي احساسوه او پـه خـاص ډول د کفـر او اسلام په فتواوو کې هر یوه یو بنډل فتواوې په جیب کـې لـه ځـان سره ګرځولې. دا ځکه چې موږ ته د فتـوا د اهلـت او پـر ځـای ور کـونکې اهمیت نه معلومېده، هغوی ته خپلو استادانو دا روښانه کړې وه چې فتوا څوك ور کوي، که هر سړی فتوا ور کړي تاوان بـه یـې څـه وي، کـوم اصول لري چې باید دوه کاله ځانګړي ولوستل شي، که د خلکـو اړتیـا وي، نو هغه خاص ځای کې د فتوا اهل کسان ناست دي له هغوی دې فتوا طلب شي. هر استاد یې په هر شي ځان پوه نه بالـه. کـه بـه پوښـتنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترې وشوه نو دار الافتاء ته يې رهبري کولې او دا يې يو ډول مسووليت هم باله چې خلک په دې حساسو او اساسو مسلو پوه کړي.

خو له دې هر څه سره د پاکستان مدرسې هم د نورې نړۍ په نسبت پر هغه معيار پوره نه خېژي چې هغوی ورته ټاکلی يا نن ورته اړتيا ده. مگر زموږ د مدرسو نصاب د پاکستان د مدرسو له نصاب سره په هيڅ صورت د پرتلې وړ نه دی. دلته اصلن له ننني عصر سره سم د نصاب په نوم يو شی بيخي نه شته. دې اوسني گډوډو کتابونو ته د يوه نصاب نوم ور کول د نصاب له نوم سره بې انصافي ده. هغه کتابونه چې لس کاله وخت در ضايع کړي، خو په اخير کې دې نه په معنوي پانگه کې د پام وړ زياتوب را شي نه په مادي، نو دې کتابونو ته انسان د څه شي نوم ور کړي؟ زموږ فارغين له ملايي پرته بل هيڅ هنر نه زده کوي او يوازې په مسجد کې ملا وي او زموږ د مدرسو په شان يوه مدرس کې به د ځينو پخوانيو کتابونو استاد. خلاص! بده خو يې لا دا چې نه له ټولنې سره په تعامل پوهېږي او نه له دولت سره په ژبه، دې کار د هغوی ژوند ډېر تريخ کړی او يو ډول انزوا ته يې ټېل وهلي دي.

يو بل مهم ټکی دلته دا هم دی چې له زموږ له بې بندوباره مدرسو او نصاب څخه هر کال خورا په لويه کچه طالبان فارغېږي. زموږ هيواد د دومره لويې فيصدي فارغانو ته اړتيا نه لري، بلکې دا لويه شمېره ور باندې بوج ده. سيمه مو جنگ ځپلې، کارونه پکې کم دي، وچکالي هر کال پسې زياتېږي، ظرفيتونه دومره ټيټ او وضعه داسې خرابه ده چې په هيواد کې له شته معادنو او د اوبو له طبيعي زيرمو څخه استفاده نه شو کولای، گران قيمته بوټي او ډبرې مو بل را څخه وړي، دولت مو تر اوسه پر پښو سم نه دی متکي شوی، د هيواد اقتصادي حالت مو ښه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـه دی او ورځ تـر بلـې خرابېـږي. پـه دا ډول شرايطـو کـې لـه بيخـي کمزوري نصاب څخه تر اړتيا د زياتو ملايانو فارغول هيواد او ملت ته د خدمت پر ځای جفا ده. ځکه د هغوی لـوی تعـداد کسـان پـه سـخته بېکاري او غربت کـې شـپې و ورځـې تېـروي، د محرومـو مدرسـو لـه چاپېرياله راوتلي د محرومې ټولنې بېکاره او غربت ځپلي کسان به هغه مهال څه احساس کوي چې تر لس کاله زدکړو وروسـته د يـوې ګـولې ډوډۍ په پيدا کولو پسې يې نفس وخېژي؟!

د پاکستان په مدرسو کې هم تر يوه حده د افراطيت تدريس کيـږي او زموږ د افغانانو په بې بندوباره مدرسو کې نـو د افراطيـت د تـدريس اوج دی. کله چې دا مدرسې له دې کمـزوري نصـاب څخـه يوڅـوک ټولنې ته عرضه کوي او هغه په ټولنه کې حاکم فقر او غربت ويني، نـو په ډېره اساني د سيمې استخباراتو ته په ګير ورځي او د ډېر کم شي پـه بدل کې د خپل هيواد ملي منافعو پر ضد له دې محرومو او فقر ځپلو او بې روزګاره ملايانو و طالبـانو څخـه د خپـل ملـت او هيـواد پـر ضـد د سيمې استخباراتي کړۍ کار اخلي. دا نو خدمت نه دی، بلکې د هيواد پر ضد د يوه لښکر چمتو کول دي چې د نورو نيابتي جنګ په نـه څـه زموږ په خاروه کې پر مخ يوسي.

د مدرسو دا زوړ نصاب او تر اړتيا د زياتو ملايانو فارغېدل نـن هـم په يوه لوی سرخوږي اوښتي او که دا کار همداسې دوام وکړي، نو يـو لوی بحران به وزېږي. دا روان بهير هم زموږ د ملت، وطن او نظـام پـه زيان دی او هم خپله د دې ملايانو او طالبانو په تاوان دی. ما پاکسـتان کې د پاکستاني ملايانو او طالبانو ښه ژوند، دندې او پاک کورنه ليدلي دي. مګر زموږ طالبانو د هغوی ژوند په خـوب هـم نـه دی ليـدلی. پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې حال کې چې نن د ټېکنالوجۍ د سریع پر مختګ په مټ زمونږ طالبانو د هغوی له هستوګنځایونو، مدرسو او کارونو څخه خبرېږي، دوی هم انسانان دي او ټول هغه څه یې زړه غواړي چې نوره نړۍ کې یې د دیني مدرسو طالبانو او استادان لري. له دې امله زمونږ ملایانو د نورو په مقابل کې د کمترۍ احساس کوي، محرومیت او فقر له وخته لا ښه ټکولي دي، بې کاري او په ټولنه کې منزویتوب یې نور هم عقدې ور پېرسوي او په ډېره اسانه د نورو دام کې لوېږي چې بیا یې تر مرګه هم دا له ماشومتوبه را پاللې عقدې نه سړېږي او د یوه لوی ناورین لپاره بـه پیلامه شي چې وروسته به یې مهاړول زمونږ د ملت او نظام له وسه وتلې چاره شي.

په دې اړه نن اقدام په کار دی، ژر په کار دی، پر ځای په کار دی او لومړی باید د دې ستونزې ریښې په سم ډول درک شي او بیا یې د مخنیوي او ترې د خلاصون پر سمو او بدیلو لارو چارو فکر وشي. که اوس دا فرض کار ایله کړو، نو بیا به لاسونه سره مروړو خو هیڅ به مو له لاسه نه کېږي او اوبه به تر ورخ را څخه تېرې وي.

هیله ده په دې اړه دولت او هغه بنسټونه د مسوولیت احساس وکړي چې په دې ستونزه پوهېږي او ژر تر ژره د عملي ګام پورتـه کولـو اړتیـا هم احساس کړي.

۲۰۱۸/سپټمر/ ۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر عبادت او عبادت ځایونو د کورونا اغېز

په نړۍ کې د کرونا وبا له شدت سره ځينې داسې پرېکړې حکومتونو وکړې چې وړاندې يې چا فکر نه کاوه او نه يې په دې ډول مخينه درلوده. د سعودي عربستان حکومت حرمين وتړل، ټول خارجي زيارت کوونکي يې خپل هيواد ته له ورتلو منعه کړل او دا احتمال هم شته چې دا کال به حج هم لغوه کړي. له دې سره جوخت د نړۍ په گوټ گوټ کې د مساجدو په اړه هم فيصلې وشوې چې د وبا تر کمېدو يا ورکېدو دې بند شي يا دې هم بيخي کم کسان د لمانځه لپاره ورته حاضرېږي چې د نړۍ په مسلمانو هيوادونو کې دولتونو په چټکۍ د دې لپاره گامونه واخيستل چې لنډ مثال يې پاکستان او سعودي عرب دي. ان پاکستان د يوه مذهبي ملا مولوي عبد العزير خلاف کيس ثبت کړی دی چې هغه د حکومت له اوامرو سرغړونه کړې ده او د وبا په دې موجوده حال کې يې خلکو ته جومات کې خطبه ويلې او لمونځ يې ور کړی دی. په دې اړه پښتو بي بي سي د ۱۹/۴/۲۰۲۰ تاريخ په ماښامنۍ خپرونه کې راپور هم درلود.

خو زموږ په هيواد کې له نورو هيوادونو سره توپير دادی چې مذهبي کسان د مسجد بندولو يا د لمونځ کونکو راکمولو ته چمتو نه دي، له دې سره چې حکومت بازارونه او د کاروبار مارکيټونه و هتۍ تړلي دي، مدرسې، پوهنتونونه او مکاتب ټول رخصت دي خو د پنځه وخته لمانځه مهال جوماتونه تر پخوا دوه درې چنده ډک وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ايا په دې ډول شرايطو کې شريعت اجازه ورکوي چې خلك کور لمونځ وکړي، يا هم کم کسان جومات ته ولاړ شي؟

دين خدای د انسانانو د سهولت او اسانۍ لپاره رالېږلی دی، قران کريم هم وايي:

{وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ} [الحج: ۷۸]

ژباړه: الله پر تاسو په دين کې سختي نه ده لازمي کړې.

دې ته ورته يو حديث هم دی:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ، وَلَنْ يُشَادَّ الدِّينَ أَحَدٌ إِلَّا غَلَبَهُ.(۱)

ژباړه: ابو هريره رض ويل چې رسول الله ص وويل: دين اسانه دی او هر څوك چې ځان ته دين سختوي اخير ترې لاس مينځي.

دا د دين هغه عمومي روح دی چې ټول احکام يې د اسانۍ دي او هيڅ د بشر تر طاقت لوړ شی يې پر انسانانو نه دی فرض کړی، له دې وجې قران کريم وايي:

{لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا} [البقرة: ۲۳۳]

ژباړه: نفس يوازې په خپل وس مکلف دی.

د قران کريم يو هدايت دا هم دی چې د سختۍ په حال کې حرام شيان هم حلال شوي دي، الهي قول دی:

{إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ}.
[البقرة: ۱۷۳]

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: پر تاسو مړزگه، وينې، د خنزير غوښه او هغه شی چې د غير الله ناره پر شوې وي حرام دي؛ خو كه څوك اړ شو نه نافرمانه وي او نه تر اړتيا زياتوب كوي پر هغه هيڅ گنا نـه شـته يقينـن الله ډېربخښـونكی مهربانه دی.

له دې ته ورته اياتونو فقهاؤ هم داسې يوه قاعده استنباط كړې ده:
الْمَشَقَّةُ تَجْلُبُ التَّيْسِيرَ. الضَّرَرُ يُزَال.(۲)

ژباړه: ، له سختي سره اساني شته او د ضرر(زيان) به مخنيوی كيږي.

دا دوې قاعدې دي چې له دې پاس ايـت يـا دې تـه ورتـه ايـاتونو څخه استنباط شوې دي، نو همدې اصل ته په كتو وبا يو ضروت دی، سـختي و مشـقت دی، زيـان و ضرر دی، بايـد مخنيـوی يـې وشي، محنيوی يې له دوا سره دا هم دی چې د رش او گڼې گوڼې له ځـايونو ډډه وشي، يو هم له هغو څخه مساجد دي، تعليمي مركزونه دي، بازار دی، اداري دي، حج و عمره ده، نو د ضرورت له مخـې دا كارونـه نـه يوازې دا چې جواز لري بلكې د انسانيت د بچاو لپـاره اړيـن دي چـې حكومتونه يې په زور وكړي.

ان رسو ل الله ص هغه كس لا مسجد ته له راتلو منعه كړی وو چـې وږه يا پياز به يې خوړلی وو:

أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَـلَّى اللهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ قَـالَ: «مَنْ أَكَلَ ثُومًا أَوْ بَصَلاً فَلْيَعْتَزِلْنَا، أَوْ لِيَعْتَزِلْ مَسْجِدَنَا، وَلْيَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ».(۳)

ژباړه: جابر ويل رسول الله وويل: كه چا وږه يا پياز خـوړلی وي نـو موږ او زموږ مساجدو ته دې نه راځي او په خپل كور كې دې اوسي.

په يوه روايت كې دي:
حَتَّى يَذْهَبَ رِيحُهَا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر هغو دې په کور کې وي چې بوی يې ورک شي.

له دې روايته په ډاګه معلومېږي چې که انسانانو ته دې تکليف رساوه، نو په هيڅ صورت اجتماع او عباداتو کې ګډون نه شي کولای ان رسول الله له خپله لمانځه خلك منعه کول په داسې حال کې چې د رسول الله اصحابو به هغه کسان منافقان بلل چې د رسو ل الله په وخت کې به د هغه په امامت جمعې ته نه حاضرېدل، نو په دې وخت کې هم رسول الله د وږې، پياز يا بل بوين شي په خوړلو خلك له مسجده منعه کړي دي، په داسې حال کې چې له دې ټولو يادو شيانو مرض نه پيدا کېږي بلکې يوازې بوی کوي چې د نورو د اذيت سبب کېږي، مګر اوس د وبا په وخت کې نورو انسانانو ته د مرګ او زيان خطر موجود دی چې د شرعي اصولو له مخې يې بايد تر ممکنه حده مخه ونيوله شي دا که د مسجد بندول وي يا هم د لمونځ کوونکو کمول، ټول د شرعي اصولو او متونو له مخې مباح کار دی چې د زيان د مخنيوي په خاطر کله د وجوب درجې هم رسېږي.

اوس چې وبا په نړۍ کې سخت بد وضعيت رامنځته کړی دی، نو د ټول انسانيت ته د ور پېښ خطر له وجې که مساجد تړل کېږي، يا تعليمي مرکزونه، حرمين بندېږي يا هم عمره و حج دا کال ځنډول کېږي، پروا نه لري، بلکې د شريعت له مخې د مخنيوي لپاره ټولې ممکنه لارې چارې لازمې دي چې وشي. دا وبا که په هر هيواد کې پاته شي او ختمه نه شي نو که په ټوله نړۍ کې يې وجود ورك هم شي د بيا خپرېدو امکانات يې خورا زيات دي، له دې امله نو لازمه ده چې تر وسه هڅه وشي چې د ډېرې خپرېدو چانس ور نه کول شي. هغه کسان چې وايي مسلمان نه وژني، يا هم وايي، د عبادت مهال يې د خپرېدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

امکان نه شته ناسمه خبره کوي، که تاریخ ته وګورو نو د اصحابو په زمانه کې هم وبا راغلې ده چې په زرګونه اصحاب یې وژلي دي، د طبابت له مخې یې مساجد یا دې ته ورته بند ځایونه د وبا د خبرېدو تر ټولو خوندي او ښه ځایونه دي، نو د سلګونو کسانو په راټولېدو سره د وبا د نشر امکان نور هم ډېرېږي.

که له هر کس سر د خپل ځان، کورنۍ، خپلوانو، هیوادوالو، مسلمانانو او ټول انسانیت غم وي، باید د ډاکټرانو او حکومت سپارښتنې ومني او د دې وبا په وخت کې ټول عباداتو په کور کې یوازې یا له د کور له غړو سره په جمعه وکړي چې د خدای له درباره به هغه ثواب ور کول کېږي لکه دوی چې پخوا جومات کې د جمعې لمونځ کاوه.

۱۹/۴/۲۰۲۰

سرچینې:

۱) (بخاري، کتاب الایمان، باب الدین یسر ح: ۳۹)

۲) الموسوعة الفقهیة الکویتیة (۲/ ۳۸۰)

۳) (سنن ابي دواؤد کتاب الاطعمه باب في اکل الثوم ح: ۳۸۲۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ونو گټې

ونې او نباتات د اوکسیجن په چمتو کولو کې مهم رول لري. ونې سوځل شوی گاز (کاربن) ځان ته کشوي او په بدل کې يې د انسان لپاره تازه نااستعمال شوی گاز (اوکسیجن) چمتو کوي. همدارنگه ونې د هوا په صفا کولو کې جوت نقش لري.

د ونو گټې یوازې د انسان لپاره هم نه دي؛ بلکې له حیوانه تر مرغانو يې ټولو ته فایدې رسیږي. حیوان هم گېډه ځنې مړوي او هم يې سیوری کاروي. مرغه هم ځاله کې جوړوي او هم خوراک ترې کوي. انسان له دې پاس کارو ماسیوا د سون لپاره لرگي، د کور لپاره تیران، دستک او ښاخلې او همداسې نور کارونه هم ترې اخلي. په انساني ژوند کې د ونو گټو ته په کتو شرعي نصوصو کې يې هم یادونه راغلې ده چې ځینې يې دا دي:

د مسند احمد حدیث: عَنْ أُمِّ مُبَشِّرٍ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ غَرَسَ غَرْسًا، أَوْ زَرَعَ زَرْعًا، فَأَكَلَ مِنْهُ إِنْسَانٌ، أَوْ سَبُعٌ، أَوْ دَابَّةٌ، أَوْ طَيْرٌ، فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ ".(۱)

ژباړه: ام مبشر ویل چې رسو الله وویل: که چا نهال کېښود یا يې کښت وکړئ، بیا که انسان، یا ځناور، یا حیوان یا هم مرغه خوراک ترې وکړ؛ د هغه لپاره صدقه ده.

د مسلم حدیث: عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا إِلَّا كَانَ مَا أُكِلَ مِنْهُ لَهُ صَدَقَةً،

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَمَا سُرِقَ مِنْهُ لَهُ صَدَقَةٌ، وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ مِنْهُ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ، وَمَا أَكَلَتِ الطَّيْرُ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ، وَلَا يَرْزَؤُهُ أَحَدٌ إِلَّا كَانَ لَهُ صَدَقَةٌ».(۲)

ژباړه: جابر رض ویل چې رسول الله وویل: هیڅ مسلمان نهال نه ږدي مگر چې هر څه ځنې خوړل کېږي هغه یې صدقه ده، څه چې ترې غلا کېږي هغه یې صدقه ده، څه چې ځناور ترې خوري؛ دا یې صدقه ده، څه چې مرغان ترې خوري هغه یې صدقه ده او هیڅوک کمول نه ترې کوي مگر د ده لپاره به صدقه وي.

د بخاري حدیث: عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا، أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا، فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ، إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ»».(۳)

ژباړه: انس بن مالک رض روایت کړی چې رسول الله ویل: هر مسلمان چې ونه ږدي یا هم کښت کري که بیا انسان یا مرغه او یا حیوان ترې خوراک وکړي؛ نو ده ته به هغه صدقه وي.

- د ونو او ځنگلونو گټې

ځنگلونه نه یوازي د انساني ژوند لپاره اړین دي، بلکې د حیواناتو د پاینښت، زیاتوب او خوندیتوب لپاره هم ډېر گټور دي. د ونو له یو شمېر موادو څخه طب پوهان په طبي درملنو کې هم کار اخلي. ونې د سون توکي راکوي او د وادنیو په جوړولو کې هم له ونو گټه اخلو.

ونې او ځنگلونه د سیمې د هوا په بدلون کې هم مهمه ونډه لري. د ونو له پاڼو د اوبو بخارات هوا ته وزي؛ نو په هوا کې د لندوالي او نمي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تناسب ساتي او هوا نه خوشکېږي. همدا بخارات چې لوړ ولاړ شي، نو د وريځو په جوړولو کې مرسته کوي، د باران امکان زياتوي او پوهان وايي چې ونې وريځې خپل لور ته را کشوي.

که په يوه سيمه کې ونې او ځنګلونه نه وي، نو د باران تېزي اوبه ځمکه ور سره وړي، غارې او لښتي په کې جوړوي او له دې سره جوخت په ځمکه کې له موجودو غذايي موادو څخه هم ځمکه بې برخې کوي. خو که ونې موجودې وي، نو د سيلابي اوبو په وړاندې د ونو ريښې ځمکه ټينګوي او د همدې ريښو او ځنګل په برکت د اوبو ياغي څپې مهارېږي، خلك يې له شره خوندي کېږي او اوبه په ځمکه کې جذبېږي. سيلاب ځمکه نه خرابوي او تر بارانو وروسته تېز بادونه هم ځمکې ته زيان نه رسوي. ځکه ځمکه د ريښو په وسيله ټينګه وي، پر سر يې زرغونه واښه شنه وي او تر ډېره حده د باران لندوالی په ځمکه کې پاتېږي چې د وښو په را زرغونو کې لويه مرسته کوي. دې ګټو ته په کتو نو پوهان توصيه کوي چې که هر ځای ونې پرېکړل شي، بايد پر ځای يې نوري ونې ولګولې شي. ځکه ونې د انساني ژوند هغه اړين توکي چمتو کوي چې انسان په ژوندی دی. ونې سوځل شوی ګاز (کاربن) اخلي او په اکسيجن يې بدلوي. پوهان وايي، يوه پنځه کلنه ونه د (۲۵) کسانو اکسيجن توليدوي.

ځنګلونه پر غرونو، غونډيو او ځنګلي علاقو شوې واوري ژر ويلېدو ته نه پرېږدي. ځمکه لنده ساتي. د هوا له بادېدو، د سيلاب له وړلو او غارونو څخه يې خوندي ساتي. د ځنګلي حيواناتو د خونديتوب، زياتوب، خوراك، اوسېدنې او... ځای دی. د تختو په جوړولو، د سون د توکو په زياتولو، د تعمير او ودانۍ په کارونو کې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونو او درختو ګڼه اخيسته کېږي. له دې ټولو فايدو او ګټو سره ونې او ځنګلونه طبيعي مناظر دي چې پر انساني فطرت ښه لګېږي. انسان د باغونو، ونو اوځنګلونو په ليدلو د خوښۍ احساس کوي. کله چې يو ځای خسته شي او په خپل چاپيريال کې د ديغت احساس وکړي؛ نو د باغ يا ځنګل لور ته وزي او هلته خپله خستګي او ذهني ستوماني لرې کوي او د طبيعي منظرو په ليدلو خپل نارمل حالت ته راګرزي. ډاکټران د عصبي ناروغيو مريضانو ته توصيه کوي چې باغونو او د ونو لور ته ووزي او خپل طبيعت نارمل وساتي.

۳۰/٦/۲۰۲۰

سرچينې:

۱) (مسند احمد، حديث ام مبشر امراة زيد بن حارثة ح: **۲۷۰۴۳**)

۲) (مسلم کتاب المساقاة باب فضل الغرس والزرع ح: ۱۵۵۲)

۳) (بخاري کتاب المزارعة باب فضل الزرع والغرس اذا اکل منه ح: ۲۳۲۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دین او شریعت تر منځ توپیر

د دین او شریعت په سرچینو او نصوصو کې دې ټکي ته اشاره شوې ده چې دین او شریعت سره بېل شیان دي. د انسانانو لپاره په راغلیو نصوصو کې بیا- بیا بدلون، د زماني او ټولني له بدلېدا سره د احکامو تغییر، د یوه ایت په بل منسوخېدا، د پخواني پر ځای د نوی حکم راتګ، د یو شي په اړه لومړی یو اوبیا دوه اپشنه ور کول او داسې نور موارد هغه څه دي چې موږ د دې دوو جلا شیانو توپیر ته متوجې کوي.

په قران کې کریم د یو شمېر نبیانو او رسولانو تر ذکر وروسته الله تعالی وایي: {وَإِنَّ هَـذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ} [المؤمنون: ۵۲]. دلته امت د دین په معنا راغلی چې دین ترې هدف دی. نو الله تبارك وتعالی وایي چې دین مو سره یو دی او زه مو رب یم. مګر د شریعت په اړه یو ځای لولو: {لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا} [المائدة: ٤٨]. تاسو ته مختلف شریعتونه او تګلارې دي. له دې جوتېږي چې دین یو دی او شریعت بېل.

له دې امله نو د دین په اړه وایي: { إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ} [آل عمران: ۱۹]. د الله په خوا کې دین یوازې اسلام دی. بیا وایي: {وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ} [آل عمران: ۸۵]

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چا د اسلام له دین پرته د بل لټه وکړه نو ځنې وبه نه منل شي او په اخرت کې به له تاوانیانو وي.

له دې جملو او الفاظو موږ پوهېږو چې په مجموع کې دین عبادات او باورونه دي چې د کیفیت او کمیت له بدلیدا سره د هر نبي او رسول په زمانه کې وو او امر په شوی دی. موږ دین له دې امله عبادات او باورونه بولو چې د زمانې او ټولنې بدلېدا مو دې ته اړباسي او هم د ځینو قراني ایاتونو غوښتنه زما په اند داسې ده. قران پاک کې یو ځای لولو:

{مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا}

[البقرة: ١٠٦].

موږ یو ایت نه منسوخوو او نه یې هېروو مګر تر هغه غوره او یا مثل یې راوړو.

دا ایت ژور غور او فکر غواړي. دلته ولې ویل شوي چې ځینې ایاتونه منسوخ یا بیخي له منځه وړو؟ بیا تر منسوخ شوي ایت یا هم ایاتونو غوره څه معنا او مثل د چا راوړي؟

نسخه له دې امله رامنځته کېږي چې د وخت تېرېدا هر مهال د یوه حکم غوښتنه نه کوي. د زمانې تېرېدا بېلې غوښتنې کوي او شریعت هم دا لار خلاصه ایله کړې. د ټولنو بدلون هم د دې تقاضا کوي چې احکام یې له نورو څخه مخالف وي. ځکه خو دیني او شرعي متون د هرې ټولنې په ژبه، اصطلاح، استعارو، تشبیهاتو او له ژبې و کلتور سره تړلو هغو شیانو باندې راځرخي چې خلکو ته د فهم او درک وړ وي. که عربو ته د پښتنو د اصطلاحاتو یادونه وکړي او زموږ په شان استعاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

او تشبیهات ورته ذکر کړي، نو هغوی ته د فهم وړ نه دي او نه به په پوه شي.

د غوره والي او مثل معنا دا ده چې نوی حکم تر مخکني گټور، اسانه او یا هم په ثواب او ادا کولو کې د هغه پخواني په شان وي. خو دا چې د ټولنې یا وخت تېرېدا له امله پخوانی حکم تغییر شوی، نو دا نوی حکم هم د هغه په شان ادا کېږي یا تر هغه هم تخفیف پکې راغلی.

د عباداتو او باورونو کمیت او کیفیت هم د شریعت برخه ده له دې امله نو په محمدي او موسوي شریعتونو کې توپیر سره لري. د عیسویانو او مسلمانانو روژه د کمیت او کیفیت له مخې فرق سره کوي. لمونځ یې همداسې دی. قران پاک یو ځای وایي:

{وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ}. (الحدید: ۲۷)

موږ د عیسی د پیروانو په زړونو کې نرمي او رحمت ځای پر ځای کړ او گوښه والی چې دوی رامنځته کړی و، موږ نه وو پر لازم کړی.

عیسویانو خدای ته د نژدېوالي په خاطر یوازیتوب غوره کاوه او هلته به یې عبادت کاوه چې خدای د هغه یادونه کړې ده او دا هم وایي چې موږ دا طریقه نه وه ایجاد کړې، بلکې د دوی خپل ابتکار و. دا که هغوی ته هر څومره د عبادت یو ډول و، زموږ په شریعت کې نه شته.

نو ثابته شوه چې په عباداتو کې کمیت او کیفت د شریعت برخه ده چې بدلون موندلای شي. فرضن پر یو چا د روژې زمانه اوږدېږي، نو کولای شي چې د فدیې له اېشن څخه کار واخلي. قران پاک وایي:

{وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ}. [البقرة: ۱۸۴]

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هغه کسان چې روژه په تکليف نيسي د يوه مسکين د خوراك فديه ده.

دلته په ډاگه شوې چې د روژې لپاره يو اپشن دا دی چې وې نيسي او که روژه نه وي نوبيا صدقه دويم اپشن دی. د عقيدې کيفيت هم د شريعت برخه ده. له دې امله نو د خدای د صفاتو، قيامت، حساب و کتاب او دې ته ورته نورو شيانو په اړه د په اسلام کې دننه هم او له مسلمانانو پرته د نورو شرايعو ترمنځ هم اختلاف موجود دی، مگر په مجموع کې ټول پر خدای، حساب، قيامت او... باور لري.

له عباداتو او باورونو پرته نور احکام ټول د شريعت برخه ده او د بدلون او تغيير امکان يې هيڅ وخت نه شي ردېدای. درې طلاقه يو ځای ور کول د عمر فاروق په زمانه کې درې وبلل شول. که نه تر دې مخکې يو طلاق و. دا ځکه چې طلاق اصلي موخه نه ده؛ بلکې يوه وسيله ده. له زنا د مخنيوي لپاره نکاح روا شوېده، خو انساني ټولنه کې جنجالونه او شخړې پېښېږي، د دې لپاره چې يو انسان پر بل تېری ونه کړي، نو د طلاق اپشن رامنځته شوی چې انسانان يې د خپل وخت له غوښتنو سره سم عيارولای شي.

له ځانه د دفاع لپاره جهاد روا شوی دی چې هغه مهال د تورې او اسانو په وسيله کېدی. مگر نن اس، توره، نېزه، غشي، منجنيق او د هغه وخت نور وسايل نه کارېږي، بلکې نوې ټيکنالوجي استعمالېږي. ځکه هدف له ځانه دفاع ده نه وسايل، له دې امله نو پرون په توره دفاع ممکنه وه او نن په نوي وسايلو.

د رسول الله ص په زمانه کې د واړه اختر سرسايه په خورما، اوربشو، پنېر او کشمشو يا نورو خوراکي توکو ور کوله کېده، مگر د وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتنې ته په کتو امام ابو حنيفه رحمه الله دينار او درهم(يا اوس کرنسۍ) ته اجازه ور کړه او دا يې ډېر پر ځای ګام اخيستی.

د حج و عمرې لپاره حاجيانو ته د هر لوري ميقات ټاکل شوی، مګر نن ميقات اعتبار نه لري او نه چا ته معلومېږي. له دې امله نو حاجيان په هوايي ډګر کې لا احرام تړي.

قران کريم کې د هجرت يادونه شوې ده او رسول الله ص هجرت هم کړی و. خو رسول الله صلی الله عليه وسلم په خپله دا اعلان وکړ چې د مکې تر فتحې وروسته (فرض) هجرت نه شته،(لاهجرة بعد الفتح) ځکه هجرت يو موقتي حکم و چې يوازې د رسول الله ص په زمانه کې د مکې تر فتحې پوري و. څه وخت چې مکه فتحه شوه، نو د دې حکم فرضيت يې ختم کړ او د هجرت امر هم يوازې له مکې شوی و. په حبشه، حضرموت، يمامه، عراق او نورو سيمو کې مسلمانان اوسېدل او رسول الله ص هيڅکله هم د هجرت امر نه دی ور ته کړی.

په قران کريم کې د اهل کتابو په اړه د جزيې امر راغلی دی. رسول الله ص د قران په هدف پوهېده، له دې امله يې دا امر د خپلو وخت له يو شمېر خاصو اهل کتابو پرته بل ځای نه دی عملي کړی. که نه جګړې يې له عربي مشرکينو سره هم وکړې، خو دا امر نه قران د هغوی په اړه کړی او نه يې تر نزول وروسته رسول الله ص د هغوی په اړه دا تګلاره غوره کړې.

د مکې تر فتحي وروسته رسول الله ص عائشې رض ته وويل چې که ستا قوم نوی نه وای مسلمان شوی، نو ما به مکه په هغه ډول جوړه کړې وای چې ابراهيم عليه السلام اول جوړه کړې وه. تر رسول الله ص

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکې سيلاب د کعبې خونه ورانه کړه. عربو هڅه وکړه چې له روا لارو په تر لاسه شوېو پيسو يې جوړه کړي؛ مګر پيسې ور کمې شوې او حطيم يې له خونې بهر کړ. د فتحې په ورځ رسول الله ص دا کار ځکه ونه کړ چې اصل هدف د انسانانو وحدت، د خدای لور ته رجوع او په يوه موخه عبادت و. دا چې رسول الله ص اساسي هدف ته رسېدلی و، له دې امله يې نو د کعبې په خونه چې اصلن يوه وسيله ده، کار ونه کړ او پر خپل حال يې ايله کړه. عبد الله بن زبير بيا د عائشې رض د حديث له مخې سمه جوړه کړه، مګر حجاج بن يوسف بيا په خپل دور کې بېرته د عربو په شان جوړه کړه.

که تر دې هر څه را تېرو شو، نو د اوس وخت حقايق مو هم دې ته متوجې کوي چې دين او شريعت سره جلا کړو. عبادات او باورونه اوږدمهالي او نور احکام لنډ مهالي، تغيير منونکي او د بدلون وړ وګڼو. دا نن وګورئ چې د يو انسان تر مرګ وروسته د فاتحې يا تعزيت طريقې د مسلمانانو په ټولنو کې څومره سره بېلې دي؟ زما په ګومان هدف انسانانو ته تسليت ور کول دي، دا که په هره طريقه وي، زما په اند هيڅ پروانه لري. ځکه هر سړی د خپلې ټولنې په هغه طريقه خوشالېږي چې ده ته معرفي او ښه ور سره اشنا وي. که نااشنا طريقه وي، کېدای شي درنه ور باندي تمامه شي.

د لمانځه په طريقه کې اختلاف شته. د حج په ادا کولو کې اختلاف دی. زکات، اودس، غسل، سزاوې او نور هم د اختلاف ښکار دي. زما په فکر د سلفي لمونځ په حنفي پسې روا دی، د شيعه دا په سني پسې سهي دی او د هر مسلمان لمونځ له بل سره روا دی، ځکه هدف عبادت دی پر کيفيت يې اوس ډېر سخت کار دی. د تعبيرونو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفسیرونو او فهمونو اختلاف هم د دې سبب کېږي چې احکام تغییر کړي.

د عبادت مفهوم که زموږ تر مروج مفهوم یو څه پراخ ونیول شي، نو ستونزه تر ډېره حلېږي، لمونځ عبادت دی، دا چې له غلا منعه شوې ده، د خدای په منعه ځان منعه کول، هم عبادت دی، که یو څوک د غلا موکه پیدا کړي، له دې امله یې ونه کړي چې خدای منعه ځنې کړې ده، ثواب ورته لري، سود همداسې، زنا په دغه ډول.

نو له عبادت څخه یوازې لمونځ، روژه او حج هدف نه دي، هغه ثابت احکام او مستقل ارزښتونه چې قران کریم په واضحو ایاتونو او ثابتو نبوي سنتو ثابت دي، هغه د دین برخه دي او د تل لپاره به پر خپل حال پاته وي.

زموږ د پوهنتون دورې یو استاد و، هغه به ویل چې د شریعت ټول احکام هم موقت نه وي، بلکې په شریعت کې ځینې احکام له ثوابتو څخه دي، نو که غلا، زنا، سود او نورو شیان د شریعت برخه هم شي، د دغه استاد د دریځ له مخې بیا هم په تلپاتې حرامو او ممنوعاتو کې داخل دي.

یو شمېر کسان فکر کوي چې په واضحو نصوصو ثابت احکام تغییر نه کوي، مگر بل خوا بیا مؤلفة القلوب په قران کې ذکر شوي دي چې صدقه ور کول ورته روا دي، خو دوی اوس وخت له دې حکمه ایستلي دي او فکر کوي چې دا حکم یوازې د اسلام تر شروع پوري و، وروسته نه عملي کېږي. اصلن د احکامو نوعیت ته کتل لازمي دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دين او شريعت، هر حکم خو بايد په نص ثابت وي، څوك يې لـه ځان نه شي ور کولای.

که د احکامو نوعيت ته وکتل شي، په خپلـه معلـومېږي، چې يـا د موقتو احکامو سره تړاو لري يا هم له ثوابتو سره.

د غلامانو په اړه هم قران کريم کې اياتونه راغلي دي او هم حديثونه پر شته، اما دا چې نن غلامان نه شته، دا ښه کار دی، هغه اياتونه چې د غلام ازادولو يادونه يې کړې ده، د شريعت برخه دي او نن يې د عمل دور تېر شوی دی.

يوه برخه احکام بيا دوه اړخونه لري، کله په يوه عمل کېږي او کله بيا په بل، نو هر اړخ خپل وخت او محل لري، چې د خپل محل په راتلو بيا عمل په کېږي، دا احکام هم پر خپل حال پاتېږي، نـه د منسـوخ پـه ډله کې شامليږي او نه له منځه ځي.

په هر حال دا يوه مهمه موضوع ده، هيله ده چې اوس وخت پوهان دې ته ځانګړې پاملرنه وکړي او د دين و شريعت پولې په ډېـر روښـانه ډول يو له بل سره بېلې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولاء او براء

ولاء د لغت له مخې دوستي او مينې ته وايي، لسان العرب تر (موالاة) لاندې همدا ترجمه کړې ده. المولی بيا په خورا زياتو معناؤ کارېږي چې زياتره وخت د مرسته کوونکي او دوست لپاره کار شوی دی. ولاية په زور سره د نسب، نصرت او ازادي(عتق) په معنا دی. نو موالاة د معاداة(دښمنی) او ولې د عدو(دښمن) ضد دي. ولي د نژدېکت او موالاة بيا د متابعت(پيروي) لپاره هم استعمالېږي. تولي کله د مخ اړولو په معنا وي او کله د پيروي، قران کريم کې دي(وان تتولوا يستبدل قوما غيرکم) بل ځای وايي: (ومن يتولهم منکم فانه منهم) په لومړي ايت کې د مخ اړولو معنا ور کوي او په دويم کې د پيروي او مرستې.(۱)

ابن الاعرابي د براء په اړه ويلي چې د خلاصون، پاکي، لرېوالي او ډار په معنا دی. براء او بریء په يوه معنا دي.(۲)

د دې دواړو اصطلاحاتو په اړه شرعي يا اصطلاحي تعريف کې پخوا ډېر عموميت شوی دی. که اوس هم د افراطي ډلو تعريفونه وکتل شي نو ترې معلومېږي چې د قران کريم له دې اصطلاحاتو سره يې ظلم کړی دی او تر خپل هغه مفهوم يې ډېر عموميت ور کړی چې د قران په ايت کې له کوم سياق و سباق سره راغلي دي.

زه په دې ليکنه کې د نوروپخوانو يا اوسنيو افراطيانو تعريف نه را اخلم، لومړی د قران کريم يو ايت را اخلم او هغه ايت د دې دواړو سم شرعي تعريف وړاندې کړی دی چې وروسته يې تشريح کوم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اللّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُواْ يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّوُرِ وَالَّذِينَ كَفَرُواْ أَوْلِيَآؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ (البقره: ۲۵۷)

ژباړه: الله د هغو کسانو دوست دی چې ایمان یې راوړی، له تاریکیو یې رڼا ته باسي او هغو چې انکار یې کړی دی، د طاغوت دوستان دي چې له رڼا یې تیارې ته بیایي.

له دې ایت څخه په ډېره اساني د ولاء او براء تعریف معلومولای شو. قران کریم دلته مومنان د الله دوستان او کافران د طاغوت ولیان ګڼلي دي. له دې ښکاري چې په قران کریم کې هر ځای د ولاء یا براء یادونه کوي، نو دیني او مذهبي دوستي یې هدف وي. قران کریم اصلن د لغت پوهنې کتاب نه دی چې د الفاظو پر معنا یا تعریف خبرې وکړي، خو د اصطلاحاتو له کارونې او سیاق و سباق څخه یې موږ تعریف معلومولای شو.

قران کریم یو بل ځای هم د دې وضاحت کړی دی:

لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ () إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَى إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (الممتحنة: ۸، ۹)

ژباړه: چا چې له تاسو سره د دین پر سر جنګ نه وي کړی او نه یې له خپلو سیمو پسې اخیستي یاست، الله مو له دې نه منعه کوي چې نیکي او انصاف ور سره وکړئ؛ بېشکه الله انصاف کوونکي خوښوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلکې د هغه چا له دوستي مو الله بندوي، چې له تاسو سره يې د دين پر سر جنګ کړی وي، تاسو يې له خپلو سيمو شړلي ياست، ستاسو پر ايستلو يې کومک کړی وي او که چا له دوی سره دوستي وکړه، نو هغوی ظالمان دي.

په دې ايت کې دا په ډاګه شوه چې څوک له مسلمان سره د دين پر سر شخړه کوي، نو هغه د دوستۍ وړ نه دی، ځکه په اسلام کې اصل دادی چې (لا اکراه في الدين) نو څوک چې دې اصل ته درناوی نه لري، هغه ګواکې اسلامي او انساني ارزښتونه نه شي پاللای، له دې امله د مسلمانانو د دوستۍ وړ هم نه دی. مګر بل پلو هغه کسان چې دا کار يې نه وي کړی، د هغوی له نيکي او انصافه الله تعالی منعه نه ده کړې؛ بلکې مسلمانان يې دې ته هڅولي دي چې نيکي او انصاف وکړي، ځکه د الله همداکسان خوښ دي.

رسول الله په مدينه کې له يهودو سره تړون وکړ چې موږ و تاسو به سره حليفان يو، مسلمانان او يهود يې يو سياسي ائتلاف بللی دی او له مدينې د دفاع په خاطر يې له يهودو سره سياسي او دنيوي دوستي در لوده، د يهودو په بازارونو کې مسلمانانو پېر و پلور کاوه او د ځينو مسلمانانو تجارتي کاروانونه د روم او فارس تر ولکې لاندې سيمو ته تلل، چې د رسول الله ص په تهوله لس کلنه نظامي سياسي رهبرۍ کې هغه له دې څخه منعه نه ده کړې او له ځينو عربي قبايلو سره چې يې د تجارت راکړه ور کړه بنده کړې وه، هغه هم د دين پر سره د شخړې له امله يو مجبوريت و، چې مکيان د دې ډلې په لومړي کتار کې ولاړ ول. اما کله چې هغوی د مسلمانانو له لاسه رسول الله ص ته شکايت وکړ چې زموږ د تجارت لار د بنوحنيفه قبيلې يو مشر ـ ثمامه بن اثال

(c) ketabton.com: The Digital Library

رض بنده کړې؛ نو رسول الله ص هغه ته امر وکړ چې لار خلاصه کړه، ځکه زه خلك له لوړې نه وژنم. د بخاري په کتاب المغازي او فتح الباري کې يې پوره تفصيل راغلی دی.

د ولاء او براء په اړه يو حديث هم ډېر راوړل کيږي چې خلك له هغه څخه هم ناسم فهم اخلي، حديث دادی:

«مَنْ أَحَبَّ فِي اللَّهِ، وَأَبْغَضَ فِي اللَّهِ، وَأَعْطَى لِلَّهِ، وَمَنَعَ لِلَّهِ فَقَدِ اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ».(۳)

ژباړه: که چا مينه او کينه دواړه دالله لپاره وکړل، ور کړه او منعه يې هم د الله له کبله وي، نو هغه ايمان بشپړ کړ.

دا او دې ته ورته روايات هم واضح دي زموږ له پورته تشريح سره يوډول ضديت نه لري. ځکه د الله لپاره مينه او کينه هم په دين پوري تړلې وي، همداراز ور کړه او منعه هم. په دې خاطر چې الله د دين رالېږونکی دی، ديني چارې راښيي، نو موږ چې د الله له امله له يو چا سره دوستي يا دښمني کوو حتمي خبره ده چې هغوی به پر دين راسره شخړه کوي که نه په دنيوي امورو کې خو هيڅ ځای الله امر نه دی کړی چې له چا سره دوستي او له چا سره دښمني وکړو؟

د الله لپاره هر څه يوازې تر دين پوري محدود دي؛ ځکه الله ديني لارښود دی، لومړی شارع دی، ديني چوکاټونه او حدود هغه ټاکلي دي، له دې امله به د خدای لپاره خپگان او خوشالي د هغه د دين پر سر وي، نه د هغه څه پر سر چې الله يې په اړه هيڅ نه دي ويلي. له دې ښکاره معلومېږي چې دين د سياسي، اقتصادي، کلتوري او نورو دنيوي چارو په اړه هيڅ نه دي ويلي، بلکې په دين کې اړينه ده چې په ديني چوکاټ کې دننه به د هغه لارښووني عملي کيږي، له دې امله که څوك

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپه کېدل خپه دې شي او کـه څـوک خوشـالېدل خـوښ دې شي. د همدې دين د پیاوړتیا لپاره ور کړه د الله لپاره ور کړه او د دېن د دفاع په خاطر يې بندول هم د الله لپاره دي.

د ولاء او براء تعريف داسې کول چې له نامسلمانو سره ټولي دنيوي اړيکې بايد پرېکړل شي، نه کوم ديني بنسټ لـري او نـه يـې ځمکنـي واقعيتونه مني. رسول الله ص په خپـل وخـت کـې د مـدينې لـه يهـودو نيولې بيا د فـارس تـر اورپرسـتانو او د ورم تـر اهـل کتـابو لـه ټولـو سره اړيکې ساتلې وې، د مسلمانانو تجارتي قافلې همدې سترو نامسـلمانو امپراتوريو ته تلې راتلې او د رسول الله ص د مرگ مهال هم د هغه زغره د يوه يهود سره گرو وه، د خيبر ځمکې يې يهودو ته د يـو معـاملې لـه مخې ور کړې وې او داسې نور مثالونه. قران کريم هم يادونه کوي چې که مسلمان له تاسو مسلمانانو د دين پر سر مرسته طلب کړي، نـو تاسـو به مرسته ور سره کوئ، اما نه د هغه قوم پـر خـلاف چـې لـه تاسـو سره تړون ولري.(النساء: ۹۰، ۹۲، الانفال: ۷۲)

زما په اند له مکيانو او يهودو سره د جنگ مهال ځينې احکام رسول الله ص د سياست او د وخت د غوښتنې له امله هم ور کړي چې په دې ډول يې د خپلو پيروانو تـرمنځ لـه دښـمنه نفـرت پيـداکاوه او د هغـوی اتحاد هم په دې ډول مضبوط کېدی. د جنگ مهال د يوه بريالي مشر-يوه ځانگړنه داده چې د خپلو کسانو ترمنځ دښمن بدنام کړي او هغوی بايد سخت نفرت ځنې وکړي، په دې ډول نـه دښـمن تـه د نژدېکـت، همکاری او جاسوسی هڅه کوي او په دې سره خپل منځي اتحاد هـم ساتل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مکیانو او یهودو سره د جنګ مهال همدا د حالاتو غوښتنه وه، جګړه ییز حالات یو ډول احکام لري او د امن وخت بل رقم، د سختۍ مهال یو ډول اوامر وي او د سوکالۍ پر وخت تغییر کوي، د ضعف حالت بیا د قووت له حالت سره په ډېرو شیانو کې توپیر کوي.

له دې امله د ولاء او براء یوازې یو تعریف چې هغه هم د قران او سنت پر نصوصو او اصولو برابر نه وي، نه معقول کار دی او نه یې د وخت غوښتنې ایجابوي. نن اړتیا ده چې موږ ځینې فقهي اصطلاحات له نوي سره تعریف کړو، ځینې فقهي قواعد د وخت له حالاتو سره سم اپډېټ کړو او ځینې بیا نوي رامنځته کړو. په دې ډول موږ کولای شو چې د دین د سم فهم لپاره لار اواره کړو او هغه ناسم پوهاوی چې اوس موجود دی، تر ممکنه بریده به یې ګراف را کم شي.

د پخوانیو تعریفونو یوه ستونزه دا هم وه چې د یوه کس له لوري کېدل، هلته داسې یوه اداره موجوده نه وه چې د یوې قاعدې یا تعریف ټول اړخونه وسنجوي او بیا یې په اړه پرېکړه وکړي، بلکې د یوه کس د هڅو محصول دی چې ګوره په خپل وخت کې به یې سمه نتیجه ور کړې وي که نه؟ اما اوس حالات بدل شوي دي، هغه تعبیرونه چې له دینه پخوا یوه کس یا یوې ورېې ډلي کړي، دي نن زموږ غوښتنې نه پوره کوي، ځکه هغوی خپله د اوس له وخت له انکشافاتو خبر نه ول، دا مسلې ورته معلومې نه وې، زموږ د وخت له غوښتنو په هیڅ صورت هغوی نه وو خبر، له دې امله یې حللار هم نه ده ټاکلې.

د همدې لپاره باید نن هڅې وشي او د یوې مستقلې ادارې له لورې وشي چې د نورو علومو ماهر پوهان یې هم غړیتوب ولري، څو یې د جانبي عوارضو په اړه هم فکر او سنجش وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰۱۸/ ۱۰/ ۲۸

سرچينې:

۱) (لسان العرب د ابن منظور: ۳/ ۹۸۵- ۹۸۶، القاموس المحيط مخ: ۲۹۴)

۲) (لسان العرب: ۱/ ۱۸۳، القاموس المحيط: ۱/ ۸)

۳) (المعجم الاوسط باب الميم باب من اسمه مسلمة ح: ۹۰۸۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښمن او مقاتل

عربي کې دښمن ته عدو وايي، د شيطان په اړه ګڼ ځايونه الله تعالی ويلي دي چې داستاسو ښکاره دښمن (عدو) دی. او مقاتل خپله عـربي توری دی چې موږ ورته جنګيالی يا جګړه مار وايو.

قران کريم دا دوه اصطلاحات بېل- بېل کارولي دي چې موږ ته هم په کار ده تفکيک يې وکړو. عدو عـام دی چې پـه عمـوم کـې يـې د دښمن پر ټولو ډولونو اطلاق کيږي امـا مقاتـل پکـې خـاص شـوی دی چې له عمومي دښمنه يې احکام هم فرق کوي. دواړو ته په يوه سترګه کتل يا يې په لوی لاس توپير ته نه متوجې کېدل هم له قراني مفـاهيمو سره ظلم دی او هم له انسانيت سره.

قران کريم د دښمن په اړه يوځای وايي:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَـعْ بِـالَّتِي هِـيَ أَحْسَـنُ فَـإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ. (فصلت: ۳۴)

ژباړه: نيکي او بدي سره مساوي نه دي، د بدي ځواب ښېګنه کړه، نو ته چې له چا سره ته دښمني لرې، هغه به دي ټينګ دوست شي.

دلته موږ وينو چې د دښمن د بدي په مقابـل کـې يـې د نيکـي امـر کړی دی، له دې ښکاري چې د عمـومي دښـمن احکـام د مقاتـل لـه احکامو څخه بېل دي. څکه د مقاتل په اړه يو ځای وايي:

وَقَـاتِلُوا فِي سَـبِيلِ اللَّهِ الَّـذِينَ يُقَـاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَـدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ. (البقره: ۱۹۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او د الله په لار کې له هغو سره وجنگېږئ چې لـه تاسـو سره جنگ کوي، او تېرى مه کوئ يقينن الله تېريگر نه خوښوي.

دلته مو وليدل چې له جنگيالي سره د جنگ امر کوي، څوک چې له موږ سره جنگ پيلوي موږ يې هم له ځانو د دفاع پـه پـار جنـگ تـه هڅولي يو. مگر له دښمن سره يې هيڅ کلـه هـم د مقـاتلې امـر نـه دى راکړى، له دې معلومېږي چې مقاتل بايد له دښمنه بېل کړل شي.

د افراطيانو يو ستونزه همدا ده چې د قران کريم اصطلاحاتو تـه يـې خپله د قران په رڼا کې نه دي کتلي. دوى دې ټکي ته نـه دي متـوجې شوي چې قران کريم ولې د عـدو لپـاره يـو ډول احکـام ور کـړي او د مقاتل په مقابل کې يې بل ډول؟

له ديني مفاهيمو سره سرسري چلند څـو زيانـه لـري: يـو؛ د ديـن د بدنامۍ سبب کيږي، دوه؛ موږ ته د مشکلاتو پيدا کېـدو لامـل کيـږي، درېيم او د اخرت د خرابۍ وېره هم ور سره مله ده.

د ديني و شرعي مفاهيمو د تشريح لپاره اړينه ده چې ټـول نصـوص وکتل شي، بيا له موضوع سره تړلي اياتونه و احاديث ټول يـو د بـل پـه څنگ کې د دې لپاره راوړل شي چې يو داسې فهم ترې واخيستل شي چې نه د اسلام له کلي پيغام سره ټکر ولري او نه مسلمانانو ته په خپلـو روزمره چارو کې ستونزې ايجاد کړي. ځکه دين د انساني سوکالۍ لپاره راغلى، کله چې يو تعبير د سـوکالي پـر ځـاى سـتونزې ايجـادوي، نـو حتمي په بشري تعبير کې نيمگړتيا موجوده ده چې بايد نور پوهـان يـې درک او حللار ورته پيدا کړي.

دين له انسانه د نفرت امر نه دى کړى، بلکې له بدي يې د نفرت امر کړى دى؛ ځکه دين الهي رحمت دى او پيغمبر د انسانانو لپاره رحمت

(c) ketabton.com: The Digital Library

راغلی دی، نو که د نفرت حکم وکړي، هغه کلي پیغام يې تـر پوښـتنې لاندې راځي. د رسول الله ص په یوه حدیث کې دي:

وَأَنْ يَكْرَهَ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ أَنْ أَنْقَذَهُ اللهُ مِنْهُ، كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقْذَفَ فِي النَّارِ .(۱)

ژباړه: په اور کې د لوېدو په شان دا هم بده ګڼـي چـې لـه کفـره تـر الهي نجات وروسته بیرته کفر ته ور وګرځي.

دلته مو ولیدل چې اصلن کفر بـد شـی دی، یـو مسـلمان کفـر تـه ورګرځېدل بد بولي، کافر د همدې بد فعل له امله غنـدل شـوی دی. د یوه عالم دا خبره مې پر زړه ولګېده چې که هر څوک د خپل دین پیغام نن په مینه او محبت خلکو ته وړاندې کړي، نو هغه به بریالی وي، موږ ته په کار ده چې خپل زاړه تعریفونه نوي کړو، شرعـي مفـاهیمو تـه لـه سره کتنه وکړو، د وخت لـه غوښـتنو سره سـم ضـوابط جـوړ کـړو او د تجدید دین فلسفه په دې ډول را تازه کړو چې د زمان، مکان او محیط له غوښتنو سره دیني تعبیر هم عیار او هماهنګ کړل شي.

۲۰۱۸م

سرچینه:

۱) مسلم کتاب الایمان باب بیان خصال من اتصف بهن وجد حلاوة الایمان ح: ٦٧)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څو عربي اصطلاحاتو پېژندنه

د قراني وينا له مخې چې هر قوم ته رسول د هغو په ژبه ورځي، څو خلکو ته خپل پيغام په ښه ډول ورسوي.(ابراهيم: ۴) رسول د هغه قـوم اصطلاحات کاروي. د هغو له استعارو څخه کار اخلي. د هغوی په شان حقيقت و مجاز ته مخه کوي. د خپل قوم متلونه په مجلس او ينـا کـې يادوي. لنډه دا چې د قوم په ژبه د خدای پيغام خلکو ته رسـوي، نـور هر څه د قوم پـه شـان دي. ژبـه، کلتـور، اصـطلاحات، بيـان، مثالونـه، حقيقت و مجاز، استعارې، تشبيهات او له ژبې سره تړلي نور ډېر څه.

قران خپل همدې اصل ته په کتو د عربو او ور سره پرتو اهـل کتـابو يو شمېر اصطلاحات راوړي. البته د ځانګړو فکري مکتبونو پلويانو لـه دې پرته چې د قران اصل ته پام وکړي، دا اصـطلاحات پـه خپلـه ګټـه وکارول او د هغو خلاف يې ترې کار واخيست چې د دوی مخالفـت يې کاوه.

مشرـک، اهـل کتـاب، اميـان يـا امـي، غافـل، ام القـری او... هغـه اصطلاحات دي چې عربو ، د ابراهيمي دين پيروانو او ورته څېرمه اهل کتابو يو بل ته کارول، نو قران همدې اصطلاحاتو ته په خپله غېږ کـې ځای ور کړی او په هغو مواردو کې يې ياد کړي چې ورته اړتيا وه.

د ابراهيمي دين پيروانو هغو کسانو ته مشرکين ويل چې بتانو ته يـې عقيده در لوده. د رسول الله ص تر راتلو وروسته چې دې کسـانو خپلـه تګلاره پسې واخيسته او د رسول دعوت ته يې مثبت ځواب ور نه کړ، نو قران هم د تېرو احنافو(د ابراهيمي دين پيروان) اصطلاح ورتـه وکارولـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دا يوازي په هغه صورت کې له شرعي اړخه د استعمال جواز لري چې پر خلکو اتمام حجت وشي. قران پاک د سورت غافر په (۸۳، ۸۴، ۸۵) نمبر اياتونو کې دا اصل روښانه کړی چې د رسول تر اتمام حجت وروسته يو ځوک مشرک او کافر بلل کېږي او د عذاب مستحق دی.

له دې پرته د نورو لپاره د دې الفاظو کارونه نه د دين له مخې جواز لري، نه عقل او فطرت دا مني چې د يو انسان له قانع کولو، پوښتنو ته د سم ځواب له ويلو او شکونو له رفعه کولو پرته دې هغه کافر، مشرک او د اخروي عذاب مستحق وبلل شي.

قران يوازې خاص قوم مشرکين بللي. د اهل کتابو لپاره يې د منکر (کافر) اصطلاح کار کړې، مگر غالبن مشرک يې يوازې مکيانو ته ويلي. ځکه د هغه ځای احنافو دا لفظ د قران تر نزول مخکې هم د بتانو پيروانو ته کاراوه او وړاندې لا يوه اصطلاح وه. همدې ته په کتو قران هم د هغوی لپاره د مشرک الفاظ کارول او له دې پرته يې نورو ته مشرکين نه ويل.

له رسولانو څخه د مخالفت ځانگړې ترټنې هر قوم ته ور کول شوې. اهل کتابو ته د همدې مخالفت لپاره ځانگړی دا حکم نازل شوی چې که يې د الله او رسول سره مخالفت ته دوام ور کړ او له دينه يې مخ واړاوه، نو جزيه دې پر ولگوله شي. دا حکم يوازې د رسول تر ژونده و، ځکه دا سرزنش و او يوازې هغه اهل کتاب يې وړ ول چې اتمام حجت پر شوی وو. قومونو ته د سرزنش دا امرونه يوازې تر هغه وخته خاص وي او لامل يې هر ځای له نصوصو ښکاري چې د رسول مخالفت او مقابله وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نړۍ کې یوازې یهود او نصارا د اسماني دین او کتاب دعوه نه لري، بلکې نور قومونه هم شته چې د اسماني دین او کتاب دعوه کوي. یوازې دا دعوه هم نه ده بلکې له اسلام، یهودیت او عیسویت سره مشترك ټکي هم لري، مثلن: د الله وجود، وحدانیت، قیامت، د شرك حرمت، د رسولانو راتګ، د خدای پیغام او داسې نور.

که مشرك د مکیانو اصطلاح نه کړو او اهل کتاب هم د هغوی خپله اصطلاح ونه ګڼو، نو یو شمېر سختې پوښتنې را پورته کېږي. لکه: له عیسایانو او یهودو ماسیوا نور څوك اهل کتاب دي؟ ایا د صابي مذهب پیروان اهل کتاب دي؟ مجوسیان اهل کتاب دي؟ په داسې حال کې چې قران وایي هر امت ته مو رسول لېږلی.(النحل: ۳۶) که هر امت ته رسول لېږل شوی وي، نو ښایي ځینې نور اهل مذاهب هم دغه دعوه وکړي چې موږ هم اهل کتاب یو او کتاب مو اسماني دی. مکیان د ابراهیمي دین پیران ګڼل کېدل، دوی هم دا دعوه کوله. پر ابراهیم علیه السلام صحیفې نازلې شوې، نو مکیانو هم اهل کتاب دي، ولې په دې نوم نه دي یاد شوي او د نکاح جواز یې ولې نه دی ور کړی؟

امي یا امیان هم د عربو یوه اصطلاح وه چې اهل کتابو عربو ته دا نوم ور کړی و. د امي معنا ته که پام وکړو نو د قران له هغې معنا سره اړخ نه لګوي چې عرب یې امیان بللي. څکه امي، ام(مور) ته منسوب دی او هغه حالت ښیي چې د انسان هیڅ نه وي زده، معنا نالوستی. که په همدې معنا امي واخلو بیا خلو د عربو له حالت سره اړخ نه لګوي. څکه په عربو کې زرونه کسان وو چې لیك لوست یې کولای شوای او په خط پوهېدل. احادیث او د دوی د تاریخ کتابونه ټول د دې شاهدي ور کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو بيا امي څه معنا؟ امي د اهل کتابو له لوری عربو ته ويل کېدل او هدف يې دا وو چې موږ کتاب لرو، پرلپسې را ته نبيان راغلي او د دين تجديد مو شوی، مګر تاسو له دې څخه محروم ياست. عرب د ابراهيم عليه السلام په دين ول چې د اهل کتابو تر دين ډېر پخوانی او لرغونی دين و. تر دې وروسته نه بيا بل نبي ورته راغلی و او نه کوم کتاب. نو د اهل کتابو دا نوم ور سره لګېدی چې تاسو زموږ په نسبت اميان ياست. ګواکې امي عربو ته يوازې د اهل کتابو په مقابل کې ويل کېدل، نـه دا چې هغوی له کتاب، ليک لوست او نړۍ سره نااشنا ول.

غافل د لغت له مخې ناخبره تـه وايـي. قـران څـو ځايـه عربـو تـه د غافلين لفظ استعمال کړی. يوه پوښـتنه دا ده چـې لـه څـه شي غافـل؟ خبره صافه ده چې له دينه غافل. مګر دا پوښتنه رامنځه ته کېږي چې عرب کله له دينه غافل ول؟ د ابراهيمي دين دعوه يې کوله. د لمانځـه، حج، زکات او نورو عباداتو شاهدي يې خپله قران ور کړې نو بيا څنګه غافل ول؟

زما په اند عرب نسبي غافل دي. د اهل کتابو په شان يو شمېر نبيـان او د تورات، انجيل او زبور په شان کتابونه نـه دي ور تـه راغـلي او پـه خپله ژبه يې ځانګړی رسول نه در لـود، لـه دې املـه نـو د نـژدې اهـل کتابو په پرتله غافل بلل شوي. که نه عربـو هـم ديـن در لـود، هـم يـې خدای پېژندی او هم يې پـر اخـرت بـاور در لـود. لکـن لـه دې ديـن، عقيدې او اعمالو سره يې ځينې له ځانه جوړ شيان ور دننـه کـړې ول چې د اصلاح لپاره يې محمد رسول الله عليه السلام ورته راغی.

همدې ټکي ته د عربو هم ور پام و، ځکه به يې نو کله ناکله د اهل کتابو له علماؤ د يو شمېر مسلو په اړه پوښتني هم کولې. اهل کتابو دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته هم د غافلین نوم ور کاوه او هم يې امیان بلل. دا هر څه يې له خپل ځان سره د پرتلې له امله ورته ويل. که نه عرب هم دينپاله وو او هم يې ليک و لوست زده وو. په مقابل کې يې قران کريم اهل کتاب اهل ذکر ياد کړي دي، ورته وايي: که تاسو نه پوهېدلئ، نو لـه اهـل ذکـر څخـه پوښتنه وکړئ. (نحل: ۴۳، انبياء: ۷)

قران د مکې لپاره د ام القرى نوم غوره کړى دى. لـه دې نـوم څخـه ځينو کسانو دا فکر اخيستى چې په لومړي ځل د ځمکې غوړېدا له دې ځاى څخه شروع شوې. ځينو بيا ويلي چې د ځمکې مرکز همدا مکـه ښار دى او داسې نورې دعوې. خو که دې ته فکر وکړو چې مکه ولې قران ام القرى بللې؟ دا په داسې حال کې چې لـه عربـو ماسـيوا د نـورو دينونو پيروانو د الهي عبادت پر ځاى کعبې ته مخ نه کاوه. نو په داسې حال کې د مکې ښار ته ام القرى ويل له دې پرته بله توجيه نه لري چې دا د عربو يو لرغونى نوم و چې مکې ته يې کاروه او د تقدس په سترګه يې ورته کتل. قران چې د عربو په ژبه نازلېده نو لازمي خبره ده چـې د هغوى اصطلاحاتو ته به يې پام کاوه او په هغه ژبه به نازلېده چې عربـو ته شناخته او هره ورځ په هغه ژبه له يو بل سره ږغېدل.

عربو مکې ته دا نوم کاراوه او قران هم دا نوم ورتـه غـوره کـړى. نـه قران دا دعوه کړې چې د ځمکې مرکز ده او نه يې ويلي چې د ځمکې خپرېدا له دې ځايه شوې. دا بېل موضوعات دي او قران يو ديني کتاب دى له دې موضوعاتو سره يې کار نه شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعوت؛ څنګه، چاته او د چا دنده؟

دعوت هم عربي کلیمه ده چې موږ پښتو کې ورته بلنه وایو. د قران کریم په استناد د نبیانو او رسولانو اصلي دنده الهي لارې ته د انسانیت رابلل وه. خو بشري هڅې تل نیمګړتیاوې لري، له دې امله د نبیانو پیروانو کله ناکله کلي یا اصیل پیغام نه وي درک کړی او په جزي شیانو پوري دومره ومښلي چې اصلي پیغام پکې ورک شي.

که موږ د مسلمانانو تاریخ ته وګورو، یا د رسول الله ص په اړه لیکل شویو کتابونو ته پام وکړو، نو زما د پاس خبرې تایید به تقریبن ډېر کسان را سره وکړي. موږ د رسول الله د ۲۳ کاله دعوت په اړه دومره کتابونه نه دي لیکلي، لکه د هغه د لس کلنې تحمیلي جګړې په اړه چې لیکل شوي دي.

د دین او شریعت اساسي هدف دا نه وي چې خلک دښمنۍ ته وپاروي او ترمنځ یې د داسې اختلافاتو بسنټ کښېږدي چې د بشریت په زیان وي؛ څکه دین د سوکالۍ او بشري ګټې لپاره نازل شوی دی، نو که هر څوک د بشر ضد کار څنې اخلي یا هم نفرت، اختلاف او وژنو ته لار په جوړوي، دا کار یې د دین له اساسي پیغام سره ټکر دی، په دې سره هغه دین ته دومره زیان رسوي چې دښمن یې هم نه ورته رسوي.

د نبیانو او رسولانو د اصلي تګلارې امر امت ته هم شوی دی، قران کریم وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

{وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ} [آل عمران: ۱۰۴]

ژباړه: او ارو مرو دې له تاسو یوه ډله وي چې خیر ته بلنه کوي، په معروف امر وکړي، له بدو منعه او همدا کسان بریالي دي.

د دعوت او بلنې لپاره هر مهال ته دا امر متوجې دی چې هیڅکله به له دې اړین کار څخه امت نه غافله کېږي، د نبیانو و رسولانو اصلي مسوولیت هم دعوت و، له دې امله امت ته امر کېږي چې له تاسو دې هم ارو مرو یوه ډله وي چې دا اړین او له ارزښته ډک کار مخته یوسي.

د دعوت تګلاره او هغه کسان چې دعوت به ورته کېږي د قران په دې ایت کې ورته اشاره شوې:

{ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ} [النحل: ۱۲۵]

ژباړه: ستا د رب لارې ته په حکمت، غوره نصیحت بلنه کوه او له دوی سره ډېر ښه ډول مجادله وکړه. بېشکه ستا رب پر هغه چا ښه علم لري چې دده لارې ګمراه دي او دی په هدایت شویو هم پوره علم لري.

په دې ځای کې معلومه شوه چې دعوت په ښه طریقه وي، حکمت دادی چې له وخت او چاپېریال سره مناسب انسان خپل دعوت وړاندې کړي، د مخاطب ذهنیت ته پام کول او د هغه وخت، ځای و فرهنګ حساسیتونه و غوښتې په نظر کې ساتل حکمت دی، دا د اسلامي دعوت تګلاره ده چې هر انسان به په خپل وخت کې ورته پام کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعوت هغه چا ته کيږي چې منکر وي او ستا سره د دعوت په اړه اختلاف ولري، هغوی در سره بحث کوي، نه يې مني، حتا ممکن ستوغې خبرې وکړي، مګر د شريعت تګلاره داده چې تر ټولو په ښه طريقه به مجادله او بحث کيږي ددې لپاره چې دعوت اغيز وکړي لازمه ده چې د هغوی ستوغې خبرې وزغمل شي.

زموږ مسووليت د خدای پيغام د هغه تر مخلوقه رسول دي، هغه موږ امر کړي يو چې په ښو الفاظو او سمه طريقه يې ورسو څو خلک عقده وانخلي او دعوت په ښه سم ډول تر هغوی ورسيږي، د خدای په خپل مخلوق خوا بدېږي له دې امله امر کوي چې زما له بندګانو سره نرم چلند کوئ، مومن هم د خدای بنده دی او منکر هم، خدای يوه ډله په دې امر کړي چې زما پيغام هغوی ته ورسوه نور اضافه کاري به نه ور سره کيږي له دې امله اړينه ده چې زموږ د ناسم عمل په وجه د خدای بندګان د هغه له دين څخه لرې نه کړو؛ د حساب و کتاب مسله د خدای خپل کار دی چې موږ يې نه يو مکلف کړي، له دې امله هغه ويلي چې زه په تاسو او دوی دواړو علم لرم له هغوی سره د انکار حساب کوي او له موږ سره د دعوت په اړه.

پاته سوه يوه پوښتنه چې دعوت د چا دنده ده؟

دا پوښتنه ډېره مهمه ده او د قران دعوت بايد هغه څوک وکړي چې د قران له بيان شوي معيار سره سم وي. قران کريم وايي:

{ فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ}. [محمد: ١٩]

ژباړه: نو پوه شه چې له الله پرته بل معبود نه شته او د خپلې او د نر و ښځينه مومنانو ګنا ته بخښنه غواړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل ځای وايي:

{فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ} [النحل: ۳۴]

ژباړه: نو که تاسو نه پوهېدئ له پوهانو پوښتنه وکړئ.

د قران کريم له دې دوو اياتونو ثابته شوه چې دعوت د هغه چا کار دی چې په دين پوه وي، قران يې زده وي او د رسولانو مسووليت يې درک کړی وي. تر ايمان مخکې به علم لري، ځکه په ايمان که څوک پوه نه وي نو څه فايده ورته لري؟ تر استغفار مخکې به د هغه په اړه علم لري که نه ولې يې غواړي؟

دويم شی زړسوی، شفقت او مهرباني ده، که يو څوک له انسانيت سره مينه لري او خلکو ته احترام لري، نو هغه يې د ښېګڼې کار کوي.

قران وايي:

{فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ}. [آل عمران: ۱۵۹]

ژباړه: د الهي رحمت له امله ته دوی ته نرم يې، که ته بد اخلاقه او سخت زړی وای، نو دوی به دې له شاوخوا تللي وای، دوی ته بخښنه کوه، استغفار ورته غواړه او په چارو کې مشوره ور سره کوه.

دعوت په مينه او مهرباني کيږي، که يوڅوک دعوت کوي، خو تر نرمښت سختي ډېره پکې کوي، نو د ګټې پر ځای به زيان ډېر وکړي. تر دې دعوت يې نه دعوت ښه دی، بايد لومړی د بلنې اسلامي تګلاره زده کړي وروسته دې کار ته ملاوتړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اجرت او مزدورۍ په مقابل کې به يې نه کوي، بلکې دا بـه خپـل انساني او وجداني وظيفه بولي او د انسانيت د خيـر و ګټـې لپـاره بـه د الهي رضا په نيت دا کار کوي. قران وايي:

{أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ } [الطور: ۴۰، القلم: ۴۶]

ژباړه: او که ته له دوی د مزدوري غوښتنه کـوې چـې دوی تـه يـې زيان درونډ تماميږي.

له دې ايت څخه معلوميږي چې رسول پر خپـل دعـوت لـه خلکـو اجرت نه اخيستی، له دې امله هغه څوک چې همدا دنده مخته وړي، د مزدورۍ هيله به نه کوي، که څوک ور سره مرسته کوي د هغـوی خپـل کار دی، مګر دوی به خپله دنده پوره کوي او د الهي رضا و بشريت د خير په نيت به دا کار په بشپړه وفاداري مخته وړي.

غوره اخلاق، زيات صبر، د خلکو د خطاګانو بخښل، ځـان سـتړی کول، د انسانانو د چارو سمون ته پام کول او ځينې نور صفات دي چې مبلغين به يې په ځان کې لومړی پيدا کوي او بيا به خپله دا لويه وظيفـه پر غاړه اخلي.

۲۳/ ۱۱/ ۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جنګ اسباب او شرایط

زه دلته د هر جنګ په اړه بحث نه کوم. هدف مې هغه جنګ دی چې دیني ایډیالوژیکه صبغه ولري. زموږ دین موږ تـه د جنګـي اقـدام اجازه نه ده راکړې، بلکې دلته د دین ټولې چارې سوله ییزې بلل شوې دي، د قران کریم هدایت دی:

{قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ () يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَـنِ اتَّبَـعَ رِضْوَانَهُ سُـبُلَ السَّـلَامِ وَيُخْـرِجُهُمْ مِـنَ الظُّلُـمَاتِ إِلَى النُّـورِ بِإِذْنِـهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ} [المائدة: ۱۵، ۱٦]

ژباړه: یقینن تاسو ته د الله له خوا نـور او څرګنـد کتـاب راغلـی دی چې په دې سره د الهي رضا پیروان د سـلامتیا لارو تـه هـدایتوي او پـه خپله خوښه یې له تیارو د رڼا لور ته بیایي او دی هغوی نېغې لارې تـه برابروي.

قران دلته د دین او شریعت ټولو لارو ته چې یـو مسـلمان عمـل پـه کوي او الله ورته هدایت کړی وي، د سـلامتیا لارې وویـل، تـر دومـره وضاحت وروسته هیڅوک نه شي کـولای چې جنـګ د دیـن اسـاسي غوښتنه معرفي کړي، بلکې جنګ د انسان په ژوند کې یوه بـده پدیـده ده چې کله ناکله په عارضي ډول پېښېږي. قران د جنګ لپـاره دا اصـل بیان کړی دی:

وَقَـاتِلُوا فِي سَـبِيلِ اللَّهِ الَّـذِينَ يُقَـاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَـدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (البقره: ۱۹۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او د الله په لار کې له هغو سره وجګیږئ چې له تاسو سره جنګ کوي او تیری مه کوئ بیشکه الله تیریګر نه خوښوي.

دا د جنګ په اړه عمومي اصل دی، له جنګ سره تړلي نصوص به ټول پر همدې اصل تلل کیږي او د دغه اصل په رڼا کې به تعبیر او تفسیریږي. ځکه د قران ځینې احکام محکم دي چې یو قاطع او باوري قانون بیانوي څو د شک او شبهې ځای پکې پاته نه شي لکه همدا ایت، نور بیا د همدې فرعې دي چې اصل ته په ردېدا سم واضح مفهوم ور کوي.

په لوړو دوو ایاتونو کې دوه واضح پیغامونه بیان شول، یو د اسلام د سوله ییزتیا په اړه دی او بل د جنګ قانون دی چې موږ به تیری نه کوو ځکه الله تیریګر نه خوښوي، دینپالان یوازې له ځانه د دفاع حق لري. د وژلو یا جنګ په اړه چې هر څومره ایاتونه راغلي د همدې پاس ایت په رڼا کې داسې تعبیر و تفسیر ترې را وزي چې نه له عقل سره ټکر دی او نه له قران سره، له دې امله باید دا اصل په پام کې وساتل شي. عمومي پیغام سوله او د بشریت ګټه ده اسلام د همدې لپاره راغلی دی او د همدې لپاره باید ترې کار واخیستل شي که اړتیا شوه له ځان د دفاع حق هر انسان لري.

یعنې په شریعت کې انکار یا کفر د جنګ سبب نه دی، بلکې سبب یې پر نورو تیری دی، مسلمان هغه وخت جنګ پیلوي چې بل تیری پر وکړي.

اما د همدې جنګ لپاره بیا شرایط هم شته چې قران یا سنت کې ذکر شوي دي، مثلن: دومره وس به لري چې دښمن ترې سترګه وکړي، لکه {وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ} [الأنفال: ٦٠]كې چې د همدې خبرې يادونه شوې ده. يو امير به وي، لکه چې رسول الله ص په خپل وخت کې يوازينی امير و، خپلواکه سرپنا به لري، لکه مدينه چې د رسول الله او اصحابو وه. که نامسلمان هم په دې جنگ کې داخلیږي نو بايد د يوه تعهد او تړون له مخې وي، لکه رسول الله ص چې د مدينې له يهودو سره د ميثاق مدينه په نوم د سياسي ائتلاف يو تړون کړی و. د جنگ په اړه به د سيمې له مسلمانانو او اوسېدونکو سره سلا و مشوره شوې وي او د هغوی په غوښتنه به دا کار کیږي (الشوری: ۳۸) همداشان به يې مسلمانانو ته گټه رسیږي نه دا چې تر بدو يې بدتر کړي، که په يوه جنگ کې دا شرايط پوره شي او اسباب يې هماغه وي چې موږ لوړ بيان کړل، نو بيا جنگ جواز لري، که نه هسې بانې د جنگ مجوز نه دي چې د خلکو ارام ژوند ور تنگ کړي او تر بدو بدتر ور په برخه کړي.

۲۴ /۱۱/۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمومیت او خصوصیت

هغه احکام چې د وخت، مکان او ټولنې غوښتنې يې د تغيير تقاضا نه کوي هغه همداسې عمومي پاتېږي. ديني احکام د عمومي احکامو په کټګورۍ کې راځي. مثلن: پر خدای ايمان راوړل يا ټول نبيان حق بلل، پر اخرت باور در لودل يا هم تر مرګ وروسته پر حساب و کتاب ايمان راوړل، د قطعي اوامرو او نواهي ليست، د لمانځنې برخه، نه د وخت له غوښتنو سره ټکر راوړي نه مکان د دې د تغيير تقاضا کوي او نه هيڅ کلتور و فرهنګ دې ته بدلون ور کوي.

دا ديني برخه ده او د دين لارښوونې عمومي وي، په اسماني اديانو کې يوه لويه برخه احکام هغه دي چې د انسانانو له ژوند او ورځنيو مسايلو سره تړلي وي. دا د شريعت برخه ده چې هر وخت يې د بدلېدا، تغييرېدا او بيخي ختمېدا احتمال وجود لري او خپله شرعي احکام همدا معنا لري چې لنډمهالي او خصوصي وي، يعنې په يوه زمانه کې کار ور کوي خو بله زمانه کې خلکو ته سختېږي، يو مکان يې د اداينې لپاره مناسب وي، بل کې بيا نه کېږي او يوه ټولنه يې غواړي، خو بله ټولنه بيا د بل ډول احکامو غوښتونکې وي.

د عموميت او خصوصيت په موضوع پوهېدل له موږ سره د زياتو مشکلاتو په حل کې مرسته کوي. نړۍ بدليږي او غوښتنې له بدلېدا سره زياتېږي هم؛ په دې صورت کې موږ ته په کار ده چې اسماني احکام پر دوو برخو تقسيم کړو. دين او شريعت، لکه څنګه چې قران کريم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېل ياد کړي موږ يې هم سره بېل کړو او تر منځ يې د بېلوالي واضحې کرښې وکاږو.

د خصوص په برخه کې ځينې احکام يوازې د انبياؤ ځانگړنه وي، ځينې د ټولنې برخه وي، ځينې کلتوري بنه لري، ځينې يوازې په يوه زمانه او خاص ځای کې را مطرح کېږي او داسې هم شته چې د ټولنو پرمختگ او د ټيکنالوجۍ را پيدا کېدا له کاره اچولي دي.

که موږ د دې احکامو په اړه فکر وکړو نو ژوندي مثالونه به يې پيدا کړو. دلته به موږ ته د ځينو اياتونو تفسير او پرې پوهېدا هم اسانه شي لکه د دين د تکميل موضوع چې قران ياده کړې ده، خو شريعت يې نه دی ياد کړی. هغه استدلال چې د نړۍ د هر وخت هر ډول مسايل په قران کې شته او حل يې هم وړاندې کړی، ناسم فکر دی، نن زمانه کې په هيڅ صورت د تطبيق وړ نه دی او خلک يو ډول شکمن هم شي، که موږ د احکامو دا توپير بيان کړو خپله دا مشکلات حلېږي.

يو بل مهم ټکی دا هم دی چې ټولنه مو بيا د هر ډول تحول او تغيير لپاره ذهنن چمتو وي، د دين په نوم به د پرمختگ خنډ نه جوړېږي او د هر پر مختگ مخه به له دين سره د ټکر په نوم نه نيسي. که زوړ تعبير موږ سم ونيسو او د تعميل کوښښ يې وکړو، نو يو لور ته خو هيڅ امکان نه لري؛ ځکه ځمکني شرايط هيڅ ورته جوړ نه دي او دويمه نکته داده چې د گټې پر ځای زيان لري. اسلامي نړۍ د همدې زاړه تعبير له امله په مشکلاتو کې را گېر ده. زاړه تعبيرونه بايد نه وي، هر وخت او مکان نوی لوښی دی چې نوې غوښتنې يې نوي احکام غواړي او دا يوه دنيوي چاره ده چې تر ډېره له اسماني احکامو سره تړاو هم نه لري، نو د دې لپاره لازمه ده چې نوي قوانين جوړي شي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه قوانين د خـداى د احكـامو مقابـل ونـه بلـل شي، ځكـه د خـداى احكام د يوه شي په اړه دي او دا د بل شي، هغه تر يوه خاصـه وختـه، مكانه او ټولنې ځانګړي دي او دا د بل وخت، ځاى او ټـولنې غوښـتنه ده، هغه له ثواب و عذاب سره تړلي مسايل دي چـې يـوازې دينـي يـا شرعي صبغه لري خو دا د دنيا مسايل دي چې ثـواب و عـذاب ور سره كار نه لري.

له لويه سره دا دوه بېل موضوعات دي چې بايد تفكيك يې وشي، نه دې د قانون په جوړولو مسلمانان كافران ګڼل كېږي، ځكـه د وخـت غوښتنه ده او نه دې د دنيوي مسلو هرې برخې ته شرعي و ديني احكام ور ننباسي، چې په لوى لاس خپل ځانونه او نور انسـانان پـه مشـكلاتو اخته كړي.

دينونه يا شرايع د انسانيت د ګټې لپاره دي، كه يوه تعبير ګټه نه كوله انسانان يې بايد په هر وخت كې تبديل كړي، ځكه د شريعت يا دين له عمومي اساسي پيغام سره سمون نه لري او تغيير يې حتمي دى، دا مهم اصل دى چې په هر وخت كې د تطبيق وړ دى او په قران و سنت كې د دې لپاره خورا زيات دلايل هم وجود لري.

د دې مسلې په اړه زه د دين او شريعت توپير تر سرليك لاندې هم ږغېدلى يم چې هلته يې دلايل او مثالونه هم كتلاى شئ او هم د پيغـام د لومړي ټوك په دغه «پر شرعي تعبيـر د زمـان، مكـان او كلتـور اغېـز» مقاله كې له مثالونو سره بحث پر شوى دى.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۲٦

(c) ketabton.com: The Digital Library

له شرعي متنه د اجتهاد حق څوك لري؟

په دې برخه کې څو ټکي اړین دی چې لومړی پکې د اجتهاد تعریف دی، تر هغو وروسته چې اجتهاد وپېژندل شي، بیا یې پر دې اړخ رڼا باید ولوېږي چې څوك د اجتهاد حق لري او ولې یې لري؟ ایا اوس هم لکه د تېر وخت د مسائلو د حل لپاره د یوه مجتهد اجتهاد کفایت کوي او که په دې اړه باید زړه تګلاره تبدیل شي، تر دې ښه بدیلونه ورته ومومندل شي، چې هغه د یوې کمېټې له لارې مسائلو ته ځواب ویل دي، چې نن په ډېر ښه ډول دا کار ممکن هم دی؟ لومړی یې تعریف ته راځم:

الإجتهاد فِي اللُّغَة مَأْخُوذ من الْجهد بِفَتْح الْجِيم وَضمّهَا وَهُوَ الْمَشَقَّة والإجتهاد والتجاهد بذل الوسع والمجهود والتجاهد بذل الوسع كالإجتهاد وعَلى هَذَا يُقَال اجْتهد فِي الْأَمر أَي بذل وَسعه وطاقته فِي طلبه ليبلغ إِلَى نهايته سَوَاء كَانَ هَذَا الْأَمر من الْأُمُور الحسية كالمشي وَالْعَمَل أَو الْأُمُور المعنوية كاستخراج حكم أَو نظرية عقلية أَو شَرْعِيَّة أَو لغوية فَيُقَال بذل طاقته ووسعه فِي تَحْقِيق أَمر من الْأُمُور الَّتِي تَسْتَلْزِم كلفة أَو مشقة فَقَط وَلَا يُقَال اجْتهد فِي حمل قلم أَو كِتَابَة سطر أَو سطور عَمَّا لَيْسَ فِيهِ مشقة.(۱)

ژباړه: اجتهاد په لغت کې له جهد نه اخیستل شوی دی چې د جیم په زور یا پېښ مشقت ته وایي، اجتهاد او تجاهد د وس او هغه څه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په وس یې پوره وي کارول دي، تجاهد هم لکه اجتهاد د وس کارول دي، له دې امله ویل کېږي چې (اجتهد في الأمر) یعنې خپل وس او توان یې د هغه په طلب کې مصرف کړ څو یې وروستۍ پایلې ته ورسېږي دغه چاره که له حسي امورو سره اړه لري لکه تګ او کار یا له معنوي امورو سره تعلق ولري لکه د حکم او رایې استخراج هغه که عقلي وي، یا شرعي یا هم لغوي، نو پر همدې اساس ویل کېږي چې هغه خپل وس او توان د هغې چارې په را برسېرولو کې ولګاوه چې تکلیف او مشقت ورته حتمي و، یوازې په همدې برخه کې، داسې نه ویل کېږي د قلم په وړلو، یا یوې لیکې یا څو لیکو په لیکلو کې چې اصلن مشقت نه لري، خپل وس مصرف کړ.

الإجتهاد هُوَ استفراغ الوسع وبذل المجهود فِي طلب الحكم الشَّرْعِيّ عقليا كَانَ أَو نقليا قَطْعِيا كَانَ أَو ظنيا على وَجه يحس من النَّفس الْعَجز عَن الْمَزِيد عَلَيْهِ. (۲)

ژباړه: اجتهاد معنا په خپل ټول توان د یوه معقول شرعي حکم چې که قطعي وي یا ظني، را ایستل دي، ان پر دې حکم د زیاتوب توان به په ځان کې نهویني.

اجتهاد په لغوي معنا کې هم د خپل وس کارونې ته ویل کېږي او اصطلاح کې هم د لغوي معنا په رعایتولو کمې زیاتونې پر شوې دي، له دې ښکاري چې څوک په دې لار کې د وس کارونې توان نه لري، لکه هغه څوک چې په عربي ژبه نه پوهېږي، هغه څوک چې شرعي متونو په معنا نه پوهېږي، هغه څوک چې د شریعت مقاصد، مفاهیم او موخې نه شي تشخیصولای او په دې لار کې نور هغه اړین ټکي چې د وس له کارونې سره په یو ډول نه یو ډول تعلق پیدا کوي، هغوی له لویه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره د اجتهاد کولو ظرفیت نه لري، په ناحقه دې د خلکو وخت نـه ور ضایع کوي او نه دې په ناحقه فتواؤ خلک کمراهی ته ټېله کـوي چـې هم ځانونه په خراب کړي او هم د نورو دنیا و اخرت ور تبا کړي.

حَقِيقَة الإجتهاد على مَا يفهم من كَلَام الْعلمَاء استفراغ الْجهـد فِي إِدْرَاك الْأَحْكَام الشَّرْعِيَّة الفرعية من أدلتها التفصيلية. (۳)

ژباړه: د اجتهاد حقيقت د علـماؤ لـه وينـاؤ داسـې فهمېږي چـې د شريعت له تفصيلي دلایلو د يوې شرعـي فرعـي مسـلې د ادراک لپـاره خپل ټول توان مصرفول دي.

والاجْتِهادُ: بَذْلُ الوُسْعِ في بُلُوغِ الغَرَضِ. (۴)

ژباړه: هدف ته په رسېدو کې له ټوله توانه کار اخیستل اجتهاد دی.

تر دې ځایه د اجتهاد پر تعریف خبره وه، زما په اند اوس به واضحه شوې وي چې اجتهاد د لغت او اصطلاح له مخې پوهان څه ته کاروي؟ تر دې وروسته بحث باید پر دې وکړو چې مجتهد څوک کېدلای شي؟ د دې لپاره کوم شرایط شته؟ که وي هغه په عقلي او نقلي تـول څـومره پوره دي؟ راځو همدې بحث ته:

د اجتهاد لپاره هغه اړين شرايط چـې فقهـاؤ ورتـه تعين کـړي دي، ځینو یې زیات ښودلي او نورو کم، د ځینو شرایطو یادونه بـه یـې دلتـه وکړم:

إِن شُرُوط الإجتهاد الَّتِي قررها الأصوليون فِيهَا بعض الِاخْتِلَاف من حَيْثُ الزِّيَادَة وَالنُّقْصَان وَيُمكـن لنـا أَن نقسـم هَـذِه الشُّرُوط قسمَيْنِ حَتَّى يحتويـا كـل مَـا ذكـر فِيهَـا بالإيجـاز الْقسـم الأول الشُّرُوط الْعَامَّة شُرُوط التَّكْلِيف وَهِي ١ الْإِسْلَام ٢ الْبلُوغ ٣ الْعقـل

(c) ketabton.com: The Digital Library

الْقسم الثَّانِي الشُّرُوط التأهيلية وَهِي تتنوع إِلَى نَوْعَيْنِ الأول الشُّرُوط الأساسية وَهِي ١ معرفَة الْكتاب ٢ معرفَة السّنة ٣ معرفَة اللُّغَة ٤ معرفَة أصُول الْفِقْه ٥ معرفَة مَوَاضِع الْإِجْمَاع الثَّانِي الشُّرُوط التكميلية وَهِي ١ معرفَة الْبَرَاءَة الْأَصْلِيَّة ٢ معرفَة مَقَاصِد الشَّرِيعَة٣ - معرفَة الْقَوَاعِد الْكُلية ٤ معرفَة مَوَاضِع الْخلاف ٥ الْعلم بِالْعرْفِ الْجَارِي فِي الْبَلَد ٦ معرفَة الْمنطق ٧ عَدَالَة الْمُجْتَهد وصلاحه ٨ حسن الطَّرِيقَة وسلامة المسلك ٩ الْوَرع والعفة ١٠ رصانة الْفِكر وجودة الملاحظة ١١ الإفتقار إِلَى الله تَعَالَى والتوجه إِلَيْهِ بِالدُّعَاءِ ١٢ ثقته بِنَفسِهِ وَشَهَادَة النَّاس لَهُ بالأهلية ١٣ مُوَافقَة عمله مُقْتَضى قَوْله. (٥)

ژباړه: د اجتهاد هغه شرطونه چې اصولينو مقرر کړي، د زياتوب او کمي له اړخه يو څه اختلاف پکې شته، شوني ده چې موږ يې دوو کټګوريو ته تقسيم کړو، څو دواړه برخو کې هغه څه په لنډ ډول راونغاړل شي چې په اړه يې ويل شوي، لومړی ډول يې عام شرطونه دي د تکليف يا مکلفيت شرطونه بلل کيږي، لکه: ١- اسلام، ٢- بلوغ، ٣- عقل، دويم قسم شرطونه يې د اجتهاد د اهل جوړنې دي چې دا بيا هم دوه ډوله لري، لومړی ډول يې اساسي شرطونه دي، لکه: ١- د قران کريم معرفت، ٢- د سنتو معرفت، ٣- د عربي ژبې معرفت، ۴- د فقهي اصولو پېژندګلوي، ۵- د هغو مسائلو پېژندنه چې اجماع پر شوې وي، دويم ډول شرطونه د لومړي بشپړونکي دي، لکه: ١- د براءت ذمه معرفت، ٢- د شريعت د مقاصدو پېژندنه، ٣- د کلي قواعدو پېژندنه، ۴-

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اختلافي ځایونو معرفت، ۵- په ښار کې د شته عرف په اړه پوهاوی، ٦- د منطق (فن) معرفت، ۷- د مجتهد عدالت او غوراوی، ۸- غوره طریقه او بهتر مسلك، ۹- تقوا او پاك لمني، ۱۰- پیاوړی فکر او دقت نظر، ۱۱- الله تعالی ته اړتیا احساسول او هغه ته دعا کول، ۱۲- پر خپل ځان باور او پر اجتهادي وړتیا یې د خلکو شاهدي، ۱۳- عمل یې باید د وینا د غوښتنې پر اساس وي.

په دې شرایطو کې که غور وشي، بیخي پر ځای شرایط او د عقل و نقل له مخې ډېر مهم هم دي. اسلام، بلوغ او عقل خو د مکلفیت دورې ته لا اړین دي، نو اجتهاد ته خو تر لمر روښانه ده چې ضروري دي، د قران کریم، سنتو، عربي ژبې او فقهي اصولو پېژندنه ځکه اړینه ده چې له دې پرته اجتهاد ممکن نه دی، هغه مسایل چې اجماع پر شوې وي؛ ځکه باید وپېژندل شي چې څوك اجماع حجت بولي لکه اهل سنت والجماعت نو د اجماع له مخالفته به ځان وساتي له دې امله باید د اهل سنت والجماعت مجتهد دغه موارد وپېژني، براءت ذمه باید ځکه وپېژني چې له دې سره د احکامو تعلق دی، د شریعت مقاصد باید مجتهد ته معلوم وي، که داسې ونه کړي، نو په خپل اجتهاد کې به سترې غلطۍ وکړي چې د شریعت عمومي روح ته به زیان ورسوي، کلي قواعد باید وپېژندل شي چې په جزئیاتو کې د هغو حق تر پښو لاندې نه شي، اختلافي او نااختلافي ځایونه باید ورته معلوم وي، په هغه ځای کې شوی اجتهاد باید وپېژني، که اړتیا شوه خپله هم د اجتهاد لار غوره کړي، که د اختلاف ځای درك نه شي کړای، نو د اجتهاد درجې ته هم نه رسېږي، د هیواد او ښار عرف ډېر مهم دی، د ځینو شرعي مسلو لوری او مسیر همدا کلتور او عرف ټاکي، له دې امله

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید د خپل ښار او هیواد له عرف سره بلـدتیا ولـري، د منطـق علـم یـو مهال ډېر اړین بلل کېده، ځکه یې د مجتهد په شرایطو کې راوړی البته له هغو کتابونو پرته چې د دغـه فـن اصـطلاحات یـې پـه خـلاص مـټ راوړي که د هغو پوهاوي ته اړین وبلل شي ، خو سهي ده؛ امـا لـه دې پرته فکر نه کوم چې د یوه مجتهد لپاره دې هماغه پخواني منطق اړین وي، د دې پر ځای اوسنی فلسفه، تـاریخ، ټولنپوهنـه او ځینـې جدیـد علوم که لازمي شي، ښه به وي. مجتهد باید عادل او نیک انسـان وي، که داسې نه وي په اجتهاد کې ممکن له انصاف او حق څرګنـدولو ډډه وکړي، خلکو ته د خیر او خواخوږی له مخې به له انصافه ډکه تګـلاره او د غوره مسلک بنسټ ږدي، تقوا او عفت د خلکو د باور لپاره اړین دي او هم د هغه دیانت لپاره، که څوک تقوا ونه لري، هغـه ممکـن پـه لوی لاس د شریعت مسایل په خپلو ناسمو اجتهادونو د ریخشند کړي، ځکه باید مجتهد تقوا ولري او هم عفت، د ښه او تېز فکر خاوند وي، که روغ فکر او ژور لید ونـه لـري، د مسـایلو عمـق تـه نـه شي متـوجې کېدلای، له دې امله بایـد دقـت نظـر ولـري او د مسـایلو ګـڼ اړخونـه ورڅخه پټ پاته نه شي، الله تعالی ته اړتیا احساسول انسان لـه تکـبر او بې ځایه غرور څخه ساتي، که څوک متکبر وي، هغه ته ممکن د خپل ځان او د هغه د اجتهاد په نسبت نورو علـماء او د هغـوی هڅـې کمـې وبریښي او هیڅ وخت له خپلې ناسمې خبرې د پر شا کېـدلو تابیـا ونـه لري، غرور او تکبر انسان پر خپل مسلک او خپل دریـځ کـه څـه هـم ناسم وي، درېدلو او ثابت قدمی ته هڅوي چې د یوه مجتهد لـه شـان سره نه ښایي، پر ځان باور په هر شي کې اړیـن دی، کـه یـو څـوک د کمتری په احساس اخته وي، هغه بیا دومره ستر کار ته اوږه هم نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور کولای، نو لومړی باید مجتهد ډاډه شي چې زه د دې کار اهل یم او سر ترې ایستلای شي، له دې سره د هغه کار ته په کتو باید خلك هم ډاډه ور کړي، د مسایلو په حل کې رجوع ورته وکړي او دا شاهدي ور کړي چې هغه په خپلو هڅو د هغوی ستونزو ته ځواب ویلای شي، څو د هغه حوصله زیاته شي، د خپل کار پر اهمیت ډاډه شي او عملن یې وویني چې ټولنې ته یې ګټه رسېږي، که د عمل او ینا ترمنځ تضاد پیدا شي، بیا د خلکو باور هم کمېږي او دا کار یې له تقوا سره هم ټکر دی، قران کریم دا خبره واضحه کړې ده چې په خپله وینا عمل نه کول د الله په نزد لویه ګنا ده، نو که مجتهد خپله دا کار کوي، هغه نه یوازې د خلکو باور ته زیان رسوي؛ بلکې د تقوا او پرهیزګارۍ له لیسته وزي چې د یوه مجتهد په توګه به په ټولنه کې ځای ونه لري.

اجتهاد ولې باید وشي؟ په ټولنه کې څه وخت اجتهاد ته اړتیا پیدا کېږي او که ونه شي نو څه به پېښ شي؟

د اجتهاد د اهمیت په اړه پوهان وایي:

إِن الإجتهاد فِي الْإِسْلَام أقوى دَلِيل على أَن ديننَا الحنيف هُوَ الدّين الشَّامِل الخالد الوحيد الَّذِي يُسَايِر ركب الحضارة الإنسانية عبر العصور والأجيال ويرحب بِكُل التغيرات الطارئة والمشاكل الناجمة من تجدّد الظروف والمصالح على اخْتِلَاف المجتمعات الإنسانية فِي مَشَارِق الأَرْض وَمَغَارِبهَا ويعرض لَهَا حلولا مُنَاسبَة فِي ضوء الْأَحْكَام الْكُلية وَالْأُصُول الثَّابِتَة من الْكتاب وَالسّنة. (٦)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: په اسلامي دين کې اجتهاد هغه پياوړى دليل دى چې زموږ حنيف دين هر زمان ته شامل او يوازينى هغه تل پاتى دين ښيي چې د انساني تمدن له کاروان سره يې په هره زمانه او هر نسل کې هممهالـه سفر کړى دى، هر ډول ناڅاپي تغيراتو او د حالاتو له نوي کېدا يـا هـم په ختيځ و لويديځ کې د انساني ټولنو د اختلاف لـه املـه چې کـومې ستونزې رادبره کېږي، هغو ټولو ته هرکلى وايي او د کلي احکامو او لـه کتاب و سنت څخه د ثابتو اصولو په رڼا کې مناسب حل ورته وړانـدې کوي.

ياد کتاب ليکي:

إِن مسَائِل الْعَصْر تتجـد ووقـائع الْوُجُـود لَا تَنْحَصِرـ ونصـوص الْكتـاب وَالسّـنة محصـورة محـدودة فَكَـانَ الإجتهـاد فِي الْأُمُـور المستحدثة حَاجَة إسلامية ملحة لمسايرة ركـب الْحَيَـاة الإنسـانية تَلْبِيَة لهَذِهِ الْحَاجة قد قَامَ الصَّحَابَة رَضِي الله عَـنْهُم وَمـن بعـدهمْ من التَّابِعين وأتباعهم وأئمـة الْإِسْلَام وفقهـاء الْأمـة بالإجتهـاد فِي الْمسَائِل المسـتجدة فِي عصـورهم وَصَـارَ الإجتهـاد منحـة ربانيـة مستمرة يتمتع بهَا الْمُسلمُونَ بجهود الْمُجْتَهـدين الْأَكفـاء فِي كـل زمَان وَمَكَان وَلم تكن خَاصَّة بعصر دون عصر وبمصرـ دون مصرـ حَتَّى يفهم ونعوذ بِاللَّه تَعَالَى أَن رَحْمَة الله عز وَجل صَـارَت عقيمـة بعد ذَلِك وانقطعت عَن الْعلمَاء الْمُتَأَخِّرين المتـأهلين وَلَا شـكّ أَن هَـذَا الإعتقـاد بإنتهـاء الإجتهـاد والمجتهـدين تحجـر رَحْمَـة الله الواسعة وَحكم على قدره وقضائه بِدُونِ علم يشـبه بصـيحة فِي وَاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَنفخ فِي رماد أَمَام قَول الله عز وَجل {وَآخَرين مِنْهُم لما يلْحقُوا بهم وَهُوَ الْعَزِيز الْحَكِيم ذَلِك فضل الله يؤتيه من يَشَاء وَالله ذُو الْفضل الْعَظِيم} الْجُمُعَة: ۳۲.

ژباړه: د زمانې مسلې نوې کېږي او د پېښو وجود معلوم تعداد نه لري، د قران کريم او احاديثو نصوص محصور او محدود دي، نو په نوې چارو کې اجتهاد يوه اړينه اسلامي اړتيا وه چې د انساني ژوند قافله ورسره روانه پاتې شي، همدې اړتيا ته په کتو اصحابو رضي الله عنهم، تر دوی وروسته تابعينو، اتباع تابعينو، اسلامي امامانو او د امت فقهاؤ ټولو په خپلو وختونو کې د نويو مسايلو لپاره اجتهادونه کړي دي، اجتهاد يوه تل پاتې الهي لورېينه ده چې مسلمانان په هره زمانه او مکان کې د وړ مجتهدينو له اجتهاده په استفادې ور نه ګټه واخلي، دا الهي پيرزوينه په يوه خاصه زمانه پسې ځانګړې نه ده او نه هم تر يوه خاص ښار پورې، چې بله زمانه او ښار کې به نه شي کېدلای، په دې کې شک نه شته چې د اجتهاد او مجتهدينو د ختم باور د پراخ الهي رحمت رابندول او د هغه پر قدر و فيصلې له علم پرته حکم دی چې د دې الهي قول په وړاندې په يوه دره کې د نارې يا هم ريګو ته د ور پوکلو حيثيت لري چې وايي: او له دوی پرته ځينې نور دي چې دوی نه دي ورسره مخ شوي، دی غالب د حکمت خاوند دی، دغه الهي پيرزوينه ده چې الله يې غواړي هغه ته يې ور کوي او الله د سترې پيرزوينې خاوند دی.

وَعَن أنس بن مَالك رَضِي الله عَنهُ أَن النَّبِي صلى الله عَلَيْهِ وَسلم قَالَ مثل أمتِي مثل الْمَطَر لَا يدرى أَوله خير أم آخِره، هَذَا

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَلَا يسوغ لأحد أَن يَدعِي أَن الْأَئِمَّة الْمُجْتَهدين الْمُتَقَدِّمين استوعبوا كل مَا هُوَ كَائِن إِلَى يَوْم الْقِيَامَة لِأَن اسْتِيعَاب مَا كَانَ وَمَا يكون من صِفَات الله عز وَجل الَّتِي لَا يُشَارِكهُ فِيهَا أحد غَيره. (٧)

ژباړه: او له انس بن مالک رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وويل: زما د امت مثال د باران په شان دی چې د اول او اخير د خير په اړه يې څوک نه پوهېږي، له دې وجې بايد هيڅوک دا ادعا ونه کړي چې تېرو مجتهدينو تر قيامته ټولو پېښېدونکو مسايلو ته ځواب ور کړی؛ ځکه د تېرو او راتلونکو پېښو علمي احاطه له هغو الهي صفاتو څخه ده چې هيڅوک له الله تعالی سره په دې صفت کې شريک نه دي.

د پېښو په اړه هيڅوک حد نه شي ټاکلای چې دومره به وي، اما د شريعت متون په خاص شمېر او تعداد کې را محدود شوي دي، که د اجتهاد دروازه خلاصه نه شي، نو د مسايلو ځواب ويل به گران شي، خلك به له ستونزو سره مخ شي، ژوند به ودرېږي او د بشري ټولنو له تېز او په لنډ وخت کې له تغيير منونکي کاروان څخه به دينپالان پاته شي، د وخت غوښتنو ته به ځواب نه شي ور کولای او بالاخره به بشر مجبور شي چې د دين کمبله ور ټوله کړي؛ د دې لپاره چې دين او شريعت پر خپل ځای پاته شي، خلکو ته د سرخوږي پر ځای د هغوی د ستونزو درمل شي، بايد د اجتهاد لار پرانيسې وي.

اجتهاد نن هم بايد لکه د پخوا په شان د يوه فرد کار او مسوولیت وي، که نن حالات داسې شوي دي چې دغې تگلارې ته بدلون ور کړل شي؟ د اجتهاد په اړه د يوه فرد هڅې ډېرې بريالی دي او که د يوې ډلې او کمېټې؟ زما په اند ډله هره وخته تر فرد مصؤنه وي، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجتهاد په اړه هم جمعي هڅې تر فردي هغو ګټورې دي، ځکه په فردي کې د خطا امکان زيات وي او جمعي هڅې که څه هم له خطا پاکې نه شي بلل کېدلای، اما نسبتن تر فردي هڅو ښې ګڼل کېدلای شي، همدې نکتې ته په يوه حديث کې هم اشاره شوې ده:

عَنْ أَبِي مُوسَى، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا».(۸)

ژباړه: له ابو موسی الاشعري رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وويل: يو مومن د بل مومن لپاره ودانۍ حيثيت لري چې يوه برخه يې بله ټينګوي.

دا بيخي بهترين مثال دی، د يوه مجتهد کمزوري بل ورته په ګوته کوي او هغه ترې تېرېږي، که يوه خطا کړې وه بل يې ورته په ګوته کوي او هغه خپله خطا پرېږدي، د تېرو امامانو له خطاګانو سره وروسته مجتهدينو همداسې وکړل يا هم د هغوی د عصر فتواوې چې د دوی له عصر سره يې سمون نه درلود، علماؤ همداسې چلند ورسره وکړ، ځکه اجتهاد په غير منصوصي مسلو کې کېږي چې وخت ناوخته تغيير هم کوي او له يوې زمانې بلې ته د زيات تغيير امکان لري، حتا په يوه زمانه کې د ټولنو په تغيير دغه مسايل تغيير کوي چې ښه مثال يې د امام شافعي رحمه الله قديم او جديد مذهب دی چې اول يې په عراق او دويم يې په مصر کې پنځولی دی. په قديم مذهب کې هغه د يوه شي په اړه يو ډول نظر ورکړی دی او د جديد مذهب له مخې يې بل ډول حکم پر کړی دی، دا ځکه چې د ټولنې غوښتنې يې په نظر کې نيولې دي او د هغو تقاضا همدا وه چې حکم ته تغيير ورکړي. پوهان يې په اړه وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

وأن الاجتهاد الجماعي يجعل الثقة أكبر في الأمور التي تم التوصل إليها في الفتاوى والأحكام، سواء في نفس المجتهد، أم في نفس القارئ، أو المستفتي. وذلك لأن رأي الجماعة أقرب إلى الصواب من رأي الفرد، مهما كان الفرد قد بلغ ونبغ في العلم، فعندما تجتمع العقول، وتلتقي الأفكار، ويكثر النقاش، قد تبرز أشياء لم يكن أحد ليحسب لها حساب، وقد تتغير الفتوى من أجل بعض المناقشات. (٩)

ژباړه: جمعي اجتهاد د هغو چارو د فتوا او احکامو په اړه چې پرېکړه پرې شوې وي ډېر زيات باور رامنځته کوي، دا باور که د مجتهد په اړه وي، يا د لوستونکي يا هم د پوښتونکي. دا ځکه چې د يوې ډلې رايه د فرد تر رايې که څه هم ډېر زيات علم يې کړی وي، حق ته نژدې وي؛ نو کله چې ګڼ عقلونه سره يوځای شي، بېلابېل افکار سره کېوزي، مناقشه زياته شي، داسې څه را برسيره کېږي چې هيچا به يې په اړه فکر لا نه وو کړی، او کله د ځينو مناقشو له امله فتوا ته تغيير ور کول کېږي.

كما أن التحديات والنوازل، وكثرة الأمور المستجدة، وظهور القضايا المعقدة في هذا الزمان، والتي تحتاج إلى شرح مفصل من أهل الاختصاص الثقات، والتي قد ينتج عنها تفرعات كثيرة جدا في القضية الواحدة، تؤكد ضرورة الاجتهاد الجماعي، ويتحتم على المجتهدين أن يجتمعوا ليقولوا كلمتهم الجماعية، التي تخدم مصلحة الإسلام، والتي تكون بعيدة عن أي مؤثرات خارجية.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ومما يزيد من أهمية الاجتهاد الجماعي في هذا العصر، وجود جماعات إسلامية كثيرة، وكثرت النزاعات حتى وصل الخلاف في بعض الأحيان، أن تختلف الجماعات في أصول الدين، وفي صلب العقيدة، فلا بد من وجود العلماء الكبار الذين تثق بهم الأمة ليفضوا هذا النزاع، ويعيدوا الأمة إلى الدين الحق الذي يريده الله ورسوله. (۱۰)

ژباړه: نن سبا چېلنجونه، پېښې، نوي امور او ډېرې پېچلې قضيې رامنځته کېږي چې د باوري متخصصو کسانو له لوري بايد په مفصل ډول تشريح شي، داسې قضيې چې ممکن د يوې قضيې ګڼ بعدونه را برسيره کړل شي چې دا نور هم د جمعي اجتهاد پر اړتيا ډېر ټينګار کوي، مجتهدينو ته په کار ده چې يوځای شي څو يې خبره د يوې ډلې شي چې د اسلامي مصلحت لپاره اړينه ده او همداشان به د جماعت دريځ له هر ډول خارجي اغېز څخه لرې ساتل شوی وي.

د ګڼو اسلامي ډلو او هغو اختلافاتو وجود چې ځينې وختونه دغه ډلې د دين او عقيدې په اصولو کې شخړو ته اړباسي، هم يې نن سبا د جمعي اجتهاد اهميت ډېر کړی دی؛ په دې وخت کې د داسې سترو عالمانو شتون حتمي دی چې امت پرې باور وکړي، هغوی دغه اختلاف ختم کړي او امت هغه حق دين ته را وګرځوي چې الله او د هغه رسول يې غواړي.

دا ښيخې روښانه خبره ده چې د يوه کس په نسبت ډېر کسان ښه پرېکړه کولای شي، ځکه نو الله تعالی د دغه امت يو صفت د چارو په اړه د مشورې هم ياد کړی دی، شورا يې ډېر بهترين اصل دی، که د

(c) ketabton.com: The Digital Library

واک او قدرت په چارو کې مشوره اړینه وي، نو د علم او دین په اړه بیخي اړینه ده، ځکه دا مسایل پر اجتماعي او فردي ژوند اغېز لري، نو که ناسمه فتوا ور کړل شي، ممکن د خلکو ژوند ناحقه ډېر متاثر کړي، د دې لپاره اړینه ده چې د مسایلو په ور کړه کې له ډېر احتیاط څخه کار واخیستل شي چې تر یوه مجتهد دغه کار یوه ډله ډېر ښه کولای شي.

نن یوازې هغه مسایل هم نه دي چې صرف دیني بعد ولري، له دیني او شرعي بعد سره اقتصادي، طبي، سیاسي، نظامي، کلتوري، تاریخي، ټولنیز او داسې نور بعدونه هم لري، له دې امله یو کس دې ټولو بعدونو ته نه نظر کولای شي او نه دومره علم څوک لري چې پر دې ټولو ابعادو دې ژور نظر وکړي چې ور کړې فتوا یې په یوه برخه کې هم ټولنې ته ستونزې او حساسیتونو را ولاړ نه کړي. د دې لپاره چې ټولنه هم ارامه وي، له دین سره د خلکو د تنفر او فاصلې اخیستلو سبب هم نه شي، اړین ده چې د فتوا چارې یوه داسې ډله مخته یوسي چې له دیني عالمانو نیولې بیا د یادو برخو تر تخصصي کسانو پورې ټول پکې برخه ولري او د فتوا تر ور کړې مخکې د دې ټولو کسانو نظرونه په داسې فضا کې واخیستل شي چې بشپړه د بیان ازادي او د انساني حقوقو درناوی موجود وي، هر کس خپله رایه د خپلو علمي، منطقي او معقولو دلایلو په رڼا کې وړاندې کړي، چې ممکن همدغه مناقشات د ځینو فتواؤ مسیر بدل کړي.

۲۹/۵/۲۰۲۱

سرچینې:

۱) (إرشاد النقاد إلی تیسیر الاجتهاد (ص: ۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲) (إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۸)
۳) عقد الجيد في أحكام الاجتهاد والتقليد (ص: ۳)
۴) مقام الرشاد بين التقليد والاجتهاد (ص: ۲۱)
۵) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۸- ۱۰)
٦) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۱۱)
۷) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۱۱- ۱۲)
۸)مسلم: ۲۵۸۵.
۹) المجامع الفقهية وأثرها في الاجتهاد المعاصر (ص: ۱۷)
۱۰) (المجامع الفقهية وأثرها في الاجتهاد المعاصر (ص: ۱۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عباداتو کې شته پيغامونو ته نه پاملرنه

عبادات له دې سره چې د الله لپاره دي، ثواب لري، د زړه سکون او روحي ډاډ پکې شته، ځينې مهم پيغامونه د انساني ټولنې او ژوند لپاره هم لري، چې هغو ته يې له بده مرغه مسلمانانو توجو نه ده کړې.

د لمانځه په صف کې دې نژدې سره درېږي، چې د يوه پښه له بـل سره ولگېږي او اوږه يې له اوږې سره ولگېږي(۱)، په دې توگه بـه هـم صف منظم و برابر شي او هم به هغه حکمت تر لاسه شي چې پـه دې کې نغښتی دی. د نژدې درېدلو يو حکمت د مسلمانانو ترمنځ مينه پيدا کول دي، د هغوی زړونه سره نژدې کـول دي، ځکـه څـوك چـې سره خپه وي هغه نژدې نه درېږي، حتمن هڅه کوي چې يو څه ځنې جـلا ودرېږي، خو حديث امر کړی دی چې نژدې ودرېږي، نو پـه دې سره يو بل ته نژدېکت پيدا کېږي او ترمنځ يې د مينې سبب کېږي.

اما که زړونه سره بېل وي، خو پښې سره نـژدې وي، نـو بيـا اسـاسي پيغام نه دی تر لاسه شوی، ځکه د دين د راتلو اساسي هدف لـه بـدې ورځې خلك سمې ته راوستل دي، نو که د انسانانو د ښې ورځې سبب نه شي، معلومه خبره ده چې اساسي هدف ورك دی او خلك يـې پـه موندلو نه دي بريالي شوي.

د وږي، پياز او گندنې د بوی تر ورکېدا له مسجد څخه منعـه هـم د دې لپاره وه چې نورو انسانانو ته له دې بوی څخه په عبادت او عبادت خانه کې اذيت ونه رسېږي، زموږ خلك اوس د وږې پر ځای نسـوار،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چرس، هېرويين، پان او دې ته ورته نور شيان کاروي چې تر گندنې او پياز يې بد بوی ځي.

د موټرو مستري د کار په جامو کې جومات ته راځي چې هم مسجد گنده کوي، هم يې بوی ځي او هم ورسره د نژدې ولاړ کس جامې خرابوي، دا يې وړه نه خوړلې، خو تر اوړه يې ډېر زيان جومات، خلکو او د هغوی جاموته ورساوه.

پنځه وخته اودس کول، که جنب وي، غسل کول، هر وار خوله پاکول، پزه پاکول، مخ مينځل، لاسونه او پښې مينځل، پر سر لاس تېرول، د غوږونو پاکي، دا بيا انسان ته د ښه باډسپلينه اوسېدلو، پاکې خيال ساتلو، د خولې بوی نه تلو، په مجلس کې په پزه گوتې نه وهلو، د پښو له بوی څخه خلاصون، د خيرن غوږ پر ځای پاک غوږ ساتلو او د نامنظمو ويښتانو پر ځای د منظمو ويښتانو جوړولو پيغام راکوي، خو له بده مرغه چې څوك ډېر لمنځونه کوي، اودسونه کوي، هغه تر نورو په دې شيانو کې ډېر بې پروا وي او هيڅ خيال يې نه ساتي.

د پنځه وخته لمونځ، په کال کې پر معلوم وخت روژه، هر لمانځه لپاره ټاکلی وخت، د حج معين شوی وخت مسلمان ته په خپل ژوند کې د منظم اوسېدنې پيغام ور کوي، يو مسلمان بايد په خپل ژوند کې د هر کار لپاره مهال وېش ولري، د هغه دين ده ته مهال وېش ور کړی دی، د لمانځه لپاره وختونه، د روژې لپاره وخت، د حج لپاره وخت، د اعتکاف لپاره وخت او ځای، د کاروبار په لين کې ځينې کارونه حرام او نور بيا روا، د يوه شي پر بل مخته کول، لکه اودس تر لمونځ، دا هر يو يې بېل بېل پيغام لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهال وېش موږ ته راښيي، د وخت او زمان غوښتنو ته پام کول را په ګوته کوي، ځینې کارونه چې د انسان په ګټه وي هغه کول او له بېهوده کارونو د ځان ساتنې پیغام را کوي، د لومړیتوب په اهمیت مو پوه کوي.

عبادت ته د پاکې جامې، پیغام دادی چې له حرامو به هم ځان ساتي، په روژه کې له څښاك او خوراکه منعه همدا پیغام لري چې د بل مال به نه خورې، له غیبت او کنځلو منعه همدا را ښیي چې خلکو ته باید په ژبه او لاس زیان ونه رسول شي، پر پاك ځای درېدل، دا په ګوته کوي چې د بل ځمکه به نه غصب کېږي، پر همدې غصب ځمکه لمونځ نه روا کېږي، ځکه لمونځ پاکي غواړي او دا ځای پاك نه دی. د استنجا هدف دادی چې انسان به خپل دواړه فرجونه له حرامو کارونو ساتي، یوازې دا کار چې له بولو یې پاك کړه، پر پیغام باید بسنه ونه شي، عمق ته یې باید ورسېږو، قران کریم یادونه کړې ده چې صلات له فحشا او بدو کارونو منعه کوي(عنکبوت: ۴۵)، همدا راته ښيي چې نه یوازې باید له بولو پاك وي، بلکې له حرامو کارونو به باید وساتل شي. که د الله په امر یو کس خپل فرج له بولو پاکوي، نو د الله په امر یې باید له حرامو کارونو هم وساتي.

د صدقاتو ور کولو، سرسایې اداینه، خیراتونه او نور همدا پیغام لري چې د ټولنې یوه برخه تر پښو لاندې کول غیر انساني کار دی، هغوی ته لاس ور کړئ را پورته یې کړئ، په ستونزو کې مرسته ورسره وکړئ، مالي مشکلات یې حل کړئ چې هغوی هم ستاسو په شان شي او دا دولت د یوې ډلې په لاس کې پاته نه شي چې د ټولنې لپاره بدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اغېزې لري، دا رنگه له بيت المال څخه د ټولنې بې وزلانو ته بايد مرستې وويشل شي (حشر: ۷).

د انسان وقار او شرف د ساتنې لپاره شريعت مسلمان ته لار ښوونې کړې دي، که له يوې ښځې سره مخ شي، بايد خپل وقار په سپې سپي کتلو تر پښو لاندې نه کړي، سترگې دې ټيټې کړي، دا حکم نه يوازې نر ته دی، بلکې ميرمنې ته هم دی، هغه هم بايد شرافت او وقار وساتي، حتا که لمانځه ته ورتگ وي، هم بايد په ځغاسته ور نه شي، په دې سره هغه خپل وقار د خلکو په سترگو کې ختموي، لمانځه ته بايد ډېر ارام ور شي، په بې ځايه درز و دروز او هله هوله دې خپل وقار تر پوښتنې لاندې نه راولي.(۲)

له بل کس سره دې مخامختيا ښه په ورين تندي وي، د ټولنې له خلکو سره دې ښې خبرې کوي (بقره:۸۳)، په ټولنه کې يو انسان هم د يو چا زوی وي، د بل چا پلار وي، د بل کس ورور وي، د بل گاونډی وي، له بل سره په سفر ملگری وي، د نورو بيا قريب وي، نو له دې امله بايد يو د بل احترام وساتل شي، له مور و پلار سره ښه کول، له خپلوانو سره، له يتيمانو سره، له مسکينانو سره، له قريب گاونډي سره، له هر ډول همسايه سره، د لارې له ملگري سره، له مسافر سره، له مزدورانو سره ښه کول د دين امر دی (نساء: ۳۶) که لمونځ کول او روژه نيول د الله امر وي، خلك يې له همدې وجې کوي، نو دا پاس ټول هم د الله امرونه دي، بايد د لمانځه په شان يې خيال وساتل شي، ډېر د افسوس ځای دی چې مسلمانان پر لمانځه سر ور کوي، خو خپلوي نه ساتي، د همسايه خيال نه ساتي، په موټر کې در سره ناست کس په سگريټ او نسوارو خپل د څنگ ملگري او د ټولو موټر کسانو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

تکلیف رسوي، د ټولنې بې وزله او بې وسه طبقه تر پښو لاندې کوي او حقوق يې نه ور کول کېږي، زموږ اخلاق انساني او شرعي نه دي، موږ د هغه چا احترام کوو چې يا تر موږ په زر او زور کې بالا وي يا هم نه احترام يې په ټولنه کې راته پېغور گرځي؛ له دې پرته د بل چا احترام کول، ښه په ورين تندي ورسره روغبړ کول، زموږ د پښتنو عادت نه دي او نه د دې لپاره زموږ په تعليمي نصاب کې يو څه شته او نه زموږ ويناوال دې لور ته پام کوي.

له دې سره چې په دين او شريعت کې پر نظافت ډېر ټينگار شوی دی، هر لمانځه ته د پاکي امر دی، د مسواك امر راغلی دی، د جامې د پاکۍ او ځای د طهارت امر راغلی دی، خو بيا هم د پښتنو کوڅې، د کور مخ، د دوکان مخ، له کور او دوکان سره شته لښتي يا چړۍ، موټر، موټرسايکل، گوټ، څپلۍ، خپل کور، د اوسېدنې خونه، د څښاك او خوراك لوښي به خيرن وي، له دې ښکاري چې د دين اساسي پيغام نه موږ ته رسول شوی دی او نه يې موږ د پوهېدنې هڅه کړې ده.

شريعت کې د اودس لپاره د يو وار مينځلو او درې واره مينځلو جواز راغلی دی، که د بدن غړي پاك وي، نو يو وار مينځل هم کفايت کوي او که خيرن وي، په دوړو وي، خولې شوي وي، بيا دوه يا درې واره ومينځل شي، خو تر دې اضافه نه، که اړتيا وه په صابون يا شامپو دې ومينځې، حتا که د ويالې پر غاړه ناست وي، لا به هم تر درې واره اضافه مينځل نه کوي. دا يې له اسرافه د مخنيوي لپاره ورته ويلي دي، نو يو څوك چې د اودس په اوبو کې اسراف بايد ونه کړي، هغه بايد له اوبو او د ژوند لپاره له بل هر اړين شي سره څومره احتياط وکړي؟ مگر زموږ خلکو د اوبو يو اينچ پيپ کوڅې ته را ايستلی وي، موټر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینځي. دا فکر نه ورسره پیدا کېږي چې موټر په کمو اوبو هم مینځل کېږي، نو دومره اوبه ولې باید ضایع شي؟

په قران کریم کې د خوراک او څښاك تر بیان وروسته الله وایي اسراف مه کوئ(انعام: ۱۴۱، اعراف: ۳۱)، خو زموږ د واده ولیمه، خیرات او میلمستیاوې خوراکي توکي پر امبار خورځوي. جالبه داده چې په اسلامي هیوادونو کې داسې یوه اداره نه شته چې اضافه خوارکي توکي یې تر اړمنو کسانو رسوي، خو په غیر اسلامي هیوادونو کې شته. که رښتیا ووایم نو په اسلامي هیوادونو کې باید مسکنت ختم شوی وای، ځکه د صدقاتو، سرسایې، خیرات، میراث، خپلوانو ته ور کړه، مهر، د لانبېدو په ورځ ور کړه او داسې نورو ور کړو ترڅنګ د مسلمانانو چارواکو ته امر شوی دی چې له بې وزلانو سره له بیت الماله مرسته وکړئ چې د ټولنې طبقاتي سیستم ختم شي، یوه ډله بله تر پښو لاندې نه کړي، شتمنه طبقه د ټولنې د سرخوږي سبب نه شي، له دې ټولو سره باید په اسلامي هیوادونو کې مسکنت او فقر له منځه تللی وای، خو له بده مرغه چې له منځه نه دی تللی، بلکې غیر اسلامي هیوادونه له اسلامي هیوادونو سره مرسته کوي چې د هغوی د فقیرانو لاس نیوی وکړي او هلته شته د فقر ګراف را کم کړي.

له دې ښکاري چې زموږ ټولنه څومره د دین له اساسي پیغامونو لرې شوې ده، څومره یې یوازې شکلیات را ټینګ کړي دي او له ماهیته یې ناخبره دي.

۱۱/۴/۲۰۲۲

سرچینه:

۱)بخاري، کتاب الاذان، باب الزاق المنکب بالمنکب...ح: ۷۲۵)

(۲)بخاري، کتاب الاذان، باب لا یسعی الی الصلاة مستعجلا، ولیقم بالسکینة والوقار،ح: ٦۳۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قران کریم د ترجمې او تفسیر وړ کسان

د قران کریم د ترجمې لپاره باید وړ کسان را مخته شي، قران د اسلام اساسي کتاب دی، ناسمه ترجمه او تفسیر یې ګڼې ستونزې را ټوکوي. له بده مرغه چې په افغانستان او پاکستان کې ډېر داسې کسان دغه کار کوي چې نه یې قران کریم په سم ډول درک کړی دی، نه یې عربي ژبه زده ده، نه د اسلامي عمومي او خصوصي احکام پېژني، نه اصول او فروع سره جلا کولای شي او نه هم د دین او شریعت پولې بېلولای شي.

نااهل کسان که دې چارې ته لاس ور واچوي، ټولنې او حکومتونو ته ډېر سرخوږی جوړولای شي، ځکه د قران کریم احکام له ټولنې سره مستقیمه اړیکه لري، که یو مفسر یې ناسم تفسیر کړي، له ټولنې سره یې ټکر کړي، د حکومت او د وخت د نظام خلاف یې له قران کریم څخه د بغاوت تفسیرونه ور کړل، نو یوه ارامه ټولنه به تشنج ته ټېله کړي.

د تفسیر لپاره ځیني مهم اصول ما د دې لړۍ په مخکې کړۍ کې تشریحي کړي دي، دلته یې یوازې پر زیان خبرې کوم چې څوک په عربیت نه پوهېږي، له بلاغي علوم سره اشنا نه وي، ګرامر یې نه د خپلې ژبې زده وي او نه د عربي، په حقیقت و مجاز یې شک نه وي، تمثیل یې ورته حقیقت ښکاري، اخروي مسایل یې دنیوي کړي وي، د خدای کارونه یې انسان ته خاص کړي وي، د انسان کار یې خدای ته ور کړی وي، له قران کریم څخه یې دا فهمولې وي چې د الله او رسول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني واکونه موږ هم لرو، له قرانه يې دا زده کړې وي چې په ټولنه کې ډلې او فرقې جوړې کړي، نفرت خپور کړي، خلك سره خپه کړي، هر کس يې ځان ته تګلارې وټاکي چې مخالفت يې د هغې ډلې له مفکورې سره سم د کفر معادل وي.

دا د ټولنې لپاره ناسور دی، ټولنه به تر هغه وخته له دې ناسور څخه کړېږي چې هوښيار او پوه کسان ددې ستونزې د حل لپاره له مناسبو حللارو سره را وړاندې نه شي. د حکومتونو مسووليت دی چې له ديني چارو سره تړلې ادارې يې دغه فرصت نااهلو کسانو ته ور نه کړي او په ټولنه کې دې خلا ته مناسب کسان ومومي او د ټولنې دا اړتيا پوره کړي، د ستونزو په حل کولو ټولنه له ناسور څخه خلاصه کړي.

دلته نه يوازې د الله له کتاب سره ظلم کيږي، بلکې له ټولنې، الهي مخلوق، حکومت، افرادو، ډلو او قومونو سره هم کيږي. دوی نه د الله کتاب په پيغام سم خبر شوي دي او نه يې د فهمولو سمه هڅه کړې ده، نه د قران په ژبه پوهېدلي دي، نه يې خپله زده ده، ترجمه يې داسې وي لکه په ختهو کې چې مزل کوي، احکام يې د ټولنې، زمان او مکان له قيد څخه وتلي وي، د دې پر ځای چې ټولنې ته په خير تمام شي، شر ورته پيښوي، د نظام د پښو ټينګولو پر ځای يې پښې کاږي، د خلکو د اتحاد پر ځای بې اتفاقي جوړوي، قوم ته د ګټې پر ځای تاوان راوړي، د الله په کتاب ډلې جوړوي، يوه يې بله کافره بولي، حکومتونه کافر ګڼي، د ټولنې د کاروبار مخه نيسي، هر څه سود ورته ښکاري، خو په زيارت کې منجور ته ور کول کېدونکي پسونه، غواوې، پيسې بيا پروا نه لري، هغه نه سود دی، نه حرام دی، نه بدعت دی، راډيو بدعت وه، ټيلفون حرام و، ټليويزيون حرام و، عکس ناروا و، ټولنيزې رسنۍ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کفارو مشابهت و، پتلون د کافر لباس و، ټايي کافره شوې وه، مکتب د کفر مرکز و، بانک د سود په نوم د حرمت ټاپـه وخوړه او د دې ورتـه ډېر نور کارونه چې يـوازې يـې ټـولنې تـه سرخـوړی جـوړ کـړی دی، حکومت يې له چېلنجونو سره مخ کړی دی او خلك يې د خـدای پـر ځای مخلوق ته روان کړي، کعبې ته تللې لار يې ورکه کـړې ترکسـتان يې په مخه کړی، په دې توګه يې هم ځان بې لارې کړی او هم ټولنه.

قران کريم د دې لپاره تفسيرېږي چې د خپلـو مسـلکونو موقـف پـه ثابت کړي، د قران کريم يو ثابت ايـت داسـې تـاويلېږي چـې لـه يـوه کمزوري، خبر واحد حديث سره يې تطبيق پيـدا کـړي، د قـران کـريم تفسير خپله قران کې نه کتل کېږي، ان پر قران کريم زياتوب د کمزورو رواياتو او پوهانو د خبرو په وسيله لا کېږي، دغه به څه ډول تفسير وي؟ که د الله کتاب دومره کمزوری شي چې واضح ايت يې د يـوه حـديث لپاره تاويل شي، د عالم قول په ثابت شي، د خپـل موقـف لپـاره پکـې وکتل شي چې تاييدونکي مواد څنې چاڼ شي، دا به لـه کتـاب الله سره انصاف وي او که د هغه په حق کې سراسر ظلم؟!

قران کريم بايد په قران تفسير شي، تصريف ايـات د قـران تـر ټولـو غوره تفسير دی، که نه په عربي محاوره کـې د دې لپـاره غـوره مثالونـه شته چې د قران کريم په متن زموږ سر را خلاص کړي، قران کريم بايد داسې وکتل شي چـې هغـه څـه وايـي، بـس حـق وګنـل شي، د خپـل مذهب، موقف او وختي له جوړ شوي ذهنيت سره يې د برابرولو هڅـه د قران کريم په حق کې ظلم دی، دا بايد په هيڅ توګه ونه شي.

۱۸/۴/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسیار نکاح او شرعي حکم يې

لیکوال: محمد عدنان القماز

ژباړه: زبير افغان

مسيار نكاح د نورو مشهورو نكاحي تړونو په شان يو تړون دی، چې د نكاح ټولو شرطونه پكې پوره وي. مثلن: د مېړه و ماينې وجود، له دې سره تړلي داسې شرعي موانع به نه وي چې د نكاح صحت ته زيان رسوي، ميرمن به ولي لري، عادل شاهدان به موجود وي، د قاضي په مخكې به تړون كيږي، يعنې د بل تړون په شان پوره باوري كيږي. د شكل له مخې سل په سلو كې سهي دی. مگر د موضوع له مخې له نورو سره توپير لري؛ ځكه ميرمن دلته تر خپلو ځينو حقونو تېرېږي، لكه: نفقه، سرپنا او له دې سره د مېړه شپې تېرول.

دكتور يوسف قرضاوي يې په اړه وايي: دا هم شرعي نكاح ده، له عادي نكاح سره دا توپير لري چې ميرمن تر ځينو هغو حقونو تېرېږي چې پر مېړه يې لري.

شرعي حكم يې:

كه د نكاح شرطونه پكې پوره شي د مسيار نكاح روا ده. د نكاح دا نوعه له پخوا څخه وه، يوه مېړه به خپلې هغې ميرمنې ته چې ميلان به يې ورته در لود، ويل: ستا او د بلې ميرمنې مساوي حقوق نه شم در كولای، لكه: نفقه، سرپنا او د شپې ورتگ. كله به مېړه دا شرط كړه چې يوازې د ورځې به ورځي شپه نه ور سره تېروي. ميرمنې هم په دې كې تر خپلو حقونو تېرې شوې دي، ممكنه ده چې خپل مال ولري،

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرپنا يې وي؛ ځکه يې له مېړه نه غواړي. که يې د ورځې پر راتلو توافق سره وکړ يا هم پر دې سره سلا شول چې د بلې ميرمنې په نسبت دې ته کمې شپې ور کوي، پروا نه لري.

له دې سره چې په مسيار نکاح کې ميرمن تر خپلو ځينو حقونو تېرېږي، خو بيا هم حرام نه شي ګڼل کېداى، ځينو علماؤ له حرمت پرته بد ځنې وړي دي؛ اما د شرطونو او ارکانو د بشپړتيا له وجې بيا هم جواز لري.

عوامل يې:

۱ــ د ولورونو (مهرونو) جګېدا.

۲ــ د ځوانو (پېغلو) نجونو زياتوب.

۳ــ د طلاق ډېرېدل.

۴ــ په نرانو کې تر يوې ميرمنې له زياتو سره د متعې (موقته نکاح) کولو ميلان.

۵ــ د دويمې ميرمنې په اړه د لومړۍ نه رضايت، له خپلې لومړۍ ميرمنې ډار او د کور خرابي هم، مېړه دې ته اړ کړي چې له ميرمنې په پټه نکاح وکړي.

تاوانونه يې:

دا نکاح هم يو ډول د متعې لور ته ځي، ځکه نر له يوې ميرمنې بلې ته ځي او ميرمن هم ممکن داسې وکړي.

له حقيقي مفهومه نکاح وزي، ځکه مېړه و ماينه بايد کورنۍ جوړه کړي، ترمنځ يې دوستي او مينه موجوده وي او تل پاتې يوځايي سرپنا ځاى ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې مېړه په کور کې نه وي، د ماینې چلند هم تغییر کوي، کېدای شي داسې کار وکړي، چې ځان یا ټولنې ته زیان ورسوي.

په دې اړه فتوا:

شیخ عبد العزیز بن باز رح د مسیار نکاح ته جواز ور کړی. له ده پوښتنه وشوه چې که یو څوك دویمه میرمن په نکاح کړي، خو هغه د خپل پلار کره اوسي او مېړه یې په بېلابېلو وختونو کې هغې ته ورځي، دا څنګه ده؟ ده ځواب ور کړ:که د شرعي نکاح شرطونه کې پوره شي، پروا نه لري. لکه: د ولي او مېړه و ماینې رضایت، د عادلو شاهدان وجود، له موانعو څخه د مېړه او ماینې سلامتیا. ځکه رسول الله ص ویل: (احق ما أوفیتم من الشروط ان توفوا به ما استحللتم به الفروج) یعنې په کومو شرطونو چې مو ځانو ته میرمنې روا کړې هغه باید پوره کړئ. بل ځای یې ویلي: المسلمون علی شروطهم. مسلمانان خپل شرطونه پوره کوي. که مېړه و ماینه پر دې موافق شي چې ښځه به د پلار کره پاتېږي یا هم د هغې وخت ورځ ده نه شپه یا هم خاصې ورځې یا شپې، هیڅ پروا نه لري خو په دې شرط چې نکاح به پټه نه وي.

د جواز دلایل یې:

۱)په مسیار نکاح کې د نکارح ټول شرطونه او ارکان پوره کېږي. ایجاب و قبول، د طرفینو رضایت، د ولي وجود، مهر او شاهدان.

۲)په حدیث کې راغلي چې سودې رض خپله ورځ ام مومنین عایشې ته ور کړې وه، نو رسول الله ص په خپل تقسیم اوقات کې د عایشې رض لپاره دوې ورځې ټاکلي وې، یوه یې د عایشې رض خپله او بله یې د سودې رض ورځ وه. رواه البخاري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له حديث څخه د استدال ډول: کله چې سودې بنت زمعه رض خپله ورځ عايشې رض ته ور کوي او رسول الله ص هم دا مني، دا په زبات رسيږي چې ميرمن کولای شي خپل هغه حق ساقط کړي چې شارع ورته ټاکلی، لکه نفقه او د شپې د ميړه ورتګ. که جواز يې نه وای؛ نو رسول الله ص ولې له سودې رض څخه د عايشې رض په ګټه د ورځې ترېدل ومنل؟

۳)د مسيار په نکاح کې ډېر مصالح شته. د ميرمنې فطري غريزه اشباع کوي، کله د اولاد په نعمت هم نازوله کيږي، هغه پېغلې چې له نکاح بې برخې شوې وي، يا مطلقې يا هم کونډې ميرمنې،(د دوی شمېر خورا زيات دی) په دې ډول يې شمېر راکمېږي. هغه نر خپله پاکي په ساتلای شي چې د بل ډول واده مصارف نه شي پرېکولای.

۲۰۱۸م

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشوره (جرګه) په اسلام کې

د انسانانو په تاريخ کې جرګې ښه اوږده مخينه لري، دا که زموږ د پښتنو تاريخ وي يا هم د نورو قومونو. تر اسلام مخکې عربو د جرګو لپاره د دار الندوه په نوم يوځاى در لود چې هلته به يې د مهمو ټولنيزو، ديني، اقتصادي او سياسي مسلو په اړه مشرانو بحثونه کول.

اسلام نه يوازې دا اصل همداسې وساته؛ بلکې الله تبارك وتعالى په قران پاك کې د مسلمانانو يو صفت همدا وباله چې د مهمو خپلمنځي چارو په اړه خپلمنځي مشورې کوي (وامرهم شورى بينهم) [الشورى: ۳۸] همداراز قران کريم رسول الله ص ته امر وکړ چې په چارو کې له اصحابو سره مشوره کوه. (وشاورهم فى الامر) [ال عمران: ۱۵۹]

رسول الله ص هم په دې امر عمل کاوه او د مهمو چارو په اړه يې له اصحابو سره مشورې کولې. کله چې د احد غزا ته مشرکانو تيارى کاوه او رسول الله ص يې په اړه خبر شو، نو له اصحابو سره يې مشوره وکړه چې زموږ دفاعي اقدام به څه وي؟ تر مشورې وروسته يې د وتلو پرېکړه وکړه، بخاري په کتاب المغازي کې په دې اړه مهم لاسوندونه راوړي دي.

همداشان د خندق د غزا په اړه مشهور روايت دى چې رسول الله ص د خبر له تر لاسه کولو وروسته د مشرانو اصحابو يوه جرګه وغوښته او په دې اړه يې مشوره ځنې طلب کړه. مشهور صحابي سلمان فارسي رض پيغمبر عليه السلام ته د خندق کښلو مشوره ور کړه چې له همدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

امله دا غزا د خندق په نوم ياده شوه. بخاري شريف په کتاب المغازي د خندق د غزا تر سرليک لاندې يې په اړه احاديث راوړي دي.

پر همدې اصولو باندې مسلمانانو د تاريخ په اوږدو کې عمل کاوه او زموږ د پښتنو په تاريخ کې تر اسلام مخکې هم موږ جرګې او مرکې درلودلې او د ډېرو مهمو پرېکړو په اړه زموږ ولسونو له ډېر لرغوني دور څخه مشورتي جرګې درلودې. د انسانانو په اجتماعي ژوند کې دا ډېر مهم پرمختګ دی، په دې ډول انسانان د وينې تويولو مخه نيسي-جنګ ختموي، پخوا به همدې جرګو د اجتماعي ژوند لپاره ځينې اصول غوره کول چې په سيمه ييزه کچه به يې د قانون حيثت درلود او خلکو ترې سرغړونه نه شوای کولای، د اسلام له راتلو سره هغو ملتونو ته چې مسلمانان شول، جرګې له تاريخي او کلتوري بعدونو سره ديني جنبه هم پيدا کړه چې د خلکو په عقيدو او ايمانو کې يې ځای وموند.

زموږ د هيواد په مهمو مسلو کې هر وخت واکمنو د ولس استازي راغوښتي او د ډېرو مهمو چارو په اړه يې د ولس رايه غوښتې ده، لکه څنګه چې دولت پر ولس باور کړی دی او د چارو په اړه يې د هغوی مشورو او پرېکړو ته لبيک ويلی دی، همدارنګه ولسونو هم هر مهال د دولت غوښتنې ته لبيک ويلی او په سختو حالاتو کې تل د خپل نظام تر څنګ درېدلي او د هر هغه چا په وړاندې يې يو صف جوړ کړی چې زموږ ملت او وطن يې ګواښلي دي.

د وخت په تېرېدو ځينې ارزښتونه خپل ځای نورو ته ايله کوي يا هم شکل يې بدلېږي. مشوره يو شرعي، کلتوري او تاريخي ارزښت دی، خو حتمي نه ده چې زموږ د هيواد اوسنی جرګه دې په همدې بڼه نوره هم وغزېږي. دا خبره سمه ده چې جرګه زموږ په تاريخ او کلتور

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ډېر مهم ځای لري، شريعت مو هم په دې امر کړی دی، له دې هر څه سره به څوك د مشورې له ارزښت څخه انکار نه کوي، خو بيا هم په خپله پخوانۍ بڼه د جرگې ايله کول، د مهمو سياسي، ټولنيزو او اقتصادي چارو لپاره يې دايرول، ارزښت لري، خو که د دې يو بل بديل وړاندې شي هغه ممکن تر دې ډېر موثر واقع شي چې د جرگې يو پر مختللی شکل به يې وگڼو.

که د سياست په برخه کې د جرگې ځای انتخابات ونيسي، د ټولنيزو او اقتصادي مسلو په برخه کې که د وخت واکمن د پوهانو په مټ تر يو لړ مهمو اصولي پړاونو وروسته قوانين جوړ کړي، دا به د اوس وخت لپاره د ملت په گټه وي، فيصله به په لنډ وخت کې کېږي، د وخت له شرايطو سره به سمون لري، په کمو مصارفو به دا هدف تر لاسه کېږي او گڼې نورې گټې.

په اوسنۍ جرگه کې ځينې نيمگړتياوې شته چې د انتخاباتو په نسبت د اوس وخت لپاره لويې بلل کېږي، که څه هم دا کمۍ يې پخوا هم در لودې، اما هغه وخت يې دومره ښه بديل نه وو وړاندې شوی، اوس چې د يوه حکومت د مشروعيت لپاره جرگه وړانديز کېږي، تر دې دا ښه خبره ده چې انتخابات يې شرط وگڼل شي، دا به هم يوه حکومت ته ملي مشروعيت ور کړي او هم به له نړۍ وال مشروعيت څخه برخمن شي.

پخوا جرگه او شورا په يوه بڼه وه، د اوس وخت لپاره که د حکومت د مشروعيت لپاره جرگه يادېږي، نو ښه بديل يې انتخابات دي، چې هر حکومت د ولس په رايه وټاکل شي هغه دې مشروع وگڼل شي، د شورا پر ځای پارلمان دی چې د ولس استازي پکې وي، هغوی هم قوانين

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړوي، تصويب يې کوي، پر حکومت څارنه کوي، دغه بنه يې تر پخوانۍ ډېره ګټوره ده.

کاش موږ پوه شو چې ارزښتونه هغه وخت ارزښت لري چې ټولنې ته په ګټه وي، ټولنيز قراردادونه پر همدې بنياد رامنځته کېږي، که دغه معيار يې له منځه ولاړ شي، نو د هر ارزښت خپل اهميت له منځه ځي. ځينې تغيير ته اړتيا لري، نور بيا بديل غواړي، يو څه يې وخت او مکان په مرګ محکوم کړي وي، حتمي به مري ځای به يې نور نيسي، داسې هم کېدلای شي چې يوازې نوم دې بدل شي، يو څه کم دې په شکل کې تغيير راشي، خو اصل هدف او د ولس رايه دواړه پکې تر لاسه شي، نو که انسان په دې پوه شي، ممکن د ډېرې ستونزو حل په همدې توګه را پيدا او ټولنې ته را پيدا شوي مشکلات له منځه ولاړ شي.

۲۸/۴/۲۰۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د اسلام له نظره او په هیواد کې یې د تحقق لارې چارې

الحمد لله وکفی والصلاة والسلام علی رسوله المجتبی، اما بعد!

په دې کې شک نه شته چې سوله تر جنګ غوره او سوله ییز ژوند تر جګړه ییز ژوند بهتر دی، په دې اړه نه یوازې عقلي دلایل خورا زیات دي؛ بلکې د قران کریم او مبارکو احادیثو دلایل هم کم نه دي. قران کریم د مومنانو ترمنځ جنګ ته په (وان طائفتان من المؤمنین) اشاره کړې ده چې هدف یې د جنګ استثنائي ښودل دي، ځکه د اسلام له نظره مسلمان ته عمومن د امن پیغام ور کول کېږي، مسلمان ته د نوم په غوراوي کې هم دا تلقین ور کول شوی چې ته د سولې استازی یې او د سولې پیغام باید ولېږدوې. د خدای پاک السلام نوم هم پر سوله دلالت کوي او هر پیغمبر ته د مسلمانۍ امر هم ددې یوه ښه بېلګه ده چې رسولان د سولې مبلغین وو. قران کریم یو بل ځای هم یادونه کړې ده چې جنګ به مسلمان نه پیلوي، بلکې مسلمان ته یوازې د دفاع اجازه شته: (وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ) [البقره: ۱۹۰]

یعنې د الله په لار کې له هغو سره وجنګېږئ چې هغوی له تاسو سره جنګ کوي او تاسو تېری مه کوئ بېشکه الله تېریګر نه خوښوي.

له دې هم معلومه شوه چې قتال یوازې استثنائي صورت دی او په هغه وخت کې جواز پیدا کوي چې مسلمان دفاع ته اړ شي. د سولې د ښه والي او فضلیت په اړه د قران کریم ایاتونه نور کم نه دي او عمومن له مسلمانانو څخه پټ هم نه دي؛ ځکه نو زه نور بحث نه پر کوم یوازې یو حدیث یې د فضیلت په اړه رااخلم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلاَةِ وَالصَّدَقَةِ، قَالُوا: بَلَى، قَالَ: صَلاَحُ ذَاتِ البَيْنِ، فَإِنَّ فَسَادَ ذَاتِ البَيْنِ هِيَ الحَالِقَةُ)(۱)

ايا تر روژې، لمانځه او صدقې افضل کار در ونه ښيم؟ دوی وويل: ولې نه! ده وويل: د خلکو ترمنځ اصلاح کول، ځکه خپل منځي فساد يې دين له منځه وړي.

دا طبيعي خبره ده چې د سولې تر دومره فضيلت وروسته هر انسان سوله ييز ژوند ته اړتيا لري او حتا هر ژوی، خو موږ افغانان چې نسلونه مو په جنگونو کې رالوی شوي دي، تر بل هر چا سولې ته زياته اړتيا لرو. په هيواد کې د سولې لپاره خوشبينتيا زياته وه، اما د طالبانو خپلسری زور د دې سبب شو چې د سولې فرصت له لاسه ووزي، په زور د يوه نظام پر ځای د بل راوستل، د دې سبب کيږي چې خشونت او زورزياتي ته لار پرانيستل شي. پر يوه ډله زور اچول د دې سبب کيږي چې بله ډله عکس العمل وښيي، که زور شوی وي، زور به ورسره کيږي او که جنگ شوی وي جنگ به ورسره کيږي.

زموږ د ملت بدبختي داده چې له واکه يې يوه ډله ايسته کيږي، بله چې پر راشي، د بخښنې او له شخصي ـ انتقامونو د تيريدلو پر ځای خشونت کوي، انتقامونه اخلي، خلک وژني، چور و فساد ته مخه کړي، ملت ته په واک کې سهم نه ور کوي، د تير نظام غړي په گڼو پلمو ځورول کيږي، له واکه محروميږي، کډوالۍ ته مجبوريږي، کاروبارونه يې زيان وي، کورنۍ يې په بد وضعيت کې وي، دا ټول حالات د دې سبب کيږي د سوله ييز ژوند پر ځای خلک خشونت اميزه ژوند ته مخه کړي، د سولې ځای جنگ ونيسي، سم لور ته د تلو پر ځای حالات ناسم لور ته ولاړ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په یوه ملت کې د ګڼو ژبو، مذهبونو، سمتونو، قومونو او ادیانو خلک وي، د دې لپاره باید د ټولو خیال وساتل شي، په واک کې سهم ور کول شي، د هغوی لومړیتونه وارزول شي، حکومت کار پر وکړي، قومي، ژبني، مذهبي، سمتي او دیني چارې د دې سبب نه شي چې ملت سره بېل شي، خلک یو له بل سره په شخړه شي، د ملت د ټوټې کېدلو سبب شي، د سترو ملي مسایلو پر ځای حکومت او ولس دواړه په قومي، سمتي او ژبنیو وړو خبرو اخته شي.

موږ باید نور دا زده کړو چې متنوعي افکار، قومونه، مذهبونه، دینونه، ژبې او... د شخړې سبب نه کېږي او نه یې باید کړو، د انتقام پر ځای بخښنه ډېره ګټوره ده، تر تنګنظري زغم او تحمل ډېرې ښې پایلې لري، د یوه نظام پایښت زموږ د ټولو په ګټه دی، خو که یې موږ له لویه سره بنیادونه کمزورې کښېږدو، په خپلو اعمالو یې ولړزو، بیا به دا نظام څنګه پایښت وکړي؟ زموږ د هر نظام چارواکي باید د خپلو شخصي-، مذهبي او ګوندي ګټو پر ځای ملي ګټې په نظر کې ونیسي-، په دې توګه به هم نظام وچلیږي، هم به ملت او وطن له بدبختیو وساتل شي، شرعي، ملي، تاریخي او کلتوري ارزښتونه به د پایماله کېدلو پر ځای خوندي کړي، اما که هر څه د دې برخلاف وشي، بیا به نه سوله راشي، نه به نظام وچلیږي، نه به ارزښتونه خوندي شي، نه به ټولنه تنوع ته پاته شي او ملت به د اجتماع پر ځای سره وپاشل شي.

۲۸/۴/۲۰۲۱

سرچینه:

۱)ابوداؤد، کتاب الادب، باب في اصلاح ذات البین: ۴۹۱۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علماؤ له وژلو ترهگر څه تر لاسه کوي؟

څو ورځې وړاندې د علماؤ شورا خبر ور کړ چې په تېرو ۱۵ کلونو کې ترهګرو د نظام ملاتړي ۱۰۰۰ کسه علماء شهیدان کړي دي. دا په داسې حال کې چې په دې تېره روژه کې د مولي ریحان او مولوي کامه وال ارقام هم پر ور زیات شول.

موږ باید دا پوښتنه را مطرح کړو چې ترهګر ولې علماء وژني او اصلن له دې څخه څه ترلاسه کوي؟

که د جنګ جهت، شعارونه او د دوی ادعا شوي اهدافو ته فکر وکړو، نو پوهېږو چې د علماؤ له وژلو د هغوی څو اهداف دي:

۱/ په هیواد کې شته جنګ یو نیابتي جنګ دی، د دې جنګ تر شا چې کوم هیوادونه لاس لري هغوی زموږ د هیواد هر هغه قشر- چې د هغو هیوادونو له اړتیا مو خلاصوي، وهي؛ څو زموږ هیوادوال د زیات وخت لپاره د هغوی محتاج پاته شي. د افغان نوموتو علماؤ له وژلو یو هدف دادی چې دلته د هغو علماؤ تشه احساس شي چې زموږ ټولنه ورته اړتیا لري او موږ اړ شو چې د دې تشې د ډکولو لپاره دوی ته رجوع وکړو.

۲/ زموږ هغه نظامونه چې د هیواد، ملت او ملي ګټو لپاره لږ یا ډېر کار کوي، هغه د ګاونډیو نه دي خوښ. د دې لپاره دا جنګ روان دی او تر بېلابېلو نومونو لاندې زمینه سازي ورته کېږي. د همدې نظام تر چتر لاندې چې هر څوک را ټولېږي، هغوی د ترهګرو په اند د وژلو وړ دي؛ علماء بیا ځکه مهم دي چې د دوی موجودیت د نظام

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشروعیت قوي کوي، ترهګر کوښښ کوي چې د یوې نیابتي جګړې د غزولو لپاره له نظامه مشروعیت وتروړي او بیا یې پر ضد د ولس په منځ کې ځانو ته ځای پیدا کړي او خپلو لیکو ته خلک جذب کړي.

۳/ ترهګرو د خپل جنګ لپاره یو دیني و مقدس پوښ جوړ کړی او تر دې نوم لاندې خپل ټول اعمال توجیه کوي. دا چې زموږ ولس په دې میدان کې زیاته پوهه نه لري، ترهګر په اساني کولای شې چې د ناسم استدلال په کولو پر ولس خپلې خبرې او اعمال تېر کړي او د هغوی یوه لویه کتله له ځانو سره مل کړي. نو کله چې د دین یو عالم رامخته کېږي او د هغوی له څېرې نقاب پورته کوي، ولس ته یې اصلي موخې ور ښيي، د شریعت او د دوی ترمنځ فاصله په ګوته کوي او ملت د هغوی له دام څخه را باسي، نو حتمي خبره ده چې ترهګر به عکس العمل ښيي. د یوه مخالف نظروال په وړاندې ردعمل څو ډوله کېدای شي، مثلن: ډیالوګ کولای شي، په رد کې یې کتابونه لیکلای شي، د ولس په وړاندې یې مخامخ مناظرې ته رابللای شې او نور... اما که د مخالف په وړاندې یو چا په هر ډګر کې خپله ماتې حتمي بلله، بیا نو له وژنې پرته بله لار هغوی نه ویني او همدا تګلاره به د ځان په اړه ګټوره بولي، ترهګر نن همدې پایلې ته رسېدلی دي. هغوی د علماؤ په وړاندې د استدلال او ډیالوګ میدان بایللی دی، د قلم او علم په میدان کې هغوی پاته دي، له دې امله یې یوازې زور او توپک ته پنا وړې ده، نو که یې هر څوک د اهدافو په وړاندې خنډ کېدل، هغوی به له منځه وړي او علماء چې په دې برخه کې تر نورو ښه کردار ادا کولای شي، له دې امله به تر ټولو لومړی هدف وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴/ په افغاني ټولنه کې علماء ښه ډېر اغېز لري. د علماؤ همدې رول ته په کتو هغوی هغه چاته انګېزه ور کوي چې د ترهګرو د نيابتي جنګ په وړاندې درېږي. د علماؤ ږغ پر افغانانو زيات تاثير لري، هغه علماء چې د وطن او ملت ساتنې لپاره د خپلو امنيتي دفاعي ځواکونو په څنګ کې درېږي، روحيه ور کوي او له خپله وطنه دفاع د شريعت له مخې يو مشروع عمل بولي، ترهګر يې د خپلو موخو په وړاندې تر ډېرو نورو مخالفو کسانو د ځانو لپاره زيات خطر بولي. له همدې امله په تېرو ۱۵ کلونو کې د علماؤ له وژلو مخ نه اړوي او د ټولو جنګي اصولو خلاف يې د علماؤ پر وژلو اقدام کړی او هيڅ ډول افغاني کلتور، شرعي اخلاق و اصول او نړۍ وال قوانين يې په پام کې نه دي نيولي او دوی فکر کوي چې د دوی هدف وسيله توجيه کوي، نو همدې اصل ته په کتو يې خپل هدف ته د لاس رسي په خاطر هر ډول وسايل وکارول.

۵/ د علماؤ له وژلو د هغوی بل هدف دادی چې د خپل ځان په وړاندې د علماؤ مخالفت ختم کړي، څوک شهيدان کړي، څوک زخمي، څوک له وطنه فرار ته مجبور کړي او نور په زور دې ته اړ کړي چې د هغوی له مخالفته لاس واخلي او دوی په اساني خپلو موخو ته ځانونه ورسوي.

٦/ د افغان نظام د ملاتړو علماؤ وژل او کمېدل په ټولنه کې دا فرصت رامنځته کوي چې خلک د ترهګرو د علماؤ لور ته توجو وکړي او د هغوی اغېز سوکه-سوکه پر پراخېدو شي. په دې ډول هغوی خپلو اهدافو ته ځانونه نژدې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷/ په افغاني رنګ د رنګېدلو علماؤ وژل د دين پوهانو يوه لويه تشه رامنځته کوي، د ډکولو لپاره يې يا د ترهګرو ملاتړي مدعي دين پوهان رامخ ته کېږي يا هم د ديني علومو زدکونکي د علم لپاره خارج ته ځي. په دواړو حالاتو کې د هغوی ګټه ده. که خارج ته ولاړ شي له هغه لورې يو داسې فکر راوړي چې په يوه بله ټولنه کې توليد شوی وي، د هغوی د اړتيا له مخې پيدا شوی وي او د هغې ټولنې د کلتور رنګ يې اخيستی وي، کله چې زموږ ټولنې ته راځي نو په ټولنه کې د منلو خاص چانس نه لري او د ټولنې و يوې ډلې علماؤ ترمنځ فاصله رامنځته کېږي او دا اختلاف د زماني په تېرېدو پراخېږي چې يو مهال په وسله وال خشونت هم بدلېدای شي. لکه دا نن داعشي او ديوبندي افکار چې يو له بل سره ښکر په ښکر دي. دا خو يې يو لوری دی، که بيا داسې وشي چې د علماؤ تشه د ترهګرو ملاتړي پوهان ډکه کړي نو هغوی په لوی لاس د ماشومانو اذهانو ته ترهګريز افکار ور انستالوي چې دا زموږ د ټولنې لپاره د يوه خطرناک اينده پيغام راکوي او دا حالت د ترهګرو او مغرضو ګاونډيانو په ګټه دی.

دا واقعن يو بد وضعيت دی، د افغان دولت او ولس لپاره څه اړين دي چې بايد وې کړي؟

په دې باب څو کاورنه مهم دي، که وشي؛ ممکن ښې پايلې ولري:

اول: په هيواد کې د افغاني ديني فکر د توليد لپاره بايد دولت او ملت همدلته ديني مرکزونه جوړ کړي، هغه علماء زيات کړي چې د افغانانو له اړتيا سره سم ديني فکر توليد کړي او زموږ لپاره د مشکلاتو سبب نه شي؛ بلکې ستونزې مو حل کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم: د ديني مرکزونو لپاره د يوه داسې نصاب جوړول چې د اوس له غوښتنو سره برابر وي. دينپوهان بايد يوازې تر امامته او صرف ديني چارو محدود نه وي؛ ځکه د هغوی محدودېدل هغوی ته اقتصادي زيان لري او په فقر کې ژوند هغوی د مختلفو کړيو په دام کې غورځي چې هم زموږ په تاوان دی او هم د دين. ددې لپاره اړينه ده چې د ديني علومو زده کونکی نور هنرونه هم زدکړي، څو د ژوند په اوږدو کې که د ديني مراکزو له خوا جذب نه شي هم هغه له ټولنې ځان پردی احساس نه کړي او په نورو هنرونو وکولای شي ځان ته مشغله پيدا کړي، چې هم ځان پر ټولنه بوج احساس نه کړي او هم ټولنه له هغه څخه ستومانه نه شي او کله چې هغه کار ولري، له اقتصادي وضعيته خوشاله وي؛ نو د مخربو کړيو په دام کې له لوېدو هم ځان ساتلای شي.

درې: ملت او دولت دواړه دې حالن د هغو دينپوهانو ساتنه وکړي چې د دې خاورې، د دې ملت او نظام د حفاظت لپاره يې غږ کړی دی، له دوی سره اوږه په اوږه درېدلي دي او د نورو مخربو کړيو بلنې يې په کلکه نه يوازې منلې نه دي؛ بلکې په مقابل کې يې درېدلي دي، په دې ډول به ولس او دولت څو کارونه کړي وي: خپل ملاتړي علماء به يې ساتلي وي، د ولس باور به خوندي کړي، د نورو علماؤ د را پيدا کېدو چانس زياتېږي، د ترهګرو ملاتړي ملايان د ولس په منځ کې ځای نه شي موندلای، د ولس ځوانان به مو زيات نه بې لارې کېږي، مخربې کړۍ به د اوس په کچه زيات تخريبي فعاليتونه نه شي کولای او ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

هره انساني غمیزه فاجعه ده، خو د پوهانو او علماؤ وژل بیا لویه فاجعه ده. هیله مو داده چې د علماؤ د ساتنې او رول لور ته توجو زیاته شي او په ایینده کې یې تر ډېره حده مخه ونیول شې چې د مړه کېدونکو کسانو په شمېر کموالی راشي او وور-ورو دا لړۍ بیخي صفر شي.

۱۵/٦/۲۰۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګي ډلې ولې خپلې څېرې بدلوي؟

د روسانو خلاف جنګ کې چې نږدې لس کاله یې دوام وکړ، مجاهدینو؟ په خپله ټوله جهادي دوره کې دغه ډول بریدونه نه دي کړي، لکه اوس چې یې جنګي ډلې کوي. د روسانو تر وتلو وروسته چې مجاهدین بریالي شول، نو د واک پر سر یې هغه ډول وحشتونه تر خپل منځ سره وکړل چې په تېره لس کلنه جهادي دوره کې یې نه وو کړي. تر دې وروسته چې طالبانو حرکت پیل کړ، نو دوی او مجاهدینو یو د بل خلاف هغه څه وکړل چې مخکې نه وو شوي.

تر هغه وروسته چې طالبي نظام ړنګ شو او پر ځای یې نوې اداره رامنځته شوه؛ طالبانو یې پر ضد حرکت پیل کړ. په لومړیو کې که به د طالبانو په بریدونو کې لږ هم ملکي کسانو ته مرګ ژوبله اوښتې وه، نو طالبانو به چورلټ انکار کاوه چې دا کار د دوی جنګیالیو نه دی کړی. ورو- ورو جنګ سختېده او د ملکیانو تلفات هم ورسره زیاتېدل، طالبانو له تعرضي بریدونو بمي بریدونو، ځانمرګي حملو او ډله ییز ځانمرګو بریدونو ته خپل جګړه ییز تکتیکونه بدلول چې په نتیجه کې یې د هر تکتیک تر ایجاد وروسته د ملکیانو مرګ ژوبله هم ورسره زیاته شوې ده.

په تېرو دوو یا درو کلونو کې جنګ دومره خونړی شوی دی چې د یوه عسکر له وژلو سره جنګي ډلو لس ان شل تر دې هم اضافي ملکي کسان وژلي دي. په تېرو اتلسو کلونو کې د جنګ قوانین او جنګي اخلاق په دا ډول تر پښو لاندې شول چې په تېره دوره کې یې مثال نه شي وړاندې کېدای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طالبانو او داعش په نوم اسـلامي جهـادي ډلـو خپلـو موخـو تـه د رسیدو لپاره له هیڅ وسیلې ډډه ونه کړه او هیڅ ارزښت یې هم پرېښود چې د خپلو موخو لپاره یې استفاده نه وي ورڅخه کړې. طالبانو مسجد کې انفجار وکړ، جنازه یې په نښه کړه، په لنګوټه کې یې ماین ځای پـر ځای کړ، د ښځو جامې او حجاب یې استعمال کـړل، واده یـې خپلـې خوښۍ ته پرېښود، ورا یې په غمونو واړوله، نـاوې او زوم یـې ووژل، قران کریم کې یې بم کېښود، د خلکو ترمنځ یـې پـر یـوه کـس بانـدي ځانمرګی وکړ، لوبو ته یـې بمونـه خښ کـړل، د مکتـب ماشـومان یـې شهیدان کړل، پوهنتون یې وران کـړ، علـماء یـې ووژل، خبریـالان یـې ذبح کړل، په بازارونو کې یې انفجارات وکړل، منبر او محـراب یـې پـه وینو ولړل، د جومې د لمانځه مهال یې پر عبادت ولاړ کسان ووژل، په روژه کې یې قتلونه وکړل، خلك یـې لـه محکمـې پرتـه ووژل، د یـوه بانکي کارډ پر سر یې خلك د موچې په تار ذبح کړل، په یوه تش تور یې خلك له ژونده محروم کړل، د عسکر د کورنۍ ښځې او کورنۍ یې د مرګ په خوب بیدې کړې، لکه د هلمند د دادو قومندان کورنۍ، تـر خپل منځ یې جنګونه وکړل، د طالب او حزب اسلامي ترمنځ د قـدرت پر سر جنګونو کې دوی او عوام دواړه قتل شول، له داعش سره خونړي جنګونه وشول، د مړو انسانانو په سرونو پوټبال وشو، غوږونـه لـه معلـم څخـه پـرې شـول، نجـونې پـه جنـګ کـې اسـتعمال شـوې، ماشـومان وکارېدل، حتا لیوني انسانانو ته یې په غوټـو کـې بمونـه ور کـړل او پـه ریموټ یې هغه مهال منفجر کړل چې عسکرو تـه بـه نـژدې شـول، تـر داسې حاله چې حیوانات یې هم د ځانمرګي بریدونو لپـاره وکارېـدل. لنډه دا چې هیڅ ډول قوانین او ارزښتونه پاته نه شول چې جنګـي ډلـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ته احترام ولري او د هغه شي د نوم په اخيستلو دوی ته هغه شفيع کړي او د يو ډول نه يو ډول رحم و ترحم غوښتنه يو انسان ترې وکړي.

طالبانو او داعش ټولې عامه المنفعه پروژې او تاسيسات په ډېر بربنډ ډول د خپلو موخو لپاره وکارول او د هرې هغې پروژې په وړاندې يې خنډونه ايجاد کړل چې دوی ته پکې سهم نه وو ور کول شوی. دوی د دين، وطن او ملت تر نوم لاندې نه يوازې خپلې شخصي گټې خوندي کړې، بلکې د نورو هيوادونو استخباراتي کړيو ته يې هم پريمانه خدمات وکړل. د اوبو بندونه ورانول، د برق ستنې الوزول، پلونه و پلچکان انفجارول، په بازارونو کې ځانمرگي کول، په لويو لارو کې بمونه خښول، د لارو پر سر خلک په ويره اخته کول، خلک تښتول، د لارو پر سر له موټرو او مسافرو پيسې اخيستل، د دولت او خارجيانو د کمپنيو په نوم د شخصي خلکو موټر او مالونه د پيسو لپاره راگرځول، د يوې کمپنۍ يا شرکت له لورې دوی ته د دې لپاره پيسې ور کول چې د ده شرکت ناکامه کړي او زمونږ هغه په هر ځای کې خوشي کړل شي، دا او دې ته ورته نور موارد ټول هغه څه دي چې نه قوانين ورته جواز ور کوي اونه انساني اخلاق.

اما جنگ لومړی دې ارزښتونو او اصولو ته په خورا درنښت را پيل شي، خو د وخت په تېرېدا داسې مرحلې ته ورسېږي چې بيا هيڅ ډول اخلاق او ارزښتونه پکې نه خوندي کيږي او په لوی لاس دا هر څه تر پښو لاندې کړل شي.

طالبانو د ۲۰۱۹ کال سپټمبر د مياشتې په پروان، کابل، ننگرهار او زابل کې هغه بريدونه په جگه غاړه ومنل چې لسگونو ملکي کسانو ته پکې مرگ ژوبله اوښتې وه. همدا شان د داعش وسله والې ډلې د کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

په یوه سالون/هال کې د واده برید په نره توره ومانه چې تر ۹۲ ملکي کسان پکې مړه او تر سل زیات کسان پکې ژوبل شول.

له انساني تجربو او د جنګ و وحشت له تاریخونو څخه دا په ډاګه کیږي چې هره جنګي مرحله لومړی دومره وحشي نه وي لکه وروسته چې وحشت او بربریت ته مخه کړي، ځکه انسان چې په هر ډول محاول او چاپېریال کې واوسي هماغه بڼه اخلي. د تیرې دورې مجاهدین چې وروسته یې تر خپل منځ او بیا له طالبانو سره وحشتونه وکړل، همدا شان اوس طالبان او داعشیان چې هم له دولت سره اخته دي او هم تر خپل منځ سره ښکېل دي هغه جنګي جنایتونه کوي چې د انسان ژبه یې له بیانه او قلم یې له لیکلو هم ستومانه کیږي او هم ورته عاجز دي. مثلن: په زابل کې پر یوه ملکي روغتون داسې ځانمرګی برید چې لسګونه انسانان یې په خوب کې ووژل او تر سل پورې کسان یې زخمیان کړل، خو له دې سره طالبانو په ډېر ډاډ دا پړه ومنله او ادعا یې وکړه چې دولت ته یې زیان رسولی دی. په داسې حال کې چې ټول ملت نارې وهي ملکي کسان دي، خو طالب بیا هم په ډېر جرأت وایي چې نه دولت ته مو زیان رسولی دی.

زموږ د دې خبرو هدف دادی چې جنګ، جنګ زیږوي، هغه انسان چې خپل نیمایي ژوند په جنګ کې تېر کړي، ممکن تر هغه انسان لږ عاطفي وی چې ټول ژوند یې په جنګ کې تېر شوی وي. هغه څوك چې لوی جنګ ته ورشي، شونې ده تر هغه چا لږ رحم په زړه کې ولري چې له ماشومتوبه یې همدا کار و کسب پاته شوی وي.

زموږ په هیواد کې د جنګ دا څپه تر دې هم خونړۍ کېدای شي، که یو کال نور هم پر واوړي، نو د نن جنګ به خلك ورته کم بولي، دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

نن وحشتونه به د خلکو هېر شي، اود جنګي ډلو زاړه مشران چې مړه کېږي ځای يې نوي کسان نيسي چې تر خپلو اسلافو په څو چنده سخت زړي او د وينو تږي وي، له دې امله بايد له افغان ملت او دولت سره نږدې واله ټولنه د انسانيت په خاطر دا همکاري وکړي چې جنګ بند کړي او جنګي ډلې په ډيالوګ يا هم زور سوله ييز ژوند ته وهڅوي.

۲۰۱۹/اګست/ ۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه

شريعت هغو اعمالو ته چې په کولو يې خلك امر کړي دي خپل چوکاټونه ټاکلي دي، مثلن: لمونځ يو فردي عمل دی، شريعت ټول پيروان په امر کړي دي، خو د اداينې لپاره يې ګڼ شرايط وضع کړي دي چې د هغو په نه رعايت کولو لمونځ د شريعت له مخې نه سهي کيږي. وخت، د الهي رضا نيت، قبله پيژندل، طهارت، د مکان پاکي او... که دا هر يو يې پوره نه شي لمونځ صحت نه لري.

جهاد د لمانځه برخلاف يو ټولنيز عمل دی، کله چې شريعت د يوه فردي عمل لپاره خپل شرطونه بيانوي او يو چوکاټ ورته تعيينوي نو د يوه ټولنير عمل لپاره خو حتمن تر هغه سخت شرايط وضع کوي.

زه دلته د شرايطو په اړه خبره نه کوم، يوازې د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه را اخلم چې د شريعت له مخې څوك حق لري د جهاد اعلان وکړي؟ په همدې اړه د ځينو مشهورو فقهاؤ نظرونه په لاندې ډول دي:

په الموسوعة الفقهية الکويتية کې د جهاد د اعلان په اړه وايي:

إِذَا اسْتَنْفَرَ الإِْمَامُ قَوْمًا لَزِمَهُمُ النَّفِيرُ مَعَهُ إِلاَّ مَنْ لَهُ عُذْرٌ قَاطِعٌ؛ لِقَوْل اللَّهِ تَعَالَى: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيل لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيل اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الأَْرْضِ أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الآْخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الآْخِرَةِ إِلاَّ قَلِيلٌ}.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَقَال النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لاَ هِجْـرَةَ بَعْـدَ الْفَـتْحِ وَلَكِـنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ، وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا وَذَلِكَ لأَنَّ أَمْرَ الْجِهَادِ مَوْكُولٌ إِلَى الإِمَامِ وَاجْتِهَادِهِ، وَيَلْزَمُ الرَّعِيَّةَ طَاعَتُهُ فِيمَا يَرَاهُ مِنْ ذَلِكَ.(۱)

ژباړه: که امام له خلکو وتل وغوښتل نو دوی به ضرور ورسره وزي، مگر هغه څوک چې ښکاره عذر ولري ځکه الهي وينا ده: اې مومنانو! کله چې تاسو ته وويل شي د الله په لار کې ووزئ نو په تاسو څه شوي چې ځمکې ته ځانونه کشوئ، ايا د اخرت په مقابل کې د دنيا په ژوند راضي يئ؟ د اخرت په مقابل کې د دنياوي ژوند گټه ډېره کمه ده!

او رسول الله صلى الله عليه وسلم ويلي: د مکـې تـر فتحـې وروسـته هجرت نه شته مگر جهاد او نيت(به باقي وي) او که د وتلو غوښـتنه در څخه وشوه نو ووزئ، دا ځکـه چـې د جهـاد د اعـلان امـر تـر امـام او اجتهاده تړلی دی او په هغه څه کې چې امام يې مناسب گڼي پر ولـس يې اطاعت لازمي دی.

ياد کتاب په همدې بحث کې دې لاندې کتابونو ته حوالې ور کړې دي:

حاشية الدسوقي ۲ / ۱۷۵، وجـواهر الإكليـل ۱ / ۲۵۲، والمغنـي ۸ / ۳۵۲، والمحلى ۷ / ۲۹۱.

همدا شان الموسوعة الفقهية الميسرة في فقه الكتاب والسنة المطهرة د جهاد په بحث کې کاږي:

إذا استنفَر الإمام قوماً لزِمهم النفير معه.(۲)

ژباړه: که امام له خلکو وتل وغوښتل نو دوی به له هغه سره يوځای وزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وهبة بن مصطفی الزحيلي په خپل کتاب الفقه السلامي و ادلته کې ليکي:

إذا استنفر الإمام قوماً، لزمهم النفير معه، لقول الله تعالی:{يا أيها الذين آمنوا ما لكم إذا قيل لكم انفروا في سبيل الله اثّاقلتم إلى الأرض} [التوبة:۳۸/ ۹] وللحديث المتفق عليه: «إذا استنفرتم فانفروا». وهذا الحكم المذكور في فرضية الجهاد باتفاق الفقهاء.(۳)

ژباړه: که امام له خلکو وتل وغوښتل نو له هغه سره وتل پر لازم دي، ځکه الهي وينا ده: اې مومنانو! په تاسو څه شوي چې کله درڅخه وغوښتل شي د الله په لار کې ووزئ تاسو ځمکې ته ځانونه کشوئ؟ او په متفق عليه حديث کې دي: که د وتلو طلب در څخه وشو، ووزئ، او د جهاد د فرضيت په بحث کې پر دې ياد حکم د ټولو فقهاؤ اتفاق دی.

د دې کتاب ليکوال لاندې کتابونو ته د دې عبارت په اخير کې حواله ور کړې ده:

البدائع: المرجع السابق: ص ۹۸، تبيين الحقائق: ۲٤۱/ ۳، فتح القدير: ۲۷۸/ ٤، الدر المختار: ۲۳۹/ ۳، آثار الحرب: ص ۸۷.

د قران کريم له پاس ايت او د رسول الله له هغه حديثه چې لوړ ذکر شوی و، داسې معلومېږي چې د جهاد اعلان د يوه برحاله نظام چاره ده چې له دې پرته په شريعت کې هيڅ اساس نه لري. رسول الله صلی الله عليه وسلم په مکه کې تر مدينې زيات وخت تېر کړی دی، خلک يې شهيدان شوي دي، هجرت ته اړ شوي دي، اصحابو د اقدام اجازه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترې وغوښته؛ مګر دا چې دوی هلته نظام نه در لود، د افرادو يا ډلو په شان يې د جهاد اعلان نه کاوه ځکه په دې صورت کې يې تر ګټه تاوان زيات و.

جهاد يو مشروع عمل دی، له خپله حقه د دفاع لپاره اجازه ور کول شوې ده، اما که په عملي کېدا يې دين ته تر ګټې زيان زيات وي، بيا به نه عملي کېږي. د رسول الله ص له تګلارې او د قران کريم له واضحو اياتونو څخه معلومېږي چې جهاد ډلې او افراد په خپل سر نه شي کولای، نه يوه ډله او فرد د خپل دښمن په مقابل کې هغه ډول تصميم نيولای شي لکه يو نظام چې يې نيسي. جهاد ظاهرن يو تخريبي عمل دی، خو اهداف يې تر شا سپېڅلي وي، نو که افراد لاس په پورې کړي هغه اضرار چې د خپل مقاومت مهال يې ټولنې ته اړوي، بيا يې جبرانولای نه شي او په عيني حال کې ډلې اړې دي چې له نورو دولتونو مرسته تر لاسه کړي، په داسې حال کې چې دلته انډول نه شته، يوه ډله که له برحاله نظامه مرسته غواړي، نو په ټرون کې به دوه درې چنده به نظاموالو ته په ګټه قايلېږي او د هغوی غوښتنې او ګټې به تامينوي، بيا به هغوی ته د مرستې لاس ور کوي؛ نو دا بل تاوان شو چې يوه مستقل هيواد ته د نورو دولتونو لاسونه را اوږدوي، همدا شان پر خپلو افرادو کنټرول نه شي ساتلای، ځکه دوی له بېلابېلو هيوادونو سره اړيکې ساتي او هغه هيوادونه خپله هڅه کوي چې د دوی ترمنځ خپل اعتمادي کسان پيدا کړي، دوی يو موټی ايله نه کړي، دوی کې داسې کسان را پيدا کړي چې هر وخت دوی ته وفادار پاته شي او داسې نور اغراض هم شته چې نور هيوادونه متحده جبهه نه غواړي، هغوی داسې کسان غواړي چې د دوی هره خبره ومني او که يوازې شک يې هم پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

راشي، حتمن یې یا وژني یا هم نور افراد یې له شاوخوا څخه بېلوي چې بله ډله را پیدا کړي، خپل نفوذ پر زیات کړي او په هر ډول حالاتو کې یې بیا د خپل ځان په ګټه وکاروي.

دې ټولو اضرارو ته په کتو د اسلامي شریعت فقهاؤ له وخته دا لازمه کړې وه چې د جهاد اعلان به د برحاله نظام له لورې کېږي، امیر به خلکو ته د وتلو امر کوي، هغه به یې چارې تنظیموي او د شکست په صورت کې به هغه ځای ته مجاهدین ستنېږي چې د امیر تر واک لاندې وي او دوی پکې خوندي وي، له دې پرته جهاد د فایدې پر ځای شریعت، هیواد او ملت ته زیانونه رسوي.

۲۰۱۹/ ۱۲/ ۱۰

سرچینه:

۱)(الموسوعة الفقهية الكويتية، حرف الجيم، كتاب الجهاد، باب متى يصير الجهاد فرض عين؟: ۱۶/ ۱۳۱، د دار السلاسل دویم چاپ کویټ، ۱۴۰۴-۱۴۲۷)

۲)(یاد کتاب، الجهاد، باب متى يتعيّن الجهاد؟: ۷/ ۱۱، د حسين بن عوده ليكنه، د المكتبة الاسلامية (عمان اردن) او دار ابن حزم(بيروت لبنان) لومړی چاپ له ۱۴۲۳- ۱۴۳۹)

۳)(الفقه السلامي و ادلته، القسم الخامس: الفقه العام، الباب الرابع: الجهاد و توابعه، الفصل الاول: حكم الجهاد و قواعده، فرضية الجهاد، ان كان النفير عاما: ۸/ ۵۸۴۸، د دار الفكر څلورم چاپ، دمشق سوريه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قاضي او قضا ځينې اړين شرطونه

قضا په انساني ټولنه کې ډېر درونـد مسـووليت دی. د محـاکمو پـه تاريخ کې له لرغونې زمانې بيا تر ننه انسانانو بېلابېل سيستمونه پنځـولي دي چې کله يې د وخت په تېرېدا عيبونه ور معلوم شوي دي؛ نو د بـل په لټه کې شوي دي چې اخير يې د محاکمو نوي اصول وضع کړي.

د انسانانو پر حقونو فيصلې کول اسانه کـار نـه دی، لـه دې املـه پـه اسلامي و غير اسلامي ټولنو کې د محکمې او قاضي لپاره شرايط وضع شوي دي چې له هغو اصولو په سرغړونه محکمه او قاضي پر يوه تورن د پرېکړې حق نه لري. که په يوه سيمه کې نظام موجود وي، نـو د دې ډول ناغېړيو مخه نيسي او کوونکې يې عدالت ته وړاندې کوي او که د نظام لاس نه ورسېږي، نو بيا د خالق محکمې ته حواله دی چې هره سزا يې ور کوله هغه د هغه له شان سره مناسبه ده.

په مسلمانانو کې که د هر مذهب فقهـي ولوسـتل شي، نـو د قـاضي شرطونه يې بيان کړي او هر څوک که له دې شرايطو خالي وي د قضـا دنده مخته نـه شي وړلای. اصـلن قضـا او محکمـې جـوړول د برحالـه نظامونو کار دی، څوک چې برحاله پر يوه سيمه کنټرول ونه لري، نو د مجرم نيول هم نه شي کولای او نه هم د يوې يـوې قضـيې پـه اړه لازم تحقيقات کولای شي.

زموږ په هيواد کې له کلونو را په دې خوا طالبانو او داعش ډلو خپلې بياباني محکمې جوړې کړې دي چې ان خلکو ته د مرګ سزاوې هـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور کوي؛ یعني نورې پریکړې خو حتمن کوي، حتا د یوه انسان د ژوند او مرگ فیصلې هم خورا زیاتې کوي.

د محکمو لپاره سیستمونه شته، اسلامي محکمې خپل خصوصیات لري، زه لومړی د اسلامي محاکمو د سیستم په اړه لږ وضاحت کوم:

۱-: د دعوې د حل لپاره د یوه ځانگړې سرچینې جوړول. د رسول الله په زمانه کې هغه دا چاره سمبالوله، تر ده وروسته اصحابو په دې اړه مشوره کوله او ځینو سیمو ته یې ځانگړي قاضیانو لیږلي وو؛ لکه د عمر فاروق په وخت کې سلمان بن ربیعه الباهلي یې کوفې ته د قاضي په توگه لیږلی و او داسې نور.

۲-: د محاکمې په جریان کې د قاضي مداخله. رسول الله ص له یوه متهم څخه د واقع شوي جرم په اړه پوښتنې کړې دي، حتا هغه ته یې مخالف نومونه اخیستي دي چې داسې کار دې وکړ او که هغسې؟ د قضیې د ښه روښانتیا په خاطر قاضي چې هر ځای مناسبه وبولې مداخله به کوي، خو یوازې د روښانتیا لپاره نه د نورو اغراضو له کبله.

۳-: د مسلکي قاضیانو گومارنه.پریکړې یوازې شرعي جنبه نه لري، بلکې داسې مسایل هم شته چې پخوانیو فقهاؤ یاد کړي هم نه وي، له دې امله نو د قاضي لپاره له شرعي علم سره نور اړین علوم هم ضروري دي. فقهاء هم په دې اند دي چې قاضي باید په فقهي قضایاوو او معاصرو علومو عالم وي چې عدالت په ښه ډول تامین کړي. رسول الله ص د علمي او قضایي چارو لپاره خاص کسان در لودل، کله یې هم په علمي-قضایي چارو پسې خالد رض نه دی لیږلی، مگر معاذ بن جبل رض یې ورته غوره کړی دی. بل طرف ته یې په جنگي چارو کې تر نورو خالد رض ته ترجیح ور کوله، څکه لکل فن رجال!

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴-: د محاکمو لپاره یو داسې اداره لازمي ده چې شوې پرېکړې پکې خوندي وي. د فیصلو لیکل ځکه اړین دي چې ممکن یو کس بله ورځ بیا د فیصله شوې دعوې اعاده بېرته وکړي. نو د اینده خطر د له منځه وړلو لپاره لازمي ده چې باید فیصلې ولیکلې شي او د شر سد باب وشي.

۵-: محکمه باید علني او ښکاره وي. د محکمې علني کېدل د عدالت لپاره هم ګټور دي او هم د فساد مخنیوی په کېږي. قران کریم هم امر کړی دی چې د مسلمانانو یوه ډله دې د سزا مهال راشي چې عبرت واخلي، لازمي خبره ده چې هلته به قاضي خپله پرېکړه اعلانوي او د جرم ثابتونې وروسته به سزا ور کوله کېږي.

۶-: متهم ته له ځانه د دفاع حق ور کول. په غیر اسلامي هیوادونو کې هم متهم ته وخت ور کول کېږي چې له ځانه دفاع وکړي او خپله ځان ته مدافع وکیلان نیول کېږي. مسلمان قاضي باید تر هغو د محکمې پرېکړه اعلان نه کړي چې له متهم کسه پوښتنه ونه کړي چې د دې پرېکړې خلاف ته نور دلایل هم لرې که نه؟ کله چې د متهم کس ټول شبهات ختم شول او دلایل یې له ځانه د دفاع نور نه در لودل، بیا قاضي کولای شي چې خپله پرېکړه اعلان کړي.

د اسلامي محاکمو لپاره دا اصول بیخي منل شوي دي، حتا په غیر مسلمانو هیوادونو کې هم تر ډېره حده دا اصول عملي کېږي او محکمې د یادو اصولو څخه سرغړونه نه کوي. اوس به راشم دې ته چې د طالبانو او داعش په شان ډلې کولای شي چې دا اصول په خپلو محکمو کې عملي کړي که نه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي شرط په اړه ممکن طالبان او دوی ته ورته ډلې ټپلې ادعا وکړي چې موږ هم محکمې لرو؛ اما د دولتونو په شان محکمې نه دي. دولت جرایم او دعوې سره وېشلې دي، بیا یې د هرې یوې لپاره خپل قانون د حنفي فقهې په رڼا کې جوړ کړی او ځانګړي قاضیان لري چې په خپل مسلک کې د هر یوه پوهه ورته لازمي شوې ده. د دعوې د اثبات لپاره هم دولتونو خپل میتودونه لري او هغه یې په قوانینو کې روښانه کړي دي.

که اوس له طالبانو او ورته ډلو پوښتنه وشي چې تاسو سمه ده چې محکمه لرئ اما د محکمې لپاره قاضي ته کوم شرایط لرئ؟ محکمې مو د کومو اصولو له مخې تورن کسان محکمه کوي او یا د مدعي و مدعي علیه پړ و ناپړ څنګه سره معلوموئ کوم قانون دا ټکي روښانه کړي دي؟

دویم شرط دادی چې قاضیان د محکمې په جریان کې مداخله کولای شي. مداخله هم د شواهدو یا ثبوت په رڼا کېږي، که یو تورن یو څه وایي، نو قاضي د خپلو معلوماتو په رڼا کې چې څارنوال یې ور کوي له هغه پوښتنې کوي، که یې ناسمې خبرې کړې وي هغه په دلایلو ردولای شي. وسله والې ډلې د معلوماتو د راغونډولو لپاره څوک لري؟ پر هیڅ ځای باندې واک نه لري، نو معلومات څنګه راټول کړي؟ له یوه قاضي ماسیوا د څارنوال په نوم هیڅوک نه لري، نو مداخله څنګه وکړي؟

د قضا لپاره د مسلکي کسانو ټاکل اړین دي. وسله والې ډلې په خپلو ګروپونو کې د لمانځه د امامت څوک نه شي پیدا کولای، نو د قاضي لپاره اړین شرطونه به څنګه پوره کړي؟ یوازې دیني علوم شرط

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه دي، بلکې نن خو ټیکنالوجي ده، ډېرې داسې دعوې پیدا کېږي چې له ټیکنالوجي سره اړه ولري، یو تورن یا مدعي و مدعي علیه ښایي رواني مشکل ولري، بل یو کار کړی وي، خو پر یوه کس یې تاوان کړی وي، دا مشکلات به یوازې یو کلیوالي ملا په فقهي کتابونو څنګه حلوي؟

د قضایاو تر حل وروسته دا اړینه ده چې قضا خپل ډیټابیست ولري چې اسناد پکې ثبت شي، د وسله والو ډلو په ګرزنده محکمه کې به دا ډیټابیست له کومه شي او د اسنادو ثبت به هلته څوك کوي؟ دوی خو تر یوې ونې لاندې کېني مسله سره ور حل کړي او پر موټرسایکل پښه واړوي روان شي، د اسنادو ثبت څنګه وکړي؟

محکمه باید علني وي، وسله والې ډلې خو لومړی یو څوك مړ کړي، ویډیو یې وکړي او بیا یې تر مرګ وروسته نشر کړي، د درو یا سنګسار تر اجرا وروسته اعلامیه خپره کړې چې اسلامي امارت یا اسلامي دولت پلانی ځای پر دونه مجرمینو حدود جاري کړل!؟ محکمه هیڅ ملي یا نړۍ وال بنسټ نه ویني او نه یې له جریانه خبر وي، همداسې څارایي محکمې دي او انسانانو ته په کې د مرګ و ژوند پرېکړې کېږي.

یو بل مهم ټکی دا هم دی چې تورن باید له ځانه د دفاع حق ولري. ممکن ناسم تور په هغه پسې تړل شوی وي، امکان لري هغه عذر ولري، د یوې دعوې د اثبات لپاره معقول دلایل ولري، یو کار یې هیڅ نه وي کړی مګر د یوې شبهې له مخې راوړل شوی وي. وسله والې ډلې چې هره ورځ د خلکو د حقونو په اړه پرېکړې کوي، یا حدود په پټه جاري کوي، ایا تورن ته له ځانه د دفاع حق ور کړل شوی؟ چا تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسه لیدلي دي چې یو کس په جاسوسي تورن شـوی، هغـه لـه وسـله والو سره څو میاشتې یا کلونه بندي وو چې هغه له ځانه د دفاع شـواهد وړاندې کړي یا هم مدافع وکیل ونیسي؟ جالبه ده! دوی تر اوس په دې هم نه پوهېږي چې یو څوک مجرم بلل یوازې د یوې محکمې کار دی چې په رسمي ډول بـه هغـه مجـرم گڼـي او ټـول شـواهد بـه د اخیـري پرېکړې مهال ذکر کوي، مگر د وسله والو محکمې خـو هـیڅ مـلي یـا نړۍ وال بنسټ نه شي لیدلای بیا به هلته جنائي عدالت څنگه راشي؟ د جنائي عدالت هدف دادی چې هیڅ مجرم باید له سزا گاللو پرته پاته نه شي او هیڅ بې گنا کس ته باید ناحقه سزا ورنه کړل شي.

دولت خو د جرایمو د معرفي و تعریف لپاره قوانین لري، د جـرم د اثبات لپاره ځانگړې ادارې دي چې د یوه تـورن کـس دوسـیه مکملـه څارنوالي ته لیږي، په هغه دوسیه کـې کشـفي ادارې یـا پـولیس و اردو چې په کوم حالت کې څوک نیولی وي او هغه شواهد چې له هغه سره د نیولو په حال کې یا تـر اقـرار وروسـته یـې لاس تـه راغـلي وي ټـول څارنوالي او هغه یې تر کره کولو وروسته د قاضي په واک کې ور کوي، نو وسله والې ډلې د محاکمو په جریان کې ایا دا پروسیجر لري؟

زموږ له سیمو څخه زه معلومات لرم چې د بسته ولسوالي لپاره وسله والو یو کس د قاضي په نوم معرفي کړی وي، هغه حقوقي دعوې مخته وړي، هغه طریقه چې دولتونه یې د محکمو لپاره لري تر اوسه یې وسله وال نه پېژني او نه یې په دې تاخته او راتاخته کې د عملې کېدا امکـان شته.

د وسله والو محکمې یو لور ته د خدای له مخلوق سره ظلـم دی او بل لور ته د دیني و ملي ارزښتونو سپکاوی دی. دوی پـه دې محکمـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه یوازې د ځان رنګ بدوي، بلکې دين هم ورسره بدناميږي، هم نن او هم سبا په تاريخ کې د خندا او سخريې وړ ګرځي. وسله وال کـه لـه حکومتونو سره سياسي مخالفت لري هغه پر خپل ځای مګر محکمـه د هغه چا کار نه دی چې په غره کې تر يوه ونه لاندې ناست وي او د حق و ناحق پرېکړې کوي، اسلام او قانون د حق و ناحق ثابتونې لپاره اوږده پروسه ټاکلې ده چې تر هغه پروسيجر يوه قضيه تېره نه شي حق و ناحق يې نه معلوميږي، بناءن وسله وال دې د خپلو څارايي محکمو پر ځـای خلك دولتي محکمو ته ولېږي او له دولتي محکمـو سره دې د حـل و فصل په اړه مرسته وکړي نه دا چې په وچه و لنده خلکو ته پرېکړې ور وکړي.

۲۷/۵/۲۰۱۹

سرچينې:

۱)مجلة کلية اداب، د انور عبد الکريم عبد القادر ليکنه

۲)اصول محاکمات جزائي د پوهان دوکتور حفيظ الله دانـش ليکنـه کابل چاپ ۱۳۹۷

۳)اخبار القضاة، ۳ټوک، ۳۱۲مخ، د وکيع ليکنه

په ويکي بوك ويبسايټ کې د شيخ مخلص احمد الجدة په نوم يوه عالم د النظام القضائي فی الاسلام تر سرليك لاندې غټه مقاله ليکلې ده چې د قاضي او قضا پر مهمو مسلو يې بحث پکـې کـړی دی، مـا هـم ورڅخه ګټه اخيستې ده.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library